TRYS MĖNESIAI BRAZILIJOJE

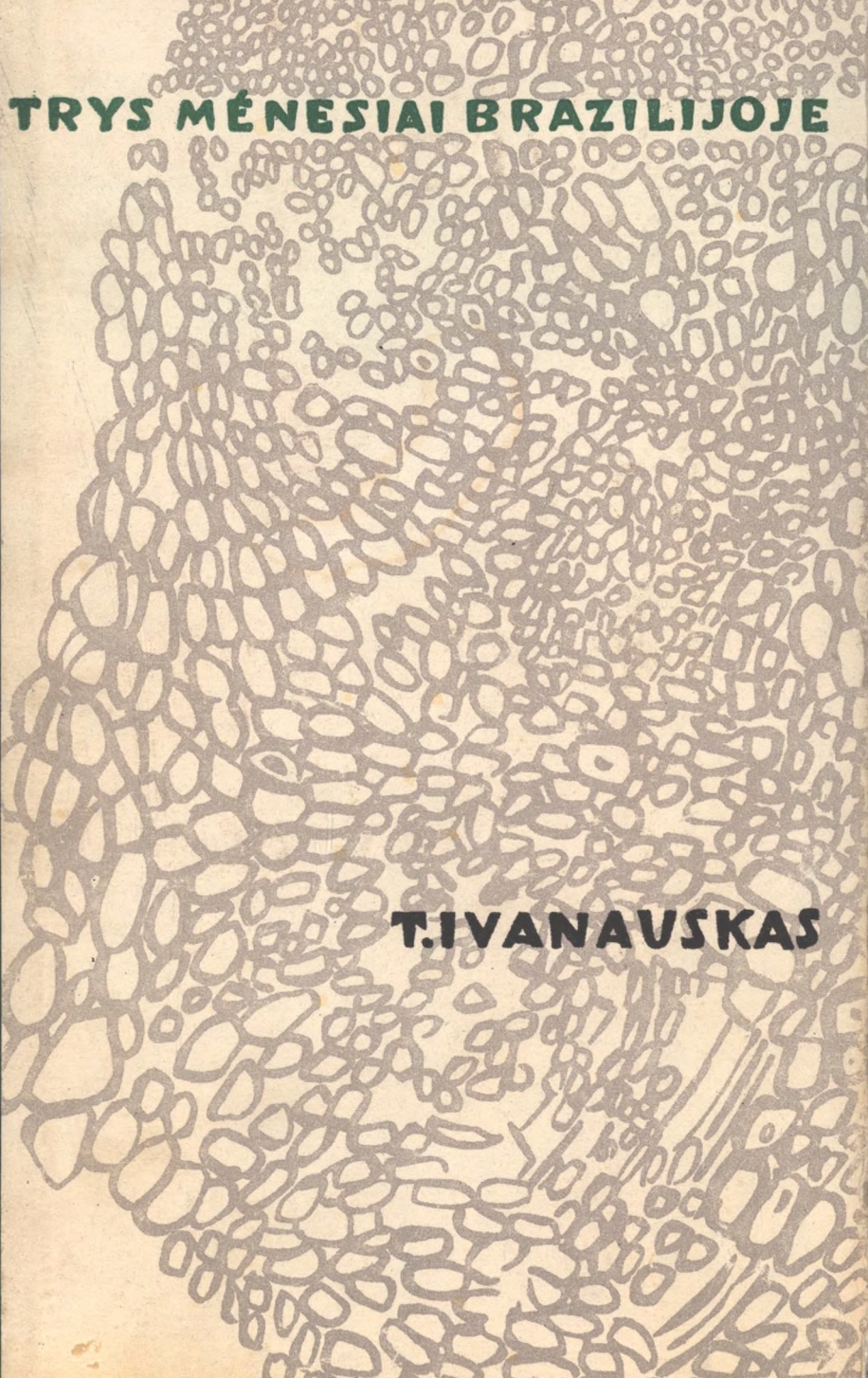

T. IVANAUSKAS

TRYS MĖNESIAI BRAZILIJOJE

VALSTYBINĖ GROŽINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
Vilnius 1960

ĮVADAS

Prof. Tadas Ivanauskas, kaip zoologas specialistas, 1931 m. buvo nuvykęs į Braziliją rinkti Kauno zoologijos muziejui eksponatų. Kelionės įspūdžius, tolimos šalies fauną ir florą jis įdomiai ir vaizdžiai aprašė savo knygoje „Trys mėnesiai Brazilijoje".

Be abejo, skaitytojas visų pirma norės šį tą sužinoti ir apie tos šalies istoriją, apie Lietuvos išeivius, jų gyvenimą, darbą ir kovą už šviesesnį rytojų. Tebūnie tad leista šio įvado autoriui, savo metu taip pat gyvenusiam Pietų Amerikos kontinente, apie tai papasakoti.

* * *

Brazilija yra didžiausia Pietų Amerikos šalis. Jos teritorijos plotas 8 500 000 km^2, šalyje yra 62 700 000 gyventojų (1958 m. duomenimis), valstybinė kalba — portugalų. Čia nuo seniausių laikų gyveno indėnų gentys. Kai kurios jų vertėsi primityvia žemdirbyste, mokėjo žiesti molinius puodus, pinti hamakus ir dirbti kitus namų apyvokos darbus.

1500 m. portugalų jūrininkai, keliaudami į Afriką, buvo užklupti audros ir atsidūrė prie Brazilijos krantų. Išlipę į krantą, atrastąją žemę jie paskelbė Portugalų karaliaus valda.

1532 m. portugalai pradėjo kolonizuoti Braziliją. Portugalijos karalius, norėdamas patraukti kolonistus į naujai atrastą šalį, ėmė dalinti didžiulius Brazilijos žemės plotus nusigyvenusiems kilmingiesiems. Tuo būdu Brazilijoje buvo sukurti stambiosios žemėvaldos pagrindai. Kolonistai žemvaldžiai, trokšdami greitai praturtėti, augino cukranendres ir gamino cukrų, kuris Europoje buvo labai brangus. Kolonizatoriai bandė priversti plantacijose dirbti vietinius gyventojus — indėnus. Tačiau jie priešinosi prievartai ir bėgo iš plantacijų. Todėl XVI a. antroje pusėje plantacijų savininkai pradėjo gabentis iš Afrikos negrus vergų darbams Brazilijoje. Per tris šimtus metų (nuo XVI a. vidurio iki XIX a. vidurio) iš Afrikos į Braziliją buvo atgabenta keletas milijonų negrų vergų dirbti cukranendrių, tabako, bananų, medvilnės, kavos plantacijose bei aukso ir deimanto kasyklose.

Portugalams veržiantis į Brazilijos teritoriją, didelį vaidmenį suvaidino deimantų, aukso, turtingų žemių ieškotojai, vadinamieji bandeirantai. Ginkluotos jų ekspedicijos vykdavo į šalies gilumą ir įkurdavo naujas gyvenvietes. 1695 m. Minas Žeraiso valstijoje buvo rasti stambūs aukso telkiniai, o 1730 m.— deimantų sąnašynas. Šie atradimai sužadino „aukso troškulį" ir sukėlė didelį gyventojų antplūdį į dar neapgyventus šalies rajonus. Ekonominės veiklos centras persikėlė į Minas Žeraisą. Auksas ir deimantai Brazilijos ekonomikoje ėmė vaidinti svarbiausią vaidmenį, cukraus gamyba atsidūrė antrojoj vietoj. Vėliau Brazilijoje buvo rasta didelių geležies rūdos, mangano telkinių ir kitų naudingųjų iškasenų.

1727 m. į Braziliją buvo atgabenti pirmieji kavos medeliai, tačiau tik nuo XIX a. antros pusės kavos gamyba užima centrinę vietą jos ekonominiame gyvenime. Brazilija yra seringeiro (kaučiukmedžio) tėvynė. Kurį laiką

ji buvo vienintelė šalis, gaminusi šią vertingą žaliavą. 1876 m. anglas Vikhemas (H. A. Wickherm) slapta išsivežė kaučiukmedžio sėklų. Jos buvo pasėtos Ceilono ir Malajos plantacijose, kurios ilgainiui nukonkuravo Brazilijos miškų kaučiukmedį.

Įsigyvendami šalies gilumoje, portugalai vis labiau mišo su indėnais, o vėliau ir su negrais. Baltojo žmogaus ir indėnės vaikai vadinami mameliukais, indėno ir negrės — kafuzais, negro ir indėnės — zambais, baltojo ir negrės — mulatais. Šios mišrios gyventojų grupės, vystantis kapitalizmui, sudarė tą branduolį, apie kurį pradėjo formuotis brazilų nacija.

Ekonominiam Brazilijos vystymuisi neigiamą įtaką darė jos kolonijinė padėtis. Užsienio prekyba buvo Portugalijos rankose. Jos karalius uždraudė gaminti prekes, kurios galėjo konkuruoti su pačios Portugalijos pramonės gaminiais.

Brazilijos gyventojai neturėjo jokių politinių teisių ir, nepatenkinti portugalų viešpatavimu, ėmė bruzdėti. 1720 m. Minas Žeraiso provincijoje įsižiebė sukilimas prieš portugalų valdžią. Tačiau jis nepavyko. 1789 m. Minas Žeraise slaptos organizacijos nariai, vadinami inkonfidentais, vadovaujami Žoakimo Žose da Silva Šavierio, žinomo Tirandenteso vardu, vėl organizavo sukilimą, bet jis buvo susektas, 1797 m. Baijos provincijoje įvykusio sukilimo dalyviai reikalavo Brazilijos nepriklausomybės, bet ir šis sukilimas buvo žiauriai numalšintas. Sukilimų būta ir kitose provincijose. Tai privertė portugalus 1815 m. panaikinti Brazilijos kolonijinį statutą.

1822 m. Brazilija buvo paskelbta nepriklausoma imperija. 1835—1844 m. Brazilijos pietuose įvyko Bento Gonsaleso vadovaujamas sukilimas prieš monarchiją. Jame dalyvavo ir žinomas italų kovotojas už laisvę Džiuzepe Ga-

ribaldis. 1848—1849 m. Pernambuke ir Brazilijos šiaurėje įsižiebė respublikonų sukilimas prieš imperatorių. Tuo pat laiku įvairiose šalies vietose vyko ir vergų sukilimai. Po visų šių neramumų 1888 m. vergija oficialiai buvo panaikinta, o 1889 m. paskelbta Brazilijos respublika. Valdžią paėmė stambūs žemvaldžiai ir buržuazija. Paskelbus Braziliją respublika, susidarė palankios sąlygos vystytis šalies ekonomikai, bet stambūs žemvaldžiai ir prekybininkai, paėmę valdžią į savo rankas, leido užsienio kapitalui skverbtis į šalies pramonės šakas ir žemės ūkį. Užsienio pramonės prekės užtvindė Brazilijos rinką, dėl to negalėjo kaip reikiant augti vietinė pramonė. Apskritai, Braziliją paskelbus respublika, nebuvo padaryta jokių rimtesnių socialinių reformų.

Brazilijos vyriausybė, norėdama tirščiau apgyvendinti didžiulę šalies teritoriją, viliojo imigrantus iš Europos. Šimtai tūkstančių žmonių keliavo į Braziliją iš Italijos, Portugalijos, Ispanijos, Vokietijos ir kitų Europos kraštų.

1894—1896 m. Rio de Žaneiro, San Paulo, Santoso ir kituose stambiuose miestuose susiorganizavę profsąjungos bei socialistinės krypties rateliai sudarė pagrindą Brazilijos socialistų partijai. Ji įsikūrė 1896 m.

XX a. pradžioje Brazilijos darbo žmonės vedė masinę organizuotą kovą prieš išnaudotojus. 1905 m. Rusijos revoliucija turėjo didelę įtaką revoliuciniam Brazilijos darbininkų judėjimui. Stambiuose pramonės miestuose įvyko pirmieji darbininkų streikai bei demonstracijos, reiškę solidarumą Rusijos revoliucijai.

Nuskambėjus Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos atgarsiams, 1918 m. Rio de Žaneire įvyko visuotinis darbininkų streikas su barikadų kovomis gatvėse. 1919 m. dideli streikai kilo ir kituose Brazilijos miestuose.

1922 m. Rio de Žaneiro mieste įvyko marksistinių organizacijų atstovų suvažiavimas, kuriame buvo įkurta Brazilijos Komunistų partija. Ji nuo pirmųjų gyvavimo dienų, būdama pogrindyje, išvystė plačią veiklą, mobilizuodama darbo žmonių mases kovai už ekonomines ir politines teises.

Brazilijos liaudies kovą apvainikavo Presteso kolonos trisdešimt šešių tūkstančių kilometrų žygis. 1924 m. San Paule sukilo kariniai daliniai. Mieste sukilimas buvo nuslopintas, bet ginkluota revoliucinė kova persimetė į Rio Grande do Sulo valstiją, kur revoliucinių jėgų priešakyje stojo kapitonas Luisas Karlosas Prestesas. Jo koloną sudarė kariai, darbininkai ir valstiečiai. Ji daug kartų sutriuškino vyriausybinę kariuomenę, šturmu ėmė provincijos miestus bei ginklų sandėlius. Presteso kolona žygiavo šalies gilumoje, revoliucionizuodama mases, ypač valstiečius; leido revoliucinį laikraštį „O Libertador" („Laisvintojas"), ruošė išvaduotuose miestuose ir kaimuose mitingus bei susirinkimus. Pagaliau po trejų metų kovos Presteso kolona buvo priversta pasitraukti į Boliviją. Visos Brazilijos darbo žmonėms Presteso kolonos žygis tapo kovos už šalies laisvę ir nacionalinį išsivadavimą simboliu.

1934—1938 m. Brazilijoje streikavo daugiau kaip pusantro milijono darbininkų. Įvairiose vietose įsiliepsnodavo valstiečių maištai. Brazilijos Komunistų partijai vadovaujant, pažangiosios šalies jėgos susivienijo į masinę organizaciją „Aliança Nacional Libertadora", kurios garbės pirmininku buvo išrinktas Luisas Karlosas Prestesas. Ją uždarius, liaudies masės su Brazilijos Komunistų partija priešaky ir toliau kovoja prieš imperializmą, už šalies nacionalinę nepriklausomybę, už taiką visame pasaulyje.

* * *

1886 m. į Braziliją atvyko vienas pačių pirmųjų lietuvių — aušrininkas Andrius Jonas Višteliauskas-Vištelis. Koks likimas pasitiko jį ir kitus mūsų emigrantus šioje šalyje?

Kaip žinoma, 1888 m. Brazilijoje buvo panaikinta vergija. Pajutę laisvę, keli milijonai vergų stengėsi palikti nekenčiamas cukranendrių plantacijas bei kavos fazendas; kai kurie jų kėlėsi į miestus, tikėdamiesi rasti žmoniškesnes gyvenimo ir darbo sąlygas. Stambūs žemvaldžiai ir kapitalistai, netekę pigių darbo rankų, ėmė dairytis į Europos kraštus, ieškodami darbo jėgos. Tarpininkaujant Brazilijos valdžiai, jie verbavo Europoje ir gabeno į savo fazendas bei plantacijas darbo valstiečius. Tada, t. y. 1888 m. ir atkeliavo iš Lietuvos pirmoji didesnė (maždaug aštuoni šimtai šeimų) emigrantų grupė. Didesnioji jų dalis įsikūrė Pietų Brazilijos Rio Grande do Sulo valstijoje. Atvykę su šeimomis, pirmieji Lietuvos darbo žmonės, nemokėdami kalbos, nežinodami vietos įstatymų bei papročių, pateko į pasibaisėtinas sąlygas. Ta proga „Vienybė lietuvninkų" 1896 m. rašė: „Pagal kalbas žmonių, gerai apsiznaiminusių su padėjimu emigracijos į Braziliją, išėjūnų laukia tenai tikra pekla ant žemės." Tame Brazilijos pragare praėjusio šimtmečio pabaigoje Ižujio, Marija Plementelo, Žaguarono ir kitose kolonijose vargo jau nemaža lietuvių.

Vergus negrus kavos fazendose ir cukranendrių plantacijose pakeitė atvykęs „laisvas" lietuvis ar kitos tautos emigrantas, kuris dirbo bemaž tokiomis pat sąlygomis. Pramokę kalbos ir kiek pažinę vietos sąlygas, jie bėgdavo iš kavos fazendų, kai tik pasitaikydavo proga. Kai kurie lietuviai pasiekė Argentiną, Urugvajų ir kitas Pietų Amerikos šalis, bet visur juos vienodai spaudė vargas.

Lietuvos darbo žmonės masiškai pradėjo emigruoti į Braziliją 1926 m. Lietuvos fašistų siautėjimas ir sunki ekonominė padėtis vertė tūkstančius darbo žmonių vykti į tolimus užjūrio kraštus. Daugiausia emigravo bežemiai, mažažemiai, išvaržytų ūkių valstiečiai, pramonės darbininkai. Vargingieji valstiečiai dažniausiai vyko su šeimomis, nes į Brazilijos kavos plantacijas jie buvo vežami nemokamai. Skurdo genami, tariamo gero gyvenimo svetur suvilioti, Lietuvos išeiviai būriais traukė į „laimės šalį". Daugumas jų po ilgos ir sunkios kelionės išlipdavo Santoso uoste. Ateivius čia pasitikdavo fazendeirų agentai ir nugabendavo į vadinamuosius San Paulo Imigrantų priėmimo namus, iš kur jie būdavo paskirstomi po įvairias fazendas. San Paulo Imigrantų priėmimo namai buvo valstybinė įstaiga, lyg ir savotiška darbo birža, kuri aprūpindavo kavos fazendas pigia darbo jėga. Atsidūrę tuose namuose, žmonės jausdavosi kaip nelaisvėje. Tačiau čia jie būdavo neilgai laikomi: po kelių dienų vadovybė suskirstydavo juos į grupes ir traukiniais išveždavo dirbti į kavos plantacijas.

Apsigyvenę fazendoje, emigrantai turėdavo pirmiausia įsigyti namų apyvokos daiktus: puodų, šaukštų, lėkščių ir kt. Privalėdavo nusipirkti ir darbo įrankius. Čia administratoriai paspęsdavo naujai atvykusiems pinkles. Jie išrašydavo talonus reikalingiems daiktams įsigyti ir tokiu būdu iš pat pradžių apnarpliodavo juos skolomis. Remiantis vietos įstatymais, fazenda galėdavo sulaikyti įsiskolinusį darbininką, kol jis atidirbs už skolą. Bet jeigu įsiskolinęs darbininkas susirasdavo darbą kitoje fazendoje, jo jau negalėdavo susigrąžinti ten, iš kur jis pabėgdavo. Todėl daugumą plantacijų saugodavo sargai ir šnipai, kad prasiskolinę darbininkai neišbėgiotų. Ypač greit prasiskolindavo lietuviai. Nemokėdami vietinės kalbos, jie būdavo lengvai apgaunami. Tuo apsukriai naudodavosi admi-

nistratoriai, nustumdami juos į vergų padėtį. Be to, neįgudę dirbti kavos plantacijose, lietuviai iš pradžių veik nieko neuždirbdavo, o gyventi reikėdavo. Todėl jie mielai naudodavosi administratorių „gerumu", imdavo iš jų talonus, vis giliau grimzdami į skolas.

Darbas kavos fazendose, kaitinant negailestingai tropikų saulei, be galo sunkus. Kavos raškymas laikomas lengvesniu ir pelningesniu darbu. Už šimto litrų talpos maišo priraškymą buvo mokama tiek, kiek už penkiasdešimties kavos medelių apkaupimą — maždaug du su puse milreiso. Neįgudęs raškytojas, dirbdamas nuo tamsos iki tamsos, jei kavos derlius būdavo vidutiniškas, sugebėdavo priraškyti per dieną porą maišų. Bet ir čia plantatoriai įvairiais būdais apsukdavo darbininkus. Apie tai pažangus JAV lietuvių veikėjas, tuo metu gyvenęs Brazilijoje, Jonas Jokubka, rašė: „Kuomet už savaitės laiko gavom knygutes ataskaitų vedimui su dvaru, pasirodė, kad mes ne tik nieko neuždirbom, raškydami kavą per tris mėnesius, bet įlindę skolon po keletą šimtų milreisų. Už miltus mums buvo atskaityta trigubai brangiau, už darbo įrankius buvo atskaityta, kiek administratoriaus norėta, ir daug daiktų knygelėje buvo prirašyta, kurių mes visai neėmėm." Plantatoriai taip darydavo sąmoningai, siekdami, kad žmonės neatkustų, nepradėtų geriau gyventi, kad amžinai būtų jų skolininkais, priklausančiais nuo jų malonės. Būdavo atsitikimų, kad savo darbininkus, nors ir netiesiogiai, plantatoriai pirkdavo ir parduodavo.

Mūsų minimas Jonas Jokubka bandė persikelti į kitą fazendą. Už tai jis ir keli kiti lietuviai buvo suimti. Gal jiems ir ilgai būtų tekę sėdėti kalėjime, bet Takvaros plantatoriui būtinai reikėjo darbininkų. Sužinojęs, kad Santa Marijos fazendos įgaliotinis dalį savo darbininkų uždarė į kalėjimą, nuvyko pas jį ir pradėjo derėtis, siūlydamas

tris šimtus milreisų, jei anas sutiks išleisti juos iš kalėjimo ir atiduoti į Takvaros fazendą. Įgaliotinis spyrėsi, reikalavo aštuonių šimtų, bet pagaliau sutiko atiduoti darbininkus už tris šimtus milreisų.

Archyviniai dokumentai rodo, kad Lietuvos vyriausybė buvo informuota apie mūsų išeivių gyvenimą Brazilijoje. San Paule į Lietuvos konsulatą kreipdavosi daug nevilties apimtų emigrantų. Konsulatas informuodavo Lietuvos vyriausybę apie sunkią išeivių padėtį Brazilijoje, bet pastaroji į tas informacijas nereaguodavo. Vienoje iš tokių informacijų (1929 m. gegužės 22 d.) buvo rašoma: „Konsulato tiesiogineje darbuotėje daugiausia tenka susidurti su mūsų žmonių reikalais, kurie seniau buvo vežami nemokamai. Iš fazendų kaip iš kokios katorgos žmonės bėga, arba juos išvaro, atimdami visą jų mantą ir užlaikydami uždirbtus pinigus..."

Apie 1932 m. kai kurios kavos fazendos ėmė bankrutuoti. Tada jų savininkai nutarė verstis medvilnės auginimu. Vienoje tokių fazendų, Sete Kedase, savininkas įsakė iškirsti kavos medelius, o žemę atidavė dirbti iš pusės fazendos darbininkams. Apie trys šimtai šeimų sutiko su fazendeiro siūlomomis sąlygomis ir pradėjo iš pusės auginti medvilnę. Darbo įrankius ir gyvulius fazendeiras davė išsimokėtinai. Pusininkai plušo ištisus metus ir vylėsi uždirbsią neblogai. Bet kai derlius buvo nuimtas, fazendos savininkas suskaičiavo jų skolas ir visą medvilnę pasiėmė sau. Beje, jie dar liko skolingi plantatoriui.

Ne geresnė darbininkų padėtis buvo ir bananų fazendose. Labai dideli bananų auginimo plotai priklausė anglų bendrovei „Companhia Brazileira de Fructas". Jos plantacijose darbininkų padėtis buvo kaip tikroje katorgoje. Darbininkas, dirbdamas nuo aušros iki sutemų, uždirbdavo 6 milreisus, iš kurių 3 turėdavo sumokėti už maistą.

Darbo sąlygos buvo sunkios, ypač pasitaikius lietingiems metams. Nuo liūčių augalai skendėdavo vandenyje, derliaus nuėmimo metu darbininkai turėdavo visą dieną braidyti ir kirsti bananus. Kur negalėdavo nubristi, priplaukdavo luoteliais. Suprantama, potvynio metu darbas būdavo nespartus, todėl darbininkai už tą patį atlyginimą turėdavo dirbti iki dešimtos—vienuoliktos valandos nakties.

Fazendose buvo įvesta griežta drausmė, už kurios pažeidimą darbininkai būdavo baudžiami piniginėmis baudomis arba žiauriai mušami. Darbininkų gyvenimą tvarkė visagalis administratorius. Rytą, suskambinus varpui, darbininkai turėdavo eiti į darbą ir plušėti visą dieną. Vakare, po varpo gausmo, buvo griežtai draudžiama vaikščioti fazendos teritorijoje ir net žibinti žiburį grytelėse, todėl, grįžę namo, darbininkai tūnodavo iki ryto savo lūšnose. Stengdamiesi užkirsti kelią darbininkų bėgimui, administratoriai naktį pastatydavo aplink fazendas šautuvais ir peiliais ginkluotus sargus. Šie slampinėdavo palangėmis ir klausydavosi, ką darbininkai šneka. Ypač jie sekdavo, kad po devintos valandos vakaro nesueitų į vieną vietą daugiau kaip du darbininkai.

Boa Vistos fazendoje, netoli Rodriges Alveso stoties, gyveno ir dirbo keliolika lietuvių šeimų. Jos ten buvo labai išnaudojamos, blogai maitinamos, nuo jų būdavo sukamas uždarbis. Boa Vistos lietuviai pasiskundė Soltinos fazendos lietuviams, prašydami padėti persikelti į kitą fazendą. Atvykęs iš Boa Vistos Jurgis Bazilius, savo draugo Jurgio Kazakevičiaus padedamas, susitarė su Soltinos fazendos savininku, kad jie gali persikelti į Soltiną. Tai nepatiko Boa Vistos administratoriui, ir jis įsakė susidoroti su norinčiais išeiti, o ypač su Bazilium. Pastarąjį fiskalai suėmė, smarkiai išplakė, nuogai išrengė ir surišę įmetė tvartan. Baziliui pavyko išsilaisvinti iš virvių. Jis

bandė bėgti, bet buvo vėl sulaikytas, sumuštas, surištas ir įmestas atgal į tvartą. Matydamas, kad gali blogai baigtis, Bazilius nutarė dar kartą bėgti. Jam pavyko, ir jis atsidūrė Ribeiras Prete. Tačiau laisve džiaugėsi neilgai. Jį ir čia surado Boa Vistos agentai ir nusigabeno į fazendą.

Nepaisydami žiaurių susidorojimų, lietuviai būriais bėgdavo iš fazendų į miestus. Tačiau čia jiems likimas iškrėsdavo dar piktesnių pokštų. Darbo gauti mieste dėl siaučiančios ekonominės krizės pavykdavo tik nedaugeliui. Senesnių kaip keturiasdešimt penkerių metų apskritai nepriimdavo į jokias dirbtuves. Tokio amžiaus žmonės dažniausiai turėdavo šeimas ir neretai gausias, kurias būdavo sunku išmaitinti. Todėl noromis nenoromis jie būdavo priversti elgetauti, o elgetavimas Brazilijoje buvo draudžiamas įstatymu. Policija gaudydavo elgetaujančius, suimtus nukirpdavo, apvilkdavo kalinio drabužiais ir pasiųsdavo dirbti į kokio aukšto valdžios pareigūno fazendą. Ypač daug tokių nelaimingųjų dirbo Rio Grande do Sulo valstijos prezidento Floros da Kunjos plantacijose. Tokiu būdu jie vėl atsidurdavo nekenčiamose fazendose ir vėl stengdavosi iš jų pabėgti.

1929 m. gruodžio 30 d. Lietuvos konsulas San Paule raštu pranešė Užsienio reikalų ministerijai, kad, uždraudus nemokamą emigrantų gabenimą į Braziliją, „...visą laiką tebeina emigracija iš Lietuvos taip pat nemokamai, nes daugelis gauna per laivų agentus Kaune pranešimus, kad toks ir toks „giminė" kviečia atvykti ir laivakartę prisiuntė. Daroma gi paprastai šitaip: kokioj nors fazendoj dirba užsilikę lietuviai, kurie neva patys kviečia savo gimines, o faktiškai tie giminės gauna fazendeiro išpirktas laivakartes, tikėdamiesi parsitraukti stipresnius darbininkus, nors dažnai jie apsigauna, nes atvyksta daug pasenusių

žmonių, virš keturiasdešimt penkerių metų amžiaus. Pamatęs, jog jis apsigavo, fazendeiras išskaito pinigus iš tariamųjų giminių. Davusi giminių Lietuvoje adresą, šeima laikoma piniginiai atsakominga, ir iš jos visas uždarbis be jokių ceremonijų išskaitomas. Tokiu būdu įsivėlę bėdon kolonistai bėga iš fazendų veik nuogi... Čia ir pasirodo visas apgaulės ir suvedžiojimų baisumas."

Lietuvos buržuaziniai nacionalistai nesistengė užkirsti kelią šiai apgaulei. Nei Užsienio reikalų ministerija, nei Vidaus reikalų ministerija neįvedė jokios tariamų kvietimų kontrolės.

1929 m. spalio mėnesį Lietuvos konsulas San Paule P. Mačiulis kartu su T. Daukantu aplankė „Nova Lithuania" kolonistus. T. Daukanto teigimu, kolonistai buvo nugabenti geležinkeliu beveik devynis šimtus kilometrų nuo San Paulo ir Santa Anastasijo stotyje išlaipinti su šeimomis bei visa manta. Toliau galėjo vykti tik vyrai, o šeimos turėjo likti stotyje. Maždaug už šešiasdešimt kilometrų nuo minimos stoties, trisdešimt kilometrų iki artimiausios gyvenvietės, kolonistams buvo paskirti sklypai po pustrečio kilometro ilgio ir šimto — šimto dvidešimt penkių metrų pločio. Jie paskirti ne šalia vienas kito, o su protarpiais, tariamai dėl to, kad kolonistai vėliau galėtų nusipirkti tarpinius sklypus. Tačiau tai buvo paprasta kolonijos organizatorių gudrybė. Vėliau paaiškėjo, kodėl taip buvo daroma. Kai išdalinti sklypai buvo šiek tiek įdirbti, tarpinių sklypų kaina žymiai pakilo. Atsidūrę nuo amžių neliestame miške, kolonistai pradejo kurtis. Pirmiausia jie suskato statytis šiokią tokią pastogę, kad galėtų atsigabenti šeimas. Pradėjo kirsti medžius, labai storus ir tokius kietus, kad net kirvis neimdavo. Sunkus miško kirtimo darbas, kaitra ir tikra Brazilijos rykštė — moskitai — taip kamavo kolonistus, kad jie neturėjo poilsio nei dieną, nei naktį.

Tačiau barakus vargais negalais jie pasistatė, prisipirko maisto, atsigabeno šeimas. Apsirūpinę pastoge ir maistu, naujakuriai pradėjo valyti sklypus, bet ir čia susidūrė su sunkumais. Miške knibždėte knibždėjo gyvačių, driežų, vėžlių, skruzdžių ir, be to, įvairių nežinomų žvėrių. Sunku jiems buvo atskirti, kuris gyvis pavojingas, o kuris ne. Kol tamsu — iš barako nė nesirodyk. Antra vertus, nebuvo su kuo pasitarti, kada ką sėti, kaip sėti ir sodinti. Vis dėlto kolonistai šiaip taip pradėjo dirbti, iškirtę ir išdeginę po sklypelį miško, pradėjo auginti manijoką, kukurūzus, bananus, tabaką, bet jiems kilo klausimas, kaip visa tai parduoti, kaip nugabenti derlių į artimiausią stotį. Be to, ir žemės nuosavybė buvo netikra. Pagal Brazilijos įstatymus, norint tapti tikru pirktos žemės savininku, reikėdavo ją be pertraukos valdyti trisdešimt metų. Tačiau paprastai jau po kelerių metų atsirasdavo naujas savininkas, kuris priversdavo mokėti už tą pačią žemę antrą kartą.

Kokia buvo Lietuvos išeivių padėtis miestuose? Reikia iš karto pasakyti, kad lygiai tokia pat sunki, kaip ir kavos plantacijose. Kaip jau žinome, lietuviai vykdavo, tikriau sakant, būdavo vežami darbams į fazendas, iš kurių jie bėgdavo į miestus, ypač į San Paulą. Atsidūrę mieste, nuskurę ir nuvargę, neturėdami jokių pragyvenimo šaltinių nei pastogės, jie labai skursdavo. Ypač sunki būdavo šeimų su mažais vaikais būklė. Alkio verčiami, vaikai rausdavosi šiukšlių dėžėse, ieškodami išmestų maisto likučių.

1931 m. sausio 31 d. Lietuvos konsulo pranešime Nr. 282 sakoma: „Vietos (San Paulo) įstaigos ir policijos organai dažnai suiminėja išbadėjusias moteris, vaikus ir senius, kurie bando išmaldomis susirinkti centą kitą." Tame pačiame konsulo rašte Užsienio reikalų ministerijai nusiskundžiama, kad į konsulatą ateina prašyti pagalbos šeimos su visu pulku pusnuogių ir išbadėjusių vaikų.

Daugiausia „atbėgėliai" burdavosi dviejuose San Paulo priemiesčiuose: Bom Retire ir Mooka. Bom Retire lietuviai dažniausiai gyvendavo rūsiuose, kurių sienos, lubos ir grindys buvo cementinės, drėgnos. Rūsiai padalyti į nedidelius kambarėlius, vienas nuo kito atskirtus neaukštos lentų pertvaros. Kai kuriuose kambarėliuose būdavo po keletą siaurų geležinių lovų, užtiestų įvairiais skarmalais. Rūsiuose gyveno ir tokių šeimų, kurios naktį suguldavo tiesiog ant cementinių grindų, pasimetę po šonu vieną kitą skudurą. Reikia dar pridurti, kad dalis Bom Retiro yra žemoje vietoje prie Tietės upės pelkių, todėl rūsiai būdavo amžinai drėgni ir šlapi. Daugumas gatvių buvo negrįstos ir nešvarios. San Paulo lietuvių mokyklos mokytoja L. Majienė rašė: „Čia sunku rasti šeimą, kurios moterys nedirbtų, nes vyrams ne tik sunku darbas gauti, bet jų ir uždarbis yra per menkas šeimai išlaikyti. Su tokiu uždarbiu butas, kurį galima būtų butu vadinti, mieste darbininkui yra visiškai neprieinamas... Labai skurdų vaizdą tenka matyti einant per San Paulo dalį, vadinamą Bom Retiru... iš rūsių pro langelius, vos delno didumo, girdėti girta lietuviška daina." Antra didelė lietuvių kolonija buvo kitame miesto pakraštyje, vadinamame Mooka ir Alto da Mooka. Šioje miesto dalyje buvo didelė alaus darykla „Antarktika", keli stambūs tekstilės fabrikai, kavos sandėliai ir daug kitų įmonių. Čia lietuviai taip pat gyvendavo labai susikimšę drėgnuose rūsiuose. Viename kambaryje neretai turėdavo glaustis po kelias šeimas.

Apie 1926—1927 m., kai miestuose buvo daugiau darbų, tokie „atbėgėliai" galėjo šiaip taip įsitaisyti įmonėse, nors paprastai dirbdavo pačius sunkiausius ir menkiausiai apmokamus darbus. Moterys susirasdavo tarnaičių vietas pas turtuolius.

Pramonės įmonėse naujai priimtas darbininkas privalėdavo šešis mėnesius dirbti padienio teisėmis ir tik tada, jei komisija pripažindavo jį sveiku, būdavo įrašomas į pensijų kasą. Pagal įstatymus darbo metu sužeisti darbininkai bei tarnautojai turedavo būti gydomi nemokamai ir, kol galutinai pasveiks, gauti pusę atlyginimo. Tačiau iš tikrųjų būdavo atvirkščiai. Gydydavo tik tol, kol ligonis ar sužeistasis pradėdavo pavilkti kojas. Nelaimei ištikus, draudimo kasa privaledavo išmokėti nukentėjusiam tam tikrą kompensaciją, atsižvelgdama į darbingumo netekimo nuošimtį. Bet ir čia nebūdavo apsieinama be suktybių. Darbingumo netekimo nuošimtį nustatydavo bendrovių apmokami gydytojai, kurie visada gindavo samdytojų interesus. Darbininkui žuvus darbo metu, kompensaciją gaudavo tik jo žmona arba tėvai, gyvenantieji Brazilijoje.

Prasidėjus 1929—1933 m. pasaulinei ekonominei krizei, darbo žmonių padėtis Brazilijos miestuose dar labiau pablogėjo. Krizės pradžia sutapo su Brazilijos prezidento rinkimais, kurie visada sukrėsdavo šalies politinį ir ekonominį gyvenimą. Ekonominė ir politinė šalies konjunktūra taip paveikė pramonę ir valiutą, kad tūkstančiai darbininkų buvo likę be darbo. Ypač tai skaudžiai palietė svetimšalius darbininkus, jų tarpe ir lietuvius. Apie 90% didesnių pramonės įmonių sumažino savo gamybą ligi 60%, o mažesnės dirbtuvės visai užsidarė. Netekusiems darbo žmonėms grėsė badas, todėl jie ėmė vykti į provinciją, tačiau ir tenai negalėjo susirasti darbo. Sustojus kavos eksportui, provincijoje nebebuvo darbo rankų paklausos.

Naudodamiesi ekonomine suirute, stambieji žemvaldžiai atsisakė vykdyti senas sutartis, sumažindami metinį uždarbį ligi 35%, o kai kuriose vietose net ligi 50%. Ten, kur anksčiau už priskintą kavos maišą būdavo mokama

nuo 2 ligi $3^1/_2$ milreiso, dabar nieko nebemokėjo, darbininkai gaudavo tik barakus gyventi ir talonus maistui. Nepaisant to, dalis Lietuvos išeivių, anksčiau pabėgusių iš fazendų, grįžo atgal į jas, nors ir žinojo, koks likimas jų laukia. Likti mieste buvo klaiku: grėsė neišvengiama bado mirtis. Kiti apgulė Lietuvos konsulatą San Paule, reikalaudami pašalpų. Tačiau Lietuvos buržuazinės vyriausybės tam reikalui skiriamos pašalpos buvo labai mažos. Tai tik lašas Lietuvos išeivijos skurdo jūroje. Nepaisant to, kad Lietuvos išeiviai Brazilijoje buvo labai suvargę, kad jų tarpe ėmė gausėti savižudybių, paliekant likimo valiai šeimas su mažais vaikais, Lietuvos konsulas San Paule buvo tos nuomonės, kad socialinės pašalpos teikimą reikia dar labiau sumažinti arba ir visai nutraukti. Jis rašė: „Dvejų metų darbo praktika čionai prikišamai mums rodo, kad daugumoje lietuvių kolonija yra nepatenkinta ir nedėkinga už tas pašalpas, kurias ji gavo."

Nemaža lietuvių dirbo anglies kasyklose. Dėl sunkių ir nehigieniškų darbo sąlygų bei blogo maisto daug darbininkų čia sirgo džiova ir kitomis ligomis. Kasyklose nebuvo jokios darbo apsaugos. Darbininkai neretai žūdavo arba tapdavo invalidais.

Nelengva buvo padėtis ir tų lietuvių, kurie tiesė naują Santoso — Mayrinko geležinkelį. Darbininkams buvo mokama ne pinigais, o talonais, už kuriuos galima buvo pirktis produktų ar kitokių daiktų tik bendrovės krautuvėje. Už kiekvieną daiktą ten lupdavo tiek, kiek norėdavo. Be to, kas mėnesį iš uždarbio buvo atskaitoma po penkis—septynis milreisus sveikatos apsaugai. Darbininkai gyveno barakuose po keliasdešimt vyrų. Poilsio dienų nežinota: reikėdavo dirbti ir sekmadieniais.

Kiek atsigavusią po pasaulinės krizės Brazilijos ekonomiką netrukus sunkiai palietė 1939 m. prasidėjęs karas

Europoje. Daugelyje fabrikų buvo sutrumpinta darbo diena ir žymiai sumažintas užmokestis. Fabrikantai ėmė nepaisyti valdžios nustatytų atlyginimo normų. Darbininkus prislėgė nauji vargai. Reikėjo stipriau suveržti diržą ir dažnai atsisakyti būtiniausių išlaidų.

Lietuvos išeiviai gyvena ne tik San Paulo valstijoje, jų yra ir Paranos, Rio Grande do Sulo, Santa Katarinos, Minas Žeraiso valstijose. Jų galima sutikti taip pat Brazilijos vakaruose ir tolimoje šiaurėje — Mato Grose, Pernambuke, Paroje, Amazonėje. Šiose valstijose lietuviai gyvena labai išsimėtę, beveik atitrūkę nuo didesnių kolonijų, versdamiesi medžiokle, žuvininkyste ir kitais verslais. Jų būklę čia dar apsunkina karštas klimatas, tropinės ligos.

Taigi laimės Brazilijoje lietuviai nesurado. Jų sąmonėje vis dažniau ėmė kilti mintis, kad reikia ieškoti būdų užsitikrinti geresniam rytojui, stengtis kartu su kitų tautų darbo žmonėmis atsispirti prieš išnaudotojus. Jie negalėjo užmiršti ir savo gimtojo krašto, maudė tėvynės ilgesys.

* * *

Brazilijos lietuviai ėmė organizuotis tik tada, kai San Paule susibūrė didesnis jų skaičius.

1927 m. kovo 16 d. San Paulo mieste įsikūrė „Susivienijimas lietuvių Brazilijoje". Šią organizaciją reikia laikyti pirmąja pažangiųjų lietuvių darbininkų organizacija šiame krašte. Jos iniciatorius buvo Vincas Zarakauskas, kuris, pažangiųjų darbininkų remiamas, atkakliai kovojo prieš fašistinius elementus, trukdančius organizacijai veikti.

Tais metais „Susivienijimas lietuvių Brazilijoje" ėmėsi organizuoti meno saviveiklą: San Paulo priemiestyje Bom Retire buvo pastatyta Broniaus Laucevičiaus-Vargšo ketu-

rių veiksmų drama „Pirmieji žingsniai", Viktoro Dineikos trijų veiksmų drama „Baltakė", P. Lenskio trijų veiksmų komedija „Nervai", P. Kesiūno keturių veiksmų drama „Vergijos griuvėsiuose" ir daug kitų. Pažangiųjų lietuvių spektaklius mūsų išeiviai lankydavo labai gausiai ir apie juos šiltai atsiliepdavo.

1928 m. rugpiūčio 24 d. San Paule įvyko visuotinis „Susivienijimo lietuvių Brazilijoje" susirinkimas. Buvo išrinkta laikinoji Centro valdyba ir Revizijos komisija. Centro valdyba ėmė steigti organizacijos skyrius San Paulo miesto rajonuose. Pagaliau „Susivienijimas" tiek sustiprėjo, kad galėjo leisti laikraštį.

1928 m. rugsėjo 16 d. išėjo pirmasis numeris pažangaus laikraščio „Garsas". Jį ilgokai redagavo Adolfas Zauka ir Alfonsas Marma.

Šis laikraštis greitai paplito tarp Brazilijos lietuvių, nes jame buvo rašoma tiesa apie jų vargus, primenamas sunkus Lietuvoje likusių brolių gyvenimas, smerkiami lietuviai fašistai, šaukiama kovoti dėl ekonominių ir politinių teisių. „Garsas" dar labiau pagyvino „Susivienijimo lietuvių Brazilijoje" veiklą.

1928 m. spalio 14 d. Rio de Žaneire įsikūrė Brazilijos lietuvių sąjunga „Vairas". Ji veikė vietos lietuvių darbininkų tarpe: surengė keletą paskaitų ir iškylų, įsteigė skaityklą, kurioje buvo įvairios literatūros. „Vairo" sąjunga palaikė ryšius su „Garsu" ir platino jį Rio de Žaneiro lietuvių tarpe. „Garsą" uždarius, „Vairo" veikla pasunkėjo, ir jis buvo priverstas likviduotis.

1929 m. Porto Alegre mieste (Rio Grande do Sulo valstijoje) gyvenantieji pažangūs lietuviai suorganizavo Lietuvių susivienijimo draugiją „Kova". Ši organizacija atliko tam tikrą kultūrinį ir politinį darbą, organizuodama pa-

skaitas, vakarus ir platindama revoliucinę spaudą. 1930 m. „Kova" buvo policijos uždaryta.

Gaunamos iš Lietuvos žinios apie brolių vargus bei persekiojimus dar labiau skatino išeivius prisidėti prie antifašistinės kovos. Lietuviai jau nebeklausė nei į Braziliją atsiųsto kunigo Valaičio, nei kitų lietuvių reakcionierių. Jie stojo į „Susivienijimą lietuvių Brazilijoje", lankė paskaitas, skaitė ir platino pažangiąją spaudą. Šios organizacijos veiklą stiprino užmegzti glaudūs ryšiai su Lietuvos revoliuciniu judėjimu ir gaunami laikraščiai: Tilžėje einąs „Balsas", Tarybų Sąjungoj lietuvių kalba leidžiamas „Raudonasis artojas" bei „Priekalas". Ypač didelę įtaką Lietuvių išeivių judėjimui turėjo iš Lietuvos kalėjimų gaunami revoliucinių politkalinių laiškai.

„Susivienijimas lietuvių Brazilijoje" įsteigė savišalpos kasą. Kiekvienas narys, sumokėjęs įstojamąjį mokestį, buvo laikomas ir savišalpos kasos nariu. Visi, išbuvę organizacijoje tris mėnesius ir sumokėję nario mokestį, turėjo teisę gauti pašalpą ligos ar nelaimingo atsitikimo atveju.

1929 m. birželio 19 d. „Susivienijimas lietuvių Brazilijoje" įsteigė spaudos bendrovę laikraščiui „Garsas" ir kitiems pažangaus turinio leidiniams leisti. Spaudos bendrovė buvo įkurta kooperatiniais pagrindais. Kiekvienas, norintis būti Spaudos bendrovės nariu, turėjo pirkti pajų už dvidešimt penkis milreisus ir įmokėti penkis milreisus įstojamojo mokesčio.

Tų pat metų gruodžio penkioliktą dieną įvyko „Susivienijimo lietuvių Brazilijoje" konferencija. Joje dalyvavo keturiasdešimt delegatų, kurie atstovavo Bom Retiro, Vila Belos, Mookos ir Lapos bei Vila Anastasijo skyriams. Konferencija išklausė Centro valdybos ir Centro revizijos komisijos ataskaitas bei skyrių pranešimus. Po diskusijų buvo priimti nutarimai organizaciniais klausimais ir re-

zoliucija, nukreipta prieš lietuvių buržuazinius nacionalistus.

„Susivienijimo lietuvių Brazilijoje" skyriai turėjo atskiras bibliotekas, kuriose buvo ir marksistinio turinio knygų. Pažymėtina, kad vertingiausią knygų fondą sudarė „Amerikos Lietuvių darbininkų literatūros draugijos" leidiniai.

„Susivienijimas lietuvių Brazilijoje" turėjo keturis skyrius su atskirais meno rateliais. Bibliotekos ir meno saviveiklininkai atliko didelį kultūrinį ir politinį darbą, skleisdami San Paulo lietuvių tarpe pažangiąsias idėjas.

Pažangus lietuvių judėjimas San Paulo mieste įgavo masinį pobūdį, o laikraštis „Garsas" turėjo didelę įtaką Brazilijos lietuviams. Žinoma, tas labai nepatiko Lietuvos konsului San Paule ir jo globojamiems tautininkams bei klerikalams. Jiems reikalaujant, 1930 m. balandžio 28 d. policija suėmė „Garso" redaktorių A. Marmą ir kai kuriuos aktyvesnius „Susivienijimo lietuvių Brazilijoje" narius. Vis dėlto „Garsas" nenustojo eiąs. Toliau jį ėmėsi redaguoti J. Marcinkevičius. Tų pat metų gegužės 28 d. policija pakartotinai puolė „Garso" redakciją, konfiskavo „Susivienijimo" archyvą, „Garso" spaustuvės šriftus bei kitus įrengimus, suėmė naująjį redaktorių V. Tamošiūną, Centro valdybos pirmininką Joną Bakutį ir daug kitų pažangių veikėjų. Po to, uždarydama „Susivienijimą lietuvių Brazilijoje" ir savaitraštį „Garsą", policija suėmė daug aktyvių veikėjų. Vieni jų buvo ištremti į Urugvajų, kiti — į Lietuvą. Kai kuriems gana ilgai teko kentėti Brazilijos kalėjimuose.

Nepaisant patirto skaudaus smūgio, pažangus Brazilijos lietuvių judėjimas nebuvo užgniaužtas. Aktyvesnieji „Susivienijimo" nariai ir dauguma pažangiųjų lietuvių išeivių nenuleido rankų. Dalis jų užmezgė ryšius su Brazilijos Ko-

munistų partija, įkūrė Brazilijos Komunistų partijos lietuvių komunistų frakciją ir pogrindyje drauge su Lietuvos žydų komunistų organizacija įrengė spaustuvę. Joje 1931 m. pradėjo leisti „Darbininkų Žodį" ir žydų kalba laikraštį „Undzere Wort".

Tačiau vien tuo nebuvo tenkinamasi. Buvo užmegzti glaudūs ryšiai su Jungtinių Amerikos Valstijų pažangiųjų lietuvių organizacijomis. 1931 m. San Paule įsikūrė „Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos" 41 kuopa. Tais pat metais įsisteigė ir „Lietuvių darbininkių susivienijimo Amerikoje" kuopa. Jaunimas susibūrė į „Lietuvių artistinį ir sportinį kultūros klubą", kurio valdybos pirmininku buvo išrinktas Linas Valbasys, sekretoriumi — Antanas Zokas. Šis klubas gyvavo iki 1932 m., pastatė keletą veikalų, kurių pelną skyrė pogrindiniam lietuvių komunistų laikraščiui „Darbininkų Žodis". Be šių organizacijų, San Paule vėl susiorganizavo kelios bibliotekos, kurios gaudavo „Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos" leidinius ir kitą pažangią literatūrą. Lietuvių tarpe buvo platinamas „Darbininkų Žodis", Lietuvos pogrindinė spauda —„Balsas", „Komunistas", „Tiesa", Minsko „Raudonasis artojas", Maskvos „Priekalas", Buenos Aires „Rytojus", Niujorko „Laisvė", Čikagos „Vilnis". Vadinasi, nupiautas ąžuolas išleido dešimtis atžalų. Tuo pat metu užsimezgė glaudesni ryšiai su vietinėmis Brazilijos Komunistų partijos organizacijomis bei profesinėmis sąjungomis. Lietuviai darbininkai drauge su brazilų ir kitų tautų darbininkais dalyvavo streikuose, kovojo už šviesesnę darbo žmonių ateitį. Daugelis įstojo į Tarptautinę raudonąją pagalbą; buvo įkurta draugija Lietuvos politiniams kaliniams remti, kuri veikė iki 1940 m.

Lietuvos konsulas San Paule ir jo globojami lietuviai fašistai nėrėsi iš kailio, trukdydami ir provokuodami pa-

žangų lietuvių išeivių judėjimą. Pagaliau lietuvių reakcionieriams ir Brazilijos policijai pavyko sužinoti, kur buvo įsikūrusi slapta „Darbininkų Žodžio" spaustuvė. 1932 m. kovo 18 d. užpuolusi policija konfiskavo visą jos turtą, o ten dirbusius Albiną Kyną, Abraomą Kovalskį ir jo žmoną suėmė. Lietuvos konsului reikalaujant, policija užpuolė taip pat „Lietuvių artistinį ir sportinį kultūros klubą", „Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos" 41-ją kuopą ir „Lietuvių darbininkių susivienijimo Amerikoje" kuopą. Šio susidorojimo metu buvo suimta apie trisdešimt aktyvesnių lietuvių veikėjų, o bibliotekų knygos konfiskuotos. Suimtuosius policija žiauriai kankino. Po to juos išvežė į Rio de Žaneiro kalėjimą, o iš čia — į katorginių darbų salą Ilja Grande.

1930—1937 metais iš Brazilijos į Lietuvą už pažangiąją veiklą buvo ištremti: Jonas Bakutis, Juozas Banionis, Leonas Bielapetravičius, Albertas Grimža, Konstancija Kietytė, Albinas Kynas, Juozas Marcinkevičius, Birutė Veronaitė ir kt. L. Bielapetravičiui, A. Grimžai ir A. Kynui pakeliui į Lietuvą pavyko pabėgti iš laivo ir slapta nuvykti į respublikinę Ispaniją (1936 m.), o Birutė Veronaitė dingo be žinios.

Bet ir šis skaudus smūgis nepalaužė pažangiųjų lietuvių jėgų. Revoliucinis darbas buvo tęsiamas toliau.

1932 m. Vila Zelinoje (San Paulo priemiestis) buvo įkurta nauja pažangi organizacija, Lietuvių jaunimo draugija „Kultūra". Jos iniciatorius ir pirmosios valdybos pirmininkas buvo Kazys Kupčiūnas. Ši draugija nuomojo patalpas, kuriose turėjo biblioteką, sporto skyrių, styginių instrumentų orkestrą, gausų dramos ratelį. Kaip įdomų faktą, reikia paminėti „Kultūros" draugijos leistą periodinį laikraštuką, iš pradžių rašytą ranka, vėliau mašinėle. Tai buvo pirmasis tokios rūšies leidinys Brazilijoje, lietuvių organizacijų tarpe.

Vila Zelinoje tuo metu veikė pogrindinė komjaunimo organizacija, kuriai priklausė daugumas „Kultūros" draugijos jaunuolių. Jai vadovavo Antanas Vaivutskas ir Vladas Bauževičius.

Kiek vėliau Vila Zelinos Lietuvių jaunimo draugija „Kultūra" smarkiai išaugo — įsteigė savo skyrius Bom Retire, Mookos, Lapos rajonuose. Tada ją imta vadinti Lietuvių draugija „Kultūra". Ji organizavo meno saviveiklą. Kiek vėliau dramos rateliai ėmė veikti visuose keturiuose „Kultūros" skyriuose. Šios organizacijos skyrius Bom Retire veikė sutartinai su anksčiau įsikūrusia „Žiburio" draugija.

„Kultūros" draugija San Paulo lietuvių kolonijoje atliko didžiulį darbą, materialiai remdama pogrindinį komunistinį laikraštį „Mūsų Žodis", propaguodama revoliucines idėjas. 1935 m. pradžioje, Lietuvos konsului ir lietuvių buržuaziniams nacionalistams padedant, San Paulo policija ėmė trukdyti „Žiburio" ir „Kultūros" veiklą ir galų gale jas užgniaužė.

Pažymėtina, kad 1933 metais, minint Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos metines, San Paulo priemiestyje Vila Prudente komjaunuolis Vladas Bauževičius, naktį keldamas raudoną veliavą į aukštą stulpą, tarp didelės įtampos laidų, matyt, palietė elektros laidą, turintį keturiasdešimt tūkstančių voltų įtampos, ir žuvo. Iš ryto didelės darbininkų minios akivaizdoje policija nuėmė ant atsarginio tinklo pakibusį revoliucionieriaus kūną ir išplėšė iš jo rankų didžiulę raudoną vėliavą, kurios jis ir mirdamas nepaleido iš rankų.

1933 m. San Paulo priemiestyje Petro Valentos bute buvo įrengta pogrindinė Brazilijos Komunistų partijos lietuvių frakcijos spaustuvė, kurioje tų pat metų lapkričio 10 d. buvo išspausdintas pirmasis „Mūsų Žodžio" numeris.

Jis ėjo reguliariai iki 1938 m. du kartus per mėnesį, o vienu metu net tris kartus. Vienu metu jį redagavo A. Marma ir A. Zokas. Per visus penkerius metus, nepaisant didelių reakcijos pastangų, policijai nepavyko susekti „Mūsų Žodžio" spaustuvės, kuri nuo 1935 metų veikė Stasio Bendžiaus bute.

Brazilijos Komunistų partijos lietuvių frakcija slaptai leido laikraštį „Darbas", skirtą aktualiausiems organizaciniams klausimams nagrinėti. Pirmasis „Darbo" numeris išėjo 1934 m. Jį redagavo „Mūsų Žodžio" redakcinė komisija. Šio laikraščio išėjo trys numeriai.

Minint 10 metų sukaktį nuo Vladimiro Iljičiaus Lenino mirties, San Paulo priemiestyje Vila Prudente buvo iškelta didžiulė raudona vėliava. Ji plevėsavo tame pačiame stulpe, kur žuvo Vladas Bauževičius. Anksti rytą prie vėliavos atvyko policija. Ji iškvietė specialią elektros bendrovės „Light" automašiną su kopėčiomis. Vienas iš darbuotojų, užlipęs kopėčiomis, norėjo vėliavą nuimti, bet, jos nepajudinęs, greit nusirito žemyn ir pareiškė, kad prie vėliavos įtaisyta „bomba". Apie atrastą „bombą" policija pranešė savo viršininkams. Atvyko laikraščių reporteriai, atskubėjo greitoji pagalba, rinkosi gyventojai. Susirinkusiųjų akys nukreiptos į plevėsuojančią raudoną vėliavą. Iššaukti specialistai atsargiai tyrinėjo ir galų gale pripažino, kad prie vėliavos yra „bomba". Taip praėjo pusė dienos. Po pietų atvyko ginkluotų kareivių ir karinių specialistų būrys. Buvo nutarta „bombą" susprogdinti, šaudant į ją iš šautuvų. Policija išvaikė susirinkusius žmones, išjungė elektrą, buvo daromi paskutiniai pasiruošimai... Momentas įtemptas — visi laukė baisaus sprogimo. Pasigirdo šūviai, bet „bomba" nesprogo. Vėl imta kruopščiai tyrinėti. Pasigirdo: „Bomba peršauta." Tik tada buvo išdrįsta raudoną vėliavą ir „bombą" nuimti. „Bomba" buvo nugabenta į karinės poli-

cijos institutą ištirti. Vėlai vakare policija pranešė laikraščių reporteriams: „Bomba buvo netikra."

1934 m. sausio 17 d. Porto Alegro mieste įvyko lietuvių išeivių susirinkimas. Po pranešimo ir diskusijų buvo nutarta įkurti lietuvių organizaciją. Susirinkusieji ją pavadino Lietuvių darbininkų savišalpos kultūros draugija „Šviesa". Ši draugija turėjo biblioteką, platino pažangiąją lietuvių spaudą, savo susirinkimuose svarstė kultūros bei politikos klausimus. Prie draugijos susiorganizavo Dailės meno ratelis, kuris Porto Alegro mieste pastatė keliolika spektaklių. Pajamos buvo skiriamos pažangiajai spaudai ir Lietuvos politiniams kaliniams remti. „Šviesa" atliko nemažą kultūrinį ir politinį darbą Porto Alegro, lietuvių kolonijoje. 1938 metais reakcinė valdžia „Šviesą" uždarė.

1935 m. lapkričio 15 d. San Paulo mieste pažangiųjų lietuvių iniciatyva buvo sušauktas susirinkimas lietuvių kolonijos kultūriniams klausimams apsvarstyti. Visi susirinkusieji pritarė, jog būtina turėti legalią pažangių lietuvių organizaciją, ir nutarė įkurti meno mėgėjų ratelį. Netrukus toks ratelis buvo suorganizuotas ir pavadintas „Rytu". Jis pradėjo sėkmingai veikti. Po poros savaičių narių ir prijaučiančių skaičius išaugo dešimteriopai. Buvo išnuomota salė, kurioje ratelis repetuodavo, šaukdavo susirinkimus, o šeštadienio ir sekmadienio vakarais rengdavo vaidinimus, koncertus. „Ryto" meno saviveiklininkų spektaklius gausiai lankė San Paulo bei jo priemiesčių salėse lietuviai. Visa pažangioji San Paulo lietuvių kolonija puoselėjo šią jauną kultūros atžalą. Meno mėgėjų ratelis „Rytas" subūrė išsisklaidžiusius mūsų išeivius meno mėgėjus ir išplėtė kultūros bei saviveiklos darbą San Paulo kolonijoje. Tų pat metų liepos mėnesį ratelis pradėjo leisti mėnesinį kultūros, meno ir literatūros žurnalą „Rytas",

kurį iš pradžių redagavo darbininkas poetas Pijus Storpirštis, miręs 1937 m. Žurnalas ėjo iki 1941 m. gegužės mėnesio. Tais metais Brazilijos vyriausybė, remdamasi reakciniais įstatymais, nukreiptais prieš svetimšalių spaudą, jį uždarė.

Lietuvių meno mėgėjų ratelis „Rytas" sugebėjo sutelkti dainos mėgėjus į „Ryto" chorą. Jame dainavo daugiau kaip penkiasdešimt žmonių, o repertuarą sudarė lietuvių liaudies ir revoliucinės dainos. Be to, „Rytas" turėjo suorganizavęs gerą styginių instrumentų orkestrą ir gausų dramos mėgėjų būrelį. „Ryto" statomus veikalus režisavo Kostas Mickevičius, Anzelmas Černiauskas, Kostas Januška.

Jaunieji „Ryto" nariai buvo suorganizavę stiprią futbolo komandą, stalo teniso, šachmatų ratelius.

1943 m. lietuvių meno mėgėjų ratelis „Rytas" valdžios organų buvo priverstas pakeisti savo vardą ir pasivadinti portugališkai — Sociedade dos Amadores Dramaticos „Estrela de Manha"; 1945 m. jis dar kartą pakeitė vardą ir pasivadino Sociedade dos Amadores Dramaticos „Cruzeiro do Sul". Tačiau jis ir toliau liko pažangiųjų Brazilijos lietuvių kultūros židiniu. 1947 m. Sociedade dos Amadores Dramaticos „Cruzeiro do Sul" likvidavosi, nes policija visaip trukdė jam veikti.

1941 m. San Paulo mieste įsikūrė „Brazilijos lietuvių darbininkų draugija", kuri pogrindinėje spaustuvėje ėmė leisti slaptą pažangų laikraštį „Tiesa" ir organizuoti paramą savo broliams, kovojantiems prieš hitlerininkus Lietuvoje. 1941—1943 m. sunkiomis reakcijos siautėjimo sąlygomis, mūsų išeiviai San Paulo ir Santoso miestuose surinko 8 476,5 kruzeiro. Tačiau tuo nepasitenkinta. Lietuviai ieškojo būdų dirbti viešai savo senosios tėvynės labui. Tuo reikalu jie kreipėsi į Brazilijos Raudonąjį kryžių, bet gavo neigiamą atsakymą. Tada prie įsikūrusio Rusų Subkomi-

teto nuo karo nukentėjusiems Tarybų Sąjungoje remti buvo sudarytas Lietuvių departamentas, kuris šaukė viešus lietuvių susirinkimus, ruošė saviveiklininkų pasirodymus ir kitas kultūrines priemones. Jei nelegaliomis sąlygomis per metus laiko buvo surinkta daugiau kaip aštuoni tūkstančiai kruzeirų tėvynei remti, tai 1943 m. viešai suruoštas pirmasis popietis davė aštuonis tūkstančius kruzeirų gryno pelno. 1944 m. Lietuvių departamentas įnešė į bendrą Subkomiteto kasą 47 886,5 kruzeiro, 1945 m.— 109 865,7 kruzeiro. Pažymėtina, kad šiame kilniame darbe puikiai pasirodė pažangiosios lietuvės, ruošdamos festivalius, tėvynei skirtų savo dirbinių parodas.

1946 m. San Paule susikūrė Brazilijos lietuvių spaudos komisija, kurios tikslas buvo platinti pažangiųjų lietuvių spaudą, gaunamą iš Jungtinių Amerikos Valstijų, Urugvajaus, Argentinos, Kanados ir kitur. Tais metais San Paulo mieste buvo mėginta atgaivinti „Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos" 41-ją kuopą. Tai padaryti nepavykus, buvo suburtas Brazilijos lietuvių demokratinės literatūros komitetas, kuris turėjo tuos pačius tikslus, kaip ir Brazilijos lietuvių spaudos komisija.

Reikia pažymėti, kad Brazilijos pažangiųjų lietuvių darbininkų judėjimas glaudžiai siejosi su brazilų darbo žmonių kova prieš išnaudotojus, už ekonominius ir politinius darbo žmonių reikalavimus, už taiką. Dalis pažangiųjų lietuvių buvo Brazilijos Komunistų partijos nariai. Dešimtys mūsų išeivių drauge su brazilais ir kitų tautų kovotojais kentėjo kalėjimuose, buvo išvežti į katorgos salas Atlanto vandenyne arba ištremti į Mato Groso miškus katorgos darbams. Ne vienas lietuvis žuvo Brazilijoje, didvyriškai kovodamas. Tarp jų buvo komunistas Alfonsas Marma.

1949 m. rugsėjo 25 d. San Paulo valstijoje, netoli Tupano miestelio, buvo surengtas valstiečių ir žemės ūkio darbininkų susirinkimas, kuriame drauge su kitais iš San Paulo atvykusiais svečiais dalyvavo ir Alfonsas Marma. Žemdirbiai aptarė, kaip išplėsti kovą už žemę, kaip kovoti prieš pragyvenimo brangimą, kaip suaktyvinti kovą už taiką. Susirinkimui pasibaigus, valstiečio lūšnelėje pasiliko trys svečiai iš San Paulo. Staiga sutratėjo automatų šūviai. Du iš jų — Alfonsas Marma ir Migelis Rosis — krito mirtinai sužeisti, o Pedro Godojus, sunkiai sužeistas, bandė gintis nuo užpuolusio policijos būrio. Mirtinai sužeistą Godojų policija nusigabeno į Tupano miestelį, kur jis mirė.

Pažangioji Brazilijos spauda smulkiai aprašė žiaurias Tupano žudynes ir pasmerkė jas, o darbo žmonės kiekvienais metais mini komunistų Godojaus, Marmos ir Rosio žuvimo dieną.

1956 m. pažangieji San Paulo lietuviai pripažino, kad netikslinga turėti dvi atskiras, bet tokį patį darbą dirbančias organizacijas, ir nutarė jas sujungti į vieną, pavadintą Brazilijos Lietuvių demokratinės spaudos komitetu. Šis komitetas tebeveikia ir dabar, platindamas pažangiąją spaudą, palaikydamas ryšius su kitomis lietuvių kolonijomis ir su Brazilijos pažangiaisiais veikėjais.

Pranas Ulevičius

EKSPEDICIJOS SUMANYMAS. RUOŠIAMĖS KELIONĖN

Už jūrių marių, už Atlanto vandenyno, yra kraštas, kuris niekuomet nenustos viliojęs gamtininkų savo gyvūnija ir jos paslaptimis. Tai Pietų Amerika, milžiniškas žemynas, vienu galu apėmęs atogrąžas, o antru beveik atsirėmęs į Pietų ašigalį.

Kiek svajonių, kiek nemigo naktų buvo mūsų jaunystėje, perskaičius vieną ar kitą jaunuomenei skirtą knygą su Pietų Amerikos aprašymais! Virpėjo tuomet mūsų širdys, veržėmės visa siela į šį tolimą kraštą, tvirtai pasiryžę nugalėti visas kliūtis, kad jį pasiektume. Iš tikrųjų, ar yra pasaulyje užkampis, kuriame glūdėtų tiek gamtos turtų, kurio augmenija būtų įvairesnė, o paukščiai ir drugiai margesni?.. Tikrai nėra. Jai prilygsta gal tik Indija.

Mano sumanymas aplankyti Pietų Ameriką buvo labai senas. Jis kilo dar tada, kai man, dešimties metų vaikui, tėvas nupirko naują Brėmo veikalų leidinį. Tuomet, paruošęs rytojui pamokas arba ir jų nebaigęs, iki vidurnakčio po kelis kartus skaitydavau apie tuos paukščius ir žvėris, kurių paveikslai man labiausiai patikdavo. Paskui, aišku, įsisiūbavusi vaizduotė varydavo miegą šalin, pro akis plaukdavo patvinusi Amazonės upė su savo smiltingomis salomis, jose snaudžian-

čiais krokodilais ir būriais raudonų kaip kraujas flamingų... Čia vėl iškildavo tropinio miško tankumas, kuriame tuoj imdavau medžioti žiaurųjį jaguarą (jis Brėmo knygoj buvo atvaizduotas smaugiąs tapirą), ar persimesdavau į vabzdžių pasaulį: įnikdavau gaudyti mėlyną, milžiniško didumo drugį *Morpho* arba vabalą *Dynastes*... Neužmigdavau iki vėlyvos nakties; vos tik sudėdavau blakstienas, jau reikėdavo keltis ir, susirinkus knygas bei sąsiuvinius, eiti į gimnaziją. Suprantama, tokių svajonių vaisiai dažnai būdavo dvejetukas iš rusų kalbos arba iš aritmetikos.

Konkretus sumanymas nuvykti į Pietų Ameriką kilo man 1916 metais. Susiruošiau vėlai rudenį, ketindamas plaukti iš Rusijos uosto Archangelsko, t. y. Baltąja jūra ir Šiaurės Ledinuotuoju vandenynu. Bet, deja, dėl staiga užėjusių šalčių laivas, kuriuo rengiausi keliauti į „žadėtąją žemę", užšalo Baltojoje jūroje. Prasidėjęs karas mano planus sutrukdė, bet sumanymo neišdildė.

Po pirmojo pasaulinio karo, organizuojant Lietuvoje gamtos muziejų, prireikė floros ir faunos pavyzdžių iš kitų žemynų. Tada vėl atgimė pasiryžimas keliauti į Braziliją. Ketinau važiuoti dviese su laborantu Palioniu, bet buvo nuspręsta padidinti dalyvių skaičių iki keturių.

Nutarti važiuoti ekspedicijon daug lengviau ir greičiau, kaip jai susiruošti. Kad tai būtų tik pramoginė kelionė, nusipirktum keletą tropinių rūbų, kodaką, prizminį žiūroną, ir viskas. Bet mūsų tikslas kitoks. Turėsime medžioti tolimoje Brazilijoje paukščius, žvėris, gaudyti roplius, žuvis, vabzdžius. Visa tai mums reikės preparuoti vietoje, o nupreparavus apsaugoti nuo puvimo, pelėjimo ir nesuskaitomų kenkėjų, kaip skruzdžių, termitų, odgraužių ir kt. Koks preparavimo bū-

das labiausiai tinka tropikams, koks konservavimo metodas tinkamiausias, kaip atlikti viską greičiau, kad negaištume brangaus laiko,— štai klausimai, kuriuos reikėjo tuoj išspręsti. Juk nepasiimsi visos laboratorijos, tad reikia, gerai apgalvojus, imti tik tai, kas būtina ir kas nepasunkintų mūsų daiktų.

Imame lengvus medžioklinius drabužius pilkai žalsvos spalvos, stiprius suvarstomus batus ir storos odos aulelius blauzdai apsaugoti. Auleliai visuose tropikų kraštuose labai reikalingi, nes jie apsaugo kojas ne tik nuo gyvačių įkandimo, bet ir nuo nesuskaitomų spygliuotų augalų, kurių pilna ten miškuose, krūmuose ir net balose. Tiesa, nenumatėme vieno dalyko ir vėliau dėl to labai kentėjome: neapsisiuvom oda kelnių, bent ties keliais; mat, mums, rankiojant smulkiąją gyvūniją, dažnai tekdavo klauptis, o spygliuoti augalai siekdavo aukščiau kelių. Galvai pridengti pasirinkom šalmus, kurie vartojami Afrikoje ir Indokinijoj. Tai kieta skrybėlė, be galo tvirta, bet ir lengva, pamušta iš apačios kempine, o iš viršaus aptraukta chaki spalvos audeklu. Šalmo viršūnėje ir apačioje įtaisyti tam tikri ventiliatoriai, dėl to mažiau kaista galva. Jie išlenkti taip, kad nei šakos, nei spygliai neužkabina ir nenutraukia nuo galvos. Šie šalmai nepamainomi, ir, gal būt, jų dėka grįžome sveikais veidais ir neišbadytomis akimis.

Be įvairių tinklų, samtelių ir kitų įrankių žuvims bei vabzdžiams gaudyti, mes pasiėmėme du paprastus dvivamzdžius medžioklinius šautuvus, vieną trivamzdį šautuvą, karabinų mažiems paukščiams šaudyti ir du automatinius pistoletus. Šovinių iš viso pasiėmėm tūkstantį devynis šimtus, daugiausia šratinių. Šie šoviniai, užtaisyti garsiu prancūzišku paraku „T", pasirodė per

stiprūs, ir vėliau teko gailėtis, kad jų paėmėme. Mažiems paukščiams ir driežams šaudyti turėjome pirkę metalinius vamzdelius į šautuvo vamzdį įkišti. Šie vamzdeliai buvo nepamainomi, gaudant smulkius paukščius. Nepakeičiamą mūsų ginkluotės dalį sudarė dideli braziliški peiliai, kuriuos pirkome jau Rio de Žaneire. Tie peiliai, portugališkai vadinami faka, ispaniškai mačeta, yra apie penkiasdešimt centimetrų ilgio, labai stiprūs ir aštrūs, nešiojami makštyse prie juostos. Be tokio peilio braziliečio gyvenimas neįmanomas. Ir mums patiems teko įsitikinti, kaip jie reikalingi. Keliaujančiam į tolimą Pietų Amerikos provinciją patarčiau turėti bent dešimtį tokių peilių: vieną sau, o kitus dovanoms už paslaugas, už visokius patarnavimus medžiojant. Tai ne tik naudinga, bet ir garbinga dovana, su kuria viešai pasirodyti ypač mėgsta jaunas žmogus. Su mūsų šoviniais turėjome daugiausia rūpesčio. Beveik du tūkstančiai šovinių daug svėrė, be to, patyrėme, kad laivo taisyklės draudžia vežtis sprogstamą medžiagą, todėl dėžes su šoviniais pasiėmėme į kajutes. Tuos pačius rūpesčius turėjome ir vėliau, važiuodami Brazilijos geležinkeliais.

Nevardindamas kitų ekspedicijos reikmenų, paminėsiu, kad visi jie buvo sudėti į keturias, specialiai tam tikslui Kaune užsakytas, fanerines dėžes, labai stiprias, bet kartu ir lengvas. Jos buvo sandarios ir vėliau mums ypač pravertė, nes apsaugojo mūsų rinkinius nuo lietaus ir įvairių kenkėjų.

Taip susiruošę, 1931 m. liepos mėn. 21 d., pažįstamų lydimi, išvažiavome iš Kauno į Paryžių, kur dar turėjome pora svarbių reikalų. Kadangi keliavome į pusiaujo kraštą, kur siaučia visokios europiečiams neįprastos ligos, reikėjo pasitarti dėl apsisaugojimo priemonių, to-

dėl Paryžiuj nuvykome į Pastero Institutą, kur gavome visas reikalingas informacijas.

Antras mūsų reikalas buvo apsilankyti zoologijos muziejuje. Mat, norėjome sužinoti, kaip išlaikyti surinktas kolekcijas pusiaujo sąlygomis. Juk yra žinoma, kad tenai ilgą laiką trunka nepaliaujamas lietus, viskas atidrėksta, pūsta, pelyja. Antra vertus, ten gyvena nesuskaitoma daugybė skruzdžių, termitų, odgraužių, kurie bematant sugadina nupreparuotus kailius, vabzdžių rinkinius ir kt. Ir iš tiesų, čia gauti patarimai mums labai padėjo išsaugoti savo žvėrių, paukščių ir vabzdžių rinkinius. Ypač dėkingas buvau už patarimą įsigyti paradichlorbenzolo, kuris labai gera priemonė kovai su odgraužiais.

KELIONĖ „ARLANZA". LISABONA. MADEIRA IR JOS SOSTINĖ FUNČALIS. LEGENDA APIE MADEIRĄ. PRAMOGOS „ARLANZOJE". EKVATORIAUS IŠKILMĖS. ŽUVYS SKRAIDUOLĖS. PAUKŠČIAI IR DELFINAI

Sutvarkę reikalus Paryžiuje, kitą dieną iš Gar diu Nor (Gare du Nord), t. y. šiaurinės geležinkelio stoties, vykstame į Normandijos uostą Šerburgą, iš kurio šešiolikos tūkstančių tonų laivas „Arlanza" turi mus nugabenti į Pietų Ameriką.

Netrukus atplaukia „Arlanza", kurios laukia didokas keleivių ir visokių pareigūnų būrys, ištisi kalnai lagaminų, pašto kroviniai ir kt. Laive trys klasės. Pirmoji — pačiame viršutiniame denyje, trečioji — giliai apačioje, o antroji, kuriai priklausome ir mes, užima vidurinį denį. Tą padalinimą atitinka trys valgomos salės, na ir,

žinoma, trys kategorijos keleivių. Pirmoje klasėje — languotais rūbais nelankstūs Anglijos džentelmenai ir jų ledi, kurie, matyt, labai apsipratę su tokiomis kelionėmis ir visame pasaulyje jaučiasi kaip namie. Antroje klasėje šiaip visokia mišri publika, daugiausia prancūzai, ispanai, portugalai, nemaža jaunuomenės. Štai ištisa sportininkų ekipa, žaidusi futbolą Europoje. Dabar ji grįžta į Braziliją. Visi be kepurių, lengvai apsivilkę, nudegę, juodais kaip anglis plaukais, tarpusavy klega, traukia kažkokias linksmas daineles. Kone jėga jie nusitempė prie savo kompanijos mūsų bendrakeleivį jaunuolį Fanstilį iš Kauno, ir nors pastarasis nė žodžio nesupranta portugališkai, irgi gerai jaučiasi jų tarpe. Aplamai antroje klasėje visų tautų ir profesijų mišinys. Jie greit susipažįsta, nėra tokie išdidūs ir pasipūtę, kaip pirmos klasės languotieji keleiviai. Trečioje klasėje daugiausia emigrantai, Ispanijos ir Portugalijos kaimiečiai, važiuoją ištisomis šeimomis už jūrų marių ieškoti geresnio gyvenimo. Jie ir valgydinami paprastai pupelėmis, ryžiais, žuvimi, mat, savo tėvynėje jie buvo įpratę valgyti tokį maistą.

Mus maitina gerai — gauname valgyti penkis kartus per dieną. Keleiviams teikiamos visokios pramogos. Nuolat transliuojama muzika, dažnai rengiami koncertai, sporto rungtynės. Ypač mėgstamas boksas. Laive yra fortepijonas, rūkymo salė, biblioteka, knygynas. Pastarasis man labai pravertė, nes radau nemaža literatūros apie Pietų Amerikos valstybes ir jų gamtą. Leidžiamas ir laikraštis, kur galima sužinoti paskutiniąsias naujienas. Aplamai laivybos kompanijos stengiasi savo keleiviams kelionę padaryti kuo maloniausią, kad ir ateityje jie norėtų keliauti tik šitos, o ne kitos kompanijos laivais.

Laiko daug, stebiu jūrą ir jos gyvūnus, darau dienyno užrašus, paskui imuosi portugalų kalbos. Ji priklauso lotynų kalbų grupei, ir, mokant lotynų bei prancūzų kalbas, nesunku pramokti ir jos. Susipažinau su viena brazilų šeima, kalbančia prancūziškai, ji irgi man šiek tiek padeda. Juk portugalų kalba yra valstybinė Brazilijos kalba, bet šiek tiek skiriasi.

Jau septynios dienos, kaip sėdome Šerburge į transatlantinį laivą „Arlanzą". Praplaukėme niaurias granitines Normandijos ir Bretanės pakrantes, Biskajos įlanką. Pasirodo kraštas su neaukštais kalnais — tai Ispanija. Sustojame kelioms valandoms ties Korunja ir Vigo, kur įsėda margasis ispanų emigrantų būrys. Dar viena diena kelionės, ir atsiduriame Lisabonoj. Žinoma, aplankome ir ją. Tai paskutinė mūsų stotis Europoje, bet, pagal tvarkaraštį, dar turime sustoti Afrikos pakraščiuose, Madeiros saloje.

Atplaukusi į Lisaboną, „Arlanza" čia užtrunka kokias penkias valandas. Atsiranda maloni proga įkelti koją į Portugalijos žemę ir pamatyti jos garsiąją sostinę. Krante pirmiausia išvystame eilę kioskų, stalų ir smulkių parduotuvių, prekiaujančių vaisiais bei vynu. Pardavėjai mandagiai kviečia užsukti: „Senhor, faz favor, compra uma garaffa do vinho do melhor qualidade." [1] Sunku atsisakyti nuo tokio pasiūlymo, bet neturime laiko, nes skubame į miestą. Mielai pasinaudosim grįždami į laivą, tuo labiau, kad vynas čia tekainuoja menkus pinigus.

Visas miestas stovi uolėtose terasose, kurios nuo pat kranto kyla aukštyn; tokiu būdu iš jūros matyti tolima miesto panorama; vietovaizdis nepaprastai gražus. Šiose terasose išsidėstę miesto dalys turi ir atitinkamus var-

[1] Ponas, padaryk malonę, pirk vyno butelį aukščiausios rūšies.

dus, pvz., Sidadi Baiša (Cidade Baixa) — apatinis miestas, Bairo Alto (Bairro Alto) — viršutinis miestas ir t. t.

Iš karto nespėjome susiorientuoti, stovime, nežinodami, kur pasukti, nes miesto plano neturime. Prie mūsų prieina skurdžiai apsitaisęs jaunuolis, ant jo pečių skylėtas švarkas, o pro skyles ruduoja saulės nugairinta jo oda; matyt, ir marškinių neturi. Mandagiai siūlosi palydėti į miestą ir parodyti, ką reikia. Paklausome jo ir netrukus įsitikiname, kad jis gana sumanus. Nors laisvai susikalbėti negalime, bet šiaip taip vienas kitą suprantame. Štai jis siūlo pirmiausia aplankyti San Jeronimo bažnyčią, kur ilsisi drąsus Portugalijos keliautojas ir Indijos kelio atradėjas Vasko da Gama.

Keltuvu pasikeliame į aukštesnes pakopas, iš kur galima plačiai apžvelgti žemesnes miesto dalis ir toliau mėlynuojančią pietų jūrą. Mūsų jaunas vadovas būtų mus ilgai vedžiojęs, bet buvome jau pavargę ir sušilę, be to, reikėjo grįžti į laivą. Išsiėmęs piniginę, norėjau mūsų gidui atsilyginti, bet jis griežtai atsisakė priimti siūlomą atpildą. Beliko man ištiesti jam ranką ir nuoširdžiai padėkoti. Taigi mūsų palydovas, nepaisant jo išvaizdos, pasirodė esąs tikras „džentelmenas". Kitur, ypač Italijoje, pasitaikydavo vaikėzų profesionalų, sugebančių mikliai išnaudoti turistus.

Rugpiūčio penktą dieną, atsikėlęs šeštą valandą ryto, dar tik brėkštant (mat, šiose geografinėse platumose diena tuo metų laiku žymiai trumpesnė negu Lietuvoje), pamačiau fantastiškas, debesų apsuptas kalnų viršūnes. Priplaukėme dar arčiau ir išvydome daugybę baltų taškelių, išsibarsčiusių tamsiame fone — tai buvo maži, balti akmeniniai namukai. Artėjome prie Madeiros salos, plaukėme į jos uostą Funčalį. Netrukus visai prašvito, ir atsiskleidė visas reginio grožis. Išryškėjo aiškūs

kalnai su stačiais kriaušiais ir baisiomis daubomis, mėlyna it brangakmenis įlanka su baltais nameliais bei žaliais datulių sodais pakraščiuose. Iš tolo matau tirštą mažų ir didelių laivų laivelių būrį. Jie skuba mūsų pasitikti. Juose jauni, pusnuogiai, tik trumpomis maudymosi kelnaitėmis apsimovę vaikinai. Jie šaukia, mostaguoja, ginčijasi. Žodžiu, kelia neapsakomą triukšmą. Visi jie gražaus kūno sudėjimo, nudegę, lyg iš bronzos nulietos senovinės statulos. Negaliu atsigrožėti jais, jų stipriais raumenimis. Tai plaukikai narūnai. Jie prašo įmesti į vandenį pinigą, kad galėtų parodyti savo vikrumą. Metu vieną peni [1], bet jie duoda suprasti, kad variokas menkai matomas gilumoje, dėl to geriau būtų mesti sidabrinį sixpense [2]. Metu sixpense. Gražiai išsilenkę, šoka jie lyg ūdros arba švytrai žemyn galva, visai neskubėdami, pusei minutės išnyksta iš mūsų akių ir vėl atsiranda. Įlipę į laivelį, parodo gilumoje sugautą pinigą. Įdomu, kad šį mažą daiktelį jie būna įsidėję burnon, arba įsispraudę tarp rankos ar kojos pirštų. Narūnų tarpe matyti ir šešerių—devynerių metų vaikų. Tur būt, vyresnieji juos išnaudoja. Kartais vienas kitas vyresniųjų sučiumpa tokį vaikutį viena ranka už kelnaičių, o antra — už peties ir meta žemyn galva į vandenį. Tokiu būdu demonstruojamas jo vikrumas. Net gaila tų vaikų, bet nieko nepadarysi: kiekvienas narūnas turi išeiti šitą stažą.

„Arlanza" stovės čia tris valandas, vadinasi, yra laiko nors paviršutiniškai apžiūrėti Madeiros sostinę Funčalį. Greit pasisamdom motorinį laivą ir plaukiame į krantą; čia gauname automobilį ir važiuojame. Šoferio paprašome užvežti mus į aukščiausią kalną, paskui ke-

[1] Peni (angl. *penny*) — smulki anglų moneta.
[2] Sixpense (sixpence) — šeši peni.

tinam aplankyti žuvų ir vaisių prekyvietę ir žymiausią vyno krautuvę. Kadangi miestas šlaite, tai, norint pakilti į aukščiausią vietą, reikia padaryti daug vingių. Tas duoda mums progos apžiūrėti didelę miesto dalį. Gatvelytės siauros, vos gali prasilenkti du automobiliai, išgrįstos smulkiais, slidžiais akmenėliais. Tur būt, dėl to čia beveik nematyti ratų, vien važinėjama tik rogėmis. Į roges įkinkyti jaučiai arba mulai labai keistai atrodo.

Mūsų trumpas pasivažinėjimas Funčaly palieka neišdildomą atminimą. Pats miestas iškrikęs lyg Kauno priemiesčiai; visur daugybė sodų, daržų ir atskirų medžių, žodžiu, balti grakštūs namukai skęsta subtropiniuose žalumynuose, arba, tiksliau, margumyne, nes viskas aplink juos žydi. Štai puikūs eukaliptai, araukarijos, datuliai, bananai, tamariksai. Čia augalai, kuriuos Lietuvoje matome tik gėlių puoduose, kaip, pavyzdžiui, fuksija, pasiekia didžiulio ūgio. Radastos čia taip pat didokos, jos užkopia net iki trečiojo namų aukšto. Visur matyti ir figų medžių, aplipusių dar žaliais vaisiais, ir daugybė vynmedžių. Šiems padaromas iš medžio tam tikras patiesalas, ant kurio horizontaliai guli šakos, o apačioje kabo didelės kekės. Rodos, niekur nesu matęs tokių didelių vynmedžių.

Mūsų dagių, varnalėšų ir dilgėlių vietą čia užima agavos ir kaktusai. Tie augalai milžiniški; pvz., žydinčios agavos stiebas esti keturių—penkių metrų aukščio. Kaktusai daugiausia *Opuntia* genties, turi maždaug lėkštės didumo mėsingus lapus, žydi ryškiai raudonais žiedais, iš kurių atsiranda irgi raudoni, gana skanūs, sultingi vaisiai. Visi tie spygliuočiai auga patvoriuose, mūrų plyšiuose, visur, kur tik jie gali bent kiek įsikabinti savo šaknimis. Viskas draugę žydi ir duoda vaisius, tur

būt, dėl to, kad čia oras drėgnas, ir augalija neišdžiūsta taip, kaip Europos pietų kraštuose. Susidaro įspūdis, kad čia dabar pats pavasaris: tiek gaivios, sultingos žalumos, tiek gėlių! Sako, kad čia visus metus toks pat pavasaris. Tiek žavingo grožio, tiek poezijos, jog nežinai, nė kur žiūrėti. Tikrai, čia nėra žymių temperatūros svyravimų. Vasario mėnuo esti šalčiausias, bet ir tuomet temperatūros vidurkis yra +15,4°, o karščiausias rugpiūčio mėnuo +22,6° Celsijaus. Lietus čia neįgrysta žmogui. Sniego iškrinta tik kalnuose. Mažiausiai malonus esti birželis, nes tuomet oras prisotintas vandens garų kaip šiltnamyje, o kalnai apsigaubia rūkų apsiaustu; šiaip lietingų dienų per metus esti ne daugiau kaip septyniasdešimt aštuonios. Silpni vėjai pučia iš jūros ir žymiai atvėsina orą šiltomis dienomis. Dėl tokio malonaus klimato Madeiros sala tapo klasiška poilsio vieta piniguočiams, kurie trokšta amžino pavasario. Gaila tik, kad šios salos augalija smarkiai pasikeitė, kai joje ėmė kurtis europiečiai. Mat, iki to laiko ji vešliai kerojo ištisu mišku, o vėliau tapo beveik plynai iškirsta. Ir gausios Madeiros upės nuo šito net visiškai išseko. Be to, į šią salą atvežta daugybė augalų iš Europos ir kitų kraštų. Atsidūrę vietiniuose soduose, atėjūnai puikiausiai tarpsta. Ir dabar čia šalia paprastų ir kamštinių ąžuolų, kaštonų su valgomais vaisiais bei eukaliptų gali pamatyti palmes, milžiniškas araukarijas ir žavingas, mėlynai žydinčias žakarandas, oleandrus, magnolijas ir puikias kamelijas. Miesto parkuose dar galima pamatyti dracenų, kurie, deja, salos miškuose jau išnykę.

Žymi Madeiros dalis, būtent, visas centras, yra kalnuotas, su 1873 m aukščio užgesusio vulkano krateriu. Taigi Madeira yra vulkaninės kilmės. Ši kalnuotoji da-

lis jau seniai nuo miško apvalyta ir apaugusi tik žolėmis bei samanomis, bet žemesnėse vietose dideli plotai apžėlę viržiais, kurie išauga nepaprastai dideli ir galėtų būti pavadinti viržių miškais. Vietomis ištisi kalnų šlaitai apžėlę prožirniais, kurie žydėjimo metu iš tolo žėri kaip auksas.

Man, kaip zoologui, nedaug ką įdomaus teko pamatyti. Gausu buvo svilikėlių, t. y. tų paukščių, iš kurių kilusi naminė kanarėlė. Jų giesmelės skardeno visuose soduose. Be to, aptikome čia kikilių, būtent, jų madeirišką porūšį *Fringilla coelebs moderensis*. Įdomu, kad jie dar giedojo visu balsu, o tuo tarpu pas mus jie šiuo laiku jau tyli.

Įvažiuojame į kalno viršūnę. Žinoma, tai nėra aukščiausias salos punktas, tai tik aukščiausia automobilių pasiekiama vieta. Iš čia puikus reginys į Funčalį ir jo įlanką.

Iš aukštumos matyti vieškelis pakrantėj iki Mašiko (Machico) miestelio. Su šio miestelio vardu susieta Madeiros [1] legenda. Štai ji.

Anglijos karaliaus Eduardo Trečiojo laikais (1327—1377) vienas jaunas anglas iš geros, bet nekilmingos šeimos, vardu Robertas Mašimas, įsimylėjęs aukštakilmę mergelę, gražiąją Oną d'Arfet. Tėvai vertė dukterį ištekėti už seno bajoro, ir dėl to Mašimas nutarė išvogti savo mylimąją. Bristolyje jie sėdo į laivą, kuris turėjo nugabenti juos į Prancūziją, bet ištikusi audra nuvarė juos toli nuo Europos krantų, ir pagaliau po kelių savaičių, kada jie jau visiškai nustojo vilties, laivas buvo priplaktas prie Madeiros krantų. Jiedu išlipo ten, kur šiandien yra Mašiko miestelis, pavadintas jaunojo riterio vardu. Mašimas, išnešęs savo nuvargusią mylimą-

[1] Madeira portugališkai reiškia mišką, kaip statybos medžiagą.

ją į krantą, paguldė po dideliu medžiu, bet jo draugai nespėjo išlipti iš laivo, nes vėl užėjusi audra nutraukė laivą nuo inkaro ir nuvarė plačion jūron. Po kelių dienų laivas atsidūrė Afrikos pakrantėje, o jūrininkai pateko vietinių gyventojų vergijon.

Mašimas ir Ona liko vien tik su keliais draugais. Jie turėjo tik mažą laivelį ir buvo atskirti nuo viso pasaulio. Kelioms dienoms praslinkus, Ona mirė iš nuovargio ir nusiminimo, o Mašimas taip pat tik keliomis dienomis ją pragyveno. Tuomet draugai palaidojo juos viename kape ir pastatė kryžių su užrašu, kad, jei kada nors europiečiai rastų šitą kapą, tepastato čia bažnyčią ir tepavadina šitą vietą įsimylėjėlių vardu. Paskui draugai, sėdę į laivelį, pasiekė Afrikos krantą, bet taip pat pateko vergijon. Tarp vergų buvo ten ispanų jūrininkas Žonas Morales, kuris ir sužinojo iš savo naujųjų draugų dviejų įsimylėjėlių istoriją. Jam pavyko pasprukti iš nelaisvės, bet tik po penkiasdešimties metų. Laivas, kuriuo jis plaukė, jūroje buvo užgrobtas Portugalijos karo laivo, kuriam vadovavo Zarko. Šiam senis ir papasakojo Mašimo istoriją. Atvykęs Portugalijon, Zarko liepė seniui pakartoti savo pasakojimą infantui — sosto įpėdiniui — ir suruošė į Madeirą ekspediciją, kurioje dalyvavo taip pat ir Žonas Morales. Jie iš tikrųjų rado ne tik Madeirą, bet ir kitą salą — Porto Santo, o taip pat Mašimo kapą, ant kurio pastatė bažnyčią ir įkūrė Mašiko miestelį. Iš šios legendos ir esamų dokumentų matyti, kad anuo metu Madeira buvo negyvenama ir apžėlusi tankiu mišku. Nuo to ji ir gavo savo vardą, nes portugališkai taip vadinamas miškas. Deja, šiandien jos kalnai pliki, tik kur-ne-kur išsimėtę jauno miško sklypeliai.

Nuo minėtos ekspedicijos laikų Madeira sparčiai

auga. 1508 metais Funčalis jau žymus miestas, o 1514 metais ten įsteigta vyskupija. Bet štai 1566 metais Funčalį užpuola prancūzų jūros plėšikai ir jame iššudo per du šimtus žmonių. Nuo 1580 iki 1640 metų Madeira priklauso čia Portugalijai, čia Ispanijai, o trumpą laiką, būtent 1807—1808 metais,— Anglijai. Galutinai išsivadavo iš Anglijos ji tik 1814 metais, o 1874 metais buvo sujungta telegrafo kabeliu su Europa.

Laiko maža: po valandos mūsų garlaivis turi išplaukti. Apsidairom, ar nėra ko mūsų „Gamtos Tyrimo Stočiai". Sugauname didelę Afrikos škerę ir gražų margąjį vorą. Tai vienintelė dovana Zoologijos muziejui iš Madeiros salos. Važiuojam atgal; mus vejasi nudegę juodukai, mėtydami į automobilį rožių, pasiflorų ir glicinijų kekes, vis prašydami peni. Rodos, tai suprantamiausias angliškas žodis šioje saloje.

Turime dar aplankyti didelę vyno parduotuvę, žuvų ir vaisių prekyvietę, o laiko maža. Pakely sustojame ties miesto sodu, bet nėra laiko pamatyti viso jo egzotiško grožio, kurio čia tiek, jog nežinai, į kurią pusę bežiūrėti. Dar aplankome pagarsėjusią vyno firmą. Neišvaizdus akmeninis namas, vidury tamsoka, bet, apsipratę su tamsa, pastebime impozantiško didumo ąžuolines statines, sukrautas ilgomis eilėmis iki pat trečio aukšto. Užlipom iki pat viršaus. Čia, žinoma, duoda mums paragauti to pagarsėjusio nektaro.

Madeira — vienas svarbiausių pomidorų augintojų. Jie čia noksta visus metus. Tie pomidorai daugiausia importuojami į Europą. Prekyvietėje jų daugybė; greta pilnų pintinių su gelsvai žaliomis vynuogėmis ir bananais žavingai atrodo auksinių kvepiančių ananasų kalnai. Sunku atsispirti pagundai, tad keletas tų taurių vaisių užima vietą mūsų automobily.

Žuvų rinka ne mažiau įdomi; daugiausia matyti makrelių,— tai labai graži jūrų žuvelė, ryškiai mėlynos spalvos su aukso atspindžiu. Toliau — jūrų unguriai, plokščios rajos baisiomis spygliuotomis uodegomis ir galybė kitų. Žodžiu, zoologui yra ko pažiūrėti.

Greta žuvų yra gyvų paukščių parduotuvė. Sienos iš gatvės apkabinėtos narveliais. Juose žalios Afrikos papūgos, ilgauodegės „našlės", o daugiausia kanarėlių, juk Madeiros ir Kanarų salos yra šių paukščių gimtinė. Turguje matyti visokio tipo žmonių, daugiausia kaimiečių, kurie verčiasi savo produktų prekyba. Vėliau vienas keleivis, gerai pažįstantis Madeiros salos gyvenimą, sakė, kad vietinių kaimų gyventojai maitinasi beveik vien batatais, melionais, daržovėmis, kukurūzais ir duona. Kiaušiniai, pienas, kiti gyvulininkystės produktai ir mėsa parduodami mieste, ir tiktai kalėdų dieną sočiai privalgoma mėsos. Jie yra labai prietaringi, daugiausia beraščiai. Tautinių rūbų čia nėra, bet dažnai sutinkama mišrių etnografinio tipo veidų. Pasitaiko ir negroidų, ir tolimos praeities maurų bruožų. Vyrai neaukšto ūgio, kresni, o tarp mergaičių nemaža madoniško tipo gražuolių, bet jų grožis, kaip ir aplamai pietų kraštuose, greit nužydi. Su svetimšaliu madeirietis visuomet mandagus, ir net visai dykose vietose vienišam keleiviui negresia joks pavojus.

Lieka tik pusvalandis, o taip gaila skirtis su šia nuostabia sala, išnirusia iš vandenyno beribės. Vėl motorinis laivas nugabena mus į „Arlanzą", o ten tikras prekymetis: garlaivį apspitęs motorinių, burinių ir irklinių laivų būrys su kalnais įvairiausių prekių, o narūnai vis prašo pinigų, siūlydamiesi šokti į vandenį... Dabar, pakilus saulei, vanduo nepaprastai skaidrus; dešimties metrų gilumoje matyti visa jo gyvūnija. Matau

būrį nedidelių ryklių, draskančių kažkokį iš laivo patekusį daiktą.

Grįžta iš kranto ir kiti keleiviai, apsikrovę pirkiniais, ypač puikiais šios salos vaisiais. Pintų Madeiros kėdžių, kanapų ir staliukų pristatytas „Arlanzos" denis. Iš tikrųjų tai nepaprastai gražūs dirbiniai. Braziliečiai prisipirko narvelių su paukščiais, mat, jie labai juos mėgsta... Bet štai signalas: po penkių minučių „Arlanza" išplauks. Visi jos svečiai, nors ir nenoromis, palieka denį ir sėdasi į savo laivelius. Jie dar ilgai moja mums kepurėmis ir skepetaitėmis, linkėdami laimingo kelio.

Nuo Madeiros turime dar dešimt dienų plaukti iki Rio [1]; laiko daug, ir be darbo pradeda kai kam atsibosti. Tiesa, mūsų laivas, kaip ir kiti dideli transatlantikai, visai komfortiškas, ir užsiėmimą galima sau rasti. Kas naktį gaunami radijo pranešimai apie svarbiausius įvykius iš įvairių kraštų, ir kas rytą jie iškabinami keleiviams pasiskaityti. Laivo orkestras kasdien vieną arba du kartus suruošia koncertus, o salėje esamu fortepijonu gali naudotis kiekvienas. Ten pat randi žurnalų, rašomųjų reikmenų, tad iš pradžių visi griebiasi rašyti laiškus. Vakare dažnai turime kiną arba šokius ant denio. Pakaitomis tarp šių pramogų suruošiamos medinių arklių lenktynės su totalizatorium arba bokso rungtynės. Kadangi „Arlanza"— anglų laivas, tai boksas laikomas čia pagarboje, ir rungtynės vyksta labai iškilmingai. „Žiuri" sudaro aukštoji laivo vadovybė ir puikios damos iš keleivių tarpo. Skiriamos gražios dovanos nugalėtojams.

Vienas iš didžiausių mūsų smagumų — tai maudy-

[1] Rio — vietos gyventojų sutrumpintas Rio de Žaneiro pavadinimas. Rio de Žaneiras (Rio de Janeiro) — Sausio upė, nes Guanabaros įlanka buvo palaikyta kažkokios didelės upės žiotimis. Vėliau paaiškėjo, kad čia jokios upės nesama, bet pavadinimas išliko.

Brazilų futbolininkai grįžta namo

Lisabonos vaizdas

masis. Tam tikslui ant laivo denio įtaisytas penkių—šešių metrų ilgio ir maždaug keturių metrų pločio brezentinis bakas su jūros vandeniu. Kadangi vis darosi karščiau, tai maudomės dukart per dieną. Į baką sueina vyrai ir moterys, daugiausia jaunimas, tai krečiama išdaigų ir būna labai linksma. Mėgiamas šios pramogos numeris — šokimas iš aukščio galva žemyn į baką. Čia neapsieinama be nuotykių. Vieną kartą, šokusi iš vieno baseino krašto, mūsų gailestingoji seselė susidūrė su taip pat šokusiu jaunu braziliečiu. Ji išnėrė iš vandens su praskelta kakta, o jis nusiminęs ilgai tikrino savo priešakinius dantis...

Laive turime įvairių sporto įrankių, gimnastikos salę, tenisą, pritaikytą laivo sąlygoms, ir įvairių žaislų.

Žaisdami ir sportuodami keleiviai skiriasi į dvi aiškias grupes: anglus ir braziliečius. Aplamai tarp šių dviejų tautybių galima įžiūrėti antagonizmą. Anglai visur stengiasi atsiriboti nuo kitataučių, bet vis dėlto, laikydamiesi mandagumo dėsnių, vengia šitą aiškiai parodyti. Ypač į braziliečius jie žiūri iš aukšto, lyg šie būtų žemesnė žmonių padermė. Braziliečiai nekenčia ir anglų, ir amerikiečių. Neapykanta pagrįsta tuo, kad šių dviejų tautų kapitalas įsiviešpatavo visoje Brazilijoje, nustumdamas krašto šeimininkus į antrąją vietą. Sako, kad toji neapykanta labai jaučiama pramonės centruose, kaip antai, San Paule, ir kad vis garsiau skelbiamas šūkis — Brazilija braziliečiams.

Norėčiau paminėti dar vieną keleivių kategoriją. Visi, kam teko būti Vakarų Europoj, turėjo progos susitikti su ypatinga kategorija žmonių, atvykusių čia porevoliuciniais laikais. Tarp jų buvo pabėgėlių nuo karo, kapitalistų, netekusių savo turto ir radusių čia gerą ar blogą prieglaudą. Moraliniu atžvilgiu — tai

įvairūs žmonės. Vieni atbėgo, gelbėdami savo gyvybę, kiti — prisidengdami įvairiom pažiūrom, ieškodami sau palankių sąlygų, pelno ar bent duonos kąsnio. Tuomet galėjai rasti buvusių Rusijos turtuolių ir aristokratų įvairiausiuose Europos vakarų centruose. Buvęs grafas ar kunigaikštis užimdavo stiuardo ar metrdotelio vietą, šoferiaudavo, dirbdavo teatro rūbinėje, o neretai būdavo tik tarpininku tarp parsiduodančių moterų ir norinčių pasilinksminti svetimų kraštų turistų.

Ir mums neišvengiamai teko susidurti su šios kategorijos žmonėmis. Į „Arlanzą" įsėdo gal apie trisdešimt penkerių metų žmogus, nors dar jaunas, bet daug ko matęs, visokiose aplinkybėse apsitrynęs, gerai žinąs ir transatlantinių laivų tvarką, ir reguliaminą. Netrukus jis man prisistatė viena žymia rusų aristokratų pavarde, nors aš turėjau pagrindo paabejoti jo žodžiais. Jis gerai kalbėjo rusiškai, angliškai, ispaniškai, o jo manieros buvo visai laisvos, ir laive jautėsi kaip savo namuose. Netrukus aš jį pamačiau kortomis lošiantį nedidelėje kompanijoje prie atskiro staliuko. Jis paprašė mane paskolinti pinigų. Kadangi atsisakiau, tai prašė duoti nors du šilingus. Tą aš padariau. Per pusryčius, pietus ir vakarienę jis laikėsi ne tik kaip pilnateisis keleivis, bet buvo ir labai reiklus: užimdavo prie stalo centrinę vietą, papildomai reikalaudavo iš stiuardo šio ar kito patiekalo, gėrimo ir kita.

Mūsų laivas artinosi prie Amerikos krantų, kur turėjo sustoti Pernambuke ir Baijoje. Tuo būdu susidarė proga keleiviams pabūti keletą valandų krante. Mūsų minimas keleivis ir tam ruošėsi, tarp kitko, nuėjo nusiskusti į laivo kirpyklą. Nusiskutęs, prisikvėpinęs ir nusipudrinęs, jis atsiprašė kirpėjo, kad neturi pinigų

užsimokėti, tačiau galįs padovanoti jam savo nuotrauką. Jis taip ir padarė, bet prieš tai su savo nuotrauka atėjo pas mane pasitarti dėl dedikacijos, kurią ketino užrašyti. Tačiau aš jam nieko negalėjau patarti, nes dedikacija jau buvo parašyta. Štai jos tekstas: „Šią nuotrauką aš dovanoju ponui N., nors ir kirpėjui, bet vis dėlto žmogui."

Kai mūsų laivas atplaukė į Baiją, tuoj apsilankė gausus būrys visokių pardavėjų. Daugiausia buvo tabako dirbinių gamintojai. Visų rūšių tabakas — ir rūkomas, ir kramtomas, cigaretės, cigarai gražiose kvepiančio medžio dėžutėse — užėmė daug kvadratinių metrų mūsų laivo deny.

Apsilankę mieste, sugrįžome į laivą. Jau vėlyva naktis, ir laivas netrukus plauks toliau. Sutinkame minėtąjį bendrakeleivį; jis patenkintas, matyt, sekėsi. Iš tikrųjų, kiek vėliau parodė jis mums nemažą kiekį cigarų ir cigarečių, siūlė net parduoti, nebrangiai... „Ar denyje pirkot?"— klausiu. „Vienu žodžiu, įsigijau,— atsako jis.— Kai jau pirkimo įkarštis atslūgo, susidėjau su pažįstamu. (Čia jis vėl pasakė gerai žinomą aristokratišką pavardę.) Vienas mūsų, atsistojęs prie išdėstytų prekių, smarkiai paspirdavo kokį ryšulį ar dėžutę net į kitą laivo galą, o ten kitas jau be jokios baimės paimdavo ją; denis buvo menkai apšviestas, ir darbas ėjo sklandžiai." Maža to: iš „Arlanzos" į uostą mus nugabeno motorinis kateris; jame buvo apstiklintas denis, ant sienų kabojo keletas dailių stiklinių vazelių gėlėms įmerkti. Kitą dieną, plaukiant iš Baijos, pamačiau mūsų tipą, siūlantį parduoti vieną tų vazelių.

Kadangi šis žmogus mus sudomino, ėmėme smulkiau jį klausinėti. Paaiškėjo, kad vyksta jis iš Portsmuto net į Buenos Aires. Paklaustas, ką ten veiks, atsakė, kad

nieko, palauks, kol laivas grįš į Angliją, ir vėl plauks atgal. Mūsų smalsumui patenkinti jis paaiškino, kad, pagal D. Britanijos įstatymus, rastas laive keleivis be bilieto turi būti pristatytas atgal į tą patį uostą, iš kurio išplaukęs laivas, be to, jam turi būti užtikrintas antrosios klasės keleivio užlaikymas laive. Kadangi „Arlanza" tik už mėnesio ar pusantro bus D. Britanijoje, tai jis turi laiko pasiviešėti Argentinoje ir atlikti malonų reisą atgal į Europą. Iš jo kalbos supratau, kad tokią kelionę atlieka nebe pirmą kartą, o jo ispanų kalbos mokėjimas labai jam praverčia. Paskutinis mums žinomas nuotykis su šiuo tipu buvo toks: tikrinant dokumentus Rio de Žaneiro uoste, prie jo prisistatė policijos agentas su fotografu ir paprašė nusifotografuoti. „Aš ne kokia garsenybė, kad mane fotografuotų",— purtėsi jis. „Vis tiek,— atsakė vyriausybės atstovai,— mums bus malonu turėti jūsų nuotrauką, ir dargi dvi — vieną iš pryšakio, o kitą iš profilio."

* * *

Artinamės prie ekvatoriaus, darosi vis tvankiau, ir saulė kaitina taip, jog patiestas prie maudyklės brezentas deginte degina basas kojas. Saulė leidžiasi gana staiga, tad ir prietemos trumpos: diena greit virsta naktimi. Ateina tamsuma, panaši į tą, kuri būna Lietuvoje vėlyvą rudens naktį, skirtumas tik toks, kad čia dangus nužertas žvaigždėmis. Jos čia sudaro kitokius žvaigždynus, kuriuose nerasi nei mūsų sietyno, nei kitų pažįstamų grupių. Paskutinėmis liepos mėnesio dienomis maždaug 7° N [1] pirmą kartą pamatėme Pietų kryžių, žvaigždyną, kuris rodo Pietų ašigalio kryptį, panašiai kaip Grįžulo ratai ir Poliarinė žvaigždė rodo

[1] 7° N — septyni laipsniai šiaurės platumos.

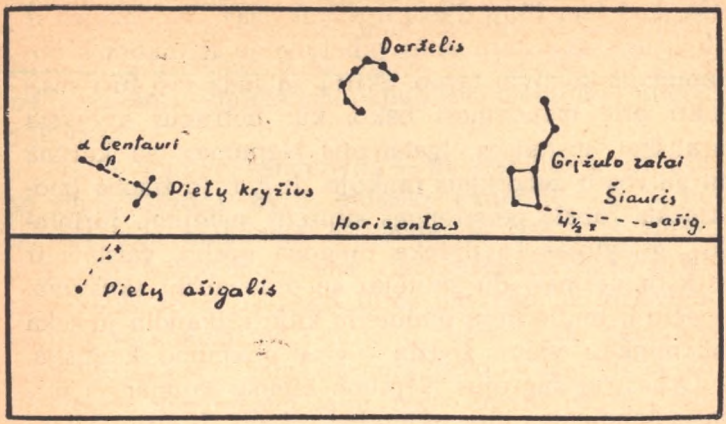

Šiaurės ašigalį. Mūsų Poliarinę žvaigždę rasti nesunku, tam geras rodiklis yra Grįžulo ratai. Pietų kryžių surasti sunkiau, bet čia padeda labai ryški žvaigždė Centauro alfa, sužibanti pietuose truputį aukščiau už Pietų kryžių. Nuo minėtos žvaigždės į vakarus, praeinant pro vieną didoką žvaigždę, veik pataikoma į trumpesnį, „horizontalinį" kryžiaus skersinį. Pratęsus išilginę jo siją keturis kartus į apačią, pataikoma į Pietų ašigalį. Šias žinias naudinga turėti galvoje, nakvojant Pietų Amerikos dykynėse.

Įdomu dabar stebėti saulėlydį: po pusvalandžio pasirodo pirmosios žvaigždės, o už keturiasdešimt penkių minučių po saulėlydžio jau visiškai tamsu. Pas mus nuo saulėlydžio iki visiškos tamsos praeina apie pusantros valandos.

Nuo senų laikų, ypač anglų laivuose, švenčiamos ekvatoriaus iškilmės. Tat ir mes ruošėmės joms, ypač tie, kurie pirmą sykį savo gyvenime peržengėme ekvatorių. Jų programa tokia: jūrų karalius Neptūnas pra-

neša, kad tam tikrą dieną apsilankysiąs „Arlanzoje" ir suteiksiąs savo karalystės pilietybę jo išrinktiems optantams iš keleivių tarpo. Skirtą valandą visi turi susirinkti prie maudymosi bako, kur netrukus atvyksta karališkai apsitaisęs ilgabarzdis Neptūnas, su karūna ant galvos ir žeberklais rankoje. Jį lydi jo žmona (moteriškais rūbais persirengęs stipraus sudėjimo jūrininkas), gydytojas su didoka raudona nosim, vaistais ir švirkštu nešinas, du skutėjai su dideliausiu skustuvu, šepečiu ir muilo putų pilnutėliu kibiru; įkandin jų seka policininkai; vienu žodžiu — visa priėmimo komisija.

Orkestrui sugrojus Neptūno himną, šaukiamas pirmasis kandidatas jūrų pilietybei priimti. Jį apžiūri daktaras, duoda praryti piliulių ir išgerti kažkokių vaistų. Norint tapti Neptūno piliečiu, reikia palikti sausumoje savo plaukus, ūsus ir barzdą, todėl kandidatas sodinamas ant kėdės prie pat maudymosi bako. Skutėjas primuilina jį šepetuku, kuris savo didumu prilygsta naujai lietuviškai beržo šluotai. Čia pat kitas skutėjas lyg ir nuskuta jį dideliausiu skustuvu. Kadangi naujasis pilietis kartais nesiduoda skutamas, skutėjai netyčia tarsi įpiauna jam, padarydami pusmetrinių žaizdų, iš kurių ima varvėti kraujas — raudonų dažų lašai. Nuskutę savo auką, skutėjai pastumia kėdę, kuri pasirodo esanti atlenkiama, ir pilietis kojom aukštyn lekia stačia galva į baką. Čia jį sugauna du juodi velniai ir gerai išmaudo. Vienas kandidatas į Neptūno piliečius, labai stiprus vyras, sumanė pats išmaudyti skutėjus ir daktarą. Stvėręs skutėjus už pakarpų, įstūmė juos į vandenį, o šitie patraukė už skverno netoli stovintį daktarą; šokę gelbėti daktaro, garbės policininkai patys įkrito į baką. Kartu su jais vandeny atsidūrė ir visi jų atributai: šepetukas, skustuvas, daktaro švirkštas,

policininkų šalmai... Policininkai nė vandeny nenorėjo nusileisti ir mušė savo baltomis lazdomis nedorą pilietį. Buvo daug triukšmo, daug juoko. Po iškilmės visi gavome gražiomis vinjetėmis papuoštus Neptūno piliečių diplomus.

Esame vidury vandenyno — tik vanduo ir dangus, nė vieno laivo, išskyrus mūsiškį, paukščių — ir tų nėra. Bet jūra niekuomet nenusibosta, gali į ją žiūrėti ir žiūrėti. Mano mėgstama vieta pačiame laivo priešakyje, kur jo nosis rėžia jūros paviršių, iš kiekvieno savo šono sukeldama putojantį ruožą. Kaip gamtininkas tikiuosi pamatysiąs ką nors gyvo. Vieną dieną, kai jūra buvo nepaprastai rami, mūsų laivas įsiyrė į tirštą medūzų būrį. Jos buvo gana didelės, kai kurios iki dvidešimties centimetrų skersmens, ir įvairių spalvų: geltonos, raudonos, o kitos turėjo violetinį kraštą, kuris atrodė tarytum spalvotas kaspinėlis studentiškoje kepurėje. Kiek galėjau įsižiūrėti, tai buvo *Rhizostomidae* grupės medūzos. Kitur vėl pasitaikė labai didelis sifonoforų būrys. Šiaip jie gyvena pasinėrę vandenyje, bet viena jų gentis, vadinama *Velella*,[1] plauko jūros paviršiuje ir atrodo kaip mažas mėlynas laivelis su įstrižai pastatyta bure; nuo to šie duobagyviai ir gavo savo pavadinimą. Bet užvis labiausiai traukė mano dėmesį žuvys skraiduolės. Jų pasirodymas yra toks nepaprastas, taip prieštaraujantis mūsų turimoms žinioms apie žuvis, kad, rodos, žiūrėtum ir žiūrėtum į jų būrius, o jei nežinotum iš specialios literatūros, kad tikrai tokių gyvūnų esama, nepasakytum iš karto, kad tai žuvys.

Žuvų skraiduolių ėmė pasitaikyti jau artinantis tropikams. Jos priklauso *Exocoetus* genčiai ir turi labai

[1] Velum *(lot.)* — burė.

didelius pelekus, ypač pirmagalinius. Kilus pavojui, o ypač užpuolus plėšrioms žuvims, skraiduolės iššoka iš vandens, pasispirdamos savo didžiuliais pelekais, iškyla į orą ir gali nuskristi iki dviejų šimtų metrų. Geriausia jas stebėti iš laivo priekio. Čia tolydžio matai jų būrius, kylančius nuo vandens; jos tuomet atrodo lyg didelės melsvos sketės. Dažnai pasitaiko, kad tos žuvys užskrenda ir nukrinta ant mažesnių laivų denių, bet didelių laivų viršaus jos nepasiekia, nebent tik pro iliuminatorius įlekia į kajutes. Pakilusios į orą, jos smulkiai virpina savo priešakinius pelekus, ir tuomet nuo jų paviršiaus įvairiais kampais atsimuša saulės spinduliai, sudarydami savotišką šviesos efektą. Jos skrenda neaukštai, keletą metrų virš vandens paviršiaus, ir kartais skrisdamos paliečia vienos kitos bangos skiauterę, tarytum peršoka iš vienos bangos į kitą. Kartais iš vandens pakildavo vien mažyčių žuvelių būrys, tarytum kokių vabzdžių spiečius, kuris kiek toliau vėl pabirdavo į vandenį lyg žvyro sauja.

Žuvų skraiduolių priešas yra tunas — tai stambi puikių spalvų plėšrūnė žuvis. Jos mėlyna spalva, žiūrint iš įvairių pusių, įgauna žalią ir raudoną žvilgsnį. Dėl gražių spalvų brazilai šią žuvį paprastai vadina „bonito" [1]. Vikriais šuoliais tunai puola skraiduoles ir neretai stveria jas dar ore. Manoma, kad daugiausia jos skrenda į orą, pabaidytos tunų.

Jokių kitų paukščių plačiame vandenyne nematyti, išskyrus mažą, sulig mūsų strazdu paukščiuką, pramintą Petriuku, visą juodą, tik su baltu antuodegiu. Jisai turi ilgus sparnus ir, matyt, yra geras lakūnas. Skraido palei pat vandenį, dažnai pasispirdamas ko-

[1] gražuole

jomis į bangas, dėl to atrodo, lyg bėgiotų ant bangų. Stebina šis mažas, silpnas paukščiukas vidury beribio vandenyno, per tūkstančius kilometrų nuo artimiausios sausumos. Vieną tamsią naktį, stiprių elektros lempų suviliotas, įskrido jis į pirmos klasės salę ir buvo ten kelių damų sugautas. Jos iškilmingai atnešė jį man, kad paaiškinčiau, koks čia paukštis. Tai buvo pirmasis paukščių egzempliorius, patekęs į mūsų ekspedicijos rinkinį.

Dar vienus gyvūnus teko matyti atogrąžų jūrose — tai delfinai, banginių giminės žinduoliai, bet žymiai už juos mažesni, vos trijų—keturių metrų ilgio. Jie retkarčiais išneria iš vandens, kišdami pirma snukį įkvėpti oro, paskui parodydami savo nugarą ir uodegą. Jie plaukia, išsirikiavę į vieną eilę, iš tolo žiūrint, atrodo, lyg raitytųsi milžiniškas žaltys. Matyt, dėl to senais laikais buvo tikėta, kad atogrąžų jūrose gyvena tokios baidyklės, vadinamos jūrų žalčiais.

Kitas įdomus reiškinys šiltose jūrose yra vandens švytėjimas ar liuminescencija. Žiba įvairių sistematinių grupių jūrų gyvūnai, pradedant mikroskopinio didumo pirmuonimis ir baigiant žuvimis. Kai kurių šviesa tokia stipri, kad atrodo, jog vandenyje plūduriuoja įkaitintos geležies gabalas. Visam gyvenimui paliko įspūdis, kurį patyriau pietinėje Prancūzijoje, Vidžemio jūros pakraštyje, atlikdamas praktiką zoologijos stotyje Baniuls siur Mer (Banyuls s/Mer). Tuomet pirmą kartą gyvenime teko susipažinti su jūros gyvūnų švytėjimu. Karštos, troškinančios vasaros naktys. Iš vienos pusės aukšta Pirėnų siena, o iš kitos — status uolėtas krantas. Ritmingai šniokšdamos, bangos viena po kitos dūžta į uolėtą krantą, ir nakties tamsoje ugnimi sužiba jų skiauterės, lyg kibirkštys pabyra jų

ištiškę lašai. Tokia būna šiltose jūrose plūduriuojančių organizmų reakcija vandeniui sujudus. Kartais jūra esti rami kaip stiklas, jokio švytėjimo nesimato, bet užtenka paberti į vandenį saują smėlio, ir staiga sužiba jame ugninė pašvaistė. Dar įspūdingiau audros metu. Nepaliaujama virtine ritasi putotos bangos, tykšta į uolėtus krantus, ir atrodo, kad maišosi vanduo su ugnimi...

Vienas puikiausių švytinčių gyvūnų yra pyrosoma, priklausantis gaubtinių *(Tunicata)* grupei. Pyrosomos gyvena kūgelio formos kolonijomis. Jų kūgelis yra pusiau permatomas ir plūduriuoja jūroje. Būdama rami, kolonija žiba silpna, gelsvai žalsva šviesa, bet, kieno nors sujaudinta, pvz., paliesta, ji staiga sulieps-noja puikia spalva, kuri nuo tolimesnio jaudinimo kaitaliojasi — čia žiba žaliai, čia baltai. Stipriausias jos jaudintojas yra gėlas vanduo. Atsimenu, kartą iš jūros parsivežėme gana didelę pyrosomą. Mano profesorius ir zoologijos stoties vedėjas Žoržas Priuvo (George Pruvot), demonstruodamas studentams sugautą laimikį, pirštu išrašė savo pavardę ant pyrosomos kūno. Ten, kur ji buvo paliesta, raudonomis raidėmis sužibo profesoriaus pavardė.

Iš smulkių vienaląsčių gyvūnėlių labai stipriai švyti noktiliuka. Milijonai šių gyvūnėlių kartais iškyla į jūros paviršių, sudarydami nepaprastai žavų vaizdą. Plaukiant „Arlanza", jūros švytėjimą buvo galima stebėti kas naktį.

Rugpiūčio vienuoliktosios naktį pasirodė žiburiai. Tai Fernando Noronja (Fernando Noronha), smulkių salų grupė, kur dar Brazilijos monarchijos laikais būdavo tremiami pinigų klastotojai.

Kitą dieną pamatėme ties horizontu neaiškią Amerikos žemyno juostelę. Dar keletas valandų, ir pasirodė kokosinių palmių siluetai bei namai. Netrukus sustojome Pernambuko uoste. Tai buvo mūsų pirmasis apsilankymas Pietų Amerikos žemėje. Nors stovėjome čia neilgai, vis dėlto spėjome pavažinėti po miestą ir, nors paviršutiniškai, su juo susipažinti.

Rugpiūčio tryliktosios naktį atplaukėme į Baijos įlanką, kur mūsų garlaivis ir sustojo reide. Motoriniu laiveliu nuplaukėme į miestą, nes laiko turėjome apie porą valandų. Buvo tamsi tropikų naktis. Šiai tamsai kontrastas buvo mūsų laivas, apšviestas stipriomis elektros lempomis. Šviesos priviliotos, ėmė rodytis daugybė naktinių peteliškių. Dideliems okeaniniams laivams visuomet savo paslaugas siūlo maži motoriniai kateriai, braziliškai lianča, kurie nuveža keleivius į krantą ir pristato juos atgal į laivą.

Viskas buvo savotiška šiame dideliame tropikų mieste, bet man, kaip zoologui, neužmirštamą įspūdį padarė vietinis funikuliaras. Tai didelis kelių aukštų pastatas, visas įstiklintas ir apšviestas stipriomis elektros lempomis. Viliojamos šviesos, ten skrido tūkstančiai įvairiausių naktinių peteliškių ir tūpė ant baltų sienų bei langų. Mes buvome apdairūs ir pasiėmėme entomologinius tinklelius bei kitus būtinus reikmenis, tai netrukus turėjome gausų laimikį; įsigijome net tikrų milžinų, o tokiais pasižymi tik Pietų Amerikos drugiai. Aš manau, kad entomologas be didelio vargo, vien praleidęs Baijos funikuliare keletą naktų, galėtų gerai pažinti Pietų Amerikos drugių fauną.

RIO. MIESTAS IR JO APYLINKĖS. PREKYVIETĖ. IŠVAŽIUOJAME Į KATIARĄ. BRAZILIJOS VALGIAI

Rugpiūčio septynioliktą dieną, anksti rytą, ūkanotu oru įplaukėme į Guanabaros įlanką, kurios grožiui nėra lygios pasaulyje. Iš dviejų pusių aukšti kalnai, su stačiomis Urkos (Urca), Pan d'Asukaro (Pão d'Assucar) ir Korkovado (Corcovado) viršūnėmis. Kadangi rūkai neišsisklaidė, „Arlanza" negalėjo įplaukti į uostą ir kas pusė minutės davinėjo signalus, kad neužslinktų ant jos koks nors kitas garlaivis. Bet rūkai pamažu ima nykti, ir įlankoje pasirodo nesuskaitomos salos salelės, gyvenamos ir negyvenamos. Gražumas neapsakomas; tikrai galiu pasakyti, kad Rio su savo įlanka, salomis ir kalnais — gražiausias man žinomas miestas; net garsusis, šimtą kartų apdainuotasis Neapolis negali su juo lygintis.

„Arlanza" ima slinkti uosto link ir pagaliau prisiglaudžia savo milžinišku šonu prie jo akmeninių molų. Žiūrint iš aukšto garlaivio denio, pilna žmonių uosto aikštė atrodo lyg knibždantis skruzdėlynas. Įsižiūrėję gerai minion, pamatome ir kelis vietinius lietuvius, atėjusius mūsų pasitikti. Štai ir jie mus pamato; mojame skrybėlėmis ir bandome susikalbėti, bet dėl didelio atstumo ir uosto triukšmo mūsų pastangos bergždžios. Tik štai iš milžiniško juodo „Arlanzos" kūno ima sunktis siauras žmonių upelis; ilgainiui ateina ir mūsų eilė, štai jau sveikinamės su savaisiais. Čia dar gana ilga procedūra su muitine. Manau, kad visame pasauly tik ši įstaiga ir teturi taip maža simpatijų. Brazilijos muitinė ypač nemėgiama, juk apie ją visi negražiai kalba. Bet nekartokime negražių dalykų. Mūsų daiktai muitinės raiste įklimpo, bet po kelių dienų

šiaip taip išgavome juos, išskyrus nedidelį pokelį, kur buvo alūnas ir neomortanas — du produktai paukščių kailiukams konservuoti, bet, praslinkus keletui dienų, atgavome ir šį dalyką.

Rio de Žaneiro mieste teko užtrukti ilgiau, kaip buvo manyta, nes daug laiko atėmė visokie visokiausi formalumai, kaip leidimai, pažymėjimai, rekomendaciniai laiškai ir t. t. O Brazilijoje tokie formalumai atlikinėjami labai negreit. Valstybinės įstaigos, net centrinė policija, pradeda dirbti nuo vienuoliktos valandos, o aukštesnieji valdininkai ateina dar vėliau. Visokiais reikalais patogiausia eiti apie trečią valandą po pietų, t. y. prieš pat išsiskirstant valdininkams namo. Aplamai, turint reikalų su Brazilijos įstaigomis, tenka gerokai apsišarvuoti kantrybe. Ten visuomet randama visokių formalių kliūčių, delsiama kuo ilgiausiai. Vienas mano bičiulis, gerai pažįstantis Brazilijos biurokratiją, mokė mane: kalbėdamas su aukštu valdininku, būk kantrus, nesikarščiuok, pagirk jo argumentus, paskui vėl išdėstyk savuosius. Toliau pasikalbėjimas vyksta maždaug tokia schema: valdininkas patiekia savo argumentus, jūs pagiriat jo valstybinę išmintį ir pasakot vieną kitą komplimentą. Po kiek laiko valdininkas, įbedęs pusei minutės savo žvilgsnį į lubas, tarytum ieškodamas įkvėpimo, staiga sušunka: „Žinot, ką aš pasiūlysiu? Fica par amanha!" [1]. Tada jūs turite taip pat sušukti: „O, tai tikrai protingas sprendimas!" Rytojaus dieną jūs vėl einate išdėstyti savo reikalo, ir taip trunka kelias dienas.

Svarbiausia mums buvo gauti audienciją pas užsienio reikalų ministrą, bet ji buvo vis atidėliojama, nes kaip tik tuo laiku mėginta sukelti perversmą Mi-

[1] Paliksime šį reikalą rytdienai.

nas Žeraiso (Minas Geraes[1]) valstijoje, ir dėl to kasdien įvykdavo federalinės valdžios pasitarimai, kuriuose dalyvaudavo ir užsienio reikalų ministras. Šio ministro rekomendacija mums buvo svarbi dėl to, kad jis pats kilęs iš Parakato (Paracatu) distrikto, vadinasi, iš tos vietos, kur žadėjome važiuoti. Pagaliau, sulaukę audiencijos, gavome progos su ministru pasikalbėti, ir man atrodė, kad jam buvo malonu, jog ekspedicija savo tyrimams pasirinko jo gimtąjį kraštą. Nepaisydamas svarbių reikalų, ministras gana ilgai su mumis linksmai kalbėjo ir aprūpino gausiais rekomendaciniais laiškais. Šia proga ne pro šalį pažymėti, kad Brazilijoje rekomendacija turi labai didelės reikšmės.

Aišku, Rio de Žaneiro mieste turėjome ir laisvų valandų, net dienų, tad ekskursavome po apylinkes, susipažinome kiek su miestu, botanikos sodu, gamtos muziejum.

Ne mano tikslas aprašinėti patį miestą, ir pagaliau, trumpai apsilankęs, negalėjau susidaryti išsamaus vaizdo. Galiu tik pasakyti, kad tuo metu jis turėjo pusantro milijono gyventojų ir buvo moderniškai įrengtas. Kaip matyti, braziliečiai labai stengiasi savo sostinę pagražinti ir ją sueuropinti. Matom milžiniškus čia atliekamus darbus. Kai kur nukasami ištisi kalnai ir jų vietoje padaromos didelės, lygios aikštės, kurios tuoj išplanuojamos pagal naujausius reikalavimus. Nukastų kalnų žemė perkeliama į jūros pakraštį, ja net užpilamos seklios įlankos, ir tokiu būdu padaromos puikios plačios krantinės, kurios tuoj apsodinamos tropinių medžių alėjomis ir papuošiamos gėlynais. Bet ši visa prabanga neatspindi to krašto gyvenimo lygio, nes šiaip Brazilija skęsta skolose ir jos valiuta po tru-

[1] Viena iš dvidešimties Brazilijos jungtinių valstijų.

putį smunka. Bet greta didžiausios prabangos šiame mieste, o ir visame krašte, matyti beviltiškas gyventojų tamsumas ir skurdas. Tūkstančiai kvadratinių kilometrų derlingos žemės dar visai nedirbami.

Plačiu mastu įrengtas tautos muziejus puikiame, visai moderniškame parke. Didelis namas savo gražia architektūra sudaro visišką harmoniją su parku, jo alėjomis, gėlynais, tvenkiniais. Dėl laiko stokos negalėjome apžiūrėti viso muziejaus, tad peržvelgėme vien tik jo zoologijos, botanikos ir mineralogijos skyrius. Bene geriausiai aprūpintas mineralogijos skyrius, tur būt, dėl to, kad Brazilijos mineraliniai turtai didžiausios vertės; tačiau ir tas skyrius toli gražu nepilnas. Taip pat labai menkučiai zoologijos ir botanikos skyriai; jie negali duoti supratimo apie Brazilijos faunos ir floros turtus. Be to, išstatyti egzemplioriai tokie pasenę, jog vos tegalima pažinti net gerai žinomas rūšis. Pastebėjau vis dėlto, kad muziejus pertvarkomas, dedamos pastangos, esama gerų norų... Teko kalbėti su zoologijos skyriaus direktorium, prof. A. de Miranda-Ribeiro. Iš jo tono galėjau spėti, kad geri norai ir pastangos teturi tik antraeilės reikšmės, jei nėra materialinės paramos.

Aplankėme didelį ir gražų botanikos sodą. Čia ypačiai krinta į akis milžiniškų palmių alėja. Ši palmių rūšis yra kilusi iš Indijos, bet gerai aklimatizavosi ir Pietų Amerikoje. Tai bene gražiausia man žinoma palmė. Tur būt, dėl savo didumo ir gražumo Brazilijoje ji gavo palmeiro real [1] vardą. Jomis apsodintos kai kurios Rio gatvės atrodo puikiai. Tos palmės lapai išauga iki aštuonių metrų ilgio. Lapo makštis, apkabinanti kamieną, yra tokio didumo, jog, nupiovus ją nuo

[1] karališkosios palmės

lapo, žmogus gali patogiai joje atsigulti ir net apsivynioti. Toks lapas, krisdamas nuo medžio, gali užgauti žmogų. Vienas fazendos savininkas skundėsi man, kad krintą šios palmės lapai dažnai ardo namų stogus, trupindami čerpes, kuriomis jie apdengti.

Žavingas visas sostinės užmiestis, bet ir pačiame centre galima rasti beveik nepaliestų gamtos grožybių. Juk miestas veik iš visų pusių supa aukštus, mišku apaugusius kalnus. Čia rūpinamasi išlaikyti nepaliestą tropikų krašto vaizdą. Iš miesto į tuos kalnus eina puikiausi, lygūs kaip stalas plentai. Jie vingiuodami pamažu kyla aukštyn, ir tas kaip tik duoda progos pamatyti vis naujus, nuostabaus gražumo vaizdus.

Aukščiausias tų kalnų yra Korkovadas, turįs aštuonis šimtus šešiasdešimt metrų aukščio. Į jo viršūnę galima pakilti dantuotu geležinkeliuku. Čia, tokiam aukštyje, daug žemesnė temperatūra kaip apačioje, o naktį tiesiog šalta. Iš viršūnės puikus vaizdas į miestą, jūros įlanką ir daugybę joje pribarstytų salų. Visas čia minimas plotas sudaro gamtos rezervatą, arba tautos parką, ir svetimšaliui krinta akin didelis kontrastas tarp šito globojamo žavingo kampelio ir žiauriai naikinamų gamtos turtų visoje Brazilijoje.

Kas, būdamas svetimame krašte, nori matyti jį be kaukės, kurią sudaro moderniški viešbučiai, vilos, pensionai, autokarai ir kiti civilizacijos atributai, tas būtinai turi apsilankyti prekyvietėje. Čia svetimšalis ras daug dalykų, kurie tiksliai perteiks jam krašto vaizdą. Todėl vieną rytą, labai anksti, kada prekyvietėje tik prasideda judėjimas, išsiruošiau tenai. Prekyvietė, kaip ir kitos miesto valdybos institucijos, yra pačiame pajūry, su nuosavu uostu žvejams ir kitiems mažiems laivams. Jų stovi čia visa eilė su nukarusio-

Lisabonos gatvėje

Madeiros salos vaizdas. Kaktusai *Opuntia*

Madeira. Laiveliai apsupa „Arlanzą"

Rogės Funčalio gatvėje

mis rudos spalvos burėmis, prikrauti daržovių ir žuvų. Pusnuogiai juodi nešėjai, pietiečių papročiu rėkaudami ir bardamiesi, iškrauna prekes. Tarp daržovių matyti kažkokie ilgi kotai apie šešių—septynių centimetrų storio. Tai palmitas — tam tikros palmės viršūnė, arba, tiksliau sakant, jauni, dar vienas ant kito susisukę lapai. Paskutiniuoju metu yra įveistos specialios jų kultūros šiam valgomam produktui gaminti. Išvirti ir tam tikru būdu paruošti, tie jauni lapai labai gardūs, be to, kaip ir daugumas kitų augalų diegų, labai maistingi. Norint nuskinti palmitą, nukertamas visas palmės medis ir nupiaunama jo viršūnėlė. Tačiau net nenukirtus palmės, o vien nupiovus jos viršūnę, visas medis žūva. Tuo būdu sunaikinama daug palmių. Toliau matome barkas, prikrautas dinų ir artišokų. Artišokas — tai daržovė, kultivuojama ir Europos pietuose. Valgomoji šio augalo dalis — žiedas, kuris panašus į mūsų rugiagėlę, bet sveria apie pusę kilogramo. Didžiąją vaisių rinkos dalį sudaro oranžės ir bananai. Bananais užversta visa prekyvietė. Mes Europoje nesame pratę bananų skirstyti rūšimis, o iš tiesų šių rūšių daug. Gražiausieji „banana d'oro [1]", dideli, ryškiai geltonos spalvos; „banana prata [2]", „maça [3]",— vidutinio didumo, kieti, negardūs, su smulkiais kauleliais vidury; „san Tome"— labai kvapūs, panašios sudėties kaip geriausios pietų Europos kriaušės, ir kt. Taip pat gausu ir oranžių rūšių; vienos jų miškinės labai smulkios, su daugybe kaulelių, kitos labai didelės, beveik be kaulelių ir labai sultingos. Šia proga paminėsiu, kad Pietų Amerikos miškuose dažnai

[1] aukso bananai
[2] sidabro bananai
[3] obuoliniai bananai

randami ištisi tam tikros rūšies oranžių medžių tankumynai. Jų vaisiai dideli ir gražūs, bet visai nevalgomi, kartūs. Net beždžionės ir papūgos juos niekina. Bet dažnai randi miškuose medžių ir su labai gardžiais vaisiais. Medžiotojui arba keleiviui toks radinys tikra gamtos dovana.

Vaisių sezonas vidurinėje Brazilijoje prasideda lapkričio—gruodžio mėnesį. Tuomet jų yra įvairių įvairiausių, bet šiaip vaisių apstu ištisus metus. Kai, grįžęs iš ekspedicijos, lapkričio mėnesį vėl apsilankiau prekyvietėje, radau jau daug daugiau vaisių rūšių. Jų tarpe buvo galima pamatyti ištisas krūvas ananasų, arba, kaip juos čia vadina, abakaši (abacaxi). Savo didumu ir spalva jie žymiai skiriasi nuo tų, kurie paprastai atvežami į Europą iš Indijos ir Indokinijos, be to, jie neturi to malonaus kvapo, kaip anie.

Kitas įdomus vaisius, kurio suvartojama Brazilijoje labai daug, yra manga. Tai labai savotiškas vaisius, sveriąs apie ketvirtį kilogramo, pailgos netaisyklingos formos, rausva žieve ir geltona mėsa, kurioje daugybė pluoštelių; jie net kliudo valgyti. Kadangi vaisius labai sultingas, tai valgyti jį galima tik labai atsargiai, arba, kaip sako juokdariai, su maudymosi kostiumu, nes sultys tekėte teka, patekdamos ir už apikaklės, ir į rankoves.

Pažymėtina, kad Brazilijoje beveik nėra kriaušių ir obuolių. Jų atsivežama iš Europos, todėl esti gana brangūs. Įdomu taip pat, kad Brazilija tik neseniai pradėjo auginti bulves. Jų ne visur gausi, ir jos laikomos gardumynu. Mes patys vieną sykį gavome dovanų keletą kilogramų bulvių. Šia proga reikia prisiminti, kad ir bulvės, ir pomidoro tėvynė kaip tik yra Pietų Amerika.

Man, kaip zoologui, buvo labai įdomus prekyvietės žuvų skyrius. Brazilijos įlankose ir upėse labai apstu žuvų, su ja tuo atžvilgiu tegali lygintis tik Sibiras ar Kanada. Tarp žuvų čia galima pamatyti ir įvairių vėžių, kaip antai, krevečių. Jų užpakalinė valgomoji dalis labai didelė ir mėsinga. Krevečių Brazilijos jūrų pakraščiuose sugaunama nesuskaitomos galybės, ir jų, kaip maisto produkto, reikšmė čia gana didelė. Be krevečių, galima pamatyti ir laivų su krabais. Šiuo vardu bendrai vadinama didelė jūrų vėžių grupė, kurių kūnas labai platus, dažniausiai platesnis už ilgį, su labai maža, po kūnu paslėpta uodega. Daugiausia atgabenami gražūs, mėlynos spalvos, plokšti krabai — *Callinectes danai*. Šis krabas, kaip ir jo europiškas giminaitis *Portunus*, turi išplėstą irklo pavidalo paskutinių kojų porą, pritaikytą plaukiojimui. Nemaži ir moliuskų kroviniai atvežami čia iš jūros. Moliuskai beveik tų pačių genčių, kaip ir Europos pakraščiuose. Tarp paprastų jūrų gyvūnų dažnai pasitaiko žvejų laivelyje koks nors ypatingas gyvūnas. Štai teko matyti žuvų krūvoje dideliausią, apie pusės centnerio jūrų vėžlį. Dažnai žvejai atveža labai savotiškos formos, suplotą, disko pavidalo jūrų ežį ir įvairių žvaigždžių.

Prekyvietėje esama ir krautuvių, kur specialiai parduodami visokie laukiniai Brazilijos žvėrys, paukščiai, net ropliai. Matėme smulkių, *Callithrix* genties beždžionių, trapių dailių padarėlių, papūgų, žaliąją didelę amazoną, labai mėgiamą visų paukščių mylėtojų. Anksti rytą mačiau ką tik sugautų paukščių transportus su daug puikių, ištisai raudonos spalvos tanagrų, tartum raudonu aksomu apsitaisiusių. Galima čia pirkti ir gyvų smauglių, iguanų, įvairių žalčių. Europos zoologijos sodai plačiai papildo iš čia savo faunos rinkinius. Tarp

atvežamųjų gyvūnų, ypač paukščių, esti daug tokių, kurie, smarkiai išsikamavę kelionėje, nusibaigia. Aš pats radau čia daug negyvų paukščių, kuriuos už menkus pinigus įsigijau savo rinkiniams papildyti.

Kaip minėjau, Rio de Žaneiro mieste teko užtrukti ilgiau, negu manėm, tad atsirado laisvo laiko, kurį stengėmės kuo geriau išnaudoti. Įplaukiant į Guanabaros įlanką, mūsų dėmesį ypač patraukė du aukšti kalnai: Urka ir Pan d'Asukaras, tad pačią pirmąją dieną nuvažiavom jų apžiūrėti. Ypač keistas antrasis kalnas. Jis panašus į tas cukraus galvas, kurios seniau buvo pardavinėjamos, o braziliškas šio kalno vardas kaip tik ir reiškia „cukraus galva". Jis yra penkių šimtų metrų aukščio ir toks status, kad įkopti negalima. Todėl čia įtaisytas savotiškas keltuvas, mažas vagonėlis, skridiniu pritvirtintas prie plieninio troso, einančio į kalno viršūnę. Jis ir nuveža ten lankytojus. Neišdildomą įspūdį patyriau, žiūrėdamas iš ten į jūrą ir miestą, bemaž ratu supantį kalnų masyvą su aukšta Korkovado viršūne. Apačioje tyvuliuoja mėlyna jūra, išmarginta baltais bangų raštais, o viduryje šios mėlynos lygumos devyniasdešimt aštuonios salos ir salelės. Okeaninis didžiulis garlaivis, įplaukęs į šią lygumą, atrodo kaip vaikų žaislas, ir tik balta juostelė aplink jį rodo, kad sukelia jis putojantį vandens sūkurį. O priešingoje pusėje riogso Nikteroji (Nicteroi) pusiasalis. Statūs krantai su nesuskaitomomis įlankomis, kyšuliais ir viršūnėmis traukia mūsų akis. O ten, dar toliau, palei vandenį išrikiavęs aibę savo baltų namų, didžiulis Rio miestas nusitraukia iki pat Tižukos ir Korkovado kalnų. Bet ant jų miestas neišdrįso kopti, arba teisingiau, žmogus susiprato kone vidury miesto palikti neliestos pirmykštės gamtos kampą. Tai gamtos šventykla — rezervatas

Tižuka (Tijuca), apaugęs puikiu tropikų mišku. Sėdėtum čia ir žiūrėtum, apsvaigęs nuo šio nepaprasto reginio. Bet dienos galas ateina, šešėliai darosi kaskart ilgesni, šviesa blėsta, stati kalnų siena parausta, o gilus tarpeklis jau visai užtemo ir atrodo kaip juoda praraja. Saulė nusileidžia, kalnų grandinėj išryškėjo juoda karpyta linija, o Pan d'Asukaras meta į jūros įlanką juodą atšiaurų šešėlį. Kaskart tamsėja, ir štai ateina momentas, kurio visi laukia. Giliai po mumis sužiba ilga miesto žiburių eilė, paskui antra, trečia ir daugiau. Kiekviena žiburių eilė vis ilgėja, ratu apsupa vieną kitą įlanką ir padvigubėja, atsispindėdama vandeny. Puikus neužmirštamas šviesos efektas... Ir štai pasigirsta paskutinis signalas. Nakties tyloje virš milžiniško miesto plaukia mūsų vagonėlis, vis besiartindamas prie žvaigždėto žemiško kilimo. Nesinori tikėti realybe, linkstama manyti, kad esi atsidūręs tarp dviejų žvaigždynų, iš kurių vienas viršuje, kitas — apačioje.

* * *

Pusiaujo jūrų pakraščiuose visur aptinkama kokosinių palmių. Tai tikras šiltųjų jūrų augintinis, jų nereiklus vaikas, dėkingas jūrai už mažiausią, net ir nederlingą užleistos žemės sklypelį. Ne tik savo nereiklumu, bet ir taurumu jos panašios į mūsų pušis. Kaip gryname smėlyje išauga mūsų miškų milžinas, taip ir plikoje vulkaninėje arba koralinėje uoloje išdygsta taurioji tropinių pajūrių gražuolė — kokosinė palmė. Lygus, aukštas, tarytum tiksliu įrankiu nutekintas kamienas kelia didžiulį lapų kuokštą, o kai papučia stipresnis vėjas, šie milžiniški lapai šlama, gaudžia, verkia ir džiūgauja. Atrodo, kad šis jūros augintinis — tai jos kanklės, ir jų stygomis jūra išreiškia savo pyktį, liū-

desį ir džiaugsmą... Jos riešutai — žmogaus galvos didumo. Po bronzinės spalvos lukštu yra plaušėtas sluoksnis, kuris atlieka plūdės vaidmenį, palaikydamas riešutą jūros paviršiuje, o kartu apsaugodamas branduolį. Dar giliau glūdi kietas kaip akmuo kevalas, su trim apvaliom skylėm; ties viena skyle būsimojo diego gemalas. Vidujinis kevalo paviršius išklotas piršto storumo maitinamuoju audiniu endosperma. Kol riešutas dar nesubrendęs, jame yra apie pusė litro balto tarytum pienas skysčio. Jį galima išpilti, prakrapščius vieną iš trijų kevalo skylių. Tai nuostabiai skanus ir gaivinantis gėrimas. Vėliau šis pienas sutirštėja, virsdamas riebia mase.

Jūros srovės ir bangos gali nunešti riešutą labai toli ir pagaliau išmesti jį į sausumą. Paplūdimyje plaušėtas riešuto sluoksnis suyra, ir tuomet pro vieną iš kevalo skylių išdygsta diegas. Užaugusi palmė po penkerių metų jau pati išaugina riešutus. Iš kur kilusi kokosinė palmė, botanikai nėra vieningos nuomonės. Panamoje yra dar pirmykščių šios palmės miškų, tai gal Centrinė Amerika ir bus šios palmės plitimo centras. Dabar ji žmogaus išplatinta daugumoje tropikų kraštų. Brazilijoje kokosinė palmė yra pastovus kranto palydovas, bet šiame krašte ji ne taip intensyviai kultivuojama, kaip Indonezijoje, o ypač Ceilone.

Beveik visuose miesto soduose aptikdavome keistą medį, braziliškai „mamão". Jo penkerių—aštuonerių metrų aukščio lygus kamienas užsibaigia nedideliu vainiku, iš kurio kabo keletas vidutinio meliono didumo vaisių, vieni jau subrendę ir geltoni, kiti — nesuaugę ir žali. Savo skoniu ir kvapu jie labai primena melionus ir dėl to kai kuriomis kalbomis vadinami melionmedžiais. Jie gana saldūs ir, kaip įrodyta, turi daug pepsino, todėl

labai praverčia sergantiems skrandžio ligomis. Kaip didelis vaisių mėgėjas, nepraleisdavau progos nusipirkti šių puikių, o kartu ir pigių vaisių.

Atvažiavus į Rio, teko mums apsigyventi miesto pakraštyje, ir tuo buvau labai patenkintas, nes čia arčiau gamtos, daug žalumos, medžių, net smulkių sodybų, kurių savininkai dirbo savo mažus žemės sklypelius, bet drauge turėjom ir gerą susisiekimą su miesto centru. Gyvenome čia lyg kaime ir anksti rytą girdėdavome šimtus gaidžių, savo giesmėmis sutinkančių auštančią dieną. Įsikūrėme pensione, kur seni braziliški papročiai dar nebuvo išnykę. Aplink namą augo nedidelis sodelis su labiausiai šiame krašte paplitusiais medžiais ir kitais augalais. Štai per keletą metrų nuo mūsų kiemo vartelių kitas sodelis, o ten, kalnelio šlaite, lygūs, aukšti kokių penkių metrų bambukų stiebai. „Eisiu išsipiauti kotą entomologiniam tinkleliui",— sako mano bendrakeleivis Palionis. „To nepatariu tau daryti",— sakau aš jam. Mat, Brazilijoje namų savininko teisės yra stropiai saugomos, ir esama atsitikimų, kad, įžengęs pro vartelius, svetimas žmogus gaudavo kulką kakton. Kad to nebūtų, reikia, dar nepradarius vartelių, pliauškinti delnais, kol pasirodys šeimininkas ir paprašys įeiti. „Algun chama la"! [1] — sakydavom savo šeimininkui, išgirdę ką pliauškinant prie vartelių. Atvirame ore čia auga Lietuvoje populiarus kambarinis augalas kinrožė, tik Brazilijoje pasiekia ji kelių metrų aukštį.

Brazilijos miestuose paukščių daugiau negu Europos miestuose gal dėl to, kad Pietų Amerikoje paukščių rūšių aplamai gausiau, o gal dėl to, kad braziliečiai paukščius labai myli. Pirmiausia čia gyvena mūsų žvirblis; aš labai nustebau, pamatęs jį čionai. Tai atėjūnas, emigran-

[1] Kažkas šaukia ten!

tas iš Europos. Mūsų žvirblis, brazilietiškai gorion (gorrião) arba pardal, pasitiki žmogum taip pat, kaip ir savo tėvynėje. Kada žvirblis atsirado Pietų Amerikoj, nėra vieningos nuomonės. Vienais duomenimis — tai įvyko 1870 metais Argentinoje. Šveicarietis Bikertas atsigabeno žvirblių tam tikrą kiekį ir paleido laisvai Buenos Aires mieste, kad nereikėtų mokėti už juos muito. Kitais duomenimis — jų atvežė 1890 metais kažkoks Liudersas. Bet atrodo, kad abu atvejai yra tikri, nes pirmoji šių paukštelių partija pakriko ir žuvo, tad priviso jų tik atvežus antrą sykį. Atgabenta jų norint išnaikinti vieną žalingą verpiką bišiu kanosto (bicho canosto), bet žvirblis to uždavinio neatliko ir pats ėmė daryti žalą; be to, jis visiškai išstūmė iš miestų kai kuriuos vietinius paukščius. Taip atsitiko su tiku-tiku (tico-tico), maloniu mūsų startų giminės paukščiuku. Tai ramus, kuklus paukštelis, gyvenęs kiemuose, šiukšlynuose, net plačiose miesto gatvėse. Susidūręs su išplitusiu mūsų žvirbliu, šis paukštelis turėjo pasitraukti jam iš kelio. Tuo būdu naudingas paukštis užleido vietą nenaudingam. Šių dviejų paukščių santykiai dažnai minimi specialioje literatūroje, kaip neapgalvotas aklimatizacijos pavyzdys, o taip pat kaip dviejų artimų rūšių savitarpė kova dėl būvio.

Kas domisi Brazilijos gamta, tas jau pačioje sostinėje gali gauti daug duomenų. Man didelį įspūdį padarė parkas Tižuka. Iš tikrųjų tai ne parkas, o gamtos rezervatas, kur draudžiama skinti bet kokius augalus ir gaudyti bet kokius gyvūnus. Mes manėme, kad bent peteliškes gaudyti nebus uždrausta, ir atėjome čionai, pasiėmę entomologinius tinkliukus. Bet labai nusiminėm, kai, pagavus vieną drugelį, prie mūsų prisistatė rezervato pareigūnas ir pareiškė griežtą protestą.

Bet ir kituose miesto parkuose palaikoma gera tvarka. Juose galima rasti daugybę Brazilijai būdingų medžių ir kitų augalų, ir aš buvau maloniai nustebintas, išvydęs ten aibę paukščių ir žvėrelių. Viename iš miesto parkų, tvenkinyje, pamačiau pusiau prijaukintų kapivarų ir pakų, t. y. žvėrelių, kurie šiaip gyvena miškingų upių pakraščiuose. Medžiuose karstėsi dailios smulkios beždžionytės. Nutūpusios ant šakų, jos atidžiai žiūrėjo į praeivius. Dažnai vienas kitas parko lankytojas pasiūlydavo joms bananą ar riešutą. Jos buvo tokios jaukios, kad iš žmogaus rankų paimdavo siūlomą joms gardumyną. Įprastas Rio de Žaneiro parkuose reiškinys — tai keletas rūšių laukinių karvelių. Viena iš jų — mažučiai, kaip mūsų vieversys, vadinama rolinja (rolinha). Tai labai meilūs paukščiukai, jaukūs kaip mūsų miestų žvirbliai, duodasi lankytojų lesinami. Bet populiariausi miestų paukščiai tai „Bem-te-vi" ir „Molio Jonukas" (João de Barro) — abudu geri giesmininkai; net triukšmingose gatvėse aiškiai skardena jų giesmelės.

Bepigu keliauti pas mus. Čia traukiniams, garlaiviams, autobusams nustatyta tam tikra tvarka. Išleidžiami tvarkaraščiai, apie visus pakeitimus pranešama visuomenei iš anksto, yra gerai įrengtų stočių su bufetais, dažnai su pašto dėžutėmis. Norėdamas keliauti Europoje, gali tiksliai nustatyti dieną, valandą, net minutę, kada kurioj vietoj būsi. Kas kita Brazilijoje. Čia nustatyti kelionėje kokį nors terminą labai sunku. Ypač plaukiant garlaiviais. Čia atvykimo ir išvykimo laikas labai svyruoja ir priklauso nuo daugybės priežasčių. Antai, garlaivis, plaukdamas upe, sustoja nakvoti dėl tamsumo, bet kartais sustojama žuvauti arba pamedžioti, jei krante pasirodo žvėrių.

Taip buvo ir mums. Vieną kartą teko atidėti kelionę dėl to, kad stoty nespėjo priimti daiktų, paskui vėl prisiėjo išbūti mazginėje Belo Horizonto stoty dvidešimt keturias valandas vien tik dėl to, kad geležinkelio tvarkaraštyje buvo klaidingai pažymėta traukinio išvykimo valanda. Mums nuraminti, stoties valdininkas pareiškė, kad tvarkaraštis iš dalies teisus, klaidingai nurodydamas laiką, nes prieš porą metų tikrai tą valandą traukiniai išvykdavo. Keblumų būna ir su rankiniais daiktais. Traukinio palydovai mėgsta kibti dėl daiktų kiekio ir tūrio. Išvažiuojant palydovas ko mandagiausiai pats įkrovė į vagoną mūsų daiktus, bet, traukiniui einant, pakeitė savo toną ir ėmė įrodinėti, kad tiek daiktų į vagoną imti neleidžiama. Buvo pašauktas net traukinio viršininkas, kuris pareiškė tą pačią nuomonę. Nesunku buvo susiprasti, koks ginčo išsprendimas labiausiai pageidautinas mūsų palydovams, tad ir radome kompromisinę išeitį. Dabar traukinio funkcionieriai buvo labai patenkinti ir daugiau pretenzijų nebereiškė. Beje, reikia pripažinti, kad visokios priekabės, norint pasipelnyti, ypač iš svetimtaučių, Brazilijoje labai paplitusios, ir svetimtautis visuomet privalo tai turėti galvoje.

Brazilijoje vagonai labai nešvarūs, nes publikai dar labai trūksta elementarios drausmės: spiaudoma ant grindų, mėtomos nuorūkos, ir t. t. Stotyse retai kur esti bufetas, ir, jei nėra vagono restorano, keleiviai naudojasi arti stočių esančiais viešbučiais, kurie, traukiniui ateinant, paruošia pietų, pusryčių. Taip pat daugelis stočių neturi pašto dėžučių, nes, kaip pareiškė man vienas stoties tarnautojas, mažai kas rašo laiškus. Retai kur stotyse matydavom pardavinėjant vaisius, o jei kur vietiniai gyventojai jų atnešdavo, tai jie būdavo grobstyte grobstomi. Vieno dalyko, būtent, juodos kavos, ras-

davom dažnai. Ji pardavinėjama mažytėliais puodeliais, po du šimtus reisų [1] už vieną.

Visur stotyse daug elgetų; jie eina pro traukinių langus, prašydami išmaldos. Dažniausiai tai visokie paliegėliai ir ligonys, kurių Brazilijoje nesuskaitoma daugybė. Dauguma serga liga, vadinama „mal da terra", t. y. žemės liga. Ją sukelia mažytės kirmėlytės *Aucylostoma, Necator*, kurios gyvena žemėje ir iš tenai patenka į žmogaus organizmą. Apsikrečia daugiausia darbininkai, kuriems tenka žemę kasti, pvz., kasyklose arba prie geležinkelių statybos. Apsikrečiama dėl to, kad darbininkai, kaip ir dauguma nepasiturinčių Brazilijos gyventojų, vaikščioja basi, ir minėtoji kirmėlytė iš žemės per jų odą lengvai patenka į organizmą, kur sukelia anemiją ir nusilpnina žmogų. Brazilijos stotyse dažnai tenka matyti tokių ligonių būrelius. Jie išbalę, vos bepastovi ant kojų, prašo išmaldos.

Manau, kad ne pro šalį bus pateikti dar vieną kitą vaizdą, charakterizuojantį Brazilijos geležinkelius.

Buvau labai nustebęs, kai, važiuodamas traukiniu, sužinojau, kad sutemus traukinys toliau nebeeis, o liks nakvoti stotyje. Aš važiavau viename skyriuje su kažkokiu piliečiu, kuris buvo labai šnekus ir gerai kalbėjo prancūziškai. Jis informavo mane apie Brazilijos santykius, papročius ir kt., aplamai su juo labai susidraugavau. Vakare, kai traukinys sustojo nakvoti, jis mandagiai pasisiūlė man už vadovą. Jis žinojo, kad prie pat stoties yra viešbutis ar pensionas, kur galima pavakarieniauti ir pernakvoti. Daiktų iš vagono imti nereikia, tik tenka pavesti juos konduktoriaus globai, kuris mie-

[1] Reisas — smulki Portugalijos ir Brazilijos moneta (1000 reisų — 1 milreisas).

lai prisiima šią pareigą, nes, suprantama, gaus už tai pelnytą goržetą [1].

Vos tik perėjom kiton gatvės pusėn, tuoj radome pensioną. Kaip visuomet Brazilijoje, ten buvo erdvi salė, o joje — didelis stalas, gausiai apstatytas visokiais patiekalais — tik valgyk ir norėk! Mūsų buvo didelė kompanija, ir bematant stalą apvalėme, paskui išgėrėme daugybę puikios braziliškos kavos. Po vakarienės šeimininkas nuvedė mus į kitą didelį kambarį, pilną lovų; tik vidury buvo paliktas plotelis ir šioje, pažiūrėti garbingoje vietoje, viešam naudojimuisi stovėjo didelis indas. Šios bendros vakarienės ir nakvynės metu mes visi susipažinom, įsikalbėjom ir, kai kitą rytą urmu grįžome į traukinį, jautėmės kaip vienos šeimos nariai.

Su savo bendrakeleiviu dar labiau suartėjau. Jis buvo impulsyvus ir atviras žmogus; kaip dauguma braziliečių inteligentų, jis matė savo krašto blogybes, sielojosi dėl jų, bet negalėjo išspręsti klausimo, kaip iš šių vargų išsivadavus. Skundėsi valstybės pareigūnų kyšininkavimu, liaudies tamsumu, o ypač klerikalizmu. Kunigai, esą, didžiausia blogybė, jie savanaudžiai, tik dangstosi Kristaus vardu.

Mūsų kelionė geležinkeliu, neskaitant priverstinio sustojimo Belo Horizonte, truko apie trisdešimt šešias valandas. Sustoję Belo Horizonte ir neturėdami ką veikti, išvykome apžiūrėti miesto. Tai Minas Žeraiso valstijos sostinė. Pats miestas atsiradęs labai neseniai, dėl to gerai išplanuotas ir gana moderniškas. Čia yra daug dirbtuvių, kuriose šlifuojami ir apdorojami visokie brangūs mineralai. Mat, šioje valstijoje susitelkę svarbiausieji Brazilijos mineraliniai turtai: geležis, auk-

[1] arbatpinigių

sas, deimantai, akvamarinai, berilai ir kiti brangieji akmenys. Nuo to valstija gavusi vardą: Minas — reiškia kasyklas, o Žeraes yra kadaise čia gyvenusios indėnų genties vardas.

Jau anksčiau esu minėjęs, kad ekspedicija buvo nutarusi važiuoti į Parakato distriktą. Šis distriktas, arba, mūsų žodžiais tariant, rajonas, yra Minas Žeraiso valstijos šiaurės vakarų daly, prie Parakato upės, kuri įteka į San Francisko upę. Pasiekti šią vietą galėjome dviem keliais: geležinkeliu arba garlaiviu. Kadangi dar nebuvo pasibaigęs sausasis žiemos periodas ir, nusekus upėms, susisiekimas garlaiviais buvo sunkus, tai pasirinkome antrąjį kelią.

Reginys, kurį matėme pro vagono langą, nelabai mus viliojo. Tai buvo molio lyguma, kai kur paįvairinta neaukštų kalnų, bet šiaip labai vienoda ištisus šimtus kilometrų. Tai tipiškas sertonas [1], apaugęs aukšta, kieta žole ir gana retais, mažais, kreivais medžiais bei krūmais. Tiesa, kai kur aukštesniuose kalnuose pasirodydavo gražių araukarijų miškelių, o paupiuose — amžinai žaliuojančių medžių tankumynų. Retkarčiais pasirodydavo balų su buriti palmėmis. Tačiau vyravo išdžiūvęs, lyg negyvas, sertonas, kur sunku buvo tikėtis rasti kiek turtingesnę fauną. Užėjus nakčiai, dar labiau nusiminėm, nes iš visų pusių pasirodė gaisrai. Degė sertonas. Ugnis slinko kreivomis vingiuotomis juostomis, čia užlipdama ant kalnelių, čia nusileisdama slėnin ir sustodama vien ten, kur tankus, žalias miškas supa upes. Degė tūkstančiai, o gal ir šimtai tūkstančių hektarų. Prašliaužus ugniai, likdavo anglys, pelenai bei apdegę kreivi medžiai. Mums tai buvo blogas ženklas, nes suprantama:

[1] Sertonas (braz. *Sertao*) — lyguma, negyvenamas sausas kraštas, dažnai kalvotas ir apaugęs retu mišku.

ten, kur praeina ugnis, nelieka jokios gyvybės, ir mums nėra ką veikti.

Tokių minčių kupini, bet nereikšdami jų kits kitam, atvažiavome į mūsų paskyrimo stotį Katiarą, o kartu ir geležinkelio galą. Čia laukė mūsų tautietis Rūškys, jau kelerius metus gyvenęs Brazilijoje ir susipažinęs su vietinėmis sąlygomis. Mes, t. y. keturi ekspedicijos nariai, prie kurių prisidėjo dabar ir jis, turėjome važiuoti automobiliu, o mūsų daiktai — sunkvežimiu, kuris, be to, vežė iš stoties prekes į savo distrikto sostinę. Pasistiprinę užvažiuojamam name, arba, kaip jie čia vadinami, pensione, sėdome į automobilį. Nors buvo naktis ir šen ten matėsi gaisrų pašvaistės, tačiau mūsų buvęs nusiminimas greit atslūgo. Jau išvažiavę iš stoties, galėjome atsikvėpti tyru beribių Amerikos dykumų oru, o netrukus kelias ėmė įvairėti ir darytis įdomesnis. Vieta gana kalnuota, dėl to kelias vingiuotas; pasirodo vis daugiau miškų, tačiau dėl tamsos negalime jų tinkamai matyti. Kadangi jau vėlyva naktis, tai nutarėm nakvoti artimiausiame Patoso kaime, apie penkiasdešimt kilometrų nuo stoties, o anksti rytą važiuoti toliau. Vėl užėję į pensioną, gauname nakvynę, o rytą, išgėrę po mikroskopinio didumo puodelį juodos kavos, keliaujame toliau.

Dabar galime geriau susipažinti su kraštu, kuriuo važiuojame. Raudonas molynas traukiasi tūkstančius kilometrų. Kadangi sausa, šis molis kietas kaip akmuo, ir kelias gana geras. Jisai vingiuoja lyg raudonas kaspinas vidury žalsvojo sertono. Nuo to molio kyla smulkios raudonos dulkės; jos sėda ant automobilio, ant mūsų krovinio, ant rūbų, ir netrukus pasidarome nuo jų visai raudoni. Aukštai pakilusi saulė ima gerai kaitinti, artėja vienuolikta valanda. Privažiuojame nedidelį

miestelį, jei šiuo vardu galima pavadinti keletą mažytėlių baltų namelių, apdengtų raudonomis čerpėmis. Tai Santa Rita. Sustojame pasilsėti ir papusryčiauti. Pensionas jau perspėtas apie mūsų atsilankymą, ir pusryčiai paruošti. Bet mums tai nesvarbu. Mes pirmą sykį atsidūrėm tikrojoje Brazilijoje, taip toli nuo visų kultūros centrų ir svetimų įtakų. Viskas čia įdomu — ir plati aikštė, su kryžium vidury, ir bananų bei „mamão" medžiai su kabančiais dideliais vaisiais, ir paukštis „João de Barro" šalia savo molinio lizdo ant storos medžio šakos, ir mažytėliai, žvirblio didumo karveliai rolinja... Įdomus pagaliau ir pats namas. Jis, kaip ir daugumas braziliškų namų, dengtas čerpėmis, bet neturi lubų, ir pro čerpių plyšius įeina vidun saulės spinduliai; langai be stiklų arba, tiksliau sakant, yra vien langų angos ir langinės. Sienos plonos, vos penkiolikos—dvidešimties centimetrų storio, ir jose kai kur plyšiai. Manom, kad tokį namą pasistatyti kaštuoja nedaug...

Šiandien sekmadienis, name švaru, kampe stovi madonos paveikslas, papuoštas popierinėmis gėlėmis. Šeimininkė švariai apsivilkusi, žodžiu, labai jauku. Dar spėjame nubėgti pas kaimyną, kur bananų medžiuose kabo gražūs, geltoni vaisiai, ir už pusantro milreiso parsinešame didelę jų kekę. Visi privalgome ir dar lieka tolimesnei kelionei, o ji ilga, nes šiandien turime nukakti dar kokius du šimtus kilometrų. Papusryčiavę važiuojame toliau. Tik vėlai vakare atvykstame į Parakatą ir apsistojame pensione, kur mes jau seniai laukiami. Sutinka mus šeimininkė, sinjora Jaja, nurodo kiekvienam kambarį ir kviečia vakarienės. Esame be galo purvini, apnešti storo raudonų dulkių sluoksnio. Rūbai, batai, valizos — viskas raudona. Tad turime nuodugniai nusiprausti ir persirengti. Einame vakarieniauti.

Čia tebūnie man leista pasakyti keletą žodžių apie brazilų valgį. Valgoma tris kartus per dieną. Iš ryto atsikėlus geriama vien tik juoda kava arba prie jos labai nedaug užkandama. Paskui, apie vienuoliktą valandą, pusryčiaujama. Tie pusryčiai vadinami almoso (almoço). Pietūs valgomi apie šeštą valandą vakaro; vadinami jie žantar (jantar). Ir pusryčių, ir pietų pagrindą sudaro juodos, skystai išvirtos pupos — feižon (feijão), kurios atstoja mūsų duoną, ir ryžiai; dar kokia nors mėsa, supiaustyta mažais gabalėliais ir išvirta su daugybe pipirų bei druskos. Būtina valgio dalis yra manijoko miltai, kuriais valgis pabarstomas. Tuo ir pasitenkina beturtis, bet ant turtingesnių žmonių stalo paprastai rasi daug įvairesnių valgių: visokios mėsos, paukštienos, žuvų, kiaušinių, keptų bananų ir kitokių dalykų. Visi valgiai sunešami iškart, ir kiekvienas valgytojas, paėmęs po truputį kiekvieno valgio, gausiai apiberia viską manijoko miltais ir sumaišo į krūvą. Duonos beveik nevartojama, nebent tik turtingesniuose namuose, bet ir čia ji būna daugiausia iš kukurūzų miltų. Kviečių duona laikoma skanumynu. Vargingesni žmonės, jų tarpe visi sertono gyventojai, nevartoja nei peilių, nei šakučių, nei šaukštų, valgo tiesiog sauja. Dažnai net pamatysi šeimyną, kuri neturi lėkščių, o valgo iš tam tikros laukinės, išdžiovintos dinos kevalo. Tas pats augalas teikia braziliečiams ir įvairių kitų indų, nes jo vaisių forma būna labai įvairi. Iš jų daromi buteliai, puodeliai, dėžutės, dideli indai maisto ištekliams laikyti ir kt. Tokiuose induose, padarę sienelėse skyles, dažnai atveždavo jie man gyvates ir įvairius žvėriukus.

Kiekvienas valgymas Brazilijoje užbaigiamas puikia, kvepiančia juodąja kava, be kurios braziliečio gyvenimas neįmanomas. Ji geriama ir šiaip dienos metu. Sve-

Pan d'Asukaras

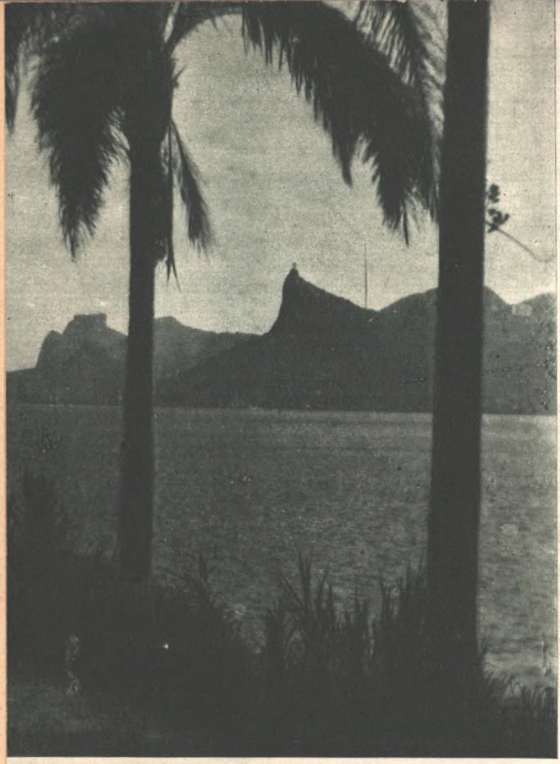

Korkovadas

Rio. Gatvė Avenida atlantika

Rio naktį

Sala Paketa prie Rio. Kokosinės palmės

Kaboklo namelis

čiui arba atsitiktiniam keleiviui net vargingiausioje pirkelėje tuoj išverdama juodos kavos ir atnešama mažytėliuose puodeliuose. Paprastai brazilietis išgeria tik vieną tokį puodelį, retai du, ir šeimininkas niekuomet nesiūlo jos daugiau. Kava geriama daugiausia su nevalytais nendrinio cukraus milteliais — rapadura. Tai koncentruota, nevalyta cukrinių nendrių sultis, suaušusi į kietą rudos spalvos masę. Ir kava, ir rapadura labai pigūs produktai. Bet apskritai ir kitas maistas Brazilijoje nebrangus.

Valgydamas brazilietis geria vien tik vandenį. Alkoholinių gėralų Brazilijoje vartojama labai maža, nors sertono sūnus niekuomet neatsisakys nuo pasiūlytos jam pingos [1] taurelės.

PARAKATAS. MIESTELIO ŽMONĖS. FAZENDEIRAS IR JO ŪKIS. KABOKLAS. AUKSO IEŠKOTOJAI

Svarbiausias mano uždavinys Parakate buvo aplankyti visus asmenis, kuriems turėjau rekomendacinius laiškus. Tatai padaryti buvo nesunku, nes nedideliame miestely visi gyvena greta kits kito. Šia proga teko sužinoti ir apie patį miestelį. Pažymėsiu čionai, kad Parakato istorija prasideda nuo XVII a., kada dvi aukso ieškotojų grupės, vadinamos bandeirom, viena iš Baijos, o kita iš San Paulo, susidūrė čionai, radusios gausiai aukso mažo upelio Korego Riko [2] smėly. Bandeirų dalyviai ėmė ginčytis, o paskui stojo žiaurion kovon, bet

[1] P i n g a — biauriausios rūšies, dvokianti degtinė, gaminama iš nendrinio cukraus atliekų.

[2] Turtingo upelio

vėliau sudarė giminystės ryšius, susitaikė ir pradėjo bendromis jėgomis kasti ir plauti auksą. Jie ir buvo miestelio įkūrėjai. Tačiau ilgainiui auksas buvo išrinktas, ir Parakatas, kaip aukso gamybos centras, nustojo savo reikšmės, virto paprastu vargingu miesteliu, koks jis yra ir dabar. Daugumas jo gyventojų juodi arba pusjuodžiai, grynai baltų čia rasi labai nedaug. Yra ir inteligentų, kaip antai, trys gydytojai, vyskupas, keli mokytojai, advokatas. Be to, keli fazendų savininkai turi čia namus ir juose gyvena, naudodamiesi visomis miesto gėrybėmis. Su vietine inteligentija greit susipažinau ir beveik susibičiuliavau, nes Brazilijoje tai daroma labai greit.

Iš trumpo svečiavimosi šiame krašte sunku man charakterizuoti jo visuomenę, bet, sprendžiant iš naujųjų pažįstamų, Brazilijos inteligentai turi nemaža teigiamų bruožų. Čia tenka pažymėti, kad gyvenime beveik neturi reikšmės šeimos tradicijos ir kilmė. Ir baltas, ir juodas brazilietis visuomenėje vienodai vertinami. Čia įsigalėjęs draugiškas paprotys visus vadinti vardu. Jei nežinai kokio asmens vardo ir neturi tikslaus adreso, tai jį rasti labai sunku. Mačiau net paštu siunčiamus laiškus, kur pažymėtas vien vardas su prierašu: Lithuano [1]. Braziliečiui būdingas nuoširdumas su svetimšaliais; jis dažnai nesigaili nei savo laiko, nei triūso svečiui patarnauti.

Negalima tačiau nutylėti ir neigiamų braziliečių pusių. Jie nemėgsta kiek rimtesnių kalbų, diskusijų, ir jų kalbos greičiau paviršutiniško pobūdžio. Maža to: jie mėgsta sentencijas, gražius sakinius, mėgsta žaisti žodžiais, sakydami komplimentus... Dėl to susekti tikrą

[1] Lietuvis

žmogaus nuomonę yra sunku. Tasai paviršutiniškumas ypač charakteringas ir brazilietei. Joje dar stipriai glūdi primityvus gaivališkas moters instinktas, dėl to jai mažiau imponuoja protas, intelektas. Daug daugiau jai nusako fizinė jėga, vikrumas, narsumas, net tuomet, kai jie taikomi žemiems tikslams pasiekti. Parakate girdėjau pasakojant tokį nuotykį: vienas vyras ilgokai, bet nesėkmingai meilinosi vienai gražuolei, o pastaroji tyčiojosi iš jo, kad jis savo gyvenime nėra užmušęs nė vieno žmogaus. Netrukus suinteresuotas vyriškis iš revolverio nušovė kažkokį pilietį.

Charakteringajam gyventojų tipui atstovauja Brazilijos žemės savininkas fazendeiras. Jo žemės plotai, fazenda, dažniausiai siekia keliolika ir net kelias dešimtis tūkstančių hektarų. Tie didžiuliai žemės plotai paverčiami vien galvijų ganyklomis, kitoms kultūroms naudojamas tik mažutėlis jų nuošimtis. Buvau apsilankęs pas vieną stambų žemės savininką, kuris, turėdamas keliolika tūkstančių ha žemės, išdirbdavo palei pat namus tik apie vieną hektarą ir tai primityviausiu būdu — kauptuku. Patiems šeimininkams mažai rūpi geresnis žemės naudojimas, nauji įrankiai, naujos ūkio šakos, todėl jų gyvenimas neįvairus, nesudėtingas. Gal būt, svarbiausia to priežastis, kad jie nemėgsta išlaidų, bijo, kad įdėti žemėn pinigai nebegrįš. Fazendos namų išvaizda labai prasta. Nėra nei gerų baldų, nei knygų, nei paveikslų, vien tik šventųjų atvaizdai. Dažnai net fazendose, kurių žemės plotai per dvidešimt tūkstančių hektarų, gyvenamam name nepamatysi grindų, vien tik molinė asla, sulūžusios durys, plyšiai sienose, pro kuriuos naktį lando žiurkės, rupūžės, šikšnosparniai, skorpionai ir driežai. Retai rūpinamasi kiemo pagražinimu,

darželiu ir kt. Namų durys atsiveria tiesiog į koralį [1], o darželio niekur neteko man matyti. Tačiau fazendeiras turi ir gerų pusių. Pirmučiausia jis nuoširdus ir vaišingas; mėgsta svečius, prašomas stengiasi patarnauti, kiek tik gali. Šeimininkas, sutikdamas savo namuose atvykusį svetį, sako: „Minha casa e seu casa." [2]

Kaip žinoma, gyvulininkystė, arba, tiksliau sakant, raguočių ūkis — svarbiausia Brazilijos ūkio šaka. Fazendų savininkai laiko po kelis, kartais keliolika tūkstančių raguočių, paversdami ganyklomis dideliausius žemės plotus. Man teko susidurti su dviem tokio ūkio formomis. Viena, kada galvijai paliekami visiškai laisvėje, ir antra, kada ganoma aptvertuose plotuose. Seniau tik ir tebuvo pirmoji ūkio forma. Gyvuliai tuomet virsdavo visai laukiniais, ir juos tik su dideliu vargu būdavo galima nušauti; dar sunkiau pavykdavo gyvus sugauti. Vakeiro [3] uždavinys laikyti gyvulius tam tikrame žemės plote. Bet jis ne toks piemuo, kaip pas mus. Anaiptol. Tai vyras, pilnas energijos ir jėgų, drąsus, kaip ir tie buliai, su kuriais jam tenka kovoti. Tokiame ūkyje vakeiras yra raitelis, panašiai kaip Šiaurės Amerikos kaubojus. Visa jo išvaizda labai charakteringa: didelė skrybėlė, platus diržas, visas prisagstytas revolverio šovinių, didelis revolveris iš vienos pusės ir ilgas peilis faka makštyje iš antros. Kojos dažniausiai basos, bet blauzdos apsaugotos nuo spygliuotų šakų odiniais auleliais, o ant pliko kulno — pentinai su dideliausiais ratukais. Charakteringas ir balnas su aukštu lanku iš pryšakio ir atrama iš užpakalio. Jo kilpos kietos, dažniausiai misinginės, dengiančios it klumpė mažne visą pėdą.

---

[1] Koralis — prie namų aptverta vieta, kur laikomi galvijai.
[2] Mano namai yra tavo namai.
[3] Vakeiras (port. *vaqueiro*) — piemuo.

Paminėsime dar laso ir guampo. Laso tai maždaug dvidešimties metrų ilgio iš jaučio odos nupintas raištis, be kurio aplamai sertono gyventojas nemėgsta iš namų joti. Jis reikalingas arkliams sugauti, nes jie čia nelabai jaukūs. Su laso gaudomi ir raguočiai, o vikrus sertono gyventojas moka kartais užmesti jo kilpą net ant laukinio žvėries kaklo. Guampo — indas iš jaučio rago, pririštas prie ilgo, laibo diržo. Tai, tur būt, labai senų laikų palikimas. Su guampo raitelis, jodamas per upelį, nenušokęs nuo arklio, net nesustojęs pasisemia vandens atsigert. Manau, kad tai palikimas tų laikų, kada žiaurūs to krašto pionieriai plėšė ir užpuldinėjo vieni kitus. Tuomet, vejantis priešą arba bėgant nuo jo, nebūdavo laiko stoviniuoti, tik ir tekdavo, mikliai išmetus guampo, pasisemti vandens ir numalšinti troškulį.

Patys sertono arkliai — maži, trumpais kaklais ir nedidelėmis galvutėmis. Jie nėra labai greiti, bet vikrūs, ištvermingi ir be galo kantrūs. Man teko gana daug jodinėti, medžiojant su sertono gyventojais, ir stebėtis šiais arkliais. Iš visos fazendos mūsų šeimininkas Žovinas parinko man vieną tokį arkliuką, lauką, t. y. balta kakta ir baltu snukiu. Jis buvo labai simpatingas, vardu „Papagai". Atsargiai mėgindamas kojomis dugną, perbrisdavo drumstas, sraunias upes, taip pat atsargiai prasiskverbdavo pro spygliuotą miško tankumyną, kaip katė kabindamasis nagomis, užlipdavo į statų upės krantą... Kiek kartų po medžioklės mano arklys, lianų subadytas, buvo visas kruvinas, o aš, apsaugotas aulų, rūbų ir šalmo, būdavau vos tik kur-ne-kur apdraskytas.

Sertono gyventojas, ypač vakeiras, yra lyg suaugęs su savo arkliu, panašiai, kaip anksčiau Kaukazo gyventojai arba kazokai. Jie mėgsta taip pat lenktynes ir kitokią mankštą vikrumui ir drąsai parodyti. Gera proga

tokiam sportui prie puslaukinių raguočių bandos. Kaip ims bėgti sertono raguočiai, nelyginant laukiniai žvėrys, kaip ims dumti, iškėlę uodegas, ištiesę kaklus, laužydami medžius ir keldami dulkių debesis! Tuomet ir puslaukinio raitelio nervai neišlaiko. Metęs skrybėlę, pasismaukstęs rankoves, zovada paleidžia jis savo arklį, aukštai iškėlęs tvarkingai sudėtą laso, paruoštą užmesti buliui ant galvos. Vaizdas iš tikrųjų impozantiškas, norom nenorom nukeliąs vaizduotę į tolimą praeitį. Vakeiras paprastai būna ir geras medžiotojas bei taiklus šaulys, ir pastabus žvėrių pėdų žinovas. Kiek kartų stebėjausi savo palydovu, kai, jodamas sausu sertonu, jis staiga pamatydavo sudžiūvusioje molio dirvoje vos įžiūrimas žvėrių pėdas.

Ūkių, kur raguočiai laikomi visiškoje laisvėje, vis mažėja, nes tai susiję su dideliais nepatogumais. Todėl vis labiau praktikuojama tokia gyvulininkystės forma, kur galvijai laikomi aptvertose vietose. Turint galvoje, kad vienas savininkas dažnai laiko kelis arba keliolika tūkstančių galvijų, tad jiems ganytis reikalingi dideliausi plotai, kuriems aptverti sunaudojama daugybė spygliuotos vielos. Reikia taip pat neužmiršti, kad Brazilijos ganyklos, vidutiniškai imant, yra blogesnės kaip pas mus, dėl to vienam gyvuliui išmisti reikalingas ir didesnis plotas. Tokiuose ūkiuose galvijai esti jaukesni, nekaip ten, kur jie laikomi laisvėje, bet vis dėlto tokie bailūs, jog paprastai neprisileidžia žmogaus arčiau, kaip per šimtą metrų. Dėl to gaudyti bei skirstyti gyvulius ne taip lengva, ir raitojo vakeiro vaidmuo čia taip pat nemažas.

Dar su viena gyventojų grupe teko mums susidurti. Tai vargingiausias, į žemiausią visuomenės pakopą nustumtas kaboklas, plataus sertono gyventojas. Dažniau-

siai tai indėnų palikuonys su europiečio ar negro kraujo priemaiša. Gyvena jie daugiausia atskiromis šeimynomis, toli nuo bet kokių centrų. Jų nameliai be galo primityvūs. Tai į žemę susmeigtos kartys, perpintos lianomis ir apkrėstos moliu. Stogas dengtas palmių lapais. Nei grindų, nei stalų, nei lovų. Kai kur įtaisyta krosniukė maistui gaminti, o kitur ugnis kūrenama tiesiog ant molio aslos. Vidury namelis būna dažnai pertvertas į dvi arba tris dalis. Pertvaros, o taip pat ir durys daugiausia padarytos iš buriti palmės lapkočių, kurie lengvi ir stiprūs. Tiems stiebams sutvirtinti arba sukalti, vartojamos vinys, nudrožtos iš „geležinio" medžio. Namelio gyventojai miega daugiausia ant žemės, pasitiesę jaučio kailį, arba, geresniu atveju, pasikabina hamaką, kurį gražiai moka nusipinti iš buriti lapų plaušų. Visi namų apyvokos daiktai — vienas kitas katiliukas, kavinukas ir maži geležiniai puodeliai kavai gerti. Kitus indus atstoja sudžiūvę dinų kevalai. Nors kaboklas statosi namus, vis dėlto stiprūs ir jo klajokliniai polinkiai, paveldėti iš protėvių. Jam nusibosta gyventi vienoje vietoje, tuomet, metęs savo namus, iškeliauja kur nors kitur. Nors kaboklai tamsūs ir atsilikę, bet jie tiesūs ir teisingi. Keleivis arba užklydęs medžiotojas gali be baimės prašyti nakvynės ir pavesti jo globai savo turtą, nors būtų tatai ir aukso krovinys.

Mūsų ekspedicijai daugiausia teko turėti reikalų su kaboklais. Jų pagalba mums praversdavo, kai tekdavo surasti kokį retesnį žvėrį; jie atnešdavo mums žuvų, žalčių ir visokių kitokių gyvūnėlių. Baisėtis tenka jų sveikata. Siaučia sifilis, kuriuo dažniausiai serga visa šeimyna, užkrėsdama šia liga ir kitas kartas. Bene labiausiai žinoma, o gal tik dėl išorinių požymių labiausiai pastebima, yra liga papu. Tai skydinės liaukos ir

kitų endokrininių liaukų hipertrofija, kilusi dėl jodo stokos Brazilijos vandenyse. Ši liga pasireiškia tuo, kad skydinė liauka užauga daugiau negu reikia, sudarydama kakle kabantį maišą iki dvidešimt centimetrų ilgio. Vyresniame amžiuje ši liga paveikia smegenis, ir ligonis baigia savo dienas pamišimu. Sergančiųjų papu liga yra labai daug, ypač moterų tarpe. Neliesdamas statistikos, pasakysiu, kad apie penkiasdešimt procentų sertone mano sutiktų moterų turėjo šios ligos deformuotus kaklus.

Užtinkama kita, vadinamoji Chagaso liga. Ji yra infekcinio pobūdžio, sukeliama smulkaus mikroskopinio gyvūnėlio. Šiuo mikroskopiniu parazitu užkrečia žmogų viena blakių rūšis, brazilietiškai barbeiro. Ji didelė, juodai ir raudonai dėmėta; pasak vietinių gyventojų, labai skaudžiai kanda. Chagaso ligos sukėlėjai iš pradžių apsigyvena periferinėje kraujagyslių dalyje, paskui pereina į širdį ir kitus raumenis, į smegenis, į žarnų sieneles ir kitur. Šia liga sergančių vaikų mirtingumas siekia trisdešimt procentų. Suaugusiems ištinsta skydinė liauka, atsiranda širdies sutrikimai, paralyžius, pagaliau jie suvaikėja.

Prie minėtų ligų pridėsime dar labai išplitusią Brazilijoje leprą, įvairias drugio formas ir galybę įvairių žmogaus skaudulių. Iš tikrųjų, niekur kitur man neteko matyti tokios daugybės visokių paliegėlių, kaip Brazilijoje. Iškreiptos rankos, kojos, neužgydomos pūliuojančios žaizdos, votys ir kiti skauduliai — nuolatinis reginys vidurinėj Brazilijoj. Ne veltui sakoma, kad Brazilija — tai milžiniška ligoninė, o svarbiausia jos liga — tamsumas.

Visi kaboklai nešioja ant kaklo medalikėlius, dažnai daro kryžiaus ženklą ir stato kryžius ties savo namais.

Rodos, daugeliu atvejų tuo ir baigiasi visa jų religinė praktika. Iš tokio religijos supratimo dažnai kyla pastebimas paradoksas: numesti nuo kaklo medalikėlį laikoma didesne nuodėme, negu užmušti žmogų. Dėl to žmogžudžių Brazilijoje labai gausu, o piktadariai dėl tolumo, nepakankamos administracijos priežiūros ar papirkinėjimo dažnai lieka nenubausti.

Iš Parakato ketinome netrukus išvažiuoti toliau ir pradėti savo darbą, bet pasirodo, kad tatai ne taip greit padaroma. Mūsų naujieji pažįstami siūlė įvairių projektų, bet mums susiorientuoti buvo sunku. Žinoma, turėjome pasirinkti tokią buveinę, kur gyvūnija būtų įdomiausia. Iš anksto galima buvo spėti, kad arti upių ir pelkėse gyvūnų bus daugiausia, tad labiausiai mums patiko prefekto sumanymas apsigyventi kuriam laikui Rio Preto upės pakrašty, apie devyniasdešimt kilometrų nuo Parakato. Ten netoli esanti ir kita upė: Entreribeiras, o, be to, daug pelkių ir ežerėlių, kur gyvena krokodilai, smaugliai ir nesuskaitoma galybė balų paukščių. Žemė, kur mums buvo siūloma nuvykti, priklausė Rauliui Boteliui (Raul Botelho), kuris maloniai sutiko leisti mums naudotis ir esamu ten gyvenamu namu, skirtu galvijų prižiūrėtojams. Vėliau, jei norėsime, galėsime persikelti į artimą, vos tik už septyniasdešimt kilometrų fazendą Brokoto kalnuose, apie septynių šimtų metrų aukštumoj. Tas sumanymas mums labiausiai patiko, ir nutarėme jį vykdyti. Nuvežti mus tenai nuosavu automobiliu apsiėmė C. Tunis (C. Tunes), advokatas ir stambus žemės savininkas, o mūsų daiktams teko pasamdyti sunkvežimį.

Kol viskas buvo paruošta ekspedicijai, Tunis vežiojo mus po Parakato apylinkes, rodydamas, kas buvo

įdomu. Čia pirmą sykį teko apsilankyti kaboklo namelyje ir susipažinti su jo vargingu gyvenimu. Apsilankėm ir seniai jau apleistose aukso plovyklose, ir auksą nešančiame Korego Riko upely. Auksas randamas čia kvarco gyslose, susidariusiose vidury gneiso ir mikašistų [1] formacijų. Viršutiniams sluoksniams suirus, aukso dalelės atsidūrė paviršiuje arba susimaišė su žvyru ir smėliu. Pirmieji aukso ieškotojai be didelio vargo rasdavo jį paviršiuje. Jie įtaisė čionai tvenkinius, iš kurių buvo leidžiamas vanduo į plovyklas. Tie tvenkiniai pravesti kreivai. Vingiuoja jie apie aštuoniasdešimt kilometrų. Tokiems milžiniškiems darbams atlikti buvo naudojami vergai, kurių čia dirbo apie dešimt tūkstančių. Netrukus viršutiniai auksingieji sluoksniai buvo išeikvoti, ir senąsias plovyklas teko mesti. Šiandien niekas jų nenaudoja. Tušti ir sausi, krūmais apaugę, stovi senieji tvenkiniai ir kanalai — žmogaus godumo, aukso ir kraujo paminklas. Šiandien auksas randamas vien minėto upelio vagoje, bet eksploatuojamas labai primityviu būdu. Tuo užsiima vietiniai kaboklai, kai pritrūksta pinigų pragyvenimui. Turėjau progos matyti, kaip yra plaunamas auksas. Jau iš tolo upelio vagoje išvydome kelias moteris ir vyrus, vandeny bestovinčius. Kiekvienas turėjo kastuvą ir medinį, plokščią dubenį apie pusės metro diametro. Pasėmusi kastuvu smėlio iš upės dugno, plovėja deda jį į šitą dubenį, įpila vandens ir ima ji, tą dubenį, sukti. Vanduo ir lengvos smėlio dalys išlekia lauk, o sunkesnės aukso dalelės lieka ant dugno. Sunku buvo sužinoti, kiek vienas žmogus gauna aukso per dieną, bet spėju, kad apie vieną gramą. Daugumas plovėjų — moterys. Jos dažniausiai serga papu

[1] Mikašistas — tam tikra geologinė formacija.

liga, išvargusios. Sakoma, kad kaboklas eina plauti aukso, paskutinio vargo spiriamas. Pardavęs aukso porciją, jis meta šį darbą, kol vargas priverčia vėl jo imtis.

ENTRERIBEIRO FAZENDA. MŪSŲ NAUJIEJI DRAUGAI. SUSISIEKIMAS SERTONE. VIRĖJAS LEOLINDAS. MŪSŲ DIENOS TVARKA

Pagaliau baigėme ruoštis ir galėjome važiuoti. Ekspedicijos būrys dabar padidėjo iki šešių žmonių, nes, be prisidėjusio Rūškio, turėjome pasiimti vietinį pusjuodį virėją, kuris ir maitino mus, kol buvome tenai.

Kelias iš Parakato eina per raudoną ir sudžiūvusį sertoną, kuris šiuo metu visiškai sausas, medžiai stovi tarytum negyvi, be lapų. Pats kelias kietas kaip asfaltuotas plentas, tik nuo jo kyla baisiausios dulkės, kurios ir mūsų drabužius, ir veidus nuraudonina. Pakeliui dairausi, norėdamas rasti ką nors gyvo, bet nedaug ko esama, nes dabar pati sausra, visi gyvūnai pasislėpę. Tik nedidelis vanagėlis šima-šima (chima-chima) nutupia medyje netoli kelio — lengvai prieinu ir nušauju. Kiek toliau privažiuojame tris nandu, bet jie labai vikrūs ir, kol pasiruošiau šauti, išnyko tankumyne. Toliau jokio įvairumo, vis toks pat nuobodus kelias, raudonos dulkės ir sertono tankumynai. Tik vienoje vietoje pamatome vargingą kaboklo namelį. Brazilijos sertone niekas nepraleidžia progos pasveikinti ir pakalbinti kitą žmogų, tat ir mes sustojame. Užeiname į namus, sveikiname: „Bons dia, como passo?" [1] Žmogelis irgi paten-

[1] Gera diena, kaip sekasi?

kintas, nors vargas pas jį namie, nei stalo, nei kėdės, bet suranda jis greit aukštą, laibą varinį katiliuką, išskelia iš titnago kelias kibirkštis ant apdegusios vatos gniužulo, ir jau pleška ugnis, kaitina katiliuką su kava. Išgeriam kavos, padėkojame, atsisveikiname ir važiuojame toliau. Esam labai pavargę, akys, nosis ir ausys pilnos dulkių.

Pagaliau be jokių kliūčių vėlai vakare privažiuojame Porto Sako retirą [1], dar vadinamą Entreribeiru. Jau privažiuodami pastebėjom mažą, čerpėmis dengtą namelį, o aplinkui didžiausią galvijų bandą, paskendusią baisiausiuose dulkių debesyse. Įėjome į namą, kur mus sutiko keletas juodųjų, jų tarpe vyresnysis bandos prižiūrėtojas, aukštas, laibas, simpatingos išvaizdos vyras Žovinas. Pasitarę užėmėm pusę namo su dviem kambariais, vienu — laboratorijai, antru — lovoms pastatyti. Viduj buvo labai prasta: nei kėdžių, nei lovų, vien tik stalas, kurio tačiau negalėjome nuo šeimininko atimti. Visas namas buvo pilnas balnų, pavadžių, neišdirbtų kailių ir kitokių dalykų. Kadangi šeimininkai pirmą sykį savo gyvenime buvo panašių svečių užklupti, tai nelabai žinojo, ką daryti. Todėl turėjome patys užimti vietą ir pamažu šalinti iš jos viską, kas mums kliudė; žodžiu, įvesti savą tvarką. Pasikloję neišdirbtus jaučių kailius ant žemės, šiaip taip, nors ir su skaudančiais šonkauliais, išmiegojome šią pirmąją naktį.

Atsibudęs anksti rytą, visas buvau apimtas noro tuoj bėgti į mišką, į upę, į balą, pamatyti, pažinti šį nežinomą, seniai svajotą kraštą. Bet dar iš vakaro buvom nutarę: kol nebus įtaisyta laboratorija, kol nebus iškrauti ir sutvarkyti visi ekspedicijos reikmenys, nie-

[1] Retiru vadinamas kokios nors fazendos namelis, skirtas galvijų prižiūrėtojams.

kas neturi nosies iškišti iš namų ar bent iš kiemo. O čia kaip tyčia šimtai papūgų, dideli plėšrieji paukščiai tupi ant tvoros, pro atdaras duris matyti siūbuojančios buriti palmės artimoje pelkėje... Sunku susivaldyti, bet vis dėlto disciplina nugali. Imamės darbo. Atidarome dar Kaune prikrautas dėžes, išimame įrankius kailiams preparuoti, spiritą, formaliną, chloroformą, tinklus, pagaliau ginklus, šovinius. Radę kažkokių supuvusių lentų, pasidarome iš jų lentynas, kur sustatome visus reikmenis. Nuėmę nuo kilpų namų duris, dedame jas ant dviejų dėžių. Tuo būdu įsigyjame nors neaukštą, bet didelį stalą. Keletas kelmų atstoja mums kėdes. Du ekspedicijos nariai dirba lovas. Prikirtę jaunų, ilgų karčių, jie padaro lovų apačią, paskui perpina ją stipriomis kaip viela lianomis, ir turime gana gerą tinklinį guolį. Čiužinius buvome nusipirkę Parakate, dabar prikimšom juos kietos, dulkinos tyrlaukio žolės. Na, bet kitokios nėra, bus gera ir ta. Pavakare beveik viskas padaryta.

Mūsų darbą stebi juodųjų žiūrovų minia. Jiems viskas įdomu — kiekvienas daiktas, kiekvienas mūsų judesys. Tai ne pro šalį ir mums su jais susipažinti.

Žovinas buvo sinjoro Boteljo vyresnysis vakeiras. Jis turėjo apie šešetą padėjėjų, iš kurių vienas kitas buvo vedęs ir turėjo vaikų. Tad iš viso susidarė nemaža šeimyna, kuriai geriausia pramoga dabar — žiūrėti į atvykėlius. Ypač buvo smalsios moterys, neišskiriant nė šeimininko žmonos, juodosios sinjoros Tokos. Pas ją kai kada atjodavo svečių. Tuomet ji vesdavosi juos į mūsų laboratoriją, rodydavo paukščius, žvėris, įrankius, į mūsų miegamąjį kambarį, kur viską taip pat nuodugniai apžiūrėdavo. Sinjora Toka labai mėgdavo, atsivedusi savo svečią, pakišti jam po nosia atkimšą

amoniako butelį, kad gautų pasijuokti iš padaryto efekto. Kartą pavaišinome ją šokoladu. Kitą dieną ji jau pati jo paprašė. Ilgainiui ėmė prašyti padovanoti jai viską, kas tik patikdavo: papirosų, spirito, saldainių, siūlų, audeklų ir daugybės kitų daiktų. Dėl to girdėjome nuo jos komplimentų, pavyzdžiui, kad baltieji daug geresni žmonės kaip juodieji; ji pati kažin ką atiduotų, kad galėtų būti balta, ir t. t. Išgirdusi, kad Lietuvoje nėra juodų žmonių, ji labai nustebo ir manė, jog to priežastis dideli šalčiai, o ypač sniegas. Nors ji labai nemėgstanti šalčio, bet vis dėlto sutiktų jį pakęsti, kad virstų balta! „Laimingas kraštas toji Lietuva, kur gyvena vien balti žmonės!"— dūsavo sinjora Toka, juodžiausia iš visos mūsų šeimynos. Baltavo tiktai jos akių kampai ir dantys. Tačiau sekmadienį, kai ji užsivilkdavo baltą suknelę, atrodydavo visai puošniai. Ji mėgo fotografuotis ir, atsiradus progai, būtinai atsistodavo ties objektyvu. Kartais iškrėsdavo ji mums ir pokštą: aptaško vandeniu ir leipsta juokais. Kitukart pasako komplimentų. Štai mūsų Palionis, ilgą laiką nesiskutęs, užsiaugino barzdą. Vieną kartą sinjora Toka, išgirdusi jį dainuojant, pasakė: „Affonso canta bem, barba tem — e uma guariba verdadeira." [1] Mat, aplinkiniame miške sinjora Toka dažniausiai staugūnus ir girdėdavo, todėl laikė juos geriausiais dainininkais.

Visi čia daug rūko, dėl to mūsų ekspedicijos rūkoriai turėjo nuolat vaišinti papirosais bei tabaku mūsų gausius žiūrovus. Keistai atrodydavo susirinkusios moterys, visos su pypkėmis dantyse. Net devynerių—dešimties metų mergaitės rūko. Nesant popieriaus, tabakas įvyniojamas į kukurūzų lapelį. Kiekvienas gyvento-

[1] Alfonsas gerai dainuoja, turi barzdą — tikras staugūnas.

jas nešioja įsikišęs į kelnių kišenes arba į bato aulą saują šių „palha do milho" [1]. Pats rūkomasis tabakas atrodo kaip sausa dešra, susukta iš suvytusių ir prarūgusių lapų, juoda ir kieta lyg medis. Prireikus pasidrožiama aštriu peiliu.

Daug žiūrovų turėdavome valgydami. Susirinkę jie nesivaržydami atsisėsdavo greta ir darydavo visokias pastabas, o kartais, pamatę ką nors jiems neįprasto, sprogdavo juokais. Jie ilgai juokėsi, pamatę, kad naudojame citrinas. Tačiau vėliau, pavaišinę savo šeimininką arbata su citrina, įtikinom jį, kad tai geras dalykas, ir jis pats, o taip pat ir sinjora Toka, pradėjo patys ją vartoti!

Šia proga paminėsiu, kad Brazilijos miškuose auga savotiška citrinos rūšis *Citrus medica*, su mažais, apvaliais, bet nepaprastai kvapniais vaisiais. Pasitaikius progai, šių vaisių, kurių braziliečiai nevartoja, prisiskindavome ir parsinešdavome namo.

Ne mažiau susidomėjimo keldavo ir visi mūsų daiktai bei veiksmai, ypač mažųjų paukštelių preparavimas. Tuomet mūsų žiūrovai darydavosi net įkyrūs, nes susėsdavo aplinkui ant dėžių, iminėdavo įrankius ir trukdydavo dirbti. Žinoma, jie negalėdavo suprasti visų tų darbų prasmės, ir keista jiems atrodydavo, kad rimti, suaugę žmonės galėjo leistis į dešimties tūkstančių kilometrų kelionę vien tik rinkti paukščių, gyvačių ir drugių. Ypač drugių gaudymas jiems atrodė vaikų žaidimu, ir, kai Palionis, pamatęs kokį nors žymų drugį, čiupdavo samtelį ir skubėdavo jį sugauti, juodieji imdavo gardžiai juoktis. Pats Palionis netrukus buvo pramintas drugių medžiotoju —„Cassador das borboletas".

[1] kukurūzų šiaudų

Dar keisčiau atrodė jiems, kad mes plikomis rankomis imdavom žalčius, gyvates, nes brazilietis jaučia nenugalimą pasibiaurėjimą šiais gyvūnais. Kai pirmą sykį jie pamatė mane imant gyvą gyvatę barškuolę, jų nustebimui nebuvo galo. Susirinkę aplink ratu, jie garsiai aimanavo ir šaukė šventuosius.

Tačiau netrukus tie žmonės virto mūsų naudingais padėjėjais, jie pradėjo nešioti mums įvairių gyvūnų, žalčių, driežų, vabalų. Už tai jiems šiek tiek mokėdavom. Netrukus garsas apie tai plačiai pasklido, ir aplinkiniai gyventojai pradėjo nešte nešti mums gyvūnėlių iš tolimų kraštų. Tuo būdu medžiagos rinkimas susiorganizavo pats savaime. Netrukus ėmė sugabenti jos tiek daug, jog nepajėgdavome apdoroti. Įsitikinome, kad toks rinkimo būdas yra tikriausias, nes svetimšalis, ypač europietis, svetimose jam aplinkybėse menkai orientuojasi, dėl to mažai ką randa. O vietinis žmogus, ypač artimai susijęs su gamta sertono gyventojas, be jokio vargo pastebi ir sugauna net ir gerai mokančius slapstytis vietinius gyvūnus. Tačiau neigiama šio metodo pusė ta, kad rinkėjai, nesuvokdami gerai šio darbo tikslo, dažnai sužaloja ar net visai pagadina sugaunamus gyvūnus. Apie tuo būdu renkamus drugius negalėjo būti nė kalbos, nes jie būdavo atnešami baisiausiai sudarkyti. Todėl paskelbėm, kad drugių visai neperkame. Iš dalies tas pat buvo ir su gyvatėmis. Instinktyviai neapkęsdami gyvačių, mūsų rinkėjai atnešdavo jas baisiai sužalotas, kartais visai sukapotas, sutriuškintas arba su nukirstomis galvomis. Tiesa, atsirado keletas jaunų vyrukų, kuriuos mes sugebėjom įtikinti, ir jie ėmė pristatinėti mums gerą medžiagą, kartais net visai sveikas, gyvas, sausos dinos kevale uždarytas gyvates barškuoles, driežus ir kt. Daugumas vis dėlto neįsteng-

Aukso plovėjas

Autorius Korego Riko fazendoje

Entreribeiro fazenda

Galvijai „zebu"

Sinjora Toka ir Palionis

Atneša mums „bišiu"

davo nugalėti savo papročio ir laikydavo, kad būtų nepadoru atnešti mums gyvą gyvatę, nors už tai gautų ir didesnį užmokestį. Štai vienas faktas. Netolimas kaimynas atnešė mums sykį užmuštą nedidelį, apie trijų metrų ilgio, smauglį. Kadangi turėjome daug darbo, gyvūnas buvo atidėtas į šalį ir per tą laiką ėmė atsigauti. Aš labai apsidžiaugiau, juo labiau, kad netrukus mūsų margas, gražus žaltys visiškai atsigavo. Tą atsitiktinai sužinojo žmogus, kuris buvo jį sugavęs. Atėjęs jis atsiprašinėjo dėl savo negražaus pasielgimo, bet prašė atsižvelgti į tai, kad žiboja [1] yra labai gajus ir kad užmušti jį, nenupiovus galvos, nelengva; tikisi kitą sykį nepadarysiąs mums tokio nemalonumo. Su tuo pačiu reiškiniu tekdavo mums kovoti ir medžiojant. Nors iš anksto buvome paskelbę, kad nušautieji žvėrys turi būti nesugadinti, bet mūsų talkininkai šito nepaisydavo, kol suskubdavom atvykti į vietą, jau žvėris būdavo subadytas durtuvais, sutriuškinta ir į košę paversta galva. Tuo būdu mes praradom daug vertingų, retų egzempliorių.

Už pristatytą medžiagą mokėdavom nedaug, nors ji būdavo ir iš toli atvežta, todėl kartais stebėdavomės, kad dėl vieno milreiso raitelis atjodavo iš už dešimties—penkiolikos kilometrų. Atjojęs jisai išbūdavo pas mus pusę dienos arba ir dieną, spoksodamas į mus ir mūsų darbus. Dažniausiai iš ryto, vos tik mums atsikėlus, jau laukdavo mūsų klientai, ypač vaikai, su indu, padarytu iš dinos. „Ką atnešei, vaike?"—klausiame. „Atnešiau bišiu" [2],—atsako. Dažniausiai tai būdavo driežas, gyvatė, o kartais koks didelis vabalas. Paimam, užmokam, o mūsų klientas turi progos bent pusę dienos

[1] Smauglys.
[2] B i š i u — bet koks gyvūnas.

paspoksoti į mus. Paskutiniuoju metu nuolatinis mūsų bendradarbis buvo Antonjas, dvylikos—trylikos metų berniukas, gyvenęs už keturių kilometrų nuo mūsų. Jis atjodavo beveik kasdien, atgabendamas po keletą vabalų. Vieną dieną atnešė jis vabalą saujoje. Vos pragniaužė saują — vabalas išskleidė sparnus ir nuskrido. „Tai nieko,— pasakė Antonjas — pagausiu kitą",— pasuko arklį ir išjojo. Jis dažnas mūsų svečias, nepaiso, kad jo arklys, pririštas prie tvoros, seniai nerimsta.

Šia proga paminėsiu, kad sertoniečiai nemėgsta pėsti vaikščioti. Nors ir labai netoli reikėtų vykti, joja arkliu, nors jam sugauti ganykloje kartais prireikia kelių valandų. Juk arklidžių ir tvartų Brazilijoje nėra. Sertonietis net galvijus korale skirsto raitas. Arkliais kinkomų vežimų ten visai nėra, ir kroviniai gabenami ant arklių arba mulų nugarų. Dažniausiai tam naudojami mulai. Krovinys suskirstomas į dvi lygias dalis, kad svertų lygiai iš vieno ir iš kito gyvulio šono. Prireikus pergabenti krovinį, žmogus joja raitas, o užpakaly jo, sąžiningai jį sekdamas, eina apkrautas mulas. Jei reikia gabenti didesnį krovinį, imami jaučiai. Kiekvienoje fazendoje yra keli arba keliolika apmokytų jaučių. Jie kinkomi į dviratį vežimą karosą, labai savotišką ir primityvų. Jo ratai apie pusantro metro skersmens, padaryti iš lentų, neapkaustyti, vien iš viršaus prisagstyti didelių kaltinių vinių. Ratai sukasi kartu su stora, nelygiai aptašyta ašim. Prie ašies priglaustas tam tikras minkšto medžio gabalas. Sukdamosi ašis trinasi į šį medžio gabalą, ir kyla ypatingas, toli girdimas girgždesys. Jaučius valdo iš paskos eidami du—trys žmonės su ilgomis bambuko lazdomis, kurių galuose per pusantro centimetro kyšo vinys; šis įnagis atstoja mūsų botagą. Aišku, toks vežimas slenka labai negreit, kokius penkis

kilometrus per valandą. Į jį kinkomi šešetas—aštuonetas jaučių, ir tuomet visas vežimas, jaučiai, du—trys varovai su ilgomis lazdomis sudaro iškilmingą eiseną. Kol karosa važiuoja, girdėti ir jos „muzika". Man paaiškino, kad „muzika" reikalinga tam, jog nuėję į priekį varovai galėtų žinoti, kada jaučiai sustojo. Kandūs žmonės, pajuokdami tokį susisiekimą, sako, kad seniau čia vartota keturkampi ratai, bet, nudilus kampams, jie suapvalėjo, ir tuomet buvo įsitikinta, kad apvalus ratas tinkamesnis.

Retiras, kurį paskyrėm savo tyrimų centru ir laikinąja buveine, yra gryname sertone, toli nuo bet kurios gyvenamos vietos. Prie pat namelio — apie pusantro hektaro aptverta griozdiška tvora. Tai rosa. Šiuo vardu čionai vadinamas dirbamas laukas. Paminėjus dirbamą lauką, reikia paaiškinti, kad rosai paruošti pirmiausia sudeginamas miškas, o paskui tarp apdegusių kelmų tam tikru kastuvu išpurenama žemė. Tuomet į žemę kišami kukurūzų grūdai arba manijoko šakutės.

Pastebėjau, kad atogrąžų kraštuose nepaprastai lengvai prigyja visi augalai. Norint pas mus persodinti kokį medelį, tenka elgtis atsargiai; kad nesugadintum šaknų, iškasti su visu žemės kamuoliu. Tie rūpesčiai nereikalingi pusiaujo kraštuose, ypač lietingu metų laiku. Tuomet oras būna įkaitęs, o, be to, prisotintas vandens garų, tat pakanka išpiauti bet kokio medžio šakutę, įkišti ją į žemę, ir viskas. Vieną kartą iš medžioklės parsinešiau kažkokio kaktuso vaisių. Namie nulupau juos ir kevalus išmečiau už mūsų kiemo tvoros. Netrukus labai nustebau, pamatęs, kad šie kevalai išleido daigus, iš kurių vėliau užaugo nauji kaktusiukai.

Prie pat mūsų namų buvo bananų miškelis, ir matėsi didelės, bet dar žalios, nusvirusios vaisių kekės. Vieno-

je kekėje buvo susisukęs lizdą mažas geltonas paukščiukas — tironas. Jis žiauriai puldavo kiekvieną prisiartinantį paukštį ir vydavo jį nuo lizdo. Patys bananai — tai ne medžiai, kaip kam galėtų atrodyti, bet žali, sultingi, nesumedėję augalai, nors ir vidutinio medžio didumo. Iš šaknų kasmet išdygsta kelios arba keliolika atžalų, kurios išaugina po vieną kekę. Nunokus vaisiams, atžala nudžiūsta iki pat žemės. Mūsų šeimininkas Žovinas sakė, kad geriausia ją sudeginti, nes, esą, tuomet būna sveikesnės naujos atžalos. Bananų augalai atrodo labai gražiai. Jų platūs lapai turi kokius du—tris metrus ilgio; pasenę jie nuo vėjo suskeldėja ir tada tampa panašūs į dideles, suveltas plunksnas.

Ties mūsų namais iš vienos pusės tuoj prasideda sausas sertonas su nelabai aukštais medžiais, tarp kurių šen ten matyti aukštesnės plačiašakės sukupiros, visos apsiklėtusios puikiais violetiniais žiedais. Į dešinę nuo namų, už pusantro šimto metrų, giliame slėny teka Rio Pretas, o kitapus namų — gražiausia ir įdomiausia vieta: pelkė, apaugusi buriti palmėmis. Ji duoda pradžią mažam, labai švariam upeliui, kurio krantai apaugę neįžengiamu tankumynu. Mūsų juodoji šeimyna labai bijojo to tankumyno, nes ten, esą, nuo seno gyvenąs milžiniškas sukuri (smauglys), pasak vienų — dvylikos, pasak kitų — penkiolikos, o pasak trečių — net dvidešimties metrų ilgio. Mums net pasakojo, kaip jis vieną sykį norėjo pasmaugti Žovino brolį, bet tasai spėjęs įsisprausti tarp dviejų medžių, tai smauglys apkabinęs jį kartu su medžiais ir nieko negalėjęs padaryti... Tokia tat buvo teritorija, kur turėjome pradėti savo darbą. Teigiama jos pusė ta, kad jau beveik už kiemo tvoros prasidėjo žmogaus neliesta gamta. Tai ypač buvo gera, norint stebėti paukščius.

Galutinai įsikūrę, turėjome tokius būstus: gana didelę laboratoriją ir miegamąjį kambarį; valgomuoju ir virtuve dalinomės su šeimininkais. Iš valgomojo plačios durys atsiverdavo tiesiog į pelkę, apaugusią palmėmis, ir, sėdėdami už stalo, matydavome gražų reginį. Virtuvė buvo labai prasta, be jokios krosnies. Reikėjo kurti laužą tiesiog asloje; nebuvo nė kamino, bet dūmai išeidavo pro čerpių stogo plyšius. Dėl to mūsų virėjas nenusiminė, matyt, buvo įpratęs prie tokių prastų įrengimų.

Virėjo pavardė buvo „Leolindo", bet šaukti jį reikėjo „O Leolindu!", nes toks čia paprotys. Mūsų naujieji pažįstami, rekomenduodami jį mums, pareiškė, kad tai geriausias virėjas visame krašte, kad geresnio šio amato žinovo nėra net iki pat Amazonės upyno. Buvome patenkinti, gavę tokią garsenybę. Tai buvo mažas, tamsios odos, garbanotais plaukais ir labai susiraukęs žmogelis, bet geras ir ištikimas tarnautojas. Vos tik atvažiavome, tuoj paruošė juodos kavos ir gražiai padavė mums ant padėklo. Jis tuoj sužinojo, kad aš mėgstu kuo karščiausią kavą, ir paduodavo ją tiesiog nuo ugnies, pridurdamas: „Cafe e quente, quentinho." [1] Jis taip pat atnešdavo mums vandens praustis ir gerti. Ši pareiga, manau, jam buvo sunkiausia. Šulinio neturėjom, ir reikėjo eiti vandens net į upelį, už trijų šimtų metrų nuo namų. Dabar net negaliu įsivaizduoti Leolindo kitaip, kaip žengiančio pramintu taku tarp aukštų žolių, su didele skardine nuo benzino ant galvos. Jo, kaip virėjo, svajonė, kad vanduo būtų arti namų, kad prie vandens ant tako negulėtų gyvačių barškuolių ir kad upely nebūtų smauglių, krokodilų ir kitų panašių

[1] Kava karšta karštutėlė.

bišių. Deja, tokių sąlygų nėra! Mes turime dažnai praustis ir daug gerti, dėl to vargšas Leolindas nuolat vaikščioja į upelį su savo skardine ant galvos. Vieną sykį jis vos neužmynė didelės kaskavelos [1]. Parbėgęs namo, tat pasakė mums, ir nuėjęs su juo Palionis netrukus parnešė ją į laboratoriją.

Leolindas labai ištikimas. Mums iškeliavus, jis neįsileidžia savo tautiečių į mūsų butą, uždaro ir užrakina viską. Tik skundžiasi dėl rapaduros, kuri, pasak jo, per greit eikvojama, ir jis negalįs jos išsaugoti. Kaip ir dauguma braziliečių, Leolindas, Žovinas ir kiti mūsų nauji pažįstami labai mandagūs. Pagal brazilišką paprotį visi vadinami vardais, tik, jei žmogus mokytas, pridedama dar titulas, pvz., aš buvau „dottor Tadas", atseit, daktaras Tadas, bet kitus mano draugus vadindavo tik vardais. Brazilijoje yra kreipiamasi žodžiu „vosse", kuris atitinka lietuvišką „jūs", bet šis kreipimasis laikomas nemandagiu ir vartojamas tiktai grubių žmonių, o šiaip sakoma „sinjor", be to, kreipiamasi trečiuoju asmeniu, panašiai kaip daro prancūzai, mandagiai kalbėdami.

Mes turime atsivežę iš miesto visokio maisto: miltų, kavos, manijoko, ryžių, na, ir, žinoma, juodų pupų. Mėsos mums netrūksta, nes paukščių ir žvėrių primedžiojame kartais daugiau negu reikia. Žuvų turime irgi pakankamai. Be to, sinjoras Boteljas įsakė tiekti mums pieno. Melžimo procedūra pasirodė esanti ne tokia paprasta, kaip kad Lietuvoje. Karvių melžti kas rytą išsiruošdavo trys vyrai: vienas su laso, kitas su pančiais, o trečias su dubeniu. Nusižiūrėję karvę su veršiuku, užmesdavo jai laso, supančiodavo pasturgalines kojas

[1] gyvatės barškuolės

ir melždavo. Tas darbas ne visuomet pavykdavo, ir kitą sykį iš ryto, nesulaukdami pieno, apsieidavom be jo.

Duonos neturėjome, ir niekas jos kepti nemokėjo, pagaliau nebuvo nė kur kepti. Tačiau turėjome miltų. Mūsų draugas Rūškys pasisakė vieną dieną iškepsiąs duonos. Labai laukėm to įvykio, o ypač buvo įdomu, kaip bus išsiversta be krosnies. Bet Rūškys buvo sumanus žmogus. Vietoj krosnies sumanė jis panaudoti vieną iš tų didelių termitynų, kurių daugybė riogsojo aplink namus. Pramušęs angą šone ir iškrapštęs vidurį, jis padarė kažką panašaus į krosnį. Vakare duona buvo iškepta; kepalas — plonas ir platus. Bandėme atriekti, bet nepavyko, nes jis buvo kaip geriausios rūšies Amazonos kaučiukas. Vis dėlto pasistengę atriekėm gabalą, bet negalėjom įkąsti, tad nutarėm ją išdžiovinti, kad išeitų sausainiai. Tas iš tiesų pavyko, bet sausainiai buvo baisiai kieti, dėl to turėjome grūsti juos su akmeniu.

Paskatintas tokio pasisekimo, Rūškys pareiškė iškepsiąs ponckų. Jau nuo pat ryto prie termityno vyko ruoša. Rūškys pasiėmė vadovaujamą rolę, jo padėjėjai buvo Leolindas ir dar keli juodi vyrai. Kiek nuošaliau stybrinėjo moterys, kiekvienu momentu pasiruošusios atlikti kokį paliepimą, o tarp visų painiojosi juodi pipirai — vaikai ir šunys Rapas, Korenti ir Mueda. Visas veiksmas vyko po dideliu bananmedžiu. Vakare, parėjęs iš pelkės, radau ant stalo didelę krūvą rudos spalvos rutuliukų, apibertų irgi rudąja suskusta rapadura. Bandau kąsti, bet pasirodė, kad ne taip lengva tatai padaryti, nes jie tokie kieti ir elastingi, kaip kaučiukas, o, be to, sunkūs lyg akmenys. Norėdamas išbandyti jų stiprumą, šaukiu šunį ir siūlau jam šį skanėstą. Jis paėmęs išsineša jį į kiemą ir, atsispyręs priekinėmis

kojomis, bando atplėšti gabalėlį, bet paskui, minutėlę pagalvojęs, nusineša po bananmedžiu ir užkasa. Tur būt, jis tai padarė, vadovaudamasis „fica par amanha" [1] dėsniu.

Šiaip mūsų maistas gana vienodas. Kasdien skystai išvirtos pupos, ryžiai, kepti bananai ir smulkiai supiaustyta mėsa. Mes nušaudavome šernų, stirnų ir kitokių žvėrių bei paukščių, kurių mėsa, gerai paruošta, būtų buvusi labai gera. Bet vargšas Leolindas viską paruošdavo vienu būdu, ir mes nerasdavome jokio skirtumo tarp įvairių mums duodamų kepsnių.

Vakare, prieš pat temstant, einame maudytis į Rio Pretą. Vanduo drumzlinas, šiltas, ir maudyklė neteikia malonumo. Įbridus į vandenį, tuoj apipuola tiršti būriai smulkių žuvelių. Jos gnaibo mus iš visų pusių, ypač kabinasi į spuogus, kurių apsčiai turime nuo erkių. Mums besimaudant, ateina gerti žao (jaho) — didoki, į kurapkas panašūs paukščiai, kurių čia labai daug. Mes švilpdami pamėgdžiojame jų balsus, ir jie prieina visai arti. Vėliau, prasidėjus lietingam periodui, vanduo upėje pakilo ir susidrumstė dar labiau. Mus perspėjo, kad dabar maudytis pavojinga, nes čia gausu piranjų — žiaurių žuvų, puolančių žmogų ir žvėris. Randame kitą maudynę, mūsų upelyje, kur vanduo pasirodo šaltesnis ir švaresnis.

Išsimaudę grįžtame į savo namelį, kuris paprastai būna nuo saulės taip įkaitęs, jog iš karto apsipilame prakaitu, ir atrodo, lyg būtume nesimaudę. Pavakarieniavę užsižibiname stiprią benzininę lempą ir imamės darbo. Reikia nulupti žvėrių ir paukščių kailius, sudėti į spiritą ir formaliną roplius, sutvarkyti drugių rinkinius. Darbo labai daug, dėl to išmokėme preparuoti žvė-

[1] Telieka rytdienai.

rių kailius jauną vyruką Žoze. Jis buvo gabus preparatorius, ir turėjome iš jo daug naudos. Dirbdavome dažniausiai iki vidurnakčio, bet ir tai ne visuomet užbaigdavom darbą. Dirbdami pasakodavome vienas kitam dienos įspūdžius, juo labiau, kad beveik visuomet vaikščiodavome atskirai ir kiekvienas matydavome tai, ko neužtikdavo kitas. Pro lango angą iš kiemo kaskart įskrisdavo naktiniai drugiai ir vabalai. Dažnai pasirodydavo žalia šviesa spindįs vabalas vagalum, lyg signalą duodąs iešmininkas, mojuojąs ore žaliuoju žibintu. Bet daugiausia įskrisdavo termitų. Va šimtai tūkstančių jų sūkuriuoja, daužosi apie mūsų lempą, lenda už mūsų atlapotų marškinių. Kai kada jie taip įsipyksta, jog išnešam žibintą laukan, kad visi iškriktų, o tuo tarpu uždarom langines ir duris. Vieną sykį įskrido pro langą mažytė, žvirblio didumo, braziliškoji pelėda. Iš lauko sklinda visokie nakties balsai: klykauja pempės kero-kero (quero-quero), lėliai, antys, kurios pulkais skrenda per mūsų kiemą, o labiausiai vyrauja cikadų dainelės. Ant sienų ir mūsų stalo vaikščioja milžiniški Amerikos tarakonai, tokie dideli, jog nuo jų sunkumo linksta popieriaus lapai.

Tie tarakonai aptinkami ne tik trobesiuose, bet ir šiaip gamtoje. Jie apgrauždavo mūsų batus ir kitus odinius daiktus, gadindavo knygų įrišimą, tur būt, dėl esamų tenai klijų, nuo išdžiovintų skeletų nuėsdavo mėsos likučius. O kai ruošėmės keliauti atgal, daug šių tarakonų buvo įpakuota į dėžes su skeletais, bet jie visi nusibaigė, nepasiekę Europos. Beje, tenka pažymėti, kad ši graži tarakono rūšis jau anksčiau buvo atsitiktinai atvežta į Europą, ypač į uostų miestus. Pamenu, kad amerikoniškų tarakonų buvo galima gauti dar mano studentavimo laikais Kronštate. Toks didelis

vabzdys labai tinka zoologijos kurso pratyboms. Bet, mums gyvenant Entreribeiro fazendoje, jie kartais būdavo nemalonūs, bėgiodavo mūsų veidais nakties metu ir prigerdavo vandens inde, kurį kiekvienas turėdavom pasistatęs šalia lovos, nes ten, Brazilijoje, nuolat norisi gerti, ir pabudęs žmogus pirmiausia stveria indą su vandeniu.

Mes buvome pasidalinę darbą taip: Aris ir aš daugiausia renkame paukščius, Rūškys buvo labiau linkęs medžioti žvėris. Palionis užsiiminėjo vien vabzdžiais, ypač drugiais. Fanstilis mėgo namų ūkį, taigi jo globoje buvo mūsų lovos. Jis tvarkė butą ir kartu su Leolindu rūpinosi mūsų maistu. Bet šis darbo suskirstymas nebuvo griežtas ir kiekvienas iš mūsų, progai pasitaikius, o ypač susikaupus darbo pertekliui, imdavosi ir ne savo specialybės.

Aš kartais mėgdavau asistuoti Palioniui, gaudant vabzdžius, ypač drugius. Našiausia medžioklė būdavo nakties metu. Tamsios naktys labiausiai tam tinka, o tropikuose jos itin tamsios. Tuomet mes panaudodavome metodą, kuris aplamai gerai žinomas entomologams — drugių gaudymą su jaukais. Jiems imami džiovinti vaisiai, pamirkyti kokiame saldžiame rūgstančiame skystime, pridėjus kumarino, kurio kvapą drugiai labai mėgsta. Sausi vaisiai, užnerti ant siūlo, pakabinami medžių šakose. Bet kartais to nereikėdavo, nes ir šiaip medžiuose kybodavo prinokusių arba net pernokusių ir pradėjusių pūti vaisių, prie kurių susispiesdavo naktimis drugių. Ypač juos traukdavo žabotikabos uogos. Šio medžio vaisius, panašius į vyšnias, tik didesnius, mėgsta visoki paukščiai ir beždžionės. Todėl daugybė pusiau apėstų ar šiaip sužalotų vaisių gulėdavo po medžiais ant žemės. Šie apipuvę vaisiai traukte traukė

visokias nakties peteliškes, ir mums buvo gera proga jas gaudyti. Paėmę kaitinamąją benzininę lempą, apšviesdavome didoką plotą po žabotikabos medžiu. Vaizdas būdavo žavus. Šen ir ten ant nukritusių vaisių tupėdavo maži ir dideli, o tarp jų ir milžiniški drugiai; praskleidę savo spalvingus sparnus, jie godžiai siurbdavo fermentuojančius vaisių syvus. Darbas buvo lengvas — drugiai būdavo lyg apsvaigę ir visai nebaikštūs. Tik pasirink, kuris labiausiai patinka, ir pridenk jį samteliu. Kartais vėlai naktį grįždavome po tokios medžioklės. Kiek numigę, darbo turėdavome kone visai dienai.

Nors ne visas dieninių drugių rūšis galima prisimasinti kvapais, bet vis dėlto nemaža jų dalis duodasi jais suviliojamos. Ir keista, kad tie gražūs padarai mėgsta biaurius kvapus, kaip antai, supuvusio sūrio. Atogrąžų drugius galima patraukti ir sudėvėtos prakaituotos kojinės kvapu arba prakaito prisigėrusiais marškiniais.

Ten, kur palei upę lietingu oru susidaro valkos ir, baigiant išsekti, palieka pusiau skystas dumblas, galima būdavo kartais aptikti tirštą būrį drugių, apsėdusių šį dumblą. Matyt, jiems patinka irstančių organinių dalių kvapas. Tuomet, entomologiniu samteliu užsimojus, galima būdavo iškart pridengti jų keliasdešimt.

Palei mūsų namus augo keletas tabako kelmelių su ilgais, laibos taurės pavidalo žiedais. Prie jų pakaitomis atskrisdavo kolibriai ir impozantiško ūgio rimtuoliai sfinksai. Iš vabalų mūsų kieme gausiausi buvo *Scarabaeidae* šeimos atstovai, t. y. tos pačios šeimos, kaip mūsų raganosiai ir mėšlavabaliai, bet jie žvilga lyg metalas ir esti daug ryškesnės spalvos. Šių vabalų uoslė nepaprasta: vos tik atsirasdavo kokio gyvulio išmatų, tučtuojau pasirodydavo ir šių vabalų.

Praslinkus maždaug dešimčiai dienų nuo mūsų atvažiavimo į Entreribeirą ir mums pripratus prie šios naujos aplinkos, sulaukėme svečių. Tai buvo advokatas Tunis, sinjorai Antonjo Karneiras (Carneiro) ir Raulis Boteljas. Karneiras buvo savininkas didelių žemės plotų netoli Parakato, o Boteljas taip pat tenai turėjo savo žemes, be to, jam priklausė retiras, kuriame gyvenome. Visi atjojo raiti, o užpakaly jų, braziliečių papročiu, sekė dar du arkliai su kroviniu. Susitikom kaip seni pažįstami, o yra paprotys, susitikus geriems draugams, prisiglausti vienam prie kito lyg pasibučiavimui ir patapšnoti per pečius.

Buvo mums atgabenta lauktuvių: du buteliai pingos, t. y. brazilietiškos degtinės, padarytos iš rapaduros, toliau ėjo dešrelėmis susuktas tabakas, paskui saldainiai iš cukruotų bananų, įvyniotų į kukurūzų lapus. Pagaliau sinjoras Karneiras iškilmingai įteikė man nedidelį popierinį maišiuką su kažin kuo. Pažvelgęs į vidurį, pamačiau apie kilogramą smulkių bulvių. Aš, žinoma, nuslėpiau savo nusivylimą, bet paskui sužinojau, kad šiaurinėje Brazilijoje bulvės laikomos prabangos dalyku, nes karštame klimate jos menkai dera ir tenka jas rūpestingai prižiūrėti. Žinoma, aš nepasakiau, kad mūsų krašte bulvės tai paprasčiausias valgis, ir kitą dieną jos buvo įterptos į mūsų patiekalų sąrašą. Labiausiai mums pravertė bananų saldainiai, kuriuos buvo pagaminusios sinjoro Karneiro dukterys, labai gražios mergaitės. Atsilygindami iš savo pusės, padovanojom butelį odekolono ir tūtelę tualetinio kremo. Keliaujančiam Brazilijoje tokie smulkūs dalykai, ypač peiliai, adatos, žirklės, spalvoti siūlai, visuomet praverčia. Tai brangi dovana tolimos provincijos gyventojui.

Mūsų svečiai, kaip vietiniai gyventojai ir, be to, medžiotojai, gerai žinojo visas apylinkes, todėl jų nurodymai mums buvo itin vertingi. Tolimoje Brazilijos provincijoje svečiai paprastai atvyksta kelioms dienoms, nes trumpesniam laikui neapsimoka, lygiai taip, kaip buvo Lietuvoje mūsų senelių laikais. Taigi mūsų svečiai viešėjo tris dienas, ir per šį laiką dar geriau susipažinome, susidraugavome.

Su svečiais žuvavome ir medžiojome. Jie atsigabeno savo tinklus, ir iškart pagavome keletą stambių žuvų, kurias Leolindas ir paruošė vakarienei. Mūsų svečiai paklausė, ar jau buvome Piri-Piri ežere, o kai atsakėm neigiamai, jie labai nustebo, nes, esą, šis ežeras gamtininkui įdomiausia vieta, be to, netoli, vos tik už dvidešimties kilometrų. Tad nutarėm nedelsti ir kitą dieną ten nujoti kiek galima anksčiau; bet Brazilijoje ne viskas daroma greit. Nuo pat ryto Žovinas ieškojo ir gaudė arklius, nes jie buvo kažin kur nusibastę plačiame sertone. Be to, dar reikia mokėti juos pagauti su laso, o tai yra savotiškas menas ir sportas, nes įgudę arkliai moka vikriai išsisukti. Svarbiausia sugauti nors vieną, o toliau vyksta lengviau, nes raitelis prieš pėsčią žmogų turi daug pranašumo. Vis dėlto reikia mokėti užmesti kilpą arkliui ant kaklo. Įdomu, kad arklys, pasijutęs sugautas, iš karto kapituliuoja, t. y. nebesistengia pasprukti ir visiškai atsiduoda žmogaus valiai. Kartais pasitaiko, kad kilpa neaprėpia arklio kaklo, o vien nugula skersai jo nugaros, tad arkliui pakanka tik nežymiai pasisukti, ir ji nusmunka. Arklys to nesupranta, ir, jei tik pajunta laso gulint ant kūno, nebemėgina ištrūkti ir pasiduoda žmogui. Arklių gaudymas būdavo

įdomus momentas, ir aš nepraleisdavau progos pasižiūrėti.

Drauge ruošėsi ir mūsų Leolindas: iškepė porą kapivarų šlaunų, kažkur gavo bananų ir oranžių, viską sudėjo į du surištus maišus, kurie permetami skersai krovininio arklio nugaros. Tik apie vidudienį viską baigėme, greit papietavome ir išjojome vos žymiu takeliu per sausą sertoną.

Maždaug po dviejų valandų pajutome drėgnesnį orą, be to, vis dažniau aptikdavom puikių buriti palmių, rodančių, kad netoli pelkė. Man besidairant į palmės viršūnę, staiga iš po arklio kojų spruko į šalį kažkoks žvėriukas. Be vargo pažinau, kad tai šarvuotis. Kol sustabdžiau arklį ir nušokau ant žemės, jis spėjo nutolti apie trisdešimt metrų. Pasileidau vytis ir jau buvau bestveriąs, bet jam pavyko įsirausti į žemę, kuri čia dėl drėgmės buvo puresnė. Tuščiom rankom teko vėl užsirioglinti į balną.

Jau ežeras visai arti. Tai rodo pelkių paukščių būriai, kurie vis skrenda pro mus. Dažniausiai tai didžiulės muskusinės antys, juodos kaip krankliai, tik sparnuose baltas lopinėlis. Jos nedaug mažesnės už namines žąsis. Jau matyti ežeras: lėkšti žemi krantai, o aplinkui nebe sausas sertonas su plikais medžiais, bet lapuoti žali medžiai, susipynę su lianomis ir žydinčiais epifitais. Ūpas pasitaiso, atsiranda viltis pamatyti neregėtų dalykų, gaivina mus vėsesnis oras, nes diena eina į galą.

Miške, aukštėlesnėje vietoje, sustojame, nuimame savo krovinius ir pririšame arklius, paskui visi pakrinkame, kur kam patinka. Atsidurti gamtininkui svetimame krašte, visai jam nežinomoje vietovėje — tai savotiška prabanga, ypač tokioje turtingoje gamtoje, kaip tropikų Amerika. Įvairūs žmonės turi įvairius pomė-

gius, ir kiekvienam patinka kitoks vietovaizdis. Mane nuo mažų dienų labiausiai traukdavo miškas ir pelkė. Prie Piri-Piri ežero radau ir vieną, ir kitą. Vienas krantas buvo kiek aukštėlesnis, ir miškas siekė patį vandenį, o kitoje pusėje ežeras nežymiai virto pelke, pastaroji — mišku. Galėjau patenkinti visus savo įnorius, klajoti miško tankumyne arba braidžioti ežero seklumose.

Vos tik atsiskyriau nuo savo draugų, išgirdau savotiškai švilpiant ir protarpiais tartum kėkšto balsą. Pamažėli besiartindamas ton pusėn ir besidairydamas į medžius, šakose pamačiau nedidelę beždžionytę. Kaip spėju, tai buvo patelė, viena ranka apkabinusi savo mažą vaiką. Atrodo, kad mes tuo pačiu momentu pamatėm vienas kitą. Ji pažvelgė į mane savo juodu, kiek susiraukusiu, bet baisiai žmogišku veidu, paskui, staiga jai pajudėjus, vaikas įsikabino į motiną visomis keturiomis galūnėmis, ir pastaroji šuoliais nuo šakos ant šakos išnyko man iš akių. Po kelių minučių vėl išgirdau tą patį švilpimą, bet jau toliau. Šios rūšies beždžionių aptikau ir vėliau. Tai buvo kapucinai. Jie dažnai matomi ir miestų parkuose. Netoli ežero kranto išvydau gražių palmių grupę ir didelius paukščius, kurie čia atskrisdavo ir nuskrisdavo. Priėjęs arčiau, pamačiau didelius lizdus, sukrautus palmių viršūnėse, kai kur net po du viename medyje. Dabar ir pačius paukščius galėjau įžiūrėti. Tai buvo tantalai, gandrų būrio paukščiai. Keistą įspūdį darė šis pelkėtas palmių miškelis, tie didžiuliai lizdai ir balti paukščiai, kurie tupėjo greta savo lizdų kartais po keletą ant vieno palmės lapo.

Piri-Piri ežere pasirodė esą labai gausu tulžių. Mes Lietuvoje pažįstame tik vieną jų rūšį *(Alcedo atthis)*, tuo tarpu jų tikra tėvynė arba, kaip sako zoologai,

geografinio plitimo centras, yra atogrąžų kraštai. Pietų Amerikoje jų gyvena apie šešetas rūšių, kai kurie dideli, beveik karvelio didumo, ir turi daugiau plėšraus paukščio polinkių. Visi jie tokie pat spalvingi, kaip ir mūsiškė rūšis.

Ežero vardas Piri-Piri vietinės indėnų genties kalba reiškia „žuvis žuvis"; tur būt, taip pramintas dėl daugybės žuvų. Mūsų draugas Rūškys pasiėmė iš namų meškerių ir mėsos gabaliukų gaudyti piranjoms. Ši žuvis — tai braziliečių pabaisa, puolanti besimaudančius gyvulius ir žmones ir išplėšianti didžiulius mėsos gabalus. Ežero pakraštyje stovėjo sena, iš medžio išskobta griozdiška valtis, ir ja mudu su Rūškiu nusiyrėm ežeran. Per trumpą laiką prižvejojome piranjų, nes jos kibo viena po kitos. Bet čia Rūškiui atsitiko nemalonumas: neapdairiai nuleidęs į vandenį ranką, staiga pajuto aštrų skausmą — tarp nykščio ir smiliaus buvo atkąstas ištisas odos gabalas. Žaizda atrodė tarytum aštrių geležinių replių iškirpta.

Piranja panaši į mūsų karosą, bet užauga didesnė. Ji aptinkama visuose vandenyse, net ir labai sekliuose, o prižvejoti jų nesunku. Vietiniai gyventojai, pagavę jų daugiau, negu tuoj reikia, atsargą išdžiovina įsaulyje. Vandenų pakraščiuose dažnai aptikdavau pagaliuku pervertas, džiovinamas piranjas. Tai labai prastas valgis, nes jos būna dažniausiai kiek papuvusios, o, be to, jose kartais knibžda įvairių lervų. Šviežios piranjos tinka valgyti, bet tai nėra prašmatnus patiekalas.

Jau saulė leidžiasi, greit bus visiškai tamsu. Suėmę visą savo laimikį, pradėjom abudu su Rūškiu ieškoti mūsų stovyklos. Gerai, kad ten buvo sukurtas laužas ir pastebėjome jo dūmus, nes būtume ieškoję kitame ežero gale. Visa mūsų draugė jau buvo susirinkusi,

Karosa

Žabotikabos medis su vaisiais

linksmai liepsnojo laužas, nešdamas į padangę žėrinčias kibirkštėles. Apetitiškai atrodė keptos kapivaros šlaunis, prikamšyta lietuviškų lašinių, kuriuos stengėmės taupyti kokiai iškilmei, o šiandien tokia iškilmė ir buvo. Leolindas triūsia prie kavinuko, iš kurio sklinda gaivinantis kvapas, o sinjorai Karneiras ir Boteljas kabina hamakus nakvynei. Aš įsitaisiau ant žemės, sugriebęs krūvą sausų žolių ir lapų. Mūsų svečiai pavalgę tuoj sulindo į savo hamakus, o aš atguliau savo patale. Leolindas dar vis triūsia, tvarkosi po vakarienės. Aš užmigti negaliu, visi dienos pergyvenimai varo miegą šalin, be to, vėl norisi gerti. Ežero vanduo drumzlinas, stipriai trenkia dumblu, be to, šiltas. Mūsų virėjas sako turįs „agua fria" [1]. Jis rado jo kažkur kitur. Paėmęs vieną iš mūsų medžioklinių kuprinių, jis pripildė ją ir atnešė į stovyklą. Išgeriu puodelį, bet vis tiek negeras, dvokia truputį beždžione, truputį šarvuočiu, ir jame plūduriuoja plunksnos tų paukščių, kuriuos savo kuprinėje nešiojau. Kiti dalykai irgi blaško mano miegą, pleška ugnis, prunkščia pririšti arkliai; į puodukus, iš kurių gėrėm kavą, atskrenda didelės spalvingos peteliškės ir godžiai geria užsilikusį cukraus sirupą. Netoliese pasirodo du žalsvi žiburiai — tai nedidukė pilka braziliškoji lapė, vadinama Azaros šuniu, jos akyse atsispindi mūsų laužo šviesa lyg dvi elektros lemputės.

Bet ypatingą įspūdį, patekusiam į pusiaujo mišką, daro nakties koncertas. Pirmasis jį pradeda, dar saulei leidžiantis, paukštis žao. Jis mažos vištelės dydžio, panašus į kurapką, priklausantis tinamidų šeimai. Jo balsas — tai trijų tonų melancholiškas švilpimas, kurį žmo-

[1] šalto vandens

gui pamėgdžioti nesunku. Sutemus žao nutyla, bet pasigirsta kiti balsai. Tai pirmučiausiai cikados, kurias gamta apdovanojo nepaprastai tobulu balso aparatu, be to, kiekviena jų rūšis turi skirtingą balsą. Naktį cikados suruošia nuostabų koncertą, ir žmogui sunku tikėti, kad šie maži gyvūnėliai gali sukelti tokią nepaprastą muziką. Su cikadomis rungtyniauja varlės. Gal įvairūs Pietų Amerikos varliagyviai turi savo balsus, bet kaip muzikantės man daugiausia žinomos medvarlės, pavadintos taip dėl to, kad gyvena medžiuose. Kaip ir mūsų varlės, jos veikliausios nakties metu, o jų veikla labiausiai pasireiškia koncertais. Išgirdęs jų balsą, nepasakytum, kad jį sukelia koks gyvūnas, nes atrodo tartum žvangėtų metalas. Susidaro įspūdis, kad kalvis, o, tiksliau pasakius, daug kalvių, kūjais ir plaktukais muša į priekalą. Balsai įvairūs, nes juk ir varlės įvairių rūšių ir dydžio. Brazilietis ne veltui davė joms „ferreiro" [1] vardą. Cikadų ir medvarlių balsai tai tik pagrindinis koncerto motyvas, į kurį įsimaišo ir kiti man nežinomi garsai. Aš nemiegojau visą naktį ir išvargau besivartaliodamas savo kietame guolyje. Bet to nesigailėjau, nes ta naktis, praleista pusiaujų krašto miške, paliko man neišdildomą įspūdį. Ji tartum nukėlė mane į tolimą praeitį, į tą praeitį, kada ir mūsų geografinėje platumoje buvo tokia intensyvi gyvybė. Ji davė man, gal būt, mažą pavyzdį to tempo, kuriuo vyksta gyvenimas atogrąžų šalyse, bet aš ir už tai likau jai dėkingas.

Jau švinta. Palaipsniui aptyla nakties garsai, juos pakeičia kiti. Virš mūsų galvų praūžia didžiųjų muskusinių ančių pulkelis, šnekus papūgų būrelis traukia į aukštuosius paežerio medžius, ir įstriži, dar nepakilusios

[1] kalvio

saulės spinduliai paryškina jų raudonas ir žalias spalvas. Baisiausia rasa apibarsto sidabru aukštas šiurkščias žoles ir krūmus. Nei drugiai, nei kiti dieniniai vabzdžiai dar nesirodo, tik iškilusiose žolių varpose, sustingę nuo rasos, tupi prikibę didžiuliai skėriai. Juos dabar lengva pagauti, jie bejėgiai.

Be ypatingų nuotykių sugrįžome į fazendą, o kitą dieną mūsų svečiai išjojo į namus.

* * *

Mes vėl fazendoje ir vėl gyvename pagal įprastą planą. Keliame švintant, t. y. šeštą val., ir tuoj einame medžioti, nes iš ryto dar nekaršta. Apie dešimtą valandą grįžtame namo, prausiamės, apsivalome nuo erkių ir pusryčiaujame. Papusryčiavę be galo aptingstame, norisi gulėti ir nieko nedirbti, bet darbo aibė — reikia padaryti įrašus į dienyną ir sudoroti visą parsineštą laimikį, nulupti, išplauti ir nupreparuoti paukščius bei kailiukus. Tiesa, visi jau šį darbą mokame, netgi mūsų nauji juodieji draugai, tai gana sparčiai susitvarkome.

Vieną dieną padariau labai nemalonų atradimą. Išdžiūvusius paukščių kailiukus dėjau į sandariai uždaromą dėžę ir buvau ramus, bet panorau nuodugniai juos patikrinti ir štai atidariau — o siaube! Dėžėje knibždėte knibždėjo odgraužiai, t. y. vabalai *Dermestidae*. Tada prisiminiau paradichlorbenzolą, kurį buvau gavęs Paryžiuje. Juo rūpestingai pabarsčiau kailiukus ir vėl uždariau dėžę. Kitą dieną radau visus odgraužius negyvus, o kailiukų jie dar nebuvo spėję sugadinti.

Nežinau tų dermestidų vardo, bet jie buvo labai panašūs į mūsiškius. Matyt, šis kenkėjas labai paplitęs

Pietų Amerikoje, ir todėl čia visi kailiai tepami arseno druskų tirpiniu, bet vis tiek daugelis kailių sandėliuose mažiau ar daugiau apgadinami.

Neapsieita mūsų gyvenime ir be komiškų nuotykių. Du jauniausi mūsų ekspedicijos nariai — Rūškys ir Fanstilis — pradėjo ilgėtis visuomenės, ypač jaunų moterų. Kažkas painformavo juos, kad ne toliau kaip už pusės šimto kilometrų gyvena juodoji ar pusjuodė gražuolė, kuri, be abejo, neatsisakys užmegzti pažintį su gerai išauklėtais jaunuoliais. Mūsų draugai nutarė nedelsti ir ėmė ruoštis į žygį: gražiai nusiskuto, užsisakė, kad Leolindas iškeptų kapivaros šlaunį, ir iš vakaro paruošė arklius, nes norėjo anksti išjoti. Abudu jau buvo įsėdę į balnus, tik staiga Fanstilis, matyt, kažką užmiršęs, nušoko nuo arklio ir nubėgo į namą. Pamačiau, kad įsikišo odekolono buteliuką į kišenę.

Kitą dieną vakare abudu sugrįžo. Bėgame jų pasitikti į kiemą. Na, kaip sekėsi? Atsako mums nei šiaip, nei taip, ilgai krapštosi prie arklių, neina į vidų, o minos jų surūgusios... Supratome, kad nesisekė. Tik po kelių dienų jie atlyžo ir viską pasipasakojo. Tikrai, rado tą namą, kur gyveno gražuolė, bet langinės buvo uždarytos, o kieme niekas nevaikščiojo. Pasibeldė, apėjo aplinkui visą namą. Nieko! Palaukę kiek, vėl pasibeldė, ir — o laimė! Langinė prasivėrė, ir pasirodė... tik ne gražuolė, o gražuolis. Jo rankoje didelis revolveris, nukreiptas į ramybės drumstėjus. „Quer uma balla?" [1] — paklausė jis. Mūsų draugai sėdo į balnus ir nujojo namo.

---

[1] Ar nori kulkos?

SERTONAS IR JO AUGALIJA. PIRMASIS PAVASARIO LIETUS. TROPIKŲ MIŠKAS. MEDIS SMAUGLYS. LIANOS. PALMĖS

Ekvatorinė Pietų Amerikos dalis, tiksliau sakant, Amazonės upynas, apžėlęs plačiausiais, žaliais miškais, gi pietinėje daly, išskyrus Andus, traukïasi lygios stepės. Tarp vienos ir kitos Brazilijos srities, šiaurės rytų daly, plyti milžiniškas sausas plotas, apžėlęs kai kur retu, kai kur ir tikru tropiniu mišku, kai kur užgožtas pievų. Šį plotą brazilietis paprastai vadina sertonu. Vyraujanti augalija — tai nedideli išsikeroję medžiai, storais lyg nulakuotais lapais; iš to galima spręsti, kad tie medžiai gali pakęsti didelę sausrą. Tokius medžius botanikai vadina kserofiliniais. Tarp jų auga spygliuoti krūmai ir aukštos, kietos žolės, bet kai kur jas pakeičia švelnios, sultingos, tinkamos galvijų pašarui. Tokias pašarines žoles gyventojai vadina kapim. Dažnai sertone pasitaiko plotų, apaugusių kapim melosa[1]. Ji taip vadinama dėl to, kad lapai padengti saldžia, lipnia mase. Sauso sertono medžiai meta savo lapus žiemai, t. y. tiems mėnesiams, kurie atitinka mūsų vasarą. Tuomet viešpatauja visiškai sausas oras, ir sertonas esti lyg apmiręs. Pliki ir pilki, kai kur vien sudžiūvusiais lapais apkibę, stovi išsikeroję, lyg liguisti medžiai, o tarp jų aukšta, sausa, parudavusi žolė. Kai kur pasitaiko plikos, raudonos žemės, suskilusios nuo sausros ir baisiausio karščio, o viskas apklota storo smulkiausių dulkių sluoksnio. Tuščia tuomet sertone; vabzdžių ir kitokių gyvūnų retai kur užtiksi, nebent tik plėšriąją raibąją karakarą, arba juodąjį urubu, medžio viršūnėje betupintį. Atrodo, kad aplinkui įsiviešpatavo mirtis, nes ir

[1] medaus žole

aukšti raudono molio termitynai, kuriais nubertas visas sertonas, daro kapų įspūdį.

Kai kur sertonas ima kisti: jo medžiai eina žemyn, toliau juos pakeičia krūmai, ir pagaliau prasideda pieva, bet tai nėra tokia pieva, kaip pas mus,— žalia ir sultinga. Anaiptol! Jos žolė kieta, sausa, kartais žmogaus ūgio, pašarui netinkama. Kartais pievos virsta balomis, kurios vėl būna įvairių pobūdžių. Dažniausiai tokiose balose veši aukštų žolių kupstai, kurios panašios į mūsų kūlynus, ir stypso buriti palmės. Tokiose balose gyvūnų maža, dėl to jos tokios pat tuščios, kaip ir sertonas. Tačiau kartais bala atrodo ir kitaip: ji būna apaugusi visokiausiais plačialapiais balų augalais ir aukštomis sultingomis žolėmis. Gilesnėse vietose blizga grynas vanduo. Tokiose balose randama nesuskaitoma daugybė žvėrių, paukščių ir krokodilų. Gyvenimas jose tiesiog virte verda. Dažnai tokios balos pamažu virsta ežerais.

Vidury sauso, apmirusio sertono dažnai jau iš tolo pamatai gyvą žalumą, ilga, vingiuota juosta nutįsusį, kiek tik akis siekia, ir pagaliau nykstantį ties pačiu horizontu. Tai upės pakraštys, apaugęs amžinai žaliais, t. y. lapų nemetančiais medžiais. Toks miškas paprastai nusidriekęs siauru, vos tik kelių šimtų metrų platumo kaspinu abiem upės krantais; dėl to jis vadinamas galeriniu mišku. Sertone miško esama ne tik upių pakraščiais. Kur tik didesnis slėnys, ten drėgnesniam ore ir ima augti šito tipo miškas, braziliškai „matto". Ypatinga augalų bendruomenė pasirodo ten, kur vidury sertono prasideda nedidelis upelis —„vereda". Pradžią tokiam upeliui dažniausiai duoda bala, apaugusi aukšta žole ir minėtomis buriti palmėmis. Prie palmių ima prisidėti ir kiti medžiai, o toliau ir lianos. Tokių vietų augalija esti

labai turtinga ir sudaro ryškią priešingybę sausam apmirusiam sertonui. Tankumas jų toks, jog žmogus negali prasiskverbti, praeina tik kirsdamasis kelią. Tokiose vietose prie upelių ir buriasi įvairūs gyvūnai, ypač didesni žinduoliai, kaip antai: kapivaros ir tapirai. Nuo vyraujančių ten palmių tokios vietos ir gavo buriti vardą. Paprastai netoli jų randama žmogaus sodyba. Dėl to Brazilijoje buriti vietovardis labai paplitęs.

Buriti palmė nepaprastai graži: lygus lyg nutekintas jos kamienas penkiolikos—dvidešimties metrų aukščio ir baigiasi milžiniška, vėduoklės pavidalo lapų keke. Vieno lapo platumas dažnai turi per du metrus, o jo kotas yra toks didelis, jog dažnai vartojamas lieptui per upelį permesti. Papūtus vėjui, šių galingų lapų šlamesys daro kažkokį ypatingą, pasakyčiau, net baisų, įspūdį. Buriti palmė duoda žmogui visokeriopos naudos; ilgi, stiprūs lapų pluoštai, panašūs į rafiją, vartojami virvėms pinti, o ypač hamakams, kuriuos dirbti moka beveik kiekvienas sertono gyventojas, ir jie čia parduodami labai pigiai. Dažnai jie atstoja lovas, ypač laivuose. Gana tvirti, bet lengvi lapų kotai vartojami namų pertvaroms, durims ir atstoja beveik nežinomas sertone lentas. Šios palmės išaugina dideliausias kabančias vaisių kekes. Mažos bulvės didumo vaisius turi kietą kaip akmuo branduolį, o aplink jį minkštą lyg bulvių košė apvalkalėlį. Jį ėda visokie žvėrys ir paukščiai, valgo sertono gyventojai. Tačiau man šis valgis pasirodė labai negardus. Iš buriti syvų braziliečiai dirba tam tikrą alkoholinį gėrimą.

Sausas, apmiręs sertonas žymiai pakeičia savo išvaizdą, užėjus lietaus periodui. Mes atvažiavome rugpiūčio mėnesį, t. y. baigiantis žiemai, bet dar esant sausam orui. Tačiau netrukus prasidėjo lietingas laikas, ir

todėl mūsų akyse sertonas ėmė keistis. Mums atvažiavus, buvo neįprasta sausra ir karščiai. Dienos metu temperatūra pakildavo iki 45°C, ir tas mus labai vargino. Šalto klimato europiečiui reikia tam tikro laiko priprasti prie tokių sąlygų. Kol pripranti, jauti didelį nuovargį. Taigi ir mes, prakaituodami dieną ir naktį, išgerdavom daugybę vandens, deja, šilto. Šalto čia niekur nėra; tiek upėje, tiek baloje ar ežere vanduo šiltas, lyg puode užkaitintas. Tik išstovėjęs per naktį neglazūruotame moliniame siaurakakliame inde, vanduo, garavęs visu savo paviršium, būdavo kiek šaltesnis, todėl būdavo labai smagu gerti jį anksti rytą. Nors labai arti turėjome gražią, gilią Rio Preto upę ir maudėmės joje kasdien, tačiau maudymasis teikdavo maža smagumo, nes vanduo buvo per šiltas. Tad ir troškom visi lietaus lyg išganymo. Užėjo jisai pirmą sykį rugsėjo dvidešimtą dieną. Tą dieną buvome išjoję į Buritisinį, gražią vietą už dvylikos kilometrų nuo Entreribeiro. Kaitino neapsakomai, o, be to, buvome apnikti tūkstančių smulkių erkučių — karapatinjų, tad kentėjome kiek galėdami. Vakare, jau sutemus, parjojant namo, ėmė niauktis, žaibuoti, o pakilęs smarkus vėjas kėlė aukštyn dulkių, lapų ir sudžiūvusių žolių sūkurį. Vos nulipome nuo arklių, iškart ėmė pilte pilti. Lietuvoje tokį lietų retai bepamatysi. Dėl smarkaus vėjo lašai krito įstrižai į langus ir duris, smelkėsi pro čerpių tarpus stoge. Netrukus ėmė varvėti iš visų pusių, ant grindų pasidarė valkos. Ėmė grėsti pavojus ir mūsų rinkiniams, nes jau beveik nebuvo sauso kampo, ir net mūsų lovos kiaurai peršlapo. Paslėpti rinkinius nuo lietaus mums tik iš dalies pavyko, bet vis dėlto saulėta rytdiena greit išdžiovino, kas buvo sušlapę.

Lijo ir lijo vis tuo pačiu smarkumu, ir netrukus iš-

girdome kažkokį nepaprastą ūžimą. Tai buvo naujai susidarę daubose upeliai, kuriais vanduo visu smarkumu bėgo į Rio Pretą. Taip pirmą sykį teko susipažinti su tropiniu lietum. Pagaliau išaušo saulėtas rytas, ėmė smarkiai kaitinti. Galima buvo matyti, kaip iš plikos žemės kilo aukštyn vandens garai. Žinoma, per vieną naktį augalija negalėjo pasikeisti, bet dėl to atgijo visa gyvūnija. Pirmiausia pasirodė termitai. Ligi šiol termitynai stovėjo be jokio gyvybės ženklo, nelyginant kapai. Dabar, ypač vakarop, ėmė rodytis milijonai termitų. Jų buvo tiek daug, jog vakare, pabandę gaudyti drugius su žiburiu, turėjome atsisakyti to sumanymo, nes lempą apsupo debesys termitų, kabinėjosi ant veido, rankų ir trukdė bet kokį darbą. Paukščiai, ypač tie, kurie minta skrajojančiais vabzdžiais, iškart atkuto. Tai šen, tai ten galėjai matyti mūsų musinukės didumo paukštį su ilga, iki trisdešimt centimetrų perskelta, žirklių pavidalo uodega. Tai tesoura — žirkliauodegė, labai savotiškas padaras, nes skrendant atrodo, kad prie jo, vietoj uodegos, pririšti du ilgi, juodi kaspinai. Žirkliauodegės tupi daugiausia poromis ant sausų šakų viršūnių; retkarčiais jos pakyla aukštyn sugauti pro šalį skrendančio termito ir vėl nutupia vieton. Panašiai elgiasi ir daugelis kitų tos pačios grupės paukščių; dėl žiaurumo ši paukščių šeima pavadinta tironais. Štai, pavyzdžiui, ore pasirodo milžiniškas žiogas, kuris sparnų tarpugaliu lygus mūsų žvirbliui. Iš artimo medžio puola jį tironas ir, nusinešęs ant šakos, ima daužyti, kol sudrasko į mažus gabalėlius.

Tą pačią dieną susidariusiose nuo lietaus valkose aplink namus pasirodė Brazilijos perkūno oželiai, labai panašūs į mūsiškius, bet tylesnio, duslaus balso. Atsirado ir reptilijų: žmonės atnešė mums gražią amfisbeną ir

gyvatę barškuolę. Amfisbena — tai mūsų gluodeno giminė, bet pasižymi neišlavėjusiomis (rudimentinėmis) akimis ir stora, trumpa uodega.

Jau nuo pirmos lietaus dienos upės pakeitė savo išvaizdą. Vanduo pasidarė drumstas, balsvai geltonas, molio spalvos. Šita spalva labai charakteringa daugumai Brazilijos upių. Po kelių dienų pradėjo keistis ir augalija. Plikose vietose, kur buvo vien sudžiūvęs, suskeldėjęs molis, pasirodė daugybė žalių diegų iš ten gulėjusių įvairių sėklų. Malonu buvo matyti, kaip, keldamas sudžiūvusius lapus, pasirodydavo stambus, dar balsvas ir sultingas diegas, nelyginant mūsų baravykai po lietaus. Kokia daugybė ir koks tų diegų įvairumas! Bet koks nedidelis jų nuošimtis turės laimėti aršioje kovoje dėl būvio. Dėl to Pietų Amerikos augmenijoj galima pastebėti įvairių, kartais labai tobulų, prisitaikymų esamai aplinkai. Įdomu, kad tokio tikslingumo pavyzdį duoda sertone paplitęs medis *Magonia pubescens.* Jo vaisiai maždaug vidutinio obuolio didumo, dėžutė su plokščiomis sėklomis vidury. Tos sėklos, iškritusios iš dėžutės ir atsidūrusios ant žemės, įtraukia į save daug drėgmės, kuri laikoma ypatingu būdu: sėklos paviršiuje atsiranda storas sluoksnis drebutinės masės, kuri pamažu atiduoda vandenį dygstančiam priešingoje pusėje diegui.

Labai paplitę miškuose bromelijos: puikiais spalvotais lapais, augančios kaip epifitai [1]. Dažnai sutinkamas ir ananasas. Vandens atsargai laikyti jie panaudoja savo plačias lapų makštis, kuriose kartais susirenka jo tiek, jog nuolat gyvena vandeniniai vabzdžiai, net amfibijos. Tuo būdu susidaro lyg nedideli akvariumai me-

[1] Epifitais vadinami augalai, kurie auga ant kitų, nesudarydami jiems žalos, pavyzdžiui: mūsų kerpės, samanos ir kt.

džių šakose. Radau vieną kaktusą, kurio vaisių luobelė gali augti toliau vegetatyviniu būdu, nors jau yra subrendusių sėklų. Nukritęs ant žemės, jo vaisius leidžia iš savo luobelės šaknis, o iš kito šono jauną diegą. Vidury jo lieka sėklos, kurios tinkamose sąlygose, gal būt, irgi galėtų dygti. Kaip prisitaikymą sausam periodui gal reikėtų laikyti daugelio augalų gebėjimą leisti šaknis iš nupiautų šakelių ir kitų vegetatyvinių organų. Mačiau lianų nupiautu stiebu, vadinasi, jos buvo nustojusios ryšio su žeme ir vien tik pasikabinusios ant medžių. Vis dėlto jos išleisdavo šaknis aukščiau nupiautos vietos, kurios pasiekdavo žemę, ir tuo būdu atsirasdavo naujas stiebas. Prie tokių gajų, lengvai prigyjančių augalų priklauso ir manijokas, naudingiausias braziliečio augalas, atstojąs jam ir bulves, ir duoną. Supiaustytos gabalėliais šakutės užkasamos į žemę, nei artą, nei akėtą. Netrukus iš šakutės išauga medelis, o po pusės metų jis duoda storas, apie trisdešimt centimetrų ilgio bulves. Iš vieno medelio gaunama apie šeši kilogramai tokių bulvių. Pats augalas toks gajus, jog ne tik nebijo aplink augančių žolių, bet dargi pats jas nustelbia. Žmogui belieka tik viena — iškepti jo bulves, nes žalios jos nuodingos, kaip ir kiti karpažolinių šeimos augalai, nes turi ciano rūgšties. Šia proga pravartu pažymėti, kad vietiniams indėnams manijoko kultūra jau seniai žinoma, ir jų nuopelnas, kad iš nuodingo augalo pagaminamas naudingas maistas.

Po pirmojo lietaus praėjo apie pora savaičių sauso oro, bet vis tiek duotas augalams akstinas ėmė smarkiai reikštis. Bematant medžiuose atsirado naujų atžalų su dideliais sultingais lapais, kurie žymiai skyrėsi nuo senų, apdžiūvusių, jei aplamai jų ir buvo. Netrukus sertonas ėmė žaliuoti, bet ne iš karto visas, o atskiri jo me-

džiai, būtent, tie, kurie greičiau į drėgmę reagavo. Tuomet atrodė, kad negyvame miške atgijo ir ėmė žaliuoti kai kurie išdžiūvę medžiai. Spalio pradžioj ėmė dažniau lyti. Daugiausia tai buvo, kaip pirmą kartą, vėtros pobūdžio lietūs, paskui vėl užeidavo saulėtos dienos. Mūsų Rio Pretas visai susidrumstė, ir vanduo ėmė žymiai kilti. Bet tai buvo tik potvynio pradžia, nes aplinkinių miškų medžiai, apnešti dumblo, apkibę sausomis žolėmis ir vandeniniais augalais iki žmogaus krūtinės aukščio, gyvai liudijo, kad paskutinio lietaus periodo vanduo buvo pakilęs šešis—septynis metrus. Tuomet pakrančių slėniai virsta ežerais, o lygumos — balomis; aukštesnės miško vietos atrodo lyg salos vidury plačių balų. Kaskart atsiranda daugiau žolių ir šiaip kitokios spalvos medžių, nes ne visi pirmiausia išleidžia lapus. Yra tokių, kurie, panašiai kaip mūsų trešnės, pirma apsikrauna žiedais, o paskui skleidžia lapus. Toks medis yra ipe. Lyg aukso kupeta iš tolo dar pilkame sertone žiba jis savo ryškiai geltonais žiedais. Tuoj po to šviesiai violetiniais žiedais pražysta švelni, žavingai graži sukupira. Medis iš tolo atrodo lyg didelis alyvų krūmas. Tarp medžių irgi ima rodytis visokių žiedų; pirmučiausia sužysta lelijinių šeimos augalai. Jų yra įvairių spalvų — rausvų, baltų, raudonų. Dažnai aptikdavom labai gražių, milžiniškais šviesiais violetinės spalvos žiedais žirniukų. Vienas gražiausių, nors ir labai žemų, krūmų yra anželini (angelim). Jo žiedai irgi šviesiai violetiniai; jų taip gausu, jog net lapų nematyti. Priklauso jie ankštinių šeimai. Nuostabaus gražumo yra dar lelijų giminės augalas, kurį braziliečiai pavadino „Cirio da Nossa Senhora" [1]. Tai senajam pasauly augančio di-

[1] Motinos švenčiausios žvakė.

džiausio medžio dracenos giminė, bet ji pati yra ne didesnė už mūsų baltąją leliją: tarp kelių dešimtų pailgų, iš žemės augančių lapų, kyla aukštyn ilgas stiebas, visas apkibęs baltais, švelniai rausvo atspalvio žiedeliais. Važiuojant geležinkeliu iš Belo Horizonto į Rio, dažnai galima pamatyti šį augalą stotyse, kur jis savo gražumu papildo ir taip puikius reginius.

Vis žalesnis ir žalesnis darosi sertonas, kol pagaliau lapkričio mėnesį virsta jis ištisa žalia jūra. Atsiranda aukštų, sultingų žolių, margų gėlių, sujuda sukruta termitai, skruzdės ir drugiai. Žodžiu — viskas atgyja.

Kas kita „matto" — tropikų miškas. Jau minėjau, kad jis veši ten, kur yra drėgmės, dėl to lietaus periodas neatneša jo gyvenimui tokių ryškių permainų. Negaliu nepažymėti, kad mes, europiečiai, dažnai klaidingai suprantame tropikų mišką. Manoma, kad, jei pas mus pirmykštis, žmogaus neliestas, miškas pasižymi tokiu šakų ir lapų tankumu, jog apačioje susidaro lyg prietemos, tai kaipgi, rodos, be prietemų ir net be gilaus tamsumo vaizduotis atogrąžų mišką, kur visa augmenija daug vešlesnė, o lapai daug didesni? Bet taip visai nėra. Tropikų miškas daug labiau permatomas, kaip mūsiškis. Teoretiškai pagalvoję, prieisime teisingą išvadą. Juk svarbiausias mūsų ir atogrąžų klimato skirtumas yra tas, kad pas mus žiemos ir vasaros temperatūra žymiai skiriasi; atogrąžose šis skirtumas labai mažas. Be to, pas mus žiemos metu temperatūra nukrinta žemiau nulio, ir tuomet sumažėja augalo gyvybingumas, o kartais jis net turi mirti. Atogrąžose gi (žinoma, ten, kur yra užtektinai drėgmės) ištisus metus viešpatauja vasara, ir augalas gali augti be pertraukos. Taigi mūsų medžiai turi per pus trumpesnį vegetacijos periodą ir priversti panaudoti visas priemones gyvybinėms funkcijoms at-

likti. Pridėkim dar, kad atogrąžų medžiai naudojasi stipresne šviesa ir didesne šiluma. Organas, kuriuo augalas išnaudoja šviesą, yra lapas, tat suprantama, kad šaltesnių kraštų medžiai turi turėti didesnį lapų paviršių, nes jam reikia išnaudoti šviesą per trumpą vasaros laikotarpį. Norėdami tinkamiau atlikti šitą darbą, mūsų medžiai sutvarko savo lapus taip, kad vienas užimtų tarpą tarp dviejų — trijų kitų lapų, ir tuo būdu jie sudaro ištisą dangą, pro kurią saulės spinduliai vos vos begali prasiskverbti. Augalai tuo būdu ekonomiškai sunaudoja šviesą. Aišku, tuomet lapai turi išlaikyti horizontalią padėtį. Iš to ir susidaro paunksnė mūsų miške. Kas kita atogrąžose. Ten lapas gali darbuotis medžio naudai ištisus metus, ir dargi geresnėmis sąlygomis, nes temperatūra aukštesnė, o šviesa stipresnė. Aišku, tuomet nė nereikia tiek lapų. Taip pat nėra reikalo taip rūpestingai juos sutvarkyti. Todėl atogrąžų medžiai neduoda daug pavėsių. Yra net tokių, kaip antai, eukaliptas, kurio lapai kabo vertikaliai; toks medis veik neduoda jokio pavėsio. Taigi tropiniame miške visai nerasi tokios ištisos šakų dangos, kaip mūsų miškuose. Norėdamas pailsėti pavėsyje, ne iš karto aptiksi tinkamą vietą, nes beveik visur įsiskverbia saulės spinduliai, ir tiesioginiai, ir atmuštieji. Taip yra ir dėl kitos priežasties, būtent: įstrižai stovintieji lapai savo blizgančiais paviršiais atmuša saulės spindulius. Dėl to tropikų miške iš dalies atrodo, lyg būtum atsidūręs ant vėjo judinamo vandens paviršiaus: lapai blizga, akys raibsta ir vargsta. Šaltų kraštų tankiame lapuotame miške apatinė augalija esti labai negausi, nes bendroji miško danga nepraleidžia ten saulės spindulių. Tatai galima pastebėti ypač ąžuolynuose arba klevynuose. Kas kita tropikų miške. Ten retai aptiksi vienodo ūgio medžius sudarant bendrą ša-

kų dangą. Priešingai: greta dideliausio medžio auga mažesnis, greta šio dar žemesnis ir t. t., vienu žodžiu, nėra ūgio vienodumo, dėl to šviesos gauna visi medžiai vienodai.

Medžių rūšių Brazilijoje labai daug ir jų mediena visaip pritaikoma. Priminsime, kad ir pats Brazilijos kraštas gavo vardą nuo medžio, vadinamo „pau brasil" [1]. Šis medis turi gelsvai raudoną medieną, kuri ir yra pati savaime vertinga, bet branginama ir kaip medžiaga dažams gaminti. Tarp medžių, kuriuos mums teko matyti tropikų miške, bene aukščiausi bus anžikas (angico) ir žatoba (jatoba). Abu tie medžiai, ypač paskutinysis, sudaro gražius, švelnia žieve kamienus. Jo vaisiai — didelės tvirtos ankštys, o vidury kieti grūdai, apsupti miltinga saldžia žalsvos spalvos koše. Dėl šitų ankščių žatobose dažnai laikosi beždžionės. Žmogui jos irgi tinka.

Kai kurie miško milžinai turi savotiškus įtaisymus, kad sėkmingai atsilaikytų prieš stiprius vėjus bei audras. Tai jų ypatingos, lentų pavidalo šaknys, atsirėmusios iš vienos pusės į kamieną ir įaugusios į žemę. Jos palaiko medį maždaug tuo pačiu principu, kaip ir gotinių bokštų briaunos. Sako, kad primityviame braziliečių gyvenime šios šaknys būna vartojamos kaip lentos. Panašių įtaisų turi keletas medžių rūšių, bet ypač tuo pasižymi sumauma ir kaža (caja).

Čia šen, čia ten miške pasitaiko ženipapą (genipapa), gražus, į mūsų uosį panašus medis. Jame paprastai randama labai daug vaisių. Jie yra pailgi, vidutinio obuolio didumo, apsitraukę pilka luobele. Nenunokę turi stiprų, labai malonų kvapą ir dėl to kai kur vartojami limonadui gaminti.

---

[1] B r a z a *(braz.)* — žarija.

Charakteringas tropinių medžių požymis toks pat, kaip ir sertono augmenija, būtent, gajumas. Dažnai aptinki nukirsto medžio kelmą, išleidusį naują sveiką ūglį. Su nepaprastu greitumu auga jis aukštyn, kad vėl taptų tokiu medžiu, koks buvo. Dažnai aptinki išvirtusių medžių, kurie menkai tesisiekia su savo šaknimis. Jie netrukus iš viso savo kamieno išleidžia naujas šaknis ir ūglius; šie greit pasiekia kitų medžių viršūnes. Be to, tropikų miško medžiai turi palinkimą susisukti, susijungti ar net susilieti savo šaknimis ir net šakomis. Atsiranda sudėtingas rezginys, kuris ilgainiui virsta ištisu masyvu. Kartais užeini miške nuostabių, sudėtingų medžių formų, kilusių iš to, kad šakos ar šaknys vietomis susiliejo, vėl persiskyrė, o toliau vėl suėjo į bendrą masę. Yra medžių grupė, pasiekusi šio meno aukščiausią laipsnį. Tai vadinamosios Amerikos figos, priklausančios *Urostigma, Clusia* ir kt. gentims. Savo gebėjimą šliaužti ir susilieti šaknimis, šie medžiai panaudoja kitiems medžiams pavergti.

Medžio istorija būna tokia: sėkla patenka kokiu nors būdu ant kito medžio, pavyzdžiui, ant palmės. Dažniausiai paukštis, sulesęs figos vaisių, palieka sėklą toje vietoje su savo išmatomis, kurios ir teikia jaunam daigui pirmąjį maistą. Paaugęs kiek, daigas tampa epifitu, panaudodamas apmirusias dalis to medžio, ant kurio jis atsidūrė. Netrukus pradeda jis leisti šaknis: vienos pakimba žemyn lyg ilgos virvės ir, pasiekusios žemę, semia iš ten maistą. Kitos šaknys šliaužia išilgai žievės medžio, priglaudusios figą, ir įsiskverbia į visokius plyšius, stengdamosi išsemti iš ten vandenį ir šiaip maistą. Šios šaknys šliaužia išilgai kamieno, kartais spirale apkabina jį ir pagaliau nusileidusios pasiekia žemę. Tuo būdu jaunoji figa virsta liana; jos šaknys sudaro antri-

Medžioklėje

Ežeras Piri-Piri

Buriti palmės. Vaizdas iš mūsų namelio

nes šaknis; jos ima augti į priešingas puses, susitikusios kitoj pusėj, susipina ir pagaliau suauga. Šiam procesui vykstant, aplink medį susidaro tinklas, iš pradžių vien iš laibų šaknelių, bet, joms storėjant, tinklo akelės vis labiau traukiasi, ir aplinkinis tinklas virsta lyg vamzdžiu, apkabinusiu kitą medį. Dabar vaizdas pasikeičia: iš pradžių buvo silpnas augalas, prisiglaudęs prie kito šakos, dabar gi jis sustiprėja tiek, kad tampa lygus savo globėjui. Šis, suspaustas, sugniaužtas savo auklėtinio galingam glėby, pagaliau ima silpnėti ir miršta. Bet figos medžiui ramstis jau nereikalingas, jis savo jėgomis tvirtai laikosi ir plačiai skleidžia šakas. Jo šakos baigia susilieti ir pamažu pripildo ruimą, kur kadaise buvo globojančio augalo kamienas. Dabar ji pati turi puikų, lygų kamieną, ir nebelieka jokių jos istorijos pėdsakų. Brokoto fazendoje, kur teko mums gyventi apie dešimt dienų, netoli namų, sode, yra dvi palmės, kurias baigia slopinti šie medžiai — smaugliai. Palmės kamienas buvo perpus paslėptas baisiųjų figos šaknų kilpų, o šios vainikas iškilęs į viršų tiek, jog šakos maišėsi su palmės lapais. Iš to mišinio buvo susidaręs neapsakomas tankumas, kur per ilgus metus prikrito sausų lapų ir kitų augalų dalių. Iš jų čia atsirado juodžemis, ant kurio ėmė augti paparčiai ir bromelijos. Pačiame gi šakų tankumyne paukščiai įsitaisė lizdus. Viskas kartu sudarė labai įdomią gyvybės bendruomenę.

Kas pirmą kartą patenka į tropikų mišką, jei net ir nežinovas, tam iš karto krinta į akis ypatinga augalų grupė, kurios nėra mūsų miškuose. Tai lianos. Tuo vardu vadiname sumedėjusių stiebų augalus, kurie, panašiai kaip mūsų apyniai arba vynmedis, kabinėdamiesi ant kitų medžių, užlipa net iki jų viršūnių, kad tenai, aukštumoje, geriau galėtų išnaudoti saulės spindulius.

Vardas „liana", prancūzų atvežtas iš Vest-Indijos salų, beveik visur įgijo pilietybę. Tačiau braziliečiai lianoms davė „sipo" vardą. Pietų ir Centrinę Ameriką tikrai galima pavadinti klasišku lianų kraštu, nes jokiame krašte nėra tiek jų rūšių. Jos čionai teikia miškui tokią savotišką išvaizdą, kaip joks kitas augalas. Svarbiausios lianų gausumo sąlygos tropikų miške — tai: 1. jo didesnis skaidrumas, praleidžiąs šviesą iki pat medžių šaknų; 2. didesnis skaičius taškų, kur lianos gali prisikabinti, nes tropinių medžių išsišakojimai sudaro beveik stačius kampus; 3. daug drėgmės. Ši paskutinė sąlyga yra pagrindinė, dėl to ir lianų skaičius žymiai didėja drėgnesniuose miškuose. Norint suprasti šią reikšmę, reikia turėti galvoj, kad lianos kartais būna nepaprastai ilgos, pvz., rotangas siekia du šimtus keturiasdešimt metrų, o storis nedidelis, kartais tik kelių centimetrų. Bešliaužda-mos, belipdamos, besikabindamos, nukeliavusios kartais labai ilgą kelią, lianos pagaliau pasiekia medžių viršūnes ir tik čia sudaro puikų lapų ir žiedų kilimą, kuris, ilgainiui netekęs paramos, kabo iš visų pusių nesuskaitomomis kasomis. Kadangi daugelio lianų lapai prasideda taip aukštai, jog juos pasiekti sunku, tad vietiniams gyventojams lianos daugiausia žinomos ne iš lapų, o tik iš jų charakteringų stiebų. Suprantamas dalykas, kad jos, turėdamos ploną, bet dėl to labai ilgą stiebą ir gausų lapų kiekį savo viršūnėje, reikalauja nuolatinio vandens pertekliaus, nes kitaip laibas stiebas negalėtų patenkinti viršūnės reikalavimų, juo labiau, kad viršūnė, turėdama dideliausią garavimo paviršių, kiekvienu momentu atiduoda daug vandens. Dėl to lianos anatomija ypatinga. Jau piaunant jos stiebą peiliu, galima įsitikinti, kad mediena labai netvirta: ją piauti lengva, kaip kopūsto kotą. Nupiovus ploną skersinę stiebo rie-

kelę ir pažiūrėjus į ją prieš šviesą, galima pastebėti jos sietynuotą struktūrą ir radialiai sutvarkytus labai didelius vandens indus. Tie indai tiekia vandenį nuolat trokštančiai viršūnei. Vandens spaudimas kai kuriose lianose būna toks didelis, jog, perpiovus stiebą, galima pririnkti smarkiai lašančių syvų, panašiai, kaip iš mūsų beržų ar klevų pavasarį.

Kai kuriose lianose galima pastebėti visokių papildymų ir patobulinimų vandenį tiekiančiame aparate. Kaip pavyzdį paminėsiu dažnai mums pasitaikiusią lianą Monstera. Ji mane taip domino, jog, aptikęs miške, stabterdavau ir ilgai negalėdavau nuo jos atitraukti akių. Nelyginant katė, šunų užvaryta ant medžio ir įsikabinusi nepatogioje vietoje visų keturių kojų nagais,— taip įsikerta ir *Monstera*, žalias sultingas augalas, į kitą medį. Daugybė smulkių šaknų įsiskverbia į žievės plyšius, apkabina net kamieną, kad palaikytų stiebo ir plačių, tamsiai žalių, skylėtų lapų sunkumą. Aišku, šaknelės negali patenkinti vandens reikalavimo, tad liana imasi kitos priemonės: iš po kiekvieno lapo leidžia ji ilgas, lygias, nešakotas, cilindrines šaknis. Iš jų vienos pasiekia žemę, įauga į ją ir čia sudaro visą daugybę smulkių šaknelių, kurios ir tiekia vandenį į viršų; kitos šaknys, nesiekdamos žemės, kabo ore ir pasitenkina vandens garais. Iš tikrųjų Monstera labai stebina.

Kita liana, kuri man irgi neleisdavo ramiai praeiti, tai *Bauhinia*. Jos stiebas toks keistas, jog, tur būt, joks kitas augalas į jį nepanašus. Jis suplotas lyg kaspinas; abu kaspino kraštai kiek iškili, o vidury jo eina labai taisyklinga eilė duobučių ir kauburėlių pakaitomis, be to, visas stiebas sudaro gražų, tankų zigzagą. Tuo būdu jis virsta spyruokle, kuri gali plačiai išsitiesti ir taip pat

visiškai susisukti. Storose šios lianos šakose zigzagai pamažu išnyksta, taip pat ir duobutės, nors šaka nenustoja kaspino formos. Tokios pasenusios šakos ima suktis spirale ir tuo būdu patraukia aukštyn žemesniąsias dalis. Aišku, ir spyruoklė, ir zigzagai teikia lianai nepaprastą lankstumą, ir tuo būdu šis augalas visiškai apsaugotas nuo mechaniškų sužalojimų. Išlankstytos Bauhinios šakos panėši šiek tiek į paukščio žarnas, dėl to braziliečiai praminė šią lianą „tripa da galinha" [1]. Bauhinia priklauso prie didesnių lianų. Mačiau kamienus apie dvidešimt—trisdešimt centimetrų storio, o medis su visa savo sistema šakų, pakabintų ant aplinkinių medžių, užima labai daug ploto. Kybančios, visaip išvingiuotos virvių pavidalo šakos savo visuma daro plačios gimnastikos salės įspūdį.

Daugumas lianų žydi įvairių spalvų gražiais, kai kurios net puikiais žiedais. Tačiau dažniausiai šiuos žiedus sunku įžiūrėti, nes jie kraunami aukščiausiose viršūnėse. Tik kalnų kriaušiuose arba upių pakraščiuose galima išvysti visą jų grožį. Vaizdas tuomet žavus, ypač jei greta auga dviejų—trijų rūšių lianos su įvairių spalvų žiedais.

Kai kurios lianos duoda žmogui šiokios tokios naudos, pavyzdžiui, jų plonos šakutės atstoja virves, raiščius ir kita. Mačiau jas vartojant kaip apinasrius ir pavadžius. Monsteros vaisiai valgomi. Girdėjau, kad yra nuodingų lianų, ir jos naudojamos žuvims gaudyti. Sausu periodu, kada ežerėliai nusenka ir juose susirenka daug žuvų, tam tikrų lianų rykštėmis plakamas vanduo, nuo ko žuvys turėtų apsvaigti. Kiek čia teisybės, man patikrinti neteko.

---

[1] Vištos žarna.

Be anksčiau išdėstytų tropinio miško ypatybių, turiu paminėti dar vieną: jis yra nepraeinamas. Kalbėdami apie mūsų miškus, ypač minint senovės Lietuvos girias, dažnai mėgstame vadinti jas neįžengiamomis. Bet čia tik *modus dicendi*,— tam tikra kalbos forma, tam tikra leistina neteisybė, kad vaizdžiau būtų pasakyta. Faktiškai nepraeinamų miškų pas mus nėra, ir į didžiausią tankumyną galima įsibrauti, net rasti savotiško grožio. Dar nebuvęs tropikų miške, o vien pamatęs jį iš tolo, negalėjau sulaukti tos palaimintos valandos, kada su kūnu ir siela galėsiu pasinerti į žaliąją medžių ir lianų jūrą. Juk ką gi reiškia nuvirtę medžiai ir šakos, užstojančios man kelią? Ar tai kliūtis gamtininkui, siekiančiam savo tikslo? Ir kaip skaudžiai apsirikau! Man nė galvon neatėjo, kiek tikrai nenugalimų kliūčių tenai sutiksiu. Neįsivaizdavau pirma, kad toje žalioje augalų jūroje daugumas yra apsiginklavę arba spygliais, arba kabliais, arba dilginamais įtaisais. Štai įėjai į mišką. Kelią tau užstoja keletas šakučių švelniais, plunksnotais lapais; tad ištiesei ranką pašalinti jas iš savo kelio. Bet vos tik palietei, junti, kad švelni šakutė visu paliestu paviršium įsikabino tau į odą ir rankovę. Mosteli ranka, norėdamas jos atsikratyti, bet nenoromis palieti kitas šakutes, ir jos taip pat į tave įkimba. Tuomet, sutelkęs kantrybę, kita ranka atsargiai išvaduoji save iš šių „katės nagų" (taip vadina tą augalą braziliečiai). Tie „katės nagai" labai įkyrūs, juo labiau, kad plonos ir švelnios jų šakutės mažai žymios, bet dėl to dvi—trys tokios šakutės ne tik sustabdo žmogų, bet pareikalauja kelių minučių, kol iš jų išsivaduoji, ir, be to, palieka odoje skaudų atminimą ilgesniam laikui. Dažnai negalima nė įžengti į mišką. Bičiuliai nuvedė mus į ežerą Piri-Piri, kuris, būda-

mas labai seklus, pamažu virsta pelke, o ši, apaugdama krūmais, kaskart vis aukštesniais, virsta mišku. Norėdamas patekti į mišką, turėjau pereiti tuos krūmus, bet pasirodė negalima. Buvo tai mimozos rūšis plunksnotais lapais ir gražiais rausvais žiedais. Jų šakos gana ilgos, bet prilenktos prie žemės ir apšepusios baisiais spygliais. Stodamas ant šakų ir tirdamas kiekvieną žingsnį, vis dėlto bandau eiti pirmyn. Tačiau netrukus šakos ima kaskart labiau tankėti, jų išvengti vis sunkiau, ir pagaliau jaučiu, kad jos įsikabino į mane iš visų pusių. Esu jų nelaisvėje. Tenka atsisakyti savo sumanymo ir grįžti atgal. Kiek kartų tekdavo ilgai eiti miško pakraščiu, kol pagaliau rasdavau vietą į jį įžengti.

Kadangi pats miško tankumynas daugiausia susidaręs iš spygliuotų medžių, krūmų ir lianų, tai ypač sunku medžioti. Juk tuomet visas dėmesys nukreiptas į žvėris, paukščius, drugius, žodžiu — į visokius dalykus, įdomesnius už savo paties kojas. O blogiausias dalykas, kad iš pradžių negali atprasti matuoti sutinkamas kliūtis tuo pačiu mastu, kaip ir Lietuvoje. Juk iš tikrųjų kokia gi kliūtis gali būti medžiotojui tankesni krūmai? Ir eini drąsiai. Bet vos žengi du—tris žingsnius, pajunti, kad esi sulaikytas baisių spygliuotų šakų, surištas lianų. Momentas darosi ypač tragiškas, jei pasiduodi medžioklės azartui. Argi gali iš tikrųjų galvoti apie savo kailį, kai štai atskrido ir nutūpė medžio viršūnėje miuma — didelis, raguotas paukštis, apie kurį speciali literatūra skelbia, kad jis pasitaiko tik Amazonės miškuose. O štai jis čia, netoli; gal šimtas tankumyno metrų teskiria jį nuo manęs! Arba vėl: šunys skalydami varo kažkokį žvėrį. Štai jau skalija vietoj, vadinasi, žvėris nebėga nuo jų, sustojęs pats ginasi, o gal užvarytas ant medžio.

Kieno gi nervai gali tuomet išlikti ramūs? Kieno širdis neims plakti dvigubu tempu? Reikia tik pereiti tankumyną... Ir štai tragedija! Vos spėjai į jį įžengti, laikydamas ištiestą šautuvą, jauti, kaip įvairūs dygliai iš visų pusių sminga tau į kaklą, ausis, burną. Bet vis tiek skubi pirmyn, nes kiekviena sekundė brangi... Ir kovoji su kliūtimis, išpainioji rankas, kojas, užspaudi skrybėlę ant galvos ir vis eini, įbedęs akis į žalią uždangą. Rodos, jau netoli žvėris, dedi paskutines pastangas, bet staiga... pargriūvi — tavo koja pateko į lianos kilpą. Išvargęs, kruvinomis rankomis, kruvinu veidu atsikeli, neturėdamas jėgų eiti toliau. Jei pas mus paklysti miške yra tik nesmagu, tai Pietų Amerikoje tiesiog pavojinga. Kiek žmonių, paklydę tenai, daugiau neatsirado! Kartais tik po kelerių metų atsitiktinai randami jų kaulai ir daiktai, iš kurių galima nustatyti asmenybę. Jie dažniausiai būna mirę iš nuovargio ir netrukus suėsti urubu gaujos.

Vieną sykį medžiojome raiti. Buvome aštuonetas žmonių. Apie šešiasdešimt kilometrų teko joti kai kur takais, kai kur mišku į anglų koncesijos „extrema" teritoriją. Ten pakrikę milžiniškame plote pusiau laukinės nesuskaitomos galvijų bandos, o greta jų įsikūrė ir keletas jaguarų šeimynų, kurias ir ketinome medžioti. Tiesa, pamedžioję tris dienas, nieko nepešėm, bet dėl to tinkamai susipažinom su tropikų miško ypatybėmis, o ypač su spygliuotomis lianomis ir dygiais bambukais. Kalnais ir slėniais, čia nusileisdami į akmenuotas upių vagas, čia lipdami į stačius kriaušius, jojome tankiu mišku vorele paskui vienas kitą. Savo gyvenime nepamenu sunkesnės kelionės už šitą. Reikėjo visą laiką atidžiai žiūrėti prieš save, kad laiku atskleistum skersai kelio pakibusias spygliuotų lianų šakas. Žinoma, tai ne

visuomet pavykdavo, ir kartais tekdavo atsidurti kritiškoje padėty, ypač tada, kai, arkliui nesustojus, spygliuotoji kilpa užsinerdavo ant kaklo. Tuomet įvertinau didelius, sunkius peilius faka, kuriuos sertono gyventojas vis nešiojosi makšty, dargi su savim turi ir galąstuvą jam paaštrinti. Jodamas per mišką ir nuolat laikydamas rankoje faką, jis kertą juo kairėn ir dešinėn. Žinoma, skindamasis kelią tokiu peiliu, slenki miške pirmyn tik labai pamažu.

Aprašinėdamas tropikų mišką, beveik neminėjau palmių. Iš tikrųjų, nebuvusiam atogrąžų miškuose atrodo, kad palmė būtinas, jei ne svarbiausias, jų medis. Toks supratimas yra klaidingas, nes palmė lygumų arba tik pamiškių medis; retkarčiais jų pasitaiko vidury miško, bet ir tai ne visų rūšių. Kaip žinoma, palmės priklauso vienaskilčių grupei, vadinasi, tai pačiai, kaip mūsų javai, lelijos. Dėl to ir išvaizda jos labai skiriasi nuo kitų medžių, net galima iš tolo pažinti. Lygus, kartais labai aukštas kamienas esti tokio pat storumo apačioje, kaip ir viršuje, su turtinga didelių lapų puokšte viršūnėje — štai charakteringa palmės išvaizda. Kamienas susidaro tuo būdu, kad apatiniai lapai vis nudžiūsta ir nupuola, o pačioje viršūnėje auga vis nauji, dėl to viršūnė vis kyla aukštyn, bet kamieno storumas lieka toks pat. Kai kurios palmės, kaip antai, *Oreodoxa*, jaunystėje turi apačioje sustorėjusį kamieną, kuris atrodo lyg milžiniškas svogūnas. Toje storumoje taupoma atsarginė medžiaga, reikalinga medžiui augti.

Palmės mėgsta plačius, atvirus plotus, todėl dažnai auga jūros pakrašty ir salose. Ten ypač dažnai sutinkama kokosinė palmė. Tai pirmas medis, kurį galima pastebėti jau iš tolo, artinantis prie Amerikos krantų.

Mums teko susidurti su kita kokosine palme, braziliečių vadinama koko-babasu. Parakato krašte šios palmės užima didelius plotus Korego Riko upelio slėny. Tačiau miškais jų pavadinti negalima, nes palmės auga retai, per kelias dešimtis metrų nuo viena kitos. Nelabai aukšti kamienai, bet plunksnoti lapai iki aštuonių metrų ilgio teikia šiam medžiui gana impozantišką išvaizdą. Mums esant, šių palmių vaisiai buvo įvairių nokimo stadijų. Vieni medžiai dar žydėjo, o kiti — vos tik mezgė pumpurus. Pumpuras sudaro lyg pusantro metro ilgio kolbą, kuri paskui, plyšdama iš vieno šono, atskleidžia milžinišką švelnių, geltonų žiedų kekę. Šiuos žiedus gausiai lanko įvairūs vabzdžiai, ypač smulkios, juodos braziliškos bitės, tad aplinkui ūžia gyvybė. Vaisiai sudaro didelę riešutų kekę, apie penkiolikos kg svorio. Patys riešutai vidutinio didumo, plaušėtu ir kietu apvalkalu. Vidury — keturi branduoliai, apie keturių centimetrų ilgio ir vieno centimetro storio. Jie riebūs ir gana gardūs. Koko-babasu riešutai nepaprastai stiprūs, ir mes, norėdami jų pavalgyti, turėdavome gerai pasidarbuoti. Jiems sudaužyti panaudodavom dešimties kilogramų svorio akmenį, ir tai riešuto kevalas trūkdavo tik po kelių smūgių. Įdomu pažymėti, kad po šitos palmės medžiais rasdavau iki pat branduolio pragraužtus riešutus; kevale buvo aiškios žymės dantų, neabejotinai priklausančių kažkuriam nedideliam graužikui. Matyt, gerų dantų būta.

Be koko-babasu, kai kur pasitaikydavo *Acrocomia* palmės medžių. Šita palmė pasižymi baisiausiais, apie penkių centimetrų ilgio spygliais. Jie ploni ir labai trapūs, apauga ir kamieną, ir lapus. Vargas tam, kuris neapsižiūrėjęs atsirems į tą medį! Šios palmės vaisiai val-

gomi, tik ne branduolys, kuris yra kietas kaip akmuo, o jo apvalkalas.

Palmių mediena mažai kam pritaikoma, nes minkšta ir greit pūva, bet dėl to palmė duoda žmogui daug kitokios naudos. Iš minėtų koko-babasu riešutų išspaudžiamas geras aliejus, kuris patenka net į Europos rinką. Plačiai žinomas pas mus kokovaras ir įvairių kitų vardų kieti augaliniai riebalai. Tai ne kas kita, kaip kokosinių riešutų aliejus.

GYVŪNIJA. JOS ISTORIJA. ŽINDUOLIAI

Prieš kalbėdamas apie gyvūnus, su kuriais mums teko susidurti Brazilijoje, turiu bendrai charakterizuoti Pietų Amerikos gyvūniją, tokią skirtingą nuo kitų pasaulio dalių faunos. Dažnai Amerika vadinama „Naujuoju Pasauliu", bet nereikia užmiršti, kad tuo norima vien pabrėžti faktą, jog šis didelis žemynas yra naujas tik europiečiui. Žemės istorijos atžvilgiu nėra jokio pagrindo laikyti jį naujesniu už kitus. Maža to: geologija ir biologija įrodo, kad vadinamoji Amerika sudaro ne vieną, bet du kontinentus, kurie, palyginti neseniai, susijungė siaura sausumos juostele. Tuodu kontinentai yra Šiaurės ir Pietų Amerika. Net geologija nesiremiant, o vien atsižvelgus į augalus ir gyvūnus, šitą nesunku įrodyti. Taip antai, Šiaurės Amerikoje sutinkami ąžuolai, bukai, lazdynai, eglės ir pušys labai panašūs į mūsiškius, o pietinė Š. Amerikos dalis, pavyzdžiui, Kalifornija, turi kiparisus, labai primenančius tuos, kurie auga Vidužemio pakraščiuose. Šiaurės

Amerikoje gyvena elnias, briedis, baltasis kiškis, bebras, vilkas, lapė ir daug kitų žvėrių bei paukščių, kurie vos tik nežymiai skiriasi nuo Europos ir Azijos rūšių. Tas pat ir su drugiais. Paėmę į rankas spalvotą Amerikos drugių atlasą, rasime vienus, kurie turi daug panašumo į europiškuosius, o kiti žymiai nuo jų skiriasi. Pirmieji priklauso Šiaurės Amerikai, antrieji — Pietų Amerikai.

Panašumai tarp Europos, Azijos ir Šiaurės Amerikos gyvūnų liečia ne tik šiandien gyvenančias rūšis, bet taip pat ir tas, kurios jau išmirė ir yra mums žinomos vien iš palaikų. Taip antai, iš šių palaikų matyti, kad nelabai senais žemės istorijos laikais Šiaurės ašigalio kraštuose gyveno tam tikra dramblių rūšis, kuri laisvai keliaudavo iš Šiaurės Amerikos į Aziją ir Europą. Iš viso to galima padaryti išvadą, kad Europa ir Azija kadaise, tolimoje praeityje, sudarė vieną žemyną, vadinamą Eurazija, kuris, be abejo, susieidavo ir su Šiaurės Amerika, nes kitaip nebūtų atsiradęs gyvulių rūšių bendrumas.

Visai kitokį vaizdą sudaro mums Šiaurės ir Pietų Amerikos augalų ir gyvulių rūšių palyginimas. Skirtumai labai dideli, dėl to ir geologai, ir zoologai reiškia nuomonę, kad siaura, vos tik šešiasdešimt kilometrų platumo, žemės juostelė, jungianti Šiaurės ir Pietų Ameriką, yra naujesnių laikų padarinys. Seniau gi šios dvi Amerikos dalys buvo perskirtos plačios jūros. Panamos sąsiauris atsirado iš kelių susijungusių salų, o buvusi plačioji jūra virto Meksikos įlanka ir Karaibų jūra. Tik nuo to laiko Šiaurės ir Pietų Amerika turi bendresnę istoriją, o iki tada kiekviena šių dalių gyveno labai skirtingą gyvenimą, todėl išsivystė skirtinga augalija bei gyvūnija.

Kad seniau tos dvi dalys buvo atskirtos ir kad Ramusis vandenynas ties dabartiniu Panamos kanalu plačiai jungėsi su Atlanto vandenynu, mums vaizdžiai rodo jūrų gyvūnų palyginimas abiejuose Panamos sąsiaurio pakraščiuose. Štai viena duobagyvio rūšis *Fungia*, gyvenanti Ramiajame vandenyne, pasitaiko taip pat ir į rytus nuo Panamos sąsiaurio Karaibų jūroje. Kai kurios aktinijų rūšys sutinkamos vien tik Ramiajame vandenyne ir Karaibų jūroje, bet visai jų nėra kitose Atlanto vandenyno dalyse. Taip pat jūrų ežių ir vėžių grupėje randama rūšių, kurios gyvena abipus Panamos sąsmaukos. Visa tai rodo, kad Pietų Amerika kadaise buvo visai atskirta nuo Šiaurės Amerikos, ir taip išgyveno jos labai ilgą laiką. Suprantama, kad kituose kraštuose gyvūnai galėjo laisvai keliauti ir įsikurti naujose vietose, gi Pietų Amerika nuo svetimų atėjūnų buvo visiškai apsaugota. Tik tuo būdu šis kraštas ir galėjo išlaikyti senovinę savo faunos fizionomiją, o taip pat išauginti daugybę savo rūšių, vadinasi, tokių, kurios vien jame ir randamos. Tokios rūšys, kurios sudaro kokio nors krašto išimtiną savybę, vadinamos endeminėmis rūšimis. Taigi Pietų Amerika, palyginus su kitais kraštais, turi ne tik labai daug endeminių rūšių, bet ir ištisi būriai sudaro jos vienos ypatumą. Taip antai, iš šimto trisdešimt vienos žinduolių genčių, gyvenančių Pietų Amerikoje, yra šimtas trys endeminės; iš devynių šimtų dvidešimt paukščių genčių septyni šimtai trisdešimt dvi yra endeminės; iš devyniasdešimt driežų genčių — septyniasdešimt aštuonios endeminės; o iš devyniasdešimt keturių žalčių genčių — šešiasdešimt devynios būdingos vien Pietų Amerikai. Galima spėti, kad ši pasaulio dalis išbuvo atskirta labai ilgai,

nes visos šios gyvūnų gentys spėjo suskilti į daugybę įvairių rūšių.

Tuo tarpu Šiaurės Amerika dar jungėsi su vadinamuoju senuoju kontinentu Eurazija. Įvairios gyvūnų rūšys galėjo laisvai susitikti ir varžytis tarp savęs dėl vietos, maisto ir geresnių gyvenimo sąlygų. Tas varžymasis, arba kova dėl būvio, padarė tai, kad naujai atsiradusios gajesnės rūšys laimėjo. Jos atstūmė senesnes, mažiau tobulas gyvūnų rūšis, užėmė jų vietą ir įsiviešpatavo joje. Tuo būdu senovinės rūšys nustojo savo pirmykščio vaidmens ir ėmė pamažu nykti. Toks procesas ir įvyko visuose kraštuose, kurie plačiai susisiekdavo, tarp kitko, ir Šiaurės Amerikoje. Iš to suprantamas tas didelis skirtumas, susidaręs tarp Pietų ir Šiaurės Amerikos jų faunų atžvilgiu, ir tas panašumas, kuris susidarė tarp Šiaurės Amerikos ir Eurazijos rūšių.

Bet štai plioceno [1] laikotarpy, t. y. tuo laiku, kada žinduolių klasė buvo jau labai išsivysčiusi ir sudariusi nesuskaitomas rūšis, atsiranda tarytum tiltas, jungiąs Šiaurės ir Pietų Ameriką. Tuo tiltu ir ima naudotis lygiai vieno, lygiai kito žemyno gyvūnai, būtent, Šiaurės Amerikos gyvūnai patenka į Pietų Ameriką, o iš pastarosios jie nukeliauja į Šiaurę.

Iš endeminių Pietų Amerikos žinduolių paminėsime pirmučiausia plačianoses beždžiones. Jos skiriasi nuo senojo pasaulio beždžionių daugiausia savo plačia pertvara tarp šnervių. Dar randama čia keletas šeimų, priklausančių graužikų būriui, kaip antai: jūrų kiaulytės ir kapivaros. Pastarosios tai net vidutinės kiaulės didumo žvėrys.

---

[1] Pliocenas — viršutinis (paskutinis) Žemės istorijos tretinio periodo sluoksnis.

Bene įdomiausia endeminė Pietų Amerikos žinduolių grupė tai nepilnadančiai [1]. Prie jų priklauso labai gilios senovės žvėrys, kaip antai: skruzdėdos, šarvuočiai ir tinginiai. Vis tai senieji Pietų Amerikos gyventojai, veisęsi čia iki plioceno laikotarpio.

Susidarius tiltui tarp Šiaurės ir Pietų Amerikos, iš pirmosios į antrąją atkeliauja gana daug naguočių. Jų Pietų Amerikoje iki to laiko kaip ir nebūta, nes gyveno tik viena gentis — tapiras. Tie naguočiai — tai ilgakojės kiaulės; jos smulkios ir vikrios, vardu pekari. Iš Šiaurės Amerikos atkeliavo taip pat ir elnių šeimos atstovai, kaip antai: elniai, stirnos ir net arkliai, bet pastarieji dėl nežinomos priežasties vėliau išnyko ne tik Pietų, bet ir Šiaurės Amerikoje. Įkandin naguočių sekė plėšrieji žvėrys, būtent: puma, jaguaras, vilkas, lapė ir kiti atėjūnai iš šiaurės. Pietinis Amerikos kontinentas taip pat apdovanojo šiaurinį savo žvėrimis, ypač beždžionėmis. Charakteringų paukščių rūšių Pietų Amerikoje dar daugiau, nekaip žvėrių. Paminėsime tik šias šeimas: tinamidus — į vištą panašius, bet veik beuodegius paukščius; kraksus — didelius paukščius, taip pat panašius į vištas; nandu — beveik Afrikos stručio didumo, išnykusiais sparnais; tukanus — neproporcingai dideliais snapais; kolibrius — mažiausius pasaulio paukščius. Be to, yra dar kitų, bet jų čia neminėsiu.

Pietų Amerikos žinduolių fauna ligi šiol turi pirmykštį pobūdį, nes tik čia, panašiai kaip ir Australijoj, išliko vadinamieji sterbliniai žinduoliai. Šiuo vardu vadinami žemos organizacijos žvėrys, turį tam tikrą sterblę ant savo pilvo, į kurią motina deda savo tik ką gimu-

[1] Nepilnadančių randama taip pat ir Afrikoje, bet, remiantis naujausiais tyrimais, jie žymiai skiriasi nuo Amerikos rūšių, todėl išskiriami net į kitą būrį.

sius jauniklius. Pastarieji gimsta labai netobuli, nes nėštumo laikas daug trumpesnis, nekaip kitų žvėrių. Patekę į sterblę, jie taip stipriai prisisiurbia prie spenių, jog atrodo, lyg šie būtų su jų žiotimis suaugę. Kadangi tas trukdytų kvėpuoti, tai tarp jų nosies ir kvėpuojamosios gerklės tam tikru būdu nustatomi tiesioginiai ryšiai. Būdami žemos organizacijos, sterbliniai žvėrys galėjo išplisti ir sudaryti daug rūšių vien tik tenai, kur buvo nuo kitų žvėrių atskirti ir jų nekliudomi. Toks nuo senų laikų izoliuotas kraštas yra Australija, ir ten visi žvėrys (išskyrus nedideles išimtis) priklauso vien sterblinių būriui. Bet, kai žmogus atvežė į Australiją kitų žvėrių, sterbliniai, nepajėgdami jiems atsispirti kovoje dėl būvio, pradėjo nuo jų trauktis ir sparčiai nykti. Šiandien kai kurioms jų rūšims jau gresia pavojus visai išmirti.

Pietų Amerika, kaip anksčiau sakyta, kadaise buvo atskirta nuo Šiaurės Amerikos ir turėjo savitą, skirtingą nuo kitų kraštų gyvūniją. Paskui, susidarius ryšiui, šios gyvūnija įsiveržė į Pietų Ameriką. Vietiniams žvėrims teko išlaikyti sunkią konkurenciją su atėjūnais, ką ypač pajuto tos rūšys, kurių organizacija buvo žemesnė, pirmiausia sterbliniai žinduoliai. Dėl to jų rūšių nedaug tepaliko. Šių dienų Pietų Amerikos sterbliniai sudaro tik kadaise gausios jų faunos liekanas.

Pirminis Amerikos gyventojas indėnas nebuvo gyvūnijai pavojingas. Jis yra artimas gamtai ir nestato griežtos ribos tarp žmogaus ir gyvūnų, kuria taip mėgsta girtis baltasis žmogus. Todėl jam buvo svetimas šis baltojo žmogaus niekuo nepateisinamas palinkimas užmušinėti gyvūnus vien tik dėl žudymo. Tiesa, indėnas puošėsi paukščių plunksnomis, bet, norėdamas jų įsigyti, jis naudojosi bukom strėlėm. Tokios strėlės tik

pritrenkdavo, bet neužmušdavo paukščio, o medžiotojas, išpešęs keletą jam reikalingų plunksnų, paleisdavo paukštį laisvėn. Tokių bukų strėlių galima matyti Pietų Amerikos muziejuose. Jos tarytum gyvas priekaištas „kultūringam" baltajam žmogui.

Kol Pietų Amerikoje gyveno vien indėnai, jos gyvūnijai negrėsė joks pavojus, ir tik atvykus europiečiui mirtis ėmė skinti sau kelią jos eilėse. Bet ne tik gyvūniją ištiko toks likimas. Visų pirmiausia nukentėjo teisėtas krašto gyventojas — indėnas. Iš laisvojo krašto piliečio jis virto vergu, arba, nepatekęs į vergiją, buvo persekiojamas, ir pagaliau jų likučiai išgelbėjo savo gyvybę, pasislėpdami nepasiekiamuose Amazonės miškuose.

Palaipsniui nyko gyvūnija, bet ilgą laiką nuostolius išlygindavo žmogaus nepaliestų plotų gausybė. Taip dėjosi tol, kol medžioklei buvo naudojami vien pistoniniai šautuvai. Bet paplitus patroniniams, pavojus gyvūnijai padidėjo. Mums esant Brazilijoje, medžioklė ten buvo laisva, ir kiekvienas galėjo šaudyti, ką tik norėjo. Girdėjome, kad yra įvesti kai kurie suvaržymai, pvz., uždrausta šaudyti vienus ar kitus naudingus paukščius, tačiau jeigu tokie suvaržymai ir buvo, tai tik formalūs, o krašto gyventojai apie juos nė negirdėjo.

Kol kas šratiniai šautuvai mažai vartojami, ir paukščiams gresia mažesnis pavojus negu žvėrims. Išimtį sudaro tos provincijos, kuriose įsikūrė kolonistai italai, kaip pvz., prie San Paulo. Italai yra pagarsėję smulkių paukščių naikintojai. Per Italiją eina į dausas traukiančių paukščių keliai, ir jau nuo nepamenamų laikų jos piliečiai užsiima jų gaudymu savo virtuvėms. Vieversiai, kregždės, lakštingalos, strazdai yra masiškai naikinami, ir Italijos restoranuose šių keptų paukščiukų

Lianos

Išvykstam į medžioklę

Žovinas sumedžiojo kapivarą

visuomet galima gauti. Remiantis statistikos duomenimis, Italijoje per metus sumedžiojama apie pusantro milijono šių smulkių paukščiukų. Italijos kolonistai Brazilijoje elgiasi taip pat. Ne mažesnį pavojų sudaro visokių paukščių rinkimas dėl jų plunksnų ir šiaip papuošalų. Antai kad ir baltasis garnys. Veisimosi metu jis turi ant nugaros nepaprastai švelnių plunksnų, vartojamų moteriškoms kepuraitėms papuošti. Tad visam pasaulyje prasidėjo šių puošniųjų paukščių masiškos skerdynės. Oficialiais duomenimis vien tik Venecueloje 1896 m. buvo sumedžiota 1 538 738 baltieji garniai. Be to, tenka pridėti, kad puošnių plunksnų tie paukščiai turi vien veisimosi metu, tai nužudymas vieno ar vienos poros neišvengiamai pražudo keturis—penkis jų vaikus. Po dešimties metų Venecueloje galėjo būti sumedžiota jų tik 257 916 — tiek šių paukščių sumažėjo. Taigi, kad keli žmonės uždirbtų ir kad moterys trumpą laiką pasipuoštų savo galvas, reikėjo amžiams sunaikinti daug milijonų gražiausių gamtos padarų.

Panašus likimas gali ištikti kolibrius ir kitus puošniausius Brazilijos paukščius, nes moterų mada — kaprizingas ir kvailas dalykas, galįs pareikalauti tokios aukos. Šie mažyčiai, vos dideliam vabalui prilygstą paukščiukai, kaip brangūs akmenys spindi visomis spalvomis. Jie yra vienas iš didžiausių gamtos stebuklų. Ir štai prireikė šių paukščiukų prisegti prie moterų galvos apdangalų. Bet ne tik tam jų prireikė. Vienas Paryžiaus laikraštis pranešė, kad kažkuris šio miesto batsiuvys gamina moteriškas kurpeles iš kolibrių kailiukų ir kad vienai jų porai reikalinga dviejų šimtų šių paukščiukų.

Mūsų laivui sustojus Baijoje, tuoj įlipo visokių pardavėjų minia, o tarp siūlomų atminimui prekių buvo

daugybė kolibrių kailiukų bei mumijų. Turime duomenų, kad iš Brazilijos per trumpą laiką buvo išvežta į Europą keturi šimtai tūkstančių kolibrių ir trys šimtai šešiasdešimt tūkstančių įvairių kitų spalvotų paukščiukų kailiukų.

Man teko aplankyti vieną faktoriją Katiaroje, kur mačiau ištisus kalnus braziliškų žvėrių kailių. Dauguma jų buvo pagadinta dėl netikusio preparavimo. Žvėrių kailiai Brazilijoje neturi tokio vaidmens, kaip šiaurės kraštuose, o vis dėlto jų tiekiama labai daug. Net tokių gyvulių, kaip šarvuočiai, kailių daug parduodama. Iš jų dirbamos saldainių dėžutės, visokios rūšies rankinukai, o labiausiai mandolinos. Pastarųjų apsčiai galima matyti visoje Pietų Amerikoje. Net kai kuriems puošniems vabzdžiams gresia pražūties pavojus. Prie tokių priklauso spalvoti vabalai, o ypač drugiai *Morpho:* Rio de Žaneiro krautuvėse mačiau jų pilnas vitrinas su daugybe beprasmiškiausių daiktelių, padarytų iš šių drugių sparnų. Nepaliekami ramybėje ir ropliai, kurių gražios margos odos naudojamos visokiems dirbiniams, ypač moteriškiems batukams, rankinukams ir kt. Be to, tenka pridėti, kad dauguma pietinių amerikiečių yra dideli ginklų mėgėjai ir be šautuvo nevyksta iš namų. Net elgetos su vinčesteriu ant pečių prašo išmaldos. Manau, kad vargiai kuris brazilietis susilaiko nuo šūvio, pamatęs skruzdėdą, staugūną ar kokį kitą nekaltą gyvūnėlį. Dažnai tai daroma, norint pamaitinti šunis ar šiaip be jokio tikslo.

Gamtos apsaugos idėja dar mažai populiari Pietų Amerikoje, nors kai kurios valstybės, kaip antai, Meksika, jau yra padariusios naudingų žygių šia kryptimi. Brazilijoje svarbiausia tam kliūtis — gyventojų tamsumas ir periferinių valdžios organų silpnumas. Tolimoje

jos provincijoje dažnai net žmogžudžiai palieka nenubausti, nes nusikaltėlių negali pasiekti teisingumo organai.

* * *

Primityviausi Pietų Amerikos žinduoliai yra sterbliniai ir nepilnadančiai.

Brazilijos sterbliniai yra plėšriųjų žvėrių pobūdžio. Dvi didesnės rūšys, gamba ir mukura, turi tokius įpročius, kaip mūsų naminė kiaunė. Jos laikosi arti žmogaus gyvenamų vietų, net pačiuose kaimuose. Parakato miestely vienas gyventojas skundėsi, kad gamba apsigyvenusi jo kieme ir nuolat vagianti vištas. Šie žvėrys turi vieną gana keistą ypatybę: patekę į žmogaus rankas, jie apsimeta negyvais ir išleidžia iš tam tikrų liaukų dvokiantį skystimą. Būdavo atsitikimų, kada lyg ir padvėsusi gamba, ilgą laiką nešta už uodegos, pasitaikius progai, atgydavo ir pasprukdavo.

Pažymėtina, kad Pietų Amerikoje visai nėra žinduolių, priklausančių vabzdžiaėdžių būriui. Jų taip pat nėra Australijoje, o kadangi tik tose dviejose pasaulio dalyse sterbliniai gyvena, iš to daroma išvada, kad vabzdžiaėdžiai kilę ne iš sterblinių, bet yra tokie pat, kaip ir jie: sena grupė, atsiradusi su jais lygiagrečiai. Dauguma zoologų mano, kad iš vabzdžiaėdžių yra kilęs šikšnosparnių būrys. Jei taip, tai Pietų Amerikos, kaip ir Australijos, šikšnosparniai turi būti laikomi atėjūnais. Šita mintis visai priimtina, nes šikšnosparniai, kaip ir paukščiai, turi gerą susisiekimo priemonę.

Brazilijoje gyvena apie devyniasdešimt šikšnosparnių rūšių, ir jų, panašiai kaip ir kituose pietų kraštuose, užtinkama labai daug. Iš čia esančių rūšių paminėsime tik vampirus, kurių vien vardas kai kam sukelia

šiurpą. Mat, tie dideli (didžiausieji turi iki septyniasdešimt centimetrų sparnų tarpugaly) šikšnosparniai, esą, puola miegantį žmogų ir, vėduodami jį savo sparnais, prakanda odą ir išgeria kraują. Čia tėra dalis teisybės. Iš tikrųjų vampirai, tarp kitko, minta žmonių, o ypač gyvulių krauju, bet jų padarytos odoje žaizdos būna nedidelės ir vargiai tegalėtų rimtai pakenkti sveikatai. Mūsų gyvenamoje fazendoje kalnuose buvo tamsių urvų, kuriuose tarp tūkstančių kitų šikšnosparnių buvo ir vampirų. Vieną kartą pagavome dvi jų pateles ir, apžiūrėję jas, radome po vieną jauniklį, glaudžiai prie jų prisikabinusį.

Jei tektų charakterizuoti Pietų Ameriką pagal jos žinduolius, užtektų vien tik paminėti būrį, vadinamą nepilnadančiais. Vardą ši grupė gavo nuo to, kad jos atstovai arba visai neturi dantų, arba turi nepilną jų skaičių, palyginus su kitais žinduoliais. Šių žvėrių visa išvaizda tokia keista, kūno sudėtis tokia netobula, o gyvenimo būdas neįprastas, jog net paviršutinio žvilgsnio užtenka, kad pasakytum, jog ši grupė labai sena ir atsilikusi nuo kitų žinduolių. Ilgą laiką atskirta nuo visų pasaulio kraštų, tik Pietų Amerika galėjo užtikrinti gyvavimą šioms pasenusioms gyvūnų formoms. Bet vis dėlto šio laikotarpio nepilnadančiai sudaro vos tik menkus likučius savo nepaprastai gausios to paties būrio faunos, gyvenusios terciaro laikotarpy. Tai liudija jų iškasenos, iš kurių galime įsitikinti, kad kadaise tų rūšių buvo labai daug, o tarp jų pasitaikydavo net dramblio didumo milžinų.

Dabar Pietų Amerikoje užtinkame nepilnadančių trijų pagrindinių formų: tinginių, šarvuočių ir skruzdėdų. Tinginiai minta medžių lapais ir turi ilgus riestus nagus; kabindamiesi jais už medžių šakų, jie slenka nuga-

ra žemyn. Taip vadinami jie dėl to, kad yra nepaslankūs ir lėtų judesių. Iš tikrųjų, kai kada jie ištisas valandas nepasijudina iš vietos. Jie tada atrodo lyg kokie vapsvų lizdai. Panašumas juo didesnis, kad jų plaukai greičiau primena augalinius plaušus, negu gyvulio kailį. Tuo savo panašumu tinginiai suklaidina didelius plėšriuosius paukščius, kurie gali jais maitintis.

Skruzdėdų savo ekspedicijos metu radome tik dviejų rūšių: didelę, čia vadinamą bandeira, ir vidutinę — meirimą; be to, yra dar visai maža rūšis, kurios nepavyko surasti.

Bandeira turi iki pustrečio metro ilgio, be galo ilgą, laibą snukį ir ilgą gauruotą uodegą. Be to, ji pasižymi savo tikrai galingom pirmagalinėm kojom su ilgais riestais nagais. Kad nepagadintų savo nagų, bandeira vaikščioja sulenkusi pirštus, t. y. atsiremdama į žemę viršutine pirštų puse. Minta ji skruzdėmis ir termitais; savo stipriais nagais ji padaro termitynuose skyles ir surenka termitus. Čia jai gerai patarnauja liežuvis, kuris yra daugiau kaip trisdešimt centimetrų ilgio. Kai tik bandeira įkiša jį tarp termitų, šitie įniršę šimtais jį apkimba. Bandeirai to ir tereikia: įtraukusi liežuvį, ji praryja įkibusius vabzdžius. Sužeisti liežuvio termitai negali, nes jis turi tvirtą raginį apvalkalą.

Dažnai stebėjausi bandeiros jėga, nes reikia žinoti, kad termitynas — tai labai stiprus pastatas. Vieną sykį, norėdami sugauti termitų motiną, dviese su dideliu vargu, pavartoję geležinę dalbą, vos vos išardėme termityną. O kiek tokių bandeiros išardytų termitynų teko pamatyti po kiekvienos nakties! Visa paaiškėjo tik nupreparavus šį žvėrį. Iš tikrųjų, tokių stiprių raumenų neteko man matyti jokio kito žvėries kojose, o taip pat tokių storų sausgyslių, valdančių jo pirštus. Didžioji

skruzdėda dėl termitų naikinimo yra naudingas gyvūnas, tačiau braziliečiai persekioja ir užmušinėja šiuos žvėris, kur tik gali. Bet nereikia manyti, kad skruzdėda bejėgė, kai jos gyvybei gresia pavojus. Sužeista arba priešų apsupta, ji atsisėdus išplečia savo pirmagalines kojas ir stengiasi apkabinti priešą savo baisiais nagais. Vienu akimirksniu priešas esti pritraukiamas, suspaudžiamas glėby ir sužeidžiamas nagais. Šuo tokiu atveju greit gauna galą. Braziliečiai pasakojo mums tokį nuotykį. Vienas kolonistas, išėjęs medžioti su savo sūnum, netrukus persiskyrė su juo miške. Po kiek laiko jis išgirdo šunį lojant, o kartu ir žmogaus šauksmą. Atbėgęs tėvas pamatė savo sūnų skruzdėdos glėby, besiraičiojantį ant žemės. Taikydamas į skruzdėdą, jis bijojo nudėti ir sūnų, bet vis dėlto laimingai nudėjo žvėrį. Su dideliu vargu pavyko tėvui ištraukti iš užmušto žvėries nagų savo sūnų, jau tiek sužalotą, jog ilgokai teko jam išgulėti ligoninėje. Kiek čia teisybės, patikrinti negalėjome.

Ekspedicijos metu sumedžiojome tik dvi dideles skruzdėdas ir apie dešimtį vidutinių meirimų. Pastarosios rūšies įsigijome ir gyvų egzempliorių, nes šiuos lėtus gyvulius pagauti nesunku. Atneštas į kambarį, meirimas mažai kreipdavo dėmesį į žmogų, bet, jeigu kas norėdavo jį paimti į rankas, jis atsistodavo tokia pat poza, kaip bandeira, ištiesdamas pirmagalines kojas. Žinoma, jis neturėjo tiek jėgų, kiek jo didesnysis giminaitis, bet vis dėlto jo glėbio reikėjo labai saugotis. Vieną sykį, man sergant ir gulint lovoje, buvo atneštas gyvas meirimas. Aš likau namie su juo vienas ir stebėjau, ką jis veiks. Pavaikščiojęs po kambarį, jis pradėjo lipti ant mano lovos, kas jam pagaliau ir pavyko. Kadangi aš tyčia gulėjau nekrutėdamas, jis

apuostė mane, perlipo bent keturis kartus ir, susirangęs kaip šuo, užmigo.

Trečioji nepilnadančių grupė yra šarvuočiai, vadinami taip dėl to, kad jų kūnas apaugęs kaulinių plokštelių šarvais. Kaip ir skruzdėdos, jie apsiginklavę stipriais riestais nagais, kuriais išsikasa urvus ir išsirausia iš žemės maistui smulkių gyvūnų. Šarvuočių yra keletas rūšių; juos visus braziliečiai vadina tatu, pridėdami šį ar kitą būdvardį, pažymėti atskiroms rūšims. Šių žvėrių užtikdavom dažnai, bet tik trijų rūšių. Dažnai irgi pagaudavom jų gyvų. Savo judesiais jie šiek tiek panašūs į mūsų ežį, bet bėga gana greit, tačiau ne taip greitai, kad žmogus negalėtų jų pavyti. Ištikus pavojui, jie stengiasi ko greičiau pasislėpti savo urve, o jei jo arti nėra, tai bando įsikasti į žemę. Esant sausam orui, o ypač sudžiūvusiame moly, tas jiems dažniausiai nepavyksta. Pagautas tatu būna veik bejėgis, nes gali gintis vien tik savo nagais. Medžioklėje sugavę tatu, dažnai rūpindavomės, ką su juo daryti. Pirmą sykį padėjome savo belaisvį į kuprinę, ketindami jį parsinešti gyvą, tačiau jisai savo riestais nagais tuoj sudraskė kuprinės brezentą ir iškrito žemėn. Reikėjo vėl jį gaudyti. Mūsų medžioklės draugas, narsus medžiotojas Žonas, pamokė mus, kaip tokiu atveju daroma Brazilijoje. Atjojęs vieną sekmadienį, jis įteikė mums du „tatu galinha" [1]. Jie taip vadinami dėl ilgų, į paukščių snapą panašių snukių. Abudu buvo suvystyti kaip kūdikiai, tik ne į vystyklus, bet į kelnes, po vieną į kiekvieną klešnę, ir apvynioti buriti palmės plaušais. Abu tie „kūdikiai" buvo pakabinti abipus balno. Šis transporto būdas gal ir geras, bet mums pasirodė nepriimtinas, nes,

[1] Vištinius šarvuočius.

pritaikius jį medžioklės metu, tektų laikinai atsisakyti tam tikros rūbų dalies arba nešiotis jų atsargą...

Šarvuočiai nėra labai baikštūs. Mūsų ekspedicijos narys Palionis, užtikęs miške šarvuotį besirausiant po medžiu, patylomis priėjo iš užpakalio ir sudavė jam per šarvą entomologinio samtelio kotu; šarvuotis pašoko tiesiai aukštyn ir greit smuko į krūmus. Taip pat šokteldavo aukštyn ir kiti šarvuočiai, parnešti namo ir paleisti iš vystyklų.

Namie laikomi tatu tuoj imdavo siūlomą jiems maistą, kaip antai, mėsos gabaliukus, pieną, bananus ir kt. Jie mažai paisydavo žmonių. Mums preparuojant namie kokį nors didesnį žvėrį, priėjęs tatu imdavo iš kito galo graužti jo mėsą, be to, gerdavo pieną iš laikomo ties jo nosim dubenėlio. Manau, čia pasireiškia ne tiek jų intelektas, kiek netobula psichika.

Šarvuočių mėsa gana skani, juo labiau, kad jie dažnai būna nepaprastai riebūs. Sertono gyventojai juos paruošia šiuo būdu. Išėmę vidurius, jie kepa tatu jo nuosavam šarve, kuris kaip tik turi dubens pavidalą. Mes iš pradžių nenorėjom ragauti jų mėsos, bet, kai mūsų virėjas ėmė įsakmiai tvirtinti, kad „E verdade, que carne do tatu e muito gostosa" [1], mes ėmėm ją valgyti ir tikrai buvome patenkinti.

Bene pirmas didesnis žvėris, su kuriuo Brazilijoje tenka medžiotojui susidurti, tai kapivara, kartu panašus į mūsų bebrą ir į kiaulę. Tai graužikų būrio žinduolis. Kaip ir kiti graužikai, kapivara turi iš priešakio tik dvi poras dideliausių, lenktų, kalto pavidalo dantų. Panaši ji į kiaulę tik tiek, kad esti aukštom kojom, o pirštai su plačiomis nagomis. Suaugusi kapivara yra maždaug

[1] Tikrai tatu mėsa labai gardi.

nepenėto metinio paršo didumo ir sveria apie penkiasdešimt kilogramų. Šie žvėrys laikosi upių bei ežerų pakraščiuose ir balose. Visur, kur rasdavom jų apsčiai ir kur tik žemė drėgna, galima aptikti jų savotiškų pėdų žymes. Jos minta vandeniniais augalais ir žolėmis, dėl to, tur būt, ir gavo kapivaros [1] vardą.

Pirmą sykį nuėjęs į Brazilijos mišką ir gėrėdamasis medžiais, paukščiais ir drugiais, slankiojau be jokio aiškaus tikslo; tik staiga išgirdau kažkokį baisų žvėries balsą. Tuoj sutraškėjo sausos šakos, ir pamačiau keturis—penkis rudos spalvos žvėris, po kits kito šokančius į artimą ežerėlį. Tai buvo kapivaros. Paskui pasirodė, kad jų gausu aplink mūsų namus, o nakties metu jos net ateina į daržą. Vieną naktį buvome pažadinti iš miego didžiausio triukšmo. Tuoj už lango kažką įnirtingai puolė mūsų šunys. Žovinas uždegė žiburį, o mes visi vienmarškiniai stvėrėm šautuvus, peilius... suskardėjo Žovino balsas: „Rapace, Correnti, Mueda... todos cachoros aqui, aqui..." [2] Pamanėm, kad garsusis Brazilijos plėšikas Lampjonas (Lampeao) užpuolė mūsų fazendą. Bet tuoj pasirodė, kad nuotykis ne toks jau rimtas. Prasidėjus lietingam orui, prie namų buvo pasodinta manijoko šakelių, ir kapivaros iš upės atėjo jo išsikasti. Gindamosi nuo šunų, jos pamažėli pasitraukė atgal į upę.

Kapivaras medžioti nesunku: jos nėra bailios ir dažnai prisileidžia per porą dešimtų žingsnių, ypač plaukiant upe laiveliu. Neretai pasitaikydavo užtikti visą jų šeimyną ir būdavo galima nušauti ne vieną. Tačiau ir nušautąjį žvėrį kitąsyk sunku paimti, nes dažnai ten-

---

[1] Capi Uara indėnų Guarani genties kalba reiškia „žolių valdovas".

[2] Rapai, Korenti, Mueda... visi šunys, čionai, čionai!

ka šauti pačiame vandens pakrašty, ir, jei tik mirtinai nenušaunama, tai jis nusirita į vandenį ir išnyksta iš akių. Tuo būdu daug jų praradom. Su pašauta kapivara reikia elgtis atsargiai dėl jos baisių dantų, kuriais ji ginasi ir gali padaryti rimtų žaizdų. Parakato gydytojas pasakojo man apie medžiotoją, kuris buvo kapivaros sužeistas ir apie mėnesį išgulėjo ligoninėje. Braziliečiai uoliai medžioja šiuos žvėris dėl jų kailių ir mėsos. Tiesa, kailis prastas ir pigus, o gardžios mėsos teikia tik jauni gyvuliai, bet sertono gyventojas nėra išlepintas ir valgo bet kokią mėsą. Kapivariena buvo ir mūsų ekspedicijos nuolatinis maistas.

Kapivaros giminė, irgi graužikas, yra paka. Ji daug mažesnė, iki septyniasdešimt centimetrų ilgio ir sveria maždaug devynis kilogramus. Jos spalva durpinė, o išilgai šonų eina balsvų dėmių eilės, panašiai kaip kad jaunų stirniukų. Ji taip pat laikosi arti vandens, kur išsikasa kelių metrų ilgio urvus. Šunų varoma, paka, jei negali pasiekti savo urvo, puola į vandenį ir pasineria. Braziliečiai medžioja jas dėl mėsos; kailis gi yra plonas, nestiprus ir sunkiai lupamas. Pakos būna dažniausiai tokios riebios, jog, perpiovus odą, mėsos nematyti; mėsa — balta ir švelni; tai išgarsėjęs gardumynas, labai vertinamas visoje Brazilijoje. Kadangi odą nulupti sunku, tai ruošiamą valgiui paką apšutina, kaip kad daro pas mus su paršeliais, ir kepa su oda, kuri ir neleidžia išvarvėti taukams.

Entreribeiro apylinkėse pakų visai nebuvo, bet apie Brokoto fazendą Korego Riko pakraščiuose rasdavom jų ir turime nušovę du egzempliorius.

Už paką mažesnis, mūsų zuikio didumo, žalsvai geltonos spalvos, yra agutis. Tai vikrus žvėriukas, kai kur labai apsčiai užeinamas ir medžiotojų nekenčiamas.

Mat, jis klaidina medžioklinius šunis, kurie, užuot ieškoję kitų žvėrių, vis juos varinėja.

Plėšriųjų žvėrių Brazilijoje irgi nestinga. Žiauriausias yra jaguaras „onça pintada", panašus į senojo pasaulio panterą, bet už ją didesnis kačių giminės žvėris. Neskaitant uodegos, jis yra iki dviejų metrų ilgio, gelsvos spalvos, juodomis dėmelėmis išmargintas. Kartais jų pasitaiko tamsių, beveik juodų. Jaguaras gyvena veik tik miškuose, minta stirnomis, elniais, miškinėmis kiaulėmis, o ypač kapivaromis. Bet mėgiamas jo maistas — tai veršiukai ir mulai. Jaguaras yra narsus ir gudrus plėšikas: jis nesibijo nakties metu ateiti į koralą, prie pat gyvenamų namų, pavogti iš ten veršiuką ar kumeliuką. Būna atsitikimų, kad puola jis žmogų, bet tatai daro vien seni, prityrę žvėrys. Medžioti jaguarą nelengva — tam reikalingi geri medžiotojai ir geri šunes. Tik jauni jaguarai bėga nuo šunų ir, kai šie pagaliau jiems įkyri, kopia medin. Seniai gi atkakliai ginasi ir ne vieną jų sudrasko. Medžiotojai, išgirdę šunis lojant vietoje, atsargiai prijoja nušauti jų prilaikomą žvėrį. Sakoma, kad pastarasis iš apstojusių šunų gaujos tuoj išskiria narsiausią ir nenuleidžia nuo jo akių, mažai kreipdamas dėmesio į kitus. Nutaikęs tinkamą momentą, tą vieną jis stengiasi sudraskyti. Priėjęs ar prijojęs, medžiotojas turi taikyti gerai, nes sužeistas jaguaras dažniausiai būna labai pavojingas priešas. Netolimoje mums anglų koncesijoje Bukeirone (Buqueirão) gyveno prityręs medžiotojas, nudobęs savo gyvenime vienuolika jaguarų. Šįmet jam nepasisekė: prijojęs prie šunų apsupto jaguaro, paleido į jį šūvį, bet tik sužeidė; jaguaras prasiveržė pro šunis ir šoko ant medžiotojo; pastarasis norėjo jį pribaigti antru savo vinčesterio šū-

viu, bet tuo tarpu arklys pasijudino, ir kulka nulėkė pro šalį, o jaguaras jau buvo įsikabinęs ir draskė jį savo nagais. Nelaimingasis, pasikankinęs keletą dienų, mirė nuo baisių žaizdų.

Yra už jaguarą mažesnis tos pačios giminės žvėris ocelotas, pilkas, gražiu, simetringu, juodu raštu. Jų pasitaiko dažnai miškuose, bet kadangi jis labai baikštus, be to, medžioja tik naktį, tai sunku jį užtikti.

Jei Amerikos tigru galėtų būti pavadintas jaguaras, tai Amerikos liūto vardą pravartu būtų duoti pumai. Puma, kitaip kuguaras, savo spalva ir didumu tikrai panėši į liūtą, bet neturi karčių. Ji gyvena miškuose, bet nevengia ir aukštomis žolėmis apaugusių lygumų. Minta tais pačiais gyvuliais, kaip ir jaguaras. Mums tik vieną sykį teko su puma susidurti. Šunų varoma, ji staiga atsisuko, sunkiai apdraskė vieną šunį ir, palikusi jį staugiantį, nubėgo toliau. Vilkų ir lapių giminės atstovų Brazilija taip pat turi. Ten randamas ypatingos išvaizdos, labai ilgom kojom, rudas prerijų vilkas. Jisai žymiai aukštesnis už mūsų vilką, bet silpnesnis. Mūsų ekspedicija sumedžiojo vieną tokį egzempliorių.

Brazilijoje gyvena taip pat lapė, vadinama Azaros šuniu. Ji taip pavadinta žinomam Pietų Amerikos zoologui pagerbti. Ši lapė panaši į mūsiškę, o jos plaukas daug menkesnis, stambus ir pilkas kaip mūsų vilko. Azaros šuo yra išplitęs visoje Pietų Amerikoje, nuo ekvatoriaus iki pietinio ašigalio, ir visur jų apstu. Mes dažniausiai sutikdavom jų mėnesienos naktį, ir tuomet, jei tik mėnulio spinduliai patekdavo jiems į akis, jos žibėdavo gražia žalia šviesa. Šis žvėriukas nėra labai bailus, dėl to, jojant arba važiuojant automobiliu, prisileisdavo kartais labai arti, nors ir pėsčiam pavykdavo jų nušauti. Rapoza — taip vadina jį braziliečiai — yra

visų gyventojų nekenčiamas žvėris dėl eibių, pridaromų vištų savininkams.

Dar su vienu plėšiku teko mums susidurti upėse: tai ariranja, arba Pietų Amerikos ūdra. Nuo savo europiškos giminaitės ji žymiai skiriasi didumu, nes yra iki dviejų metrų ilgio; vien uodega apie septyniasdešimt centimetrų. Jos plaukas labai trumpas, bet tankus ir žvilgantis, tačiau menkesnis kaip mūsų ūdros. Ariranja labai plėšrus žvėris; jis puola lygiai žuvis, lygiai vandeninius paukščius ir žvėriukus, be to, labai nekenčia šunų ir dažnai papiauna juos, kada medžiojama upių pakraščiuose.

Naguočių Pietų Amerika nėra labai turtinga. Tarp jų bene įdomiausias yra tapiras, čia vadinamas anta, apie poros metrų ilgio ir maždaug vieno metro aukščio žvėris, panašus kiek į kiaulę. Jis turi ilgą kumpą šnipo pavidalo nosį ir trumpą, vos kelių centimetrų ilgio, uodegytę. Tapirai gyvena miškuose arti upių ir kitų vandenų, misdami, panašiai kaip ir kiaulė, įvairiu augaliniu maistu. Tai ramus ir baikštus gyvulys. Pajutęs pavojų, jis, pakėlęs snukį, kraipo į visas puses savo šnipą ir krutina ausis, norėdamas atspėti, iš kur ateina priešas. Šunų varomi, tapirai, jei tik negali pulti į vandenį, greit pavargsta ir atsistoję stengiasi nuo jų apsiginti. Šiaip jie visuomet bėga į vandenį, nes gerai plauko ir nardo: tuomet ir šunims sunkiau juos įveikti. Tapiro patelė su vaiku būna dar narsesnė: ji puola šunį, net žmogų, ir, jei pavyksta pasiekti priešą, drasko jį savo dantimis, kaip kad daro mūsų šernai, o paskui stengiasi sutrypti.

Braziliečiai uoliai medžioja tapirus dėl jų mėsos, o dar labiau dėl nepaprastai storos ir tvirtos odos, iš

kurios dirbami stipriausi pakinktai, kamanos ir panašūs dalykai.

Mūsų ekspedicija užtiko Brazilijoje ir miškinių kiaulių. Jos labai skiriasi nuo europiškųjų, pirmiausia savo didumu, nes dažniausiai yra tik vieno metro ilgio, skaitant ir trumputę, trijų—keturių centimetrų ilgio uodegą. Jos turi, palyginti, aukštas kojas ir grakštesnės už šerną. Jų galva, taip pat ir knislys, trumpi, o, be to, patelė turi tik porą spenių. Pietų Amerikos kiaulių, vadinamų pekari, Brazilijos miškuose labai apstu, daugiausia dideli būriai. Jos aplanko plantacijas ir pridaro eibių. Jų dantys nepaprastai aštrūs; tai puikus įrankis net kiečiausiems vaisiams aižyti. Iltys irgi smailios ir aštrios, dažnai pavartojamos kaip geras ginklas. Vieną sykį mūsų pašauta pekari griebė neatsargiai puolusį ją šunį ir padarė jo kakle baisią ilgą žaizdą.

Mes užtikome dvi pekari rūšis: mažą, apie devyniasdešimt centimetrų ilgio katitu (cotetu) ir didesnį, apie metro ilgio keišadą (queixada).

Brazilijoje gyvena ir keletas elnių šeimos rūšių, tarp jų didelis servo, didumo sulig Europos elniu, bet kitaip šakotais ragais, ir kitas mažesnis, beveik stirnos didumo, veado branka. Randama ten keletas ir stirnų rūšių su smailiais vienašakiais ragais. Jos labai grakščios ir mažutės, nes iš dviejų pasitaikiusių mums rūšių didesnioji turi tik apie šešiasdešimt septynis centimetrus aukščio, o mažesnioji — apie keturiasdešimt septynis centimetrus. Mums medžiojant, stirnų pasitaikydavo labai dažnai, jos čia paprasčiausi medžiojami žvėrys.

Norėdamas, kad skaitytojas geriau pažintų Brazilijos žinduolius, turiu dar pažymėti beždžiones, kurias braziliečiai vadina vienu bendru žodžiu — makako. Pietų Amerikos beždžionės ryškiai skiriasi nuo savo gimi-

nių, gyvenančių senajame pasaulyje, ir svarbiausias skirtumas — tai plati šnervių pertvara, nuo ko ir pati nosis pasidaro plati. Dažniausiai pasitaikydavo mums sutikti maždaug didelės katės didumo, tamsiai rausvos spalvos beždžionę, vadinamą kapucinu. Jų yra visuose miškuose, kur tik auga aukšti medžiai, o ypač žatoba (jatoba), kurios vaisius jos labai mėgsta. Beveik visuomet sutikdavau jas būriais, susispietusias medžių viršūnėse po penkias ar dešimt. Kapucinai turi švelnesnį ir įvairesnį balsą už kitas beždžiones. Tarp kitko, jie gana maloniai kurkia, šiek tiek panašiai į mūsų karvelį purplelį. Kad jų miške yra, paprastai galima pažinti iš daugybės ant žemės primėtytų žatobos vaisių, sumuštų ir pusiau nuėstų. Šie vaisiai — tai didelės ankštys su tvirtu apvalkalu. Kapucinai, paėmę ankštį, daužo ją į storą šaką, bet moka pavartoti tam tikslui ir akmenį. Užsiėmęs savo darbu, būrys prisileidžia žmogų gana arti, bet po šūvio visa kompanija skubiai iškrinka į visas puses, šokdama nuo vieno medžio ant kito. Pavojui praėjus, jie ima šauktis kurkimu. Kartą, pamėgdžiodamas šitą balsą, prišaukiau vieną kapuciną visai arti.

Kita dažnai mums pasitaikanti beždžionė buvo staugūnas, braziliečių vadinamas guariba. Tai labai keistos išvaizdos padaras. Jis yra vidutinio šuns didumo, bet labai laibo liemens, turi ilgas rankas, kojas ir uodegą. Patinas esti juodas, o patelė šviesiai gelsva, be to, patinas turi ilgoką juodą barzdą. Staugūnų balso aparatas yra didelės kaulinės pūslės pavidalo, dėl to ir jo kaklas, ypač patino, žymiai išsiplėtęs. Labai įdomi jo uodega. Ji esti apie septyniasdešimt centimetrų ilgio, apatinė jos pusė plika, bet oda toje pusėje stora, šiurkšti, kaip kad esti kojų paduose. Uodegos raumenys labai stiprūs, ir tokią uodegą ši beždžionė panaudoja taip pat,

kaip ir ranką. Tikrai būtų galima ją pavadinti penktąja beždžionės ranka. Su savo uodega guariba gali pasikabinti ant šakos ir, turėdama laisvas kojas bei rankas, laisvai skinti lapus ir vaisius. Kiek toji uodega yra stipri, rodo tas faktas, kad guariba gali pasikabinti ant šakos, padariusi tik mažą kablelį iš savo uodegos galo. Staugūnai, padėti į narvą ir negalėdami pasiekti rankomis kokio nors daiktelio, iškiša savo uodegą pro narvo virbus ir paima jį su pačiu galiuku. Pašautas staugūnas dažniausiai irgi lieka medy, pakibęs ant savo uodegos galo, net miręs jis nekrenta žemyn.

Iš visų beždžionių staugūnai turi stipriausią balsą. Jie suruošia savotiškų koncertų, girdimų bent per pusantro kilometro. Tai jau ne staugimas, kaip paprastai manoma, o greičiau karkimas, ir dėl to staugūno vardas jiems nelabai tinka. Koncertas turi savo taisykles ir tvarką. Jį pradeda vyriausias būrio patinas — solistas, ir jo balsas visą laiką vyrauja. Pirmą kartą išgirdau tokį koncertą Sako Meija (Sacco Meya) miške, Rio Preto upės pakrašty. Taip nustebau, išgirdęs tuos keistus garsus, kad sustojau, negalėdamas jų išaiškinti. „Tai guaribos!"— pasakė lydėjęs mane mulatas. Kadangi ir tas žodis ligi šiol man buvo negirdėtas, pamaniau, kad arti esanti kokia įmonė, kurios mašinos dirba visu tempu. Negalima pasakyti, kad staugūnų koncertas būtų nemalonus. Priešingai, nakvodamas miške ir girdėdamas jį, nujausdavau jame tam tikrą harmoniją su tropikų vakaru ir tūkstančiais balsų. Tur būt, tą patį jaučia ir brazilietis, nes sako: „guariba canta"— staugūnas gieda, o ne staugia.

Staugūnus medžioti nesunku, nes balsas nurodo jų buveinę. Tam naudingi ir šunes, kuriuos beždžionės mėgsta erzinti iš medžio šakų. Išgąsdinti, ypač po šū-

Žovinas su tantalu ir Fanstilis su skruzdėda

Didžioji skruzdėda

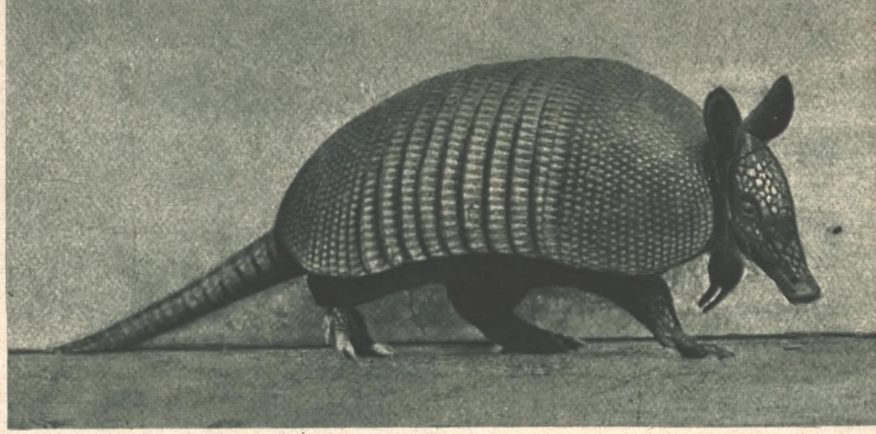

Šarvuotis

Kapucinas

vio, staugūnai pakrinka į visas puses, žymėdami mėšlu savo pasitraukimo kelią. Jų kailis beveik niekam netinka, bet mėsa yra valgoma.

Be minėtų beždžionių rūšių, Brazilijoje yra daug kitų. Iš jų paminėsime tik mažilytę, kartais voverės didumo beždžionėlę sagin (saguim). Tai nepaprastai gražūs, švelnūs ir grakštūs gyvulėliai. Visos jos turi tankius kailiukus ir įvairius pagražinimus veide, pavyzdžiui, baltų ilgų plaukų kuokštelius, ūsus, antakius ir t. t. Belo Horizonto miesto sode man teko matyti jų visą šeimyną. Jos buvo tokios jaukios, jog nusileisdavo paimti banano iš mano rankų. Plaukdamas garlaiviu ir sustojęs Baijoje, mačiau daugybę šių beždžionėlių sugautų. Jas pardavinėdavo po du milreisus. Deja, šių švelnių gyvūnėlių išlaikyti Europoje dėl šalto klimato negalima, dažniausiai jos miršta dar kelionėje.

PAUKŠČIAI

Iš gausių Brazilijos gyvūnų bene didžiausią įspūdį gamtininkui daro paukščiai. Tą patį patyrėme ir mes. Jau pirmą rytą prikėlė mus iš miego papūgų riksmas. Išėjęs į kiemą, pamačiau tokį vaizdą, kuriuo ne kiekvienam gamtininkui lemta pasigėrėti. Ant aplinkinių medžių tupėjo papūgų būriai. Jose vyravo ryški žalia spalva, bet buvo matyti taip pat mėlynų, geltonų ir raudonų spalvų. Aišku, čia tie paukščiai prie žmonių pripratę, nes lengvai prisileisdavo per dešimtį žingsnių. Po kiek laiko jie ėmė nutūpti į lovius, kur buvo beriama druska galvijams, ir tuomet vaizdas pasidarė dar gražesnis.

Netrukus ilgi mediniai loviai prilipo šių spalvotų paukščių, kurie rinko čia druskos likučius. Kartais jų būrys, kažko pasibaidęs, keldamas neapsakomą triukšmą, apsukdavo ore ratą ir vėl nusileisdavo į lovį. Priėjęs kiek galėdamas arčiau, gėrėjausi šiuo nepaprastu vaizdu. Galėjau tuomet nustatyti ne mažiau kaip keturias rūšis: vieną ararų genties ir tris *Conurus* genties — pleištauodeges. Papūgos atsilankydavo mūsų kieme kasdien taip punktualiai, jog iš jų riksmo tiksliai žinodavom valandą. Atskridusios apie pusę šešių ryto, jos iš pradžių nutūpdavo ant medžių ir tekančios saulės šviesoje valydavosi plunksnas, paskui nusileisdavo į lovius, o apie septintą valandą dingdavo. Žinoma, mes nutarėm nebaidyti jų ir negadinti šio gražaus vaizdo; rinkiniams reikalingus egzempliorius nušovėme toliau nuo namų.

Daugumas Pietų Amerikos papūgų turi ilgą, pleišto pavidalo uodegą, kas teikia joms savotišką išvaizdą ir davė pagrindo pavadinti visą šeimą pleištauodegiais. Šiai šeimai priklauso jau minėtos araros. Pastarosios skiriasi nuo kitų papūgų plikais, spalvota oda pridengtais skruostais ir galingais riestais snapais, kuriais jos gali aižyti kietus palmių riešutus. Šiai papūgų genčiai priklauso labai dideli paukščiai, kaip antai: mūsų kranklio didumo mėlynoji su geltona apačia arara, turinti apie šešiasdešimt centimetrų uodegą. Mes gana apsčiai užtikdavom šios pastarosios rūšies ararų kokosinių palmių miškeliuose apie Brokoto fazendą. Nors jos labai bailios, tačiau gavome keletą egzempliorių savo rinkiniams. Mums gyvenant toje fazendoje, kas rytą ir vakarą, taip pat labai punktualiai, atskrisdavo kitos, mažesnės araros, žalios, su mėlyna galva ir raudonais pečiais. Jos nutūpdavo spygliuotų palmių viršūnėse ir lesdavo jų vaisius. Mažiausia rūšis mūsų užtiktų

papūgų, *Psittacula passerina*, buvo žvirblio didumo, labai graži, žalia, tamsiai mėlynais sparnais.

Be pleištauodegių papūgų Pietų Amerikoje gyvena gentis, vadinama amazona. Amazonos yra stiprios, masyvios sudėties ir turi gana trumpą, lygiai nupiautą uodegą; jose vyrauja graži, ryškiai žalia spalva. Jų pasitaiko keletas rūšių. Šios genties papūgos išsiskiria iš kitų savo išsivysčiusia psichika, dėl ko jos, paimtos nelaisvėn, lengvai prijunksta ir nepaprastai prisiriša prie žmogaus. Jos ne tik pramoksta daug žodžių ir ištisų sakinių, bet gerai atskiria žmones, reikšdamos vieniems savo simpatijas, kitiems antipatijas. Dėl to tie paukščiai braziliečių labai mėgiami ir laikomi namuose. Net vargingiausio kaboklo name užtiksi šį paukštį. Keletą kartų, eidamas Brazilijos miestelio gatve, esu išgirdęs klausiant: „Ta con fame? Ven ca!"[1]. Apsidairęs pamatydavau lange bešaukiančią amazoną. Jų prisirišimas prie šeimininko būna toks didelis, jog gina jį nuo svetimų žmonių nelyginant šuo. Papūgos, be abejo, sudaro tipišką tropikų savumą, panašiai kaip palmės arba lianos. Jos net nėra būtinai su kokia augalų grupe surištos, pasitaiko lygiai miškuose, lygiai sertone, kur tik yra bet kokių medžių. Jų gyvumas, veiklumas, margos ryškios spalvos ir skardūs balsai palieka neišdildomą įspūdį žmogui, bent vieną sykį aplankiusiam tropikų miškus. Tokių atmintinų paukščių, kaip papūgos, Pietų Amerika turi daug.

Dar mes nespėjome atvažiuoti į Entreribeirą, o jau pakely ir stotyse vis užtikdavom rudą, strazdo didumo, paukštį, kuriam braziliečiai davė „Molio Jono" vardą (João de Barro). Būtų klaida manyti, kad jis lietuviškojo

[1] Tu alkanas? Eikš čia!

„Molio Motiejaus" giminė. Deja, taip nėra. Kiek „Molio Motiejus" lepšys, tiek „Molio Jonas" vikrus. „Molio Jonų" pilna visur, tiek miškuose, tiek kiemuose. Su žmogum jis susidraugavo kaip mūsų žvirblis ir visiškai jo nepaiso. Jis didelis nenuorama, ir jo balsas visur girdėti. Sunku tą balsą nusakyti. Tai aistringa giesmelė, kurią paprastai gieda jų porelė, tupėdama ant tvoros ar sausos šakos, rodos, dėdama visas pastangas, kad ją kuo toliau išgirstų žmogus. Savo brazilišką vardą šis paukštis gavo nuo to, kad lipdosi lizdus iš molio, kraudamas juos ant storų šakų. Jo lizdas atrodo kaip maža krosniukė ir yra labai stiprus. Nuo angos eina spiraliai užsukta ertmė, kurios gale daromas minkštas patiesalas kiaušiniams dėti. Kadangi „Molio Jonas" yra labai paprastas paukštis, tai jo lizdą galima pastebėti jau pro traukinio langus ne tik ant medžių šakų, bet dargi ant telegrafo stulpų. Šis paukštis savo statyba daug patarnauja kitiems paukščiams, pavyzdžiui, kregždėms, kurie naudojasi jų apleistais lizdais. „Molio Jonas" yra, be abejo, vienas populiariausių Brazilijos paukščių ir visur labai mėgiamas. Tiesa, negalima pasakyti, kad čia jis atstoja mūsų žvirblį. Panašių žmogaus įnamių, kaip mūsų žvirblis, yra Brazilijoje keletas, o gal ir keliolika rūšių.

Mūsų varnėno rolę Brazilijoje pasiėmė irgi juodas ir to paties didumo paukštis prozaišku vardu — Passaro preto [1]. Kiekvienam, atvažiavusiam čionai, jis tuoj krinta į akis, teisingiau pasakius, „į ausis", nes tai labai geras giesmininkas, dėl to dažnai laikomas narveliuose. „Juodasis paukštis", kaip ir mūsų žvirblis, visiškai prisitaikė prie žmogaus ir gerai jį išstudijavo. Jis sulesa

[1] Juodas paukštis.

daugybę visokių vabzdžių ir kitų smulkių gyvūnų, neatsisako taip pat grūdų ir vaisių. Kaip atidžiai jis seka žmogaus veiksmus, įrodo štai toks faktas: Brokoto fazendoje ant didelio akmens daužėme kokosinės palmės riešutus, ir štai, mums pasitraukus, po dviejų valandų pamačiau, kaip „juodieji paukščiai" iš sudaužytų kevalų rinko sugrūstų branduolių likučius. Apskritai, šis paukštis yra neatskiriamas Pietų Amerikos fazendos atributas; man visuomet paliks atminty jo daili giesmelė, o kartu su ja palmė, bananai ir tolimas stebuklingo grožio kraštas...

„Juodasis paukštis", būdamas kuklios vienodos spalvos, priklauso gana didelei margaspalvių, labai gražių paukščių šeimai, vadinamai ikteridais. Ši šeima, dėl savo panašumo į mūsų varnėną, galėtų būti pavadinta Amerikos varnėnais; jų yra nuo žvirblio iki varnos didumo. Mums dažnai tekdavo susidurti su jais. Paminėsiu pirmučiausia gražųjį sofre, puikiai oranžinės spalvos, juodai ir baltai margą, linksmą ir gerą giesmininką. Bet ypačiai atmintini paliks man goašai. Tuo vardu vadinamos dvi artimos paukščių rūšys: vienas beveik mūsų žalvarnio didumo, ryškiai juodas, su baltu snapu, žydriom akim ir raudonu kaip kraujas antuodegiu; kitas špoko didumo, rausvai juodas, durpinėmis akimis ir raudonu antuodegiu. Tie paukščiai pasižymi pomėgiu gyventi bendruomenėmis. Miške, vandens pakrašty, o kartais net sode, visai arti namų, jie pasirenka tinkamą medį, daugiausia pasvirusiomis šakomis, ir ima čia kurti savo koloniją. Jų lizdas labai savotiškas: tai maišas, kartais iki vieno metro ilgio, turintis platų dugną ir siaurą viršų. Viršūnė prikabinama prie pasvirusios šakos, ir tuo būdu lizdas, kabodamas ore, laisvai siūbuoja. Lizdas yra išpintas iš augalinių plaušų,

rodos, daugiausia iš palmių lapų, kurių plaušai pasižymi dideliu tvirtumu, dėl to ir pats lizdas labai tvirtas, nors sienelės retos, net permatomos; gerai išklotas tik dugnas. Anga įlįsti padaryta viršuje, toje vietoje, kur lizdas yra prie šakos prikabintas. Jos kraštai taip sustiprinti, jog gana sunkus paukštis atsitūpęs jų nesuardo. Minėtos dvi rūšys dažnai sudaro bendrą koloniją, t. y. sukrauna savo lizdus viename medyje arba, jei kolonija didelė, keliuose artimuose medžiuose. Viena tokia kolonija buvo netoli Entreribeiro, pačiame pakrašty ežero Lagoa Grande. Lizdai buvo pakabinti ant nedidelių, viršum vandens pasvirusių medžių šakų. Aš labai mėgdavau ten nueiti pasigėrėti šiais gražiais paukščiais. Jie, visai manęs nepaisydami, atlėkdavo ir išlėkdavo iš savo lizdų, pynė kitus. Įdomu buvo matyti, kaip jie, atnešę ilgą pluoštą, įpindavo jį į pradėtąją statybą. Kito ežero pakrašty mačiau nedidelį medį, gal tokio didumo, kaip sena slyva; jame suskaičiau trisdešimt šešis šių paukščių lizdus. Brokoto fazendoje, kur teko praleisti paskutines dienas Brazilijoje, goašų kolonija buvo įsikūrusi aukštoje palmėje. Ten buvo apie dvidešimt lizdų, kartais po tris pakabintų ant vieno lapo. Palmė buvo prie pat langų, ir paukščiai neapsakomai lalėjo nuo pat ankstyvo ryto.

Ikteridų balsai labai įvairūs, ir iškart sunku manyti, kad visi priklauso vienai rūšiai. Vienas jų šnektos posmas panašus į žodžius: „qui pro quo". Visą laiką, kai tekdavo būti namie, turėdavome gražių progų šiuos paukščius stebėti, juo labiau, kad jų gyvenimo ratas buvo neplatus. Tame pačiame sode, netoli jų lizdų, buvo keliolika žabotikabos medžių, aplipusių nunokusiais vaisiais. Čia susidarė tikra paukščių knibždynė. Mūsų goašai nuolat ten lankėsi ir lesė gardžias sultingas uo-

gas. Kartu su jais apsilankydavo įvairių kitų paukščių, su kuriais jie smarkiai ir triukšmingai pešdavosi.

Vieną sykį pasitaikė man užtikti goašams artimos giminės paukščių, vadinamų žapu (japu). Jie yra durpinės spalvos, su geltonomis uodegomis, dideliais baltais snapais ir kuoduku ant galvos. Šie paukščiai daro panašius lizdus ir kuria kolonijas, bet aptikti jų kolonijų man nepavyko.

Kitas šios grupės atstovas, visai juodas, porą sykių pasitaikė man Rio Preto upės pakrašty. Jis pasižymi tuo, kad nekuria kolonijų, ir tuo, kad pina nepaprasto ilgio ir stiprumo kriaušės pavidalo lizdą. Tai *Amblycercus decumanus.*

Nors kai kurie Brazilijos paukščiai ir yra šiek tiek panašūs į artimas mūsų krašto rūšis, tačiau jokie paukščiai man taip nepriminė mūsiškių, kaip dvi strazdų rūšys [1], su kuriomis tekdavo čia dažnai susitikti. Pirmas jų — nežymių pilkų spalvų, kitas — pilkas, su aiškiai rudu pilvu. Nors jie savo spalva skyrėsi nuo mūsiškių, bet judesiais ir šaukimo balsu visai į juos panašūs; pagaliau ir giesmė jų tokia strazdiška, jog kitų paukščių balsų chaose iš karto galima pažinti. Norom nenorom ateina galvon nepaprastas paukščių paralelizmas, susidaręs taip tolimuose kraštuose, kaip Pietų Amerika ir Europa. Įdomu, kad Brazilijoje strazdai žmonių gerbiami, kaip ir mūsiškiai, dėl to jų poezija, kaip ir mūsų liaudies dainos, dažnai mini „sabia" [2].

Labai charakteringa ir graži Pietų Amerikos paukščių grupė yra tanagros. Sistematikos atžvilgiu jos stovi tarp giesmininkų ir kikilių, pasižymėdamos gražiais

[1] *Turdus crotopterus* ir *Turdus rufiventer.*

[2] S a b i a *(braz.)* — strazdas.

balsais ir kartu ryškiomis spalvomis. Mūsų sode, Brokoto fazendoje, nunokus žabotikabų vaisiams, dažnai lankėsi įdomus mūsų sniegenos didumo paukščiukas. Jo plunksnos su vyraujančia tamsiai raudona spalva atrodė lyg mašastas. Šį paukščiuką braziliečiai vadina „pipira". Dar gražesnis ir kiek didesnis jo giminaitis, visas raudonos spalvos, vadinamas „tapiranga". Abi šias rūšis dėl jų gražumo braziliečiai laiko narveliuose.

Mūsų musinukes Pietų Amerikoje pavaduoja į jas panašūs paukščiai, bet sudarą labai didelę grupę, vadinamą tironais. Vienas tų paukščių, geltona papilve, mūsų medšarkės didumo, gyvena visur arti žmogaus sodybos ir priklauso prie labai populiarių Brazilijos paukščių. Portugališkai jis vadinamas „bem-te-vi" [1]. Tuo pavadinimu pamėgdžiojamas šio paukščio balsas.

Su tuo susijusi ir visa eilė pasakų, kur dažniausiai pašiepiamas atvažiavęs į Braziliją lyg ir kvailas portugalietis, klaidinamas visur girdimu šauksmu: bem-te-vi. Tarp tironų labai daug paukščių, pasižyminčių savo gražiomis spalvomis arba nepaprastos išvaizdos plunksnomis.

Tankiuose krūmuose, apaugusiuose mūsų upelį, dažnai tekdavo girdėti gan tylų kurkimą. Tartum būtų kurkusi didelė varlė. Gerai įsiklausius, buvo galima išgirsti kelių kitų paukščių aistringus balsus. Tai kurkė tukanas, o kitais balsais rėkė maži paukščiukai, visaip stengdamies jį nuvaryti, nes tukanas lesa jų kiaušinius. Dažnai buvo galima matyti, kaip elgiasi įvairūs smulkūs paukščiai, stengdamiesi atsikratyti pavojingos tukanų kaimynystės. Įsitikinau, kad geriausią priemonę

[1] Gerai — mačiau tave.

pavartoja kai kurie tironai. Jie savo stipriu snapu įsikerta jam į uodegą ir pasikabina ant jos. Visuomet tai matydavau ore, paukščiams skrendant. Prasmė aiški: uodega atstoja paukščiui vairą, ir, suprantamas daiktas, prikabinus prie jo kokį sunkumą, paukštis negali skristi ten, kur nori. Jis yra nunešamas apsunkinto vairo.

Tukanai — tai endeminė Pietų Amerikos paukščių grupė. Jų yra keliolika rūšių, ir visi atrodo labai nepaprastai. Man teko rasti tik dvi jų rūšis, bet dažniausiai pasitaikydavo viena. Tai mūsų kovo didumo paukštis, juodas, su baltu pagurkliu ir raudonu pilvu. Bet svarbiausias jo požymis, kaip ir kitų šios genties rūšių, tai milžiniškas riestas snapas, apie penkių centimetrų aukščio ir apie penkiolikos centimetrų ilgio. Jis puikios oranžinės spalvos ir toli matomas. Tukanui skrendant, šis neproporcingai didelis snapas teikia kažkokią keistą, nepaprastą išvaizdą. Nors jis toks didelis, bet drauge ir labai lengvas, nes sudarytas iš ploniausio kaulelių rezginio, atrodančio nelyginant muilo putos, ir iš plono raginio apsiausto. Kitos tukanų rūšys turi žalius snapus su geltonais kraštais. Kai kurių snapai dantuotais kraštais. Specialioje literatūroje nurodoma, kad tukanų maistas yra įvairūs vaisiai ir kiaušiniai. Didelis riestas snapas, tur būt, pritaikytas kiaušiniams lesti.

Plaukiant laiveliu mūsų upe, dažnai tekdavo sutikti nepaprastai grakštų ir gražų paukščiuką, kurio visa viršutinė kūno dalis žalia su puikiu aukso atspindžiu, o apačia ruda, su baltu pagurkliu. Dažniausiai tie paukščiai tupėdavo dviese ant sausos šakos; tik retkarčiais jie išlėkdavo oran pagauti termito ar musės. Jie būdavo labai nebailūs ir prisileisdavo gal per tris—keturis

žingsnius. Tas paukštis, moksliškai vadinamas *Galbula viridis*, yra atstovas gana didelės *Galbulidae* šeimos, charakteringos Pietų Amerikai. Gaila tik, kad daugiau rūšių mums neteko rasti. Dėl to dažnai sutikdavom netolimų jos giminių trogonų. Viena jų rūšis, *Trogon surucura*, net labai apsčiai gyvena miškuose. Tai puikus paukštis, žalios metalinės spalvos nugara ir raudona apačia.

Artima šiai grupei yra mūsų gegutė, ir, jei neskaityti kitos labai retos rūšies, ji sudaro Europoje vienintelį savo šeimos atstovą. Kas kita Pietų Amerika: čia gegučių rūšių labai daug, ir kai kurios tokios paprastos, kaip mūsų startos arba zylės. Visos jos savo bendra išvaizda labai panašios į mūsiškę, nes visos turi lenktą snapą, laibą kūną, trumpas kojas ir ilgą apvalią uodegą. Yra žinoma, kad mūsų gegutė paveda perėti savo kiaušinius kitiems paukščiams, dėdama juos po vieną į kiekvieną svetimą lizdą. Ligi šiol neaišku, kokiu būdu gegutė išsiugdė šį keistą paprotį. Pietų Amerikos gegutės iš dalies nušviečia šį klausimą. Mat, jų keletas patelių daro bendrą lizdą ir deda ten savo kiaušinius. Nuo tokio papročio nesunku pereiti į tokį, kaip mūsų gegutės.

Tarp Brazilijos gegučių bene bus paprasčiausia nedidelė, visa juoda gegutė, čia vadinama ani. Jos sutinkamos būriais, dažniausiai tarp besiganančių galvijų. Jos renka nuo jų erkes, kurių Brazilijos gyvuliai neparastai apnikti. Dėl to gegutė ani laikoma čia naudingu paukščiu; be to, jos turi gana malonų, skardų balsą. Daug rečiau man pasitaikė artima ani giminė, vadinama „didžiąja ani", nes ji bent du kartus didesnė, tamsiai juoda, su puikiu metaliniu atspindžiu kaip mūsų kranklys. Be šių dviejų rūšių užtikau dar keturias kitas,

Man krito į akis kuoduotoji palša rūšis, panašiai kaip ani, skraidanti būriais ir vadinama guira, bet dar labiau kita — ryškiai rudos spalvos, labai ilga uodega. Pastarųjų miške galima sutikti pavieniui; ji turi labai keistą balsą, primenantį katės kniaukimą, dėl to sertono gyventojas mano, kad šiuo paukščiu virsta nudvėsusi katė, ir vadina ją „alma do gato" [1].

Gegutė ani yra vienas iš labiausiai paplitusių Brazilijoje paukščių. Kur tik yra galvijų, ten aptiksi ir šių gegučių. Su dideliu įdomumu stebėdavau šių paukščių veiklą galvijų būryje. Dažnai ant vienos karvės tupėdavo jų keletas — ir ant nugaros, ir ant kaklo, ir ant ragų. Ieškodamos erkių, jos stengiasi pasiekti minkštas kūno dalis — papilvę, pauodegį ir kartais karvės uodega nusileidžia žemyn, kad ten susirastų daugiau. Jų tvirtas, aukštas, kiek lenktas snapas primena man dantų gydytojo reples — tai tinkamas įnagis erkei iš odos ištraukti.

Kalbėdami apie gegutes, turime paminėti jų netolimus gimines — tulžius. Šių paukščių Lietuvoje turime vos tik vieną rūšį, o Europos pietuose gyvena dar kita, taigi iš viso mūsų žemyne tėra tik dvi rūšys, bet atogrąžų kraštuose gyvena jų daug. Tulžiai — labai savotiški paukščiai, nepaprastai didele galva ir didžiuliu snapu, gi kojos ir uodega jų — trumpučiai. Dėl to atrodo keistokai, bet spindi puikiomis margomis spalvomis, kurias tik galima atrasti nebent egzotiškų drugių sparnuose. Brazilijoje man teko jų aptikti tris rūšis. Viena — beveik mūsų kovo didumo, melsva nugara ir ruda papilve, kita — mažesni, su puikia žalios spalvos nugara ir baltais taškeliais, trečia — dar ma-

[1] katės siela

žesni, beveik žvirblio didumo. Šios trys rūšys — gana paprasti paupių ir balų paukščiai. Savo papročiais jie skiriasi kiek nuo mūsiškio. Mūsų tulžys tyko žuvų, tupėdamas pasvirusiose ties vandeniu šakose, o jo Amerikos giminaičiai dažniausiai pakimba ore, plevėsuodami sparnais, kaip mūsų sakalai, ir, įsižiūrėję žuvelę, lyg akmenys puola ją iš aukštumos.

Sertono slėniuose neretai galima užtikti pelkių, kurios jau iš tolo žymios, nes jose visuomet auga buriti palmės. Dažnai šios pelkės virsta sekliais ežerėliais, kuriuose apsistoja visokie balų paukščiai. Labiausiai krinta į akis dideli Amerikos gandrai, jų tarpe milžinas žabiru (jabiru), kurio ilgis, neskaitant taip pat labai ilgų kojų, yra lygus vienam metrui su trečdaliu. Jo juodas, aukštyn užriestas snapas turi trisdešimt penkis centimetrus ilgio ir sudaro gerą įrankį žuvims gaudyti. Nušovęs vieną žabiru, iškrėčiau iš jo gerklės apie porą kilogramų didokų žuvų.

Šios rūšies giminė yra tantalas, už mūsų gandrą kiek didesnis, riestu, dalgio pavidalo snapu ir plika galva. Jie peri ištisomis kolonijomis miškuose šalia balų. Dažnai, medžiojant sertone, o ypač plaukiant upėmis, iš tolo galima pastebėti medžių guotus su tupinčiais juose dideliais baltais paukščiais. Tai tantalai. Jų kolonija iš kelių dešimčių lizdų buvo Piri-Piri ežero pakrašty. Iš ten kilę ir mūsų rinkinio egzemplioriai. Jaunas tantalas buvo mums atneštas į namus; jis greit apsiprato ir pasidarė jaukus kaip šuo. Ypač pasižymėjo dideliu ėdrumu.

Brazilijos balose dažnai pasitaiko ir įvairių garnių rūšių. Tarp jų „garça", nepaprastai gražūs baltieji, kitaip — sidabriniai garniai. Jų esama didesnių ir mažes-

nių. Tai tie patys paukščiai, kurių dailių baltų plunksnų reikalavo moterų mada prieš keletą metų. Artimos jų giminės, turinčios tokių pat gražių plunksnų, gyvena ir Europoje. Pastarosios buvo veik visai išnaikintos dėl minėtosios mados.

Upių pakraščiuose dažnai pakeldavome pilkąjį garnį, panašų į mūsiškį, bet didesnį. Labai išplitę ir baubliai: jų matydavau tris rūšis, ypač dažnai pasitaikydavo graži kanapėta *Tigrisoma*. Su garniais ir baubliais maišydavosi naktikovai. Tai šviesiai melsvi, beveik balti paukščiai su juoda kepuraite ir kuoduku, sudarytu iš dviejų ilgų baltų plunksnų, beveik siekiančių uodegą. Visi šie labai puošnūs paukščiai — tikras Brazilijos pelkių grožis. Jie papratę tupėti ant sausų aukščiausių šakų, ir tuomet, ypač įsauly, puola akin jų grakščios formos ir ryškios spalvos, juo labiau, kad atogrąžų kraštuose paukščiai nėra tokie baikštūs, kaip mūsų šalyje, ir prisileidžia kartais labai arti.

Beveik tose pačiose vietose, kaip ir garniai, gyvena ibisai ir girnovės. Tai dideli, beveik mūsų pilkojo garnio didumo paukščiai, mažesnių ir didesnių rūšių. Ibisai turi ilgą riestą snapą, kaip mūsų kúolinga, o girnovės snapas labai didelis, plokščias ir gale išsiplėtęs lyg samtis. Iš ibisų šeimos apsčiai gyvena čia juodoji rūšis, su stipriu metaliniu atspindžiu, praminta „Maria preta" [1]. Jų būriai neatskiriami nuo Brazilijos pelkių, o keistas, skardus balsas lieka neužmirštamas visam gyvenimui. Kitas ibisų šeimos atstovas yra pilkasis ibisas, braziliškai kurikaka (curicaca). Tai didelis, nedaug už mūsų garnį mažesnis paukštis, pilkų, rudų ir baltų spalvų. Jie visuomet užtinkami poromis, dažniausiai šlapiose ganyklose, tarp besiganančių galvijų. Jų balsas skardus ir

[1] Maria preta *(braz.)* — Juodoji Marė.

labai toli girdimas; priklauso prie tų garsų, kurie sudaro savotišką sertono nuotaiką.

Taip pat neatskiriama sertono vaizdo dalis yra brazilų pempė. Ji panaši į mūsiškę, bet ilgesnėm kojom, šviesesnių spalvų, o, be to, turi savo sparnų priešakiniame krašte po vieną stiprų pentiną. Ši pempė yra vienas paprasčiausių Brazilijos paukščių tiek balose, tiek ir apysausėse ganyklose. Dėl to visur ir visada girdimas jų ausį rėžiantis balsas, panašus į kartojamą žodį „kero", nuo ko braziliečiai ir davė šiam paukščiui kero-kero [1] (quero-quero) vardą. Beveik pačiame mūsų kieme perėjo keletas šių pempių porų, todėl dieną ir naktį girdėjome jų balsus. Kartu su pempėmis, bet tik pelkėtose vietose, laikėsi daugybė balų vištelių žasana (jassana). Šis keistas paukštis didumu prilygsta beveik mūsų nendrinei vištelei, bet turi ilgas, laibas kojas su neproporcingai ilgais pirštais ir labai ilgais tiesiais nagais. Snapo pamate ji turi keletą raudonų odinių skiautelių, panašiai kaip gaidys smakre. Savo ilgais pirštais ir nagais šios vištelės naudojasi, bėgiodamos ant plaukiančių vandeninių augalų lapų, nes pirštai sudaro labai didelį atsirėmimo paviršių. Kad ir panašios į mūsų vandenines vištelės, žasanos skiriasi nuo jų savo gyvenimo būdu. Jos nesislepia, kaip kad daro mūsiškės, bet laisvai bėgioja atvirose vietose, be to, dažnai pakyla į orą, nuskrisdamos į kitą vietą. Aplamai jos labai judrios ir didelės rėksnės.

Specialioje literatūroje žasana dažnai minima kaip konvergencijos reiškinys. Šiuo žodžiu pažymimas dviejų, nors ir negiminingų rūšių panašumas, susidaręs dėl panašaus gyvenimo būdo. Klasišku pavyzdžiu gali būti

[1] noriu-noriu

žuvies ir banginio panašumas. Žasana nepaprastai panaši į vandeninę vištelę, bet jos anatomija ir sparnų plunksnų sudėtis rodo gimininguma su sėjikų šeima.

Brazilijoje gyvena bene didžiausias vandeninių vištų atstovas *Aramus*, arba vištelė milžinė. Iš tikrųjų ji turi apie šešiasdešimt centimetrų ilgio ir savo išvaizda labai panaši į ibisą.

Paminėsiu dar garsiąją seriemą. Ji yra garsi ir savo balsu, ir savo reikšme paukščių sistematikoje, ir populiarumu tarp braziliečių. Tai beveik mūsų garnio didumo pilkai kanapėtas, raudonu snapu ir raudonom kojom paukštis, su aukštu kuoduku kaktoje. Jis turi labai aukštas trumpapirštes kojas, dėl to yra puikus bėgikas, naudojąs daugiau savo kojas kaip sparnus. Jo snapas gana trumpas ir riestas, kiek panašus į plėšriųjų paukščių snapą, o, be to, seriema aplamai labai panaši į plėšrųjį Afrikos paukštį, vadinamą „sekretorium". Panašumas, be abejo, susidarė nuo bendro gyvenimo būdo, tiek „sekretorius", tiek seriema gyvena lygumose, kur vaikščiodami gaudo ir lesa įvairius roplius. Iš to panašumo kai kurie gamtininkai čia nori įžvelgti tarpugrandį, jungiantį plėšriuosius paukščius su stibinuočiais. Bet savo panašumu su minėtuoju „sekretorium" seriema sudaro taip pat konvergencijos pavyzdį.

Seriema bėga nepaprastai greit. Važiuodami automobiliu, kartais jų aptikdavom. Užuot pasitraukusios, jos bėgdavo tiesiog keliu, bet su tokiu greitumu, jog automobilis vargiai galėdavo jas pavyti. Jos pakildavo skristi tik pajutusios automašiną visai arti. Seriema turi savotišką balsą, nepaprastai stiprų ir girdimą už poros kilometrų. Paukštis rėkdamas užverčia galvą aukštyn ir daro ja tam tikrus judesius. Stovint arti rėkiančio paukščio, net zvimbia ausyse.

Ežeruose ir balose užtikdavom daug ančių. Tarp jų pažymėtina didelė, beveik mūsų žąsies didumo, muskusinė antis. Tai puikus, juodas, su gražiu metaliniu atspindžiu paukštis; jis turi baltą veidrodėlį sparnuose, o aplink snapo pamatą raudonas karpas. Pažymėtina, kad ji mėgsta tupėti medžiuose, ko nedaro daugumas kitų ančių. Muskusinė antis minta daugiausia augaliniu maistu. Braziliečiai sako, kad jos lankosi manijoko plantacijose ir ten savo stipriais, riestais nagais išrauna iš žemės jo bulves, kurias labai mėgsta.

Netoli mūsų namų, miške, buvo mažas ežerėlis su išsikerojusiais medžiais, kurių šakos plėtėsi viršum vandens. Tai buvo mėgiama šių ančių vieta. Nuėjus anksti rytą ir pasislėpus po medžiu apie aštuntą valandą, visuomet galima būdavo jų sulaukti. Su dideliu ūžesiu atskridusios, šios antys nutūpdavo ant pasvirusių storų šakų. Kaskart atsirasdavo vis nauji ir nauji būriai, ir apie devintą valandą ilgos jų virtinės tupėdavo ant visų medžių. Nors paprastai ši paukščių rūšis labai baikšti, bet ten, prie ežerėlio, jos nekreipdavo į mane jokio dėmesio; gal būt, laikydavo kapivara ar kitu vandeniniu žvėriu. Dėl to galėjau jas laisvai stebėti. Tupėdamos šakose, jos ilgai valydavo savo plunksnas, kasinėdavosi pasparnes savo snapu. Kartais viena kuri gnybteldavo kitą, versdama pasitraukti toliau. Kartkartėmis čia viena, čia kita nusileisdavo iš medžių ant vandens.

Šios anties mėsa — tai geras ir didelis kepsnys, dėl to, pritrūkę maisto, dažnai jų nušaudavom. Šia proga priminsiu, kad muskusinė antis yra domestifikuota, t. y. paversta naminiu paukščiu. Jau XVI a. ji buvo pirmą sykį atvežta į Europą ir pavadinta turkiškąja antimi, nes anais laikais daugelis gyvių ir augalų, atvykusių iš

„Molio Jonukas“ prie savo lizdo

Ikteridas prie savo lizdo

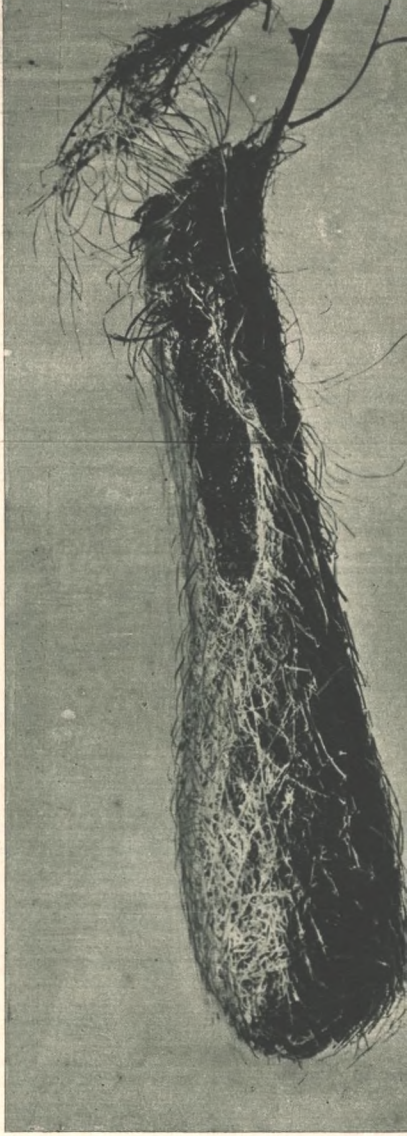

Kito ikterido lizdas

už jūrių, buvo laikomi turkiškais, kaip antai: anglų „turkey" [1], mūsų turkakviečiai [2] ir kt. Panašios kilmės yra ir šios anties mokslinis pavadinimas *Cairina* [3].

Pavasariop, t. y. spalio mėn., atsirado ir kitų ančių. Tamsią tropikų naktį prie varlių, cikadų ir įvairių nakties garsų vis dažniau prisidėdavo iš padebesių kažkokie mišrūs balsai. Nors pačių paukščių nebūdavo matyti, bet galėdavai suprasti, kad jie sklinda iš šimtinio, o gal ir tūkstantinio būrio. Jie visi skrido į netolimą mums Suaranos balą. Paskui patyrėm, kad tai buvo daili centrinės Amerikos antis, brazilietiškai „ariri". Pažymėtina, kad atogrąžų ančių rūšys nesudaro tokio žymaus lytinio dimorfizmo, kaip šiaurės kraštų antys. Lytinis dimorfizmas, t. y. žymus skirtumas tarp patinų ir patelių, būdingas visoms mūsų ančių rūšims. Visi mūsų ančių patinai spindi puikiomis spalvomis. Gi čia minėtų Pietų Amerikos ančių patinai mažai skiriasi nuo patelių.

Mūsų vištinių paukščių vietą Pietų Amerikoje užima tinamidų šeimos paukščiai tinamai. Jie daugeliu atžvilgių, ypač savo gyvenimo būdu, primena mūsų vištas, tačiau beveik visiškai neturi uodegos, ir jų snapas yra skirtingas nuo vištų snapo. Vieną šios šeimos rūšį, žao (jaho), užtikdavome labai gausiai. Ji pasitaikydavo daugiausia miškų pakraščiuose. Tai gražus, vidutinio didumo paukštis. Žao švilpia ypatingu, toli girdimu balsu, tokiu savotišku, jog jį visuomet galima atskirti, net girdint šimtus kitų paukščių balsų. Jas girdėdavom labai punktualiai rytą ir vakarą, vis tomis pačiomis valando-

[1] kalakutas
[2] kukurūzai
[3] kilusi iš Kairo

mis, taip, kad be laikrodžio galėdavom nustatyti valandą. Jų balsą nesunku pamėgdžioti ir tuo būdu prišaukti patį paukštį. Kadangi žao mėsa labai švelni ir gardi, mes jų nusišaudavom, kai tik pasibaigdavo mūsų maisto ištekliai. Reikėjo tik nueiti apie porą šimtų metrų į artimą mišką ir pašvilpus prisišaukti vieną kitą paukštį arčiau. Tinamidai — labai savotiška paukščių grupė, gyvenanti tik Pietų Amerikoje. Nors jie turi daug panašumo su vištomis, bet šis panašumas yra konvergentinio pobūdžio. Atrodo, kad jie turi daugiau giminystės ryšių su beketeriais, pvz. su stručiais ir kazuarais. Apie jų sistematinę priklausomybę yra gausi literatūra.

Artimą vištoms giminę Pietų Amerikoje sudaro taip pat kracidai. Tai į vištas panašūs, dideli, kartais beveik kurkės didumo paukščiai. Panašiai kaip ir vištiniai, jie dažnai turi visokius odos priedus ant galvos ir snapo pamato. Taip pat prie gerklės dažnai kabo plika, spalvota oda. Bet skiriasi nuo vištų tuo, kad daugiausia gyvena medžiuose ir net ten krauna savo lizdus. Iš šios šeimos dažniausiai pasitaikydavo mums didelis gražus „mutum"— patinas juodas, patelė savo spalva panaši į mūsų kurkę. Ištisais būriais užtikdavom taip pat penelopas žaku, mūsų naminės vištos didumo, tamsiai durpinės spalvos paukščius. Jos labai triukšmingos. Aptiktos miške, garsiai klykdamos pakildavo ir nutūpdavo artimose šakose. Sumedžioti jų buvo nesunku. Mėsa graži, balta kaip fazano.

Didžiausias Pietų Amerikos paukštis yra nandu, kitaip vadinamas ema [1]. Jisai turi iki dviejų metrų ilgio.

[1] Mokslo veikaluose ema vadinamas kitas tos pačios giminės Australijoje gyvenantis paukštis — *Dromaeus*. Tačiau Brazilijoje vardu ema praminta gentis *Rhea*, apie kurią čia ir kalbama.

Tai stručių giminės paukštis — bėgikas, be galo stipriom kojom, bet menkais, skristi netinkamais sparnais. Jau iš kūno sudėties galima spręsti, kad tai plačių lygumų paukštis. Aukštos, stiprios, be galo raumeningos kojos, kuriomis jis nužengia iki pusantro metro,— tai svarbiausia jo ypatybė. Kokį vaidmenį vaidina sparnai, sunku pasakyti, bet persekiojama ema, panaudodama visą savo kojų greitumą, plasnoja ir sparnais. Šių paukščių dvi rūšys užtinkamos visoje Pietų Amerikos daly, kur nėra miškų, arba bent kur miškai nesudaro ištiso masyvo. Mūsų aplankytas Parakato distriktas kaip tik sudaro ribą tarp pietinės Brazilijos stepių ir šiaurės miškų. Emų čia gana daug. Jos laikosi mažais būreliais, sudarytais iš vieno patino ir keturių—penkių patelių, misdamos visokiu augaliniu maistu, kaip antai: grūdais ir žolių diegų viršūnėmis. Mažai gyvenamuose kraštuose jos pasitiki žmogum ir prisileidžia arti. Mums važiuojant automobiliu, jos dažnai perbėgdavo kelią ir sustodavo netoli. Raitelių labiau bijo, nes šie dažniausiai jas medžioja.

Ema gana savotiškas paukštis. Artinantis perėjimo laikui, patinas pats padaro lizdą: tai yra duobutę, truputį išklotą minkštu patiesalu. Bet dažniausiai jis tam tikslui panaudoja galvijų padarytą duobelę. Mat, kirmėlių apnikti galvijai, atsigulę ant žemės ir stumdamiesi užpakalinėm kojom, stengiasi nusikratyti savo kankintojais. Tokiose vietose ir randamos gana didelės duobutės, padarytos jų šlaunų. Į vieną lizdą deda savo kiaušinius visos būrio patelės. Tuo būdu susirenka nuo dvidešimt iki penkiasdešimt kiaušinių. Jie turi apie dvylika centimetrų ilgio. Vien tik patinas peri kiaušinius ir vedžioja išsiritusius jauniklius. Pastarieji, panašiai kaip viščiukai, yra labai vikrūs ir, praslinkus

trims dienoms, būna tokie greiti, jog žmogus negali pavyti. Vieną sykį buvome pagavę keturis dar visai jaunus emiukus; jie išgyveno pas mus keletą dienų, misdami ryžiais, bet, deja, negalėdami ilgiau jų laikyti, turėjome nupreparuoti rinkiniui.

Emų medžioklė kai kur Brazilijoje sudaro bene tautinį sportą. Tik geras raitelis ir geru arkliu gali pavyti emą. Dažniausiai susispietę keli raiteliai stengiasi atskirti vieną paukštį nuo būrio ir pavyti jį, apsupę iš visų pusių. Tik užtikus savo kely balą arba krūmus, ema gali tikrai išsigelbėti.

Prie mūsų stovyklos emos ateidavo neretai, bet apgauti jas buvo nelengva. Šiaip atviroje vietoje jos jau iš tolo pasileisdavo bėgti ir aukštose žolėse, prilenkę galvas, dingdavo mums iš akių. Dažnai valgėm mūsų sumedžiotų emų kepsnį; jų mėsa graži, balta ir skoniu labai primena vištieną.

Brazilijoje galima užtikti prijaukintų emų kartu su kitais naminiais paukščiais. Jos laikomos daugiausia dėl kiaušinių, kurių deda labai daug. Šia proga paminėsiu, kad ir Europoje ema yra viena patogiausių zoologijos sodų gyventojų. Ji yra labai neišranki maisto atžvilgiu ir gerai pakenčia šaltį. Žinomas aklimatizacijos specialistas F. Falc-Fainas (F. Falz-Fein) savo įrengtame milžiniškame zooparke Ascania Nova laikė daug emų. Jos gerai veisėsi ir buvo virtusios visai naminiais paukščiais.

Bene pirmieji paukščiai, kuriuos tenka pamatyti, atvykus į Pietų Ameriką, yra urubu. Taip braziliečiai vadina savo krašto grifus. Grifai — tai dideli plėšrieji paukščiai, išplitę visuose šiltuose kraštuose, mintą daugiausia dvėsena ir šiaip visokiomis žmogaus atmato-

mis, kaip kad mūsų varnos. Pirmą sykį pamačiau tuos paukščius, kai mūsų laivas, plaukdamas į Rio, sustojo pakeliui Pernambuke. Plačiai išplėtę savo sparnus, jie iškilmingai plasnoja mėlynam danguje, pakildami kartais labai aukštai. Nepritryęs žmogus lengvai galėtų apsirikti ir palaikyti juos ereliais. Kas kita urubu, nusileidęs ant žemės; jo plika galva, juoda raukšlėta oda ir aukštos kojos daro jį panašų į kalakutą, juo labiau, kad urubu mėgsta, kaip ir kalakutai, laikytis būriais. Paprastai pasitaiko jų dvi rūšys: viena mažesnė, tamsia raukšlėta galva, visur matoma miestuose, o kita didesnė, gelsvai raudona galva, pasitaikanti plačiose, mažiau gyvenamose krašto lygumose. Retai pasitaiko trečioji rūšis, dar stambesnė, kurios didesnioji kūno dalis baltos spalvos su puikiu rausvu atspalviu. Šią pastarąją rūšį braziliečiai ir vadina urubu karalium. Pastaroji rūšis pasitaiko retai ir žmogum nepasitiki. Aš jų mačiau tik porą sykių kalnuose, netoli Parakato miestelio. Kas kita pirmosios dvi rūšys. Jų yra visur, kur tik esama sodybų, kaimų ar miestų. Jie pasitiki žmogum labiau negu mūsų varnos ar žvirbliai. Misdami dvėsena ir žmogaus maisto atmatomis, jie yra naudingi žmogui, nes palaiko švarą ir neleidžia plėstis užkrečiamoms ligoms. Dėl to kai kuriuose miestuose jie įstatymų globojami. Tikrai, Brazilijoje, kur gyventojai nepasižymi dideliu švaros pamėgimu, šie paukščiai eina sanitarų pareigas. Atvykęs į Brazilijos miestelį, tuoj pastebi ant tvorų ir stogų didelius, tamsius, į kurkę panašius paukščius, visai nepaisančius praeivių. Tai ir yra urubu, neatskiriamas braziliečių bičiulis.

Mūsų ekspediciją su urubu nuolat susidurdavo. Sodyboje buvo tūkstančiai galvijų, ir suprantama, kad ten krisdavo vienas kitas raguotis arba veršiukas. Tad

urubu nuolat turėjo darbo. Mums tenai apsigyvenus, darbo jiems dar prisidėjo, nes, medžiodami ir preparuodami visokius žvėris ir paukščius, išmesdavome jų nuluptus kūnus. Tuo būdu nuolat galėjome stebėti tuos paukščius. Kas rytą atskrisdavo jie ant sauso medžio prie pat mūsų namų ir tupėdavo ten kartais ištisas valandas, net ir visą dieną. Gal iš nuobodumo valydavo savo plunksnas, o iš ryto, išplėtę sparnus, džiovindavo savo rasotas plunksnas, ilgą laiką nė nekrusteldami. Tuomet jie labai primindavo lenkų herbo erelį. Kas vakarą šie paukščiai vienas po kito traukdavo vis tuo pačiu keliu į artimą palmių gojelį ir ten nakvodavo, nutūpę eilėmis ant lapų kotų. Tuo metu mes maudydavomės, ir punktualiai tą pačią valandą pralėkdavo jų virtinės pro mūsų galvas.

Kai išmesdavom nulupto žvėries kūną, urubu tuoj pradėdavo pokylį. Iš sauso medžio, kiti iš padangės puldavo mėsą. Savo riestais snapais prakapodavo skyles pilve ir, atsispyrę kojomis į žemę, tempdavo į visas puses žarnas. Bematant juodoji kompanija sulesdavo gyvulį. Dažnai, medžiojant sertone, būdavo galima pamatyti iš tolo aukštai ore besukant ratą urubu. Tuomet tikrai būdavo galima spėti, kad netoliese guli koks negyvas žvėris. Mūsų draugai medžiotojai tuo dažnai vadovavosi, norėdami rasti jaguarą. Mat, jaguarui papiovus kokį gyvulį ir dar savo puotos nebaigus, jau iš visų pusių susirinkdavo urubu, laukdami, kol šis plėšikas pasišalins ir jiems atiteks likučiai. Dažnai, irgi stebint urubu, galima būdavo matyti kitą nuotykį. Molinguose upių ir balų pakraščiuose neretai įklimpsta gyvuliai, atėję atsigerti. Nelaimingasis įklimpsta priešakinėm kojom, paskui, stengdamasis išlipti, įklimpsta ir užpakalinėm, pagaliau bejėgis pasiduoda savo likimui

ir pamažu dvesia iš bado. Kiek kartų teko užeiti tokių nelaimingų karvių, o ypač veršiukų. Būdavo, žiūri į tave plačiomis akimis, lyg maldaudami pagalbos, bet paprastai ją teikti būna per vėlu, nes išbadėjęs gyvulys esti toks silpnas, jog, ištrauktas iš molio, nebegali atsistoti ir vis tiek nugaišta. Dar jam nenusibaigus, akis, šnerves ir lūpas apspinta tūkstančiai didelių žalių musių ir deda ten savo kiaušinius. Netrukus iš jų išsirita daugybė baltų kirmėlaičių, ir dar gyvas kūnas ima knibždėti kirmėlėmis. Ant aplinkinių medžių tupi gaujos urubu, laukia pasirodant žaizdų šiame vos gyvame lavone. Tuomet vienas po kito jie nusileidžia ant žemės ir pribaigia nelaimingąjį gyvulį kartu su nukankinusiomis jį kirmėlėmis. Mat, sertono gyvenimas žengia dideliais žingsniais ir neturi laiko kreipti dėmesio į smulkmenas, vis tiek, ar tai būtų musė, ar gyvulys, ar žmogus. Kartais urubu užpuola ir suėda ką tik gimusius veršiukus. Medžiojant jie dažnai mus lydėdavo, akylai stebėdami, ar nekris, ar neapsilps pašautas žvėris. O kai pavargęs atsiguldavau pasilsėti, jie ilgai sukdavo ratą, tur būt, vildavosi, kad mane ištiks jų pageidaujamas priepuolis.

Su urubu palaiko kompaniją ir kitas plėšrusis paukštis puikiai išmarginta krūtine, stipriu snapu ir ilgom kojom. Tai karakara — numirėlių lankytojas. Jei, eidamas sertonu ar mišku, pamatysi pakilusią karakarą, gali būti tikras, kad ten guli lavonas. Ji stebi urubu, o urubu akylai žiūri, kur ji pasisuks. Karakara vikresnė už urubu ir nebijo pradėti lesti dar nenusibaigusį gyvulį. Ji mano, kad neverta laukti, jei gyvulys jau ligotas ar šiaip apsilpęs nuo parazitų. Brazilijoje yra daugybė vabzdžių, erkių ir musių lervų, kurie kartais tūkstančiais gyvena gyvulių odoje. Ypač jie apninka nusilpusius gyvulius. Jų oda kartais būna taip sužalota, jog

atrodo lyg vienas didelis, kruvinas šašas. Vargas tokiam, jei jį pastebėjo karakara. Nusileidusi ant jo nugaros, ji savo riestu snapu ima ramiai lupti šašą po šašo ir prisisotinus nuskrenda pailsėti ant artimo medžio; po kiek laiko vėl pradeda savo rakališką puotą. Tūkstančiai musių sulekia į naujas žaizdas, godžiai siurbia kraują ir deda ten savo kiaušinius. Jau po kelių valandų iš jų išsirita galybė smulkių kirmėlyčių, kurios įsigraužia į gyvą mėsą. Nusilpęs gyvulys krenta ant žemės, o iš po debesų pamažu ima rinktis urubu. Nors man nė vienas paukštis nėra biaurus, tačiau urubu sukelia atstumiantį jausmą: dvokiantis dvėseliena, purvinomis kojomis, iš snapo sunkiasi nešvarus skystimas. Bet vis tiek savo rinkiniams turėjome nupreparuoti jų keletą, o visi to darbo kratėsi. Tad nutarėm, kad vieno urubu nupreparavimas bus bauda už nusižengimą mūsų ekspedicijos disciplinai, ir turiu pripažinti, kad kiekvienas šį darbą atlikome.

Netoli mūsų stovyklos, Lagoa Grande ežero pakraštyje, buvo gražus, nors ir nedidelis, palmių miškelis, kurį nakvynėms pasirinko urubu. Kas vakarą šie paukščiai iš visų pusių traukė tenai ir įsitaisydavo nakvoti ant horizontalių palmių lapkočių. Kai anksti rytą, dar esant didelei rasai, kai kada apsilankydavau šiame miškelyje, rasdavau jų virtines dar tupint medžiuose. Tik kiek vėliau, pakilus saulei, jie, išplėtę sparnus, imdavo džiovinti juos įsaulyje. Neapsakoma maišatis kildavo tuomet, kai po jų aptūptais medžiais paleisdavau šūvį. Galvotrūkčiais, plasnodami dar šlapiais sparnais, ūmai pakildavo jie į orą, užskrisdami ant palmių lapų arba susidurdami su kitais savo draugais. Manau, kad toks šūvis būdavo jiems labai nemalonus... Kartais atsitikdavo su jais ir komiškų nuotykių. Vieną naktį žiurkės

Tukanas

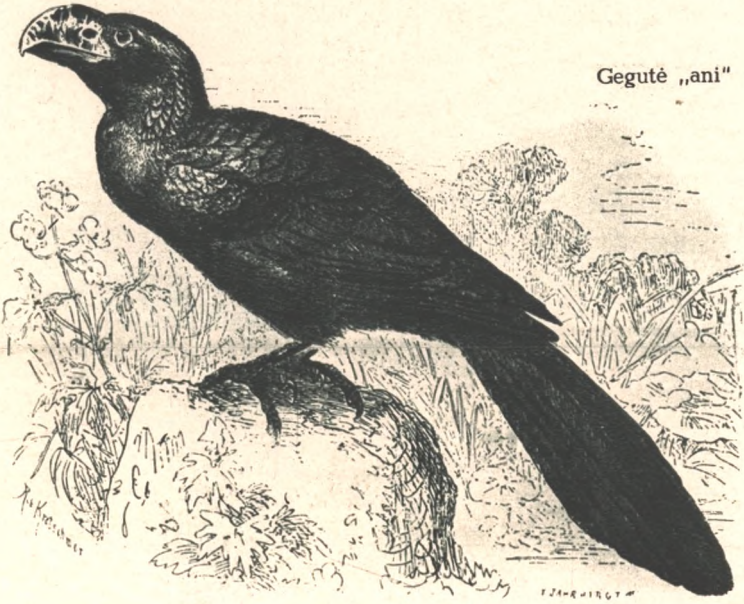

Gegutė „ani"

Žabiru

Baltasis garnys

Žasana

Vandeninė vištelė
Aramus

sugadino man puikų baltojo garnio nupreparuotą ir vatos prikimštą kailiuką. Su širdgėla teko išmesti jį į šiukšlyną netoli to medžio, kuriame nuolat budėdavo urubu, laukdami savo duoklės. Pamatę tokį viliojantį kąsnį, jie vienas po kito nusileido prie garnio iškamšos. Netrukus pats drąsiausias užtūpė laimikį ir, kaskart atsikirsdamas nuo savo kaimynų, ėmė doroti iškamšą. Aiškiai matėme, kaip prie jo snapo prikibdavo vatos gniužulas, ir jis imdavo purtyti galvą, kad atsikratytų nuo šio įkyraus daikto. Tuo tarpu kitiems dalyviams jau, matyt, nusibodo būti tiktai žiūrovais, ir jie ėmė tempti iškamšą į savo pusę. Kilo tikra maišatis, ir nežinia, kuo ji būtų pasibaigus, jei nebūtų įsimaišęs dar vienas varžovas. Kažkur iš padebesių pastebėjo juos karakara. Suglaudusi sparnus, įstriža linija kaip strėlė puolė ji tarp besipešančių urubu, stvėrė nagais garnio iškamšą ir nusinešė ją į sertoną. Lyg pakvaišę tuomet atrodė urubu, dar su vatos gniužulais prie snapų, bet manau, kad karakara taip pat nepasidžiaugė savo laimikiu...

Kitas labai populiarus plėšriųjų paukščių atstovas yra šima-šima (chima-chima), maždaug mūsų paukštvanagio dydžio. Jų aptiksi visur, gal tik išskyrus aukštas kalvotas vietas. Tai pavyzdys plėšriųjų paukščių, kuris mažiausiai turi plėšikiškų palinkimų, nes minta vabzdžiais, kirmėlėmis, net lankosi palei namus šiukšlynuose, kur susiieško duonos ar virintų daržovių likučių. Jų aptiksi tarp besiganančių galvijų ar kiaulių, labai dažnai tupint ant karvių ir ieškant įsikabinusių į jos odą erkių arba musių lervų. Nušovus šį paukštį, dažnai jo gurklelis būna erkių kimšte prikimštas. Kartą pamačiau ganykloje kiaulę, o greta jos ant žemės — šima-šima. Kiek pavaikščiojęs, šis paukštis pašoko ir,

nutūpęs ant kiaulės, ėmė ramiai tvarkyti savo plunksnas, o kiaulė nekreipė į jį jokio dėmesio. Kai urubu suėda kokį lavoną ir vos belieka jo griaučiai, šimašima būna paskutinis lankytojas: šen ten palei sąnarį randa jis kokį mėsos trupinėlį ar mėsinės musės lervą.

Tikras gražuolis tarp Pietų Amerikos vanagų yra kregždinis peslys. Jis atrodo tartum didelė kregždė su ilga dvišaka uodega; iš viršaus juodas, papilvėlė balta. Su pasigėrėjimu rašo apie jį garsusis Amerikos ornitologas Odiubonas (Audubon): „Jo skridimas nuostabiai gražus ir ištvermingas. Paukštis plauko oru taip vikriai ir švelniai, kad kiekvienas, kam tik malonu paukščius stebėti, būna šiuo reginiu sužavėtas. Be mažiausių judesių, vien sklęsdami dideliais ratais, pakyla jie iki neapskaičiuojamų aukščių ir tik savo skeltomis uodegomis nustato kryptį, čia žaibo greitumu puola žemyn, čia vėl pakyla į aukštį arba pasuka į šoną ir išnyksta iš akių. Kitą kartą matėme jų būrį aplink medį arba tarp šakų medžiojant. Jie vikriai paliesdavo medį, stverdami vabzdį ar driežą. Judesiai jų nuostabiai greiti ir įvairūs. Lankai, staigūs ratai ir posūkiai, paukščiui skrodžiant orą, gali sužavėti kiekvieną stebėtoją." Visa savo išvaizda kregždinis peslys toks būdingas, kad aš, jį pirmą kartą pamatęs, pažinau, vien prisiminęs Brėmo knygos paveikslą, kuris man buvo žinomas iš mažų dienų.

Iš irklakojų paukščių Brazilijoje aptikau tik dvi ar tris rūšis. Vos tik atvažiavęs, jūros pakrašty iš karto atpažinau fregatą, šį didingą paukštį, kurio atvaizdą matome įvairiuose paveiksluotuose veikaluose. Negaliu tik pasakyti, kuriai rūšiai ji priklausė, nes aukštumoje sunku buvo nustatyti. Fregata — tai karo laivas. Ir

su pagrindu šis paukštis taip vadinamas: lieknas, darnus kūnas, stiprus riestas snapas, nepaprastai ilgi sparnai, kurių tarpugalis du šimtai trisdešimt centimetrų. Pridėsime prie to dar ilgą dvišaką lyg kregždės uodegą ir neproporcingai mažas kojas. Jau iš šio trumpo aprašymo galima suprasti, kad tai oro valdovas, bet drauge ir jūra yra jo gaivalas. Fregata — nepalyginamas lakūnas. Ši jos specialybė nuėjo taip toli, kad prarado gebėjimą ne tik vaikščioti, bet ir pakilti iš lygumos į orą, todėl ji nutupia tik aukštų uolų kyšuliuose, kur randa erdvės ištiesti savo galingiems sparnams. Šiaip atsidūrusi ant žemės, net ant laivo denio, fregata negali pakilti į orą. Ir ant vandens niekas jos nematė. Jos maistą daugiausia sudaro žuvys skraiduolės, kurias ji mitriai, be jokio vargo moka pagauti ore. Tad ji dažnai bendrauja su delfinais ir tunais, kurie pabaido šias žuvis vandenyje, priversdami jas pakilti į orą.

Kitas to paties būrio paukštis, aptiktas Brazilijoje, yra aninga, kitaip — žalčiagalvis. Kaip fregata nepalyginamas skridimo specialistas, taip aninga yra nepalyginamas narūnas. Žalčiagalvio vardą ji gavo dėl savo labai ilgo, bet plono kaklo ir taip pat mažos plonos galvos. Savo galva ir kaklu jis gali atlikti staigius, nepaprastai greitus judesius, panašiai kaip susiraičiusi gyvatė. Didumu ji prilygsta vidutinei naminei ančiai, bet turi ilgą uodegą, sudarytą iš standžių tvirtų plunksnų. Kaip ir kitų šio būrio paukščių, jos keturi pirštai yra sukabinti plačia plaukiamąja plėve.

Netoli mūsų stovyklos buvo baigiantis išsekti ežerėlis, o aplinkui jį miškas. Sausose jo šakose, pakibusiose virš vandens, o taip pat ant kyšančių iš vandens kelmų neretai pamatydavom aningų. Taip pat Rio Preto krantuose, kur tik virš vandens būdavo nusvirusios pa-

togios šakos, aningos neretai tupėdavo, kartais po keletą vienoje eilėje. Panorusi žuvauti, aninga iš viršutinių šakų nusileidžia į žemesnes, ko arčiausiai prie vandens, o iš ten nyra į vandenį, tačiau viską atlieka tyliai, neplumpsi kaip krentantis į vandenį akmuo.

Kitaip nutikdavo, kai į tupinčių aningų virtinę paleisdavau šūvį. Tupėjo jos vieną kartą trys, o aš, priplaukęs laiveliu, iššoviau. Rezultatas buvo nelauktas: visos trys aningos kaip akmenys pliumptelėjo į vandenį maždaug iš aštuonių metrų aukščio. Apsidžiaugiau ir nuskubėjau jų surinkti, bet, deja, nė vienos nebuvo, o po valandėlės atokiau nuo manęs išniro ir pakilo į orą viena, antra, trečia...

Būdingi Pietų Amerikai yra čiurliai, o iš jų man ypač krito į akis cheturų gentis. Šie paukščiai paplitę atogrąžų kraštuose, ypač Pietų Amerikoje, kur jų randama apie trisdešimt rūšių. Bendrai jie panašūs į mūsų čiurlius ir taip pat, kaip ir jie, didesnę gyvenimo dalį praleidžia ore, nuostabiai greit skraidydami. Atkreipiau dėmesį į savotišką cheturų vairuojamų plunksnų sandarą: jų vėtyklės nesiekia plunksnos galo, toli į užpakalį išsikiša plikas stabaras, labai kietas ir tamprus. Susidaro įspūdis, lyg galas plunksnos būtų nudėvėtas ir belikęs vien jos stabaras. Kadangi šie paukščiai peri uoksuose ir niekuomet netupi horizontalinėse šakose, tai šį įrengimą galima laikyti specialiu pritaikymu, prisikabinus kojomis prie vertikalaus paviršiaus, dar atsiremti ir uodega. Kažką panašaus turi ir mūsų geniai. Tai įgytų savybių paveldėjimo pavyzdys.

Cheturos skraido nepaprastai greit ir aukštai. Todėl buvo labai sunku jų įsigyti. Akimirksniu pasirodžiusios, jos vėl kaip mat išnykdavo. Tik vieną *(Chaetura*

zonaris), beveik gegutės dydžio paukštį man pavyko nušauti. Jis nukrito iš oro į aukštas tankias žoles, ir aš sugaišau apie pusę dienos, kol suradau.

Čiurliams artima grupė yra lėliai. Lietuvoje gyvena tik viena lėlių rūšis, bet tropikų kraštuose jų esama apie devyniasdešimt rūšių; gausu jų ir Pietų Amerikoje, kur šie paukščiai labai būdingi to krašto vietovaizdžiui. Dar nesutemus, vos saulei nusileidus daugybė lėlių kartu su šikšnosparniais užpildo orą, o nakties metu nuolat girdimi jų keisti balsai. Atrodo, tartum kas dejuotų. Dienos metu, vaikščiodami miške, dažnai pakeldavom lėlių, bet jie turi paprotį, kiek paskridę, vėl pulti ant žemės, o čia savo dengiamąja spalva taip gerai užsimaskuodavo, kad pamatyti neįmanoma. Norėdamas įsigyti jų, turėjau šauti į tą vietą, kur paukštis nusileido, ir tuo būdu atsitiktinai į jį pataikyti. Ypač puikiai moka užsimaskuoti viena didelė lėlių rūšis, brazilietiškai urutau. Vienu atveju lizdas buvo rastas supuvusiame, audros nulaužtame medyje. Paukštis, padėjęs savo kiaušinį lūžimo vietoje, nežymiame įdubime, perėjo jį keistoje pozoje: jis stovėjo vertikaliai, savo kūnu sudarydamas lyg medžio kamieno tęsinį. Šviesūs pailgi jo nugaros ruoželiai ir kitas margumas labai derinosi su medžio kamienu. Akys buvo primerktos, o snapas pusiau pražiotas. Tai tobuliausias užsimaskavimo būdas, kad niekas nepažintų ir nepalaikytų gyvu daiktu. Bet įdomiausia, kad jauniklis, prasikalęs iš kiaušinio, jau po kelių dienų atsistodavo į tokią pat pozą, kurios ir laikydavosi visą laiką. Aišku, toks prisitaikymas laiduoja šiam paukščiui visišką saugumą; pro pat jį praskrenda plėšrieji paukščiai, praeina ocelotai, plėšriosios katės, bet nesugeba jo pastebėti.

Savotiški Brazilijos paukščiai yra kolibriai. Iš visų gyvų tvarinių kolibriai turi gražiausias formas ir puikiausias spalvas. „Brangieji akmenys ir metalai, kuriais žiba dailiausi meno dirbiniai, negali susilyginti su šitais gyvais tvariniais. Jie yra dailiausias gamtos kūrinys. Gamta juos apdovanojo visu tuo, ką šiaip yra išskirsčiusi atskiriems paukščiams. Greiti, vikrūs, lengvučiai ir grakštūs, o, be to, puošnūs — visu tuo jinai apdovanojo savo išrinktąjį paukštelį. Smaragdai, rubinai, topazai žiba jo apdare, kurio jis niekuomet nesutepa žemės dulkėmis: per visą savo eterinį gyvenimą vargiai jis vienam akimirksniui paliečia žemę. Jis nuolat ore, nuolat skrajoja nuo gėlės prie gėlės, kurių spalvas pats turi ir kurių nektarą geria. Jis gyvena dangaus takuose, kur gėlės nuolat atsinaujina; nes ir tie kolibriai, kurie iš dausų atskrenda vasarą į šaltesnius kraštus, išbūna ten tik trumpą laiką. Ir atrodo, kad jie, sekdami saule, atvyksta ir išvyksta su ja, jog amžinai gėrėtųsi pavasariu." Taip poetiškai atvaizduoja žymus prancūzų gamtininkas Biufonas (Buffon) kolibrių gyvenimą. Ir iš tikrųjų, nėra pasaulyje gyvūnų, net imant dailiausius egzotinius drugius, kurių formos ir spalvos būtų tobulesnės, o kartu sudarytų tiek įvairiausių rūšių, nes jų toj šeimoj priskaičiuojama iki šešių šimtų.

Kolibrių šeimoje randami mažiausi pasaulio paukščiai. Mažiausia jų rūšis yra vos karkvabalio didumo, o didžiausia prilygsta mūsų musinukei. Ypatingi jų požymiai — ilgi snapai, sparnai ir uodegos bei spalvotos, metalinio atspindžio plunksnos. Jų spalvos kuo įvairiausios: mėlynos, žalios, violetinės, raudonos, juodos, baltos, geltonos, įvairaus ryškumo, čia aiškiai atskirtos, čia nežymiai pereinančios viena į kitą, o atspindys gali

būti palygintas nebent tik su auksu ir brangiais akmenimis.

Kolibriai — tai nieku nepakeičiami lakūnai. Su jais nesusilygins joks kitas paukštis, nei kregždė, nei sakalas. Jie skraido dvejopai. Skrisdami tiesiai, jie šauna taip greitai, jog vos pastebi smarkiai judantį tamsų tašką; bet jie skraido ir kitaip, panašiai kaip drugiai sfinksai: plasnodami sparnais, sustoja ore ties žiedu, norėdami savo ilgu snapu pasiekti slypinčius jo taurelėje vabalėlius. Tuomet jo sparnų judesiai tokie greiti, jog negalima matyti, panašiai, kaip ir skrendančios sparvos ar bitės. Net ir jų sparnų dūzgėjimas primena didelius vabzdžius, ir dažnai tenka gerai įsižiūrėti, kas atskrido: drugys sfinksas ar kolibris.

Ilgą laiką buvo manyta, kad kolibriai minta gėlių nektaru, siurbdami savo ilgu laibu snapu, bet vėliau pasirodė, kad svarbiausias jų maistas — tai smulkūs vabalėliai, kurie gyvena gėlėse, nors šia proga jie sugeria ir nektaro. Mūsų sumedžiotų kolibrių skilviuose ir gurkliuose rasdavau daugybę labai smulkių vabzdžių. Kolibriai neapsakomai ėdrūs ir visą dieną lanko visokius žydinčius augalus, apieškodami jų žiedus. Žydint kai kuriems medžiams, pavyzdžiui, ženipapai, juos apspinta puikūs mėlynos ir žalios spalvos kolibriai *Lampornis;* tabako žiedus aplanko gelsvas ilgauodegis *Phaetornis.* Kuomet kolibriai skrisdami sustoja ore ties kiekvienu žiedu ir kiša į jį savo snapą, susidaro įspūdis, kad jis tuos žiedus bučiuoja. Tą panašumą pastebėjo braziliečiai ir davė kolibriui poetišką „beijaflor" [1] vardą.

Šių paukščių lizdai nepaprastai maži, bet labai tvirti, nes visa medžiaga sutvirtinta voratinkliais. Visuomet

[1] gėlių bučiuotojo

deda tik du kiaušinius. Man teko du sykius rasti jų lizdą. Vienas priklausė *Phaetornis* genčiai ir buvo padėtas duobėje, iškastoje vilkams gaudyti. Jis buvo pritvirtintas prie ilgos, laibos, kabančios šaknelės. Kitą radau prikabintą prie ilgo plaušo sename negyvenamame triobesy; jis priklausė *Eupetomena* genčiai.

DRIEŽAI, GYVATĖS, KROKODILAI. VARLĖS, RUPŪŽĖS. ŽUVYS

Brazilija — klasiškas roplių (reptilijų) kraštas, ir mūsų ekspedicijai teko dažnai su jais susitikti. Prasidėjus pavasariui, o drauge ir lietingam laikotarpiui, šių padarų skaičius žymiai padidėjo. Sausu laiku kai kurie ropliai tūno pasislėpę urvuose, panašiai kaip mūsų gyvatės žiemą. Visokių driežų galima matyti kasdien šimtais. Kada lupami sumedžiotų žvėrių kailiai, atsiranda ir driežų. Jie gaudo muses, kurios apspinta mėsą.

Tarp braziliškų driežų ypačiai krinta į akis dideli, iki metro ilgio tiju (teju). Jie būna įvairių margų spalvų, labai savotiško rašto. Tai tie patys driežai, iš kurių odos siuvami paskutinės mados batukai užgaidžioms didžiaturtėms. Tiju pagauti beveik neįmanoma, net nušauti nelengva, nes jis nepaprastai greitas ir vikrus; nespėjai prisidėti šautuvą prie peties, o jis jau pasinėrė į nepraeinamą spygliuotą tankumyną. Tačiau ekspedicijai pavyko jų sumedžioti apie dešimt.

Jie dažnai aptinkami palei namus, nes mėgsta pasigardžiuoti viščiukais, žiurkėmis, pelėmis. Porą sykių pats tai mačiau. Netoli Korego Riko fazendos gyveno

Nandu lizdas su kiaušiniais

Lėlys „urutau“

du Lietuvos išeiviai, jauni, darbštūs vyrai. Jie pasistatė namelį, įdirbo žemę ir įsitaisė naminių gyvulių ir paukščių. Kadangi ūkis iš visų pusių buvo apsuptas miško, tai vištas nuolat puldinėjo visoki žvėrys ir plėšrieji paukščiai. Vieną sykį, eidamas aplankyti savo tautiečių ir jau beveik priėjęs namus, girdžiu didelį vištų keliamą triukšmą. Kildamos į orą, kudakuodamos, jos bėga į visas puses, o ten, kur lesinėjo, stovi per metrą ilgio tiju. Jam medžioklė nepavyko, nes viščiukai paspruko; pasistiebęs ant pirmagalinių kojų, jis žiūri savo žvaliom akim į bėgančias vištas. Pamatęs mane, tiju tuoj pasislėpė tankumyne. Iš šeimininkų sužinojau, kad jis dažnai lankosi jų kieme ir gerokai jiems įkyrėjo, nes vis kimba prie vištų. Jie net žino jo papročius, pavyzdžiui, kad kelis kartus per dieną nusileidžia į skardį atsigerti vandens. Jie nurodo man išmintą takelį, kur galima jį užtikti, tad nutariau pasekti. Atsisėdęs kitoje skardžio pusėje, ėmiau laukti. Išsėdėjęs apie valandą ir vis besigindamas nuo apspitusių uodų, jau norėjau eiti namo, bet staiga sušlamėjo sausi lapai, ir ant skardžio takelio pasirodė gražus, margas roplys. Sprendžiant iš didumo, tai buvo tas pats, kuris gaudė vištas; be jokio vargo pasiekė jį zuikinių šratų šovinys.

Brokoto fazendoje su tiju irgi tekdavo susitikti. Vieną pirmųjų mūsų dienų ten, sėdėdamas prie darbo „laboratorijoje", staiga pamatau įbėgusį mūsų Leolindą, kuris susijaudinusiu balsu siūlo man imti šautuvą ir eiti paskui jį; pro virtuvės langą išvystu kieme dideliausią tiju, įsikandusį taip pat didelę, mūsų nunuodytą žiurkę. Šūvis buvo sėkmingas.

Šia proga paminėsiu žiurkes, kurių čia radome didelę karalystę.

Reikia pasakyti, kad mėnuo prieš mums atvykstant į šią fazendą, jos namas buvo savininko apleistas, nes subankrutavęs jis turėjo iš čia išvažiuoti, palikdamas mums vien milijonus blusų, žiurkių ir keletą niežuotų šašuotų šunų. Su šituo jo palikimu turėjome stoti kovon nuo pirmos dienos, o pirmučiausiai — su šunimis. Šitie ėmė reikšti pretenzijas į skeletų rinkinį, nes kaulai buvo tik iš dalies apvalyti, palikta nemaža pridžiūvusios mėsos. Tad šunų negalima buvo apsiginti. Kadangi namas buvo senas ir daugely vietų sienose žiojėjo didelės skylės, šunes lįsdavo pro visus galus, ir kaskart tekdavo vytis čia vieną, čia kitą, norint atimti jo pagrobtąją skeleto dalį. Ne geriau buvo ir su žiurkėmis. Atvykę pirmą dieną, turėjome išdėstyti mūsų įpusėtą paukščių ir žvėrių rinkinį, ir štai, atsikėlę kitą rytą, randame kailiukus apgraužtus, išmėtytus. Tai buvo žiurkių darbas. Žiurkių radome čia abi rūšis, kurios Europoje konkuruoja tarp savęs ir paprastai nesugyvena. Tai rudoji ir juodoji. Turėjome rimtai susirūpinti šiais kenkėjais, nes jie būtų galėję niekais paversti visą mūsų darbą. Paruošę arseno tirpinio, sumaišėm jį su ryžiais ir išdėstėm visuose kampuose. Kitą dieną aplink visą namą gulėjo daugybė padvėsusių žiurkių. Taigi ir tiju ateita pasivaišinti.

Nemaža užtikome žalčių ir nuodingų gyvačių. Netoli mūsų stovyklos, prie upelio, apaugusio tankiais medžiais ir žole, dažnai užtikdavom gražių, margų, *Drymobius* genties žalčių iki dviejų metrų ilgio. Jie dažnai, pasitikėdami savo apsaugine spalva, nesijudina iš vietos, manydami, kad priešas jų nepastebės. Geriausias būdas jiems gaudyti — tai prispausti šautuvo buože pirmagalinę kūno dalį prie žemės. Tokiu atveju žaltys

daro charakteringą judesį: jis vienu akimirksniu apsivynioja aplink šautuvą, o jei užtenka ilgio, tai net apie ranką, siekdamas iki žmogaus peties ir net kaklo. Tuomet jo uodega ima savotiškai virpėti, sukeldama garsą, panašų į elektros plaktuko tarškėjimą. Kada pirmą kartą teko pajusti tokį plakimą ant savo veido, įspūdis buvo gana nepaprastas. Žalčiai, nors ir nenuodingi, smarkiai kanda. Mums keliantis į naują stovyklą, teko suleisti į vieną dėžutę penkis žalčius, vienas jų, griebęs man už rankos, gerokai ją sukruvino. Išimtį sudaro tik viena žalčių rūšis — simpatingoji musurana. Jie niekuomet nekanda, o žmogaus simpatiją įsigijo dėl to, kad smaugia ir ryja labai nuodingą gyvatę žararaką (jararaca). Kova būna labai aštri, bet musurana nusuka sprandą savo priešui ir praryja jį, nors būtų jisai beveik to paties didumo. Mat, roplių virškinamasis latakas gali nepaprastai išsiplėsti.

Iš nuodingų gyvačių dažniausiai užtikdavom gyvatę barškuolę. Šiaurės Amerikoje gyvena keliolika jų rūšių, bet Pietinėje — tik viena. Tai nevikrus, storas iki dviejų metrų ilgio padaras. Savo vardą yra gavusi nuo to, kad uodegos gale turi lyg skambutį iš sausų žvynų. Užtikta gyvatė iš lėto pasiruošia pulti: ji susiriečia, pritraukdama, kiek galint, galvą, kad, žaibo greitumu ištiesus kaklą, suduotų priešui mirtiną smūgį. Tuo pat metu ji greitai suvirpina savo uodegą, nuo ko pasigirsta garsas, labai primenantis žiogo zirzėjimą, tačiau kas išgirsta jį iš naujo ir atpažįsta, patiria šiurpų įspūdį. Barškuolės laikosi arti mūsų buveinės, dažnai guli ant tako, kuriuo mes einame į upelį maudytis, dėl to turime jų sugavę apie dvidešimt. Braziliečiai jų labai bijo ir laiko laimingu tą žmogų, kuriam netenka su jomis susitikti kely. Dėl to, mums gaudant barškuoles,

susirinkę juodieji kaimynai stvėrėsi už galvų ir balsiai šaukė pagalbon visus šventuosius.

Vieną kartą, medžiodamas sertone, staiga pamačiau išnirusį iš tankumyno bulių. Švokšdamas, putojančiu snukiu, išgąsčio pilnomis akimis prabėgo jis pro mane, ir tuo momentu aš pastebėjau kažkokį ilgą daiktą, kabantį jo šone. Įsižiūrėjęs pažinau gyvatę barškuolę. Spėju, kad bulius buvo ją užgulęs, o ji įsmeigė jam į šoną savo riestus nuodingus dantis, kuriais ir pasikabino.

Brazilijos gyvačių nuodai veikia nevienodai. Įkandus žararakai ir kitoms jai artimų genčių gyvatėms, toji vieta baisiausiai sutinsta, pavyzdžiui, koja pasidaro dvigubai storesnė. Oda pamėlynuoja, ir atsiranda pūslelių su kruvinu arba vandeningu skysčiu. Kai kada baisiai sutinsta galva ir visas liemuo. Dažnai įkandimo vietoje atsiranda gangrena, ir audiniai suyra taip, jog pasirodo pliki kaulai. Vienas brazilietis, atvykęs į ligoninę, atsinešė ir savo nudžiūvusią pėdą, kuri užsigangrenavusi atkrito nuo kojos. Vietinis skausmas būna labai stiprus, o, be to, dažnai sutinsta vokai ir šlapume pasirodo kraujas. Žinomas gyvačių specialistas, daktaras Vitalis Brazilis (Vital Brazil), šios rūšies nuodus vadina botropinio tipo nuodais (nuo gyvačių genties Bothrops), o veikiantį šių nuodų pradą — h e m o r a g i n u.

Kitaip veikia barškuolės nuodai: vietinis tinimas būna nežymus ir gangrenos niekuomet nėra pastebėta, bet dėl to smarkiai paliečiama nervų sistema: ji praranda jautrumą, ir kai kurios kūno dalys gali būti paraližuotos. Nukentėjęs gali apakti galutinai arba laikinai. Mirtis ateina nuo kvėpavimo nervų paralyžiaus. Lengvesniais atvejais buvo pastebėti jaknų, inkstų ar smegenų

uždegimai, o ilgainiui jaknose kyla riebalinė degeneracija. Šios rūšies nunuodymą Brazilis vadina krotaliniu tipu (nuo žodžio *Crotalus* — barškuolė), o šių nuodų veikiantį pradą — neurotoksinu. Trečio tipo nuodus, vadinamus elapinio tipo nuodais, gamina gražios, margos koralinės gyvatės *Elaps*. Įkandus šioms gyvatėms, ima smarkiai skaudėti įkąstą vietą, pradeda tekėti ašaros ir seilės, pasileidžia viduriai, apsilpsta raumenys ir esti paraližuojamos kai kurios kūno dalys. Vėliau kyla smegenų žievės ir pačių smegenų uždegimas. Gyvačių nuodai veikia labai stipriai, dėl to pakanka labai nedidelio nuodų kiekio užmušti ar bent paraližuoti bet kokiam gyvuliui. Gyvatėms nuodingi dantys sudaro reikalingą įnagį gyvybei palaikyti. Būdamos labai nevikrios, jos negali vytis grobio, bet, nejudomai gulėdamos, staigiu kirčiu įgelia prisiartinusį žvėriuką ar paukštį ir vienu akimirksniu jį užmuša ar bent atima gebėjimą pasprukti. Štai keletas skaičių, rodančių, kokių mažų kobros nuodų kiekių pakanka užmušti įvairiems gyviams per dvidešimt keturias valandas:

Šuniui	0,0008	gr	nuodų	1	kg	jo	svorio
Jūrų kiaulytei	0,0005	„	„	1	„	„	„
Žiurkei	0,0001	„	„	150	gr	„	„
Pelei	0,000003	„	„	25	„	„	„

Viena nuodingiausių Pietų Amerikos gyvačių yra *Bothrops insulatus;* jos nuodų užtenka keturių tūkstantųjų miligramo karveliui užmušti.

Visuose atogrąžų kraštuose gyvatės sudaro žmogui rimtą pavojų. Taip antai, pagal specialios literatūros duomenis, Indijoje kasmet nuo gyvačių įkandimų miršta per dvidešimt tūkstančių žmonių (pavyzdžiui, 1911 m.

mirė 24 312 žmonių ir 10 534 galvijai). Brazilijoje tikslios statistikos nėra, bet V. Brazilis, remdamasis Butantano instituto surinktais duomenimis, mano, kad Brazilijoje per metus gyvatės įkanda dvidešimt keturis tūkstančius žmonių, iš kurių miršta keturi tūkstančiai aštuoni šimtai.

Gydymas nuo gyvačių įkandimo pastaraisiais metais smarkiai pažengė, o sudaryti metodai — tai tikras mokslo triumfas.

Yra žinoma, jog, įleidus gyvatės nuodų į žmogaus ar gyvulio kraujagysles tokiu kiekiu, kad organizmas išliktų gyvas, kraujyje atsiranda antitoksinų, t. y. skystimų, naikinančių nuodų veikimą. Švirkščiant į gyvulių kūną vis didesnius gyvačių nuodų kiekius, galima pasiekti to, kad jie pasidaro visai neopūs įkandimui, arba, kaip sakoma, įgauna imunitetą. Yra gyvulių, kurių imunitetas esti normalus ir pastovus; gyvatėms įkandus, jie į tai visai nereaguoja, pavyzdžiui, mūsų ežys, šeškas, barsukas ir kiti. Kitų gyvulių kūnas būna imunizuojamas atsitiktinai, pavyzdžiui, kada į jų kraują pakartotinai patenka gyvačių nuodų nemirtinos porcijos. Imunizuojant gyvulius gyvačių nuodais, pastaraisiais laikais pavyko išskirti iš šių gyvulių kraujo antitoksinus ir pritaikyti juos gydymo tikslams. Nuopelnas priklauso prancūzų gydytojams Kalmetui, Fizaliui, Bertranui (Calmette, Phisalix, Bertrand) ir braziliečiui V. Braziliui, kuris įkūrė savo tėvynėje Butantano institutą gyvačių nuodams tirti ir antitoksinams gaminti.

Kalmeto sudarytas metodas yra toks: arkliui pakartotinai įšvirkščiamos į kaklo veną vis didesnės gyvačių nuodų dozės; po šešiolikos mėnesių arklys tampa neopus gyvačių nuodams, net įtrėškus aštuoniasdešimt kartų didesnę porciją kaip mirtingasis jų kiekis (pa-

vyzdžiui, toks arklys išlaiko du gramus sausų kobros nuodų, gi mirtinoji porcija yra dvidešimt penkios tūkstantosios gramo. Kada arklys įgauna pakankamą imunitetą, iš jo paimama pirmą sykį aštuoni litrai kraujo, po penkių dienų šeši litrai ir dar po penkių dienų vėl tiek pat. Po to arklys paliekamas ramybėje tris mėnesius ir per tą laiką gerai šeriamas. Šiam laikui pasibaigus, jam įtrėškiama į venas vėl du gramai gyvačių nuodų ir po pusantro mėnesio vėl tiek pat. Tuo būdu pasiekiamas pastovus arklio imunitetas. Paimtas jo kraujas iškošiamas, ir tuo būdu, pašalinus raudonuosius kraujo kūnelius, gaunamas bespalvis arba gelsvos spalvos skystimas, kuriame yra antitoksino. Tas skystimas vadinamas s e r u m u, tai vaistas nuo gyvatės įkandimo. Dviejų kubinių centimetrų serumo užtenka panaikinti vieno miligramo kobros nuodų veikimui.

Priešgyvatiniai serumai yra gaunami minėtajame Butantano institute, netoli San Paulo, ir naujoje, daktaro Brazilio įkurtoje Nikterojos (Nicteroi) laboratorijoje netoli Rio de Žaneiro. Man teko apsilankyti pas daktarą Brazilį ir pačiam susipažinti su juo. Tai uolus ir kartu kuklus veikėjas, tikro mokslininko tipas. Jisai parodė mums visą savo laboratoriją ir pademonstravo, kaip gaunami gyvačių nuodai. Jo laborantas išėmė iš dėžės didelę barškuolę, ir jai čia pat buvo išspausta iš liaukų nuodų porcija. Jis parodė mums ir savo mylimąjį žaltį, musuraną, gyvačių naikintoją; jo garbei šis žaltys gavo mokslo pavadinimą *Rhachidelus brasilii.* Gavome ir dovanų — keliolika dozių priešgyvatinių serumų, kuriuos ekspedicijos metu nuolat nešiojomės kuprinėje kartu su Liuerio švirkštais, kad, reikalui ištikus, būtų galima juos panaudoti. Laimė, neprireikė jų.

Bene įdomiausias Brazilijos roplys tai anakonda, kitaip vadinama smaugliu. Tai milžiniški žalčiai, iki aštuonių—dešimties metrų ilgio ir iki dvidešimties centimetrų skersmens per vidurį. Dažniausiai čia pasitaiko anakonda, braziliečių vadinama sukuri. Ji yra žalsvos spalvos, išmarginta didelėmis juodomis dėmėmis. Šie milžiniški žalčiai gyvena mažų upelių pakraščiuose, pasislėpę gausioje tropinėje augmenijoje, dažnai net guli įsipynę ant pasvirusių medžių šakų. Čia jie kantriai, be mažiausio judesio, tyko žvėrių, ateinančių gerti vandens. Vos tik gyvulys prisiartina, smauglys žaibo greitumu griebia jį savo baisiais, atgal užriestais kaip lydekos dantimis ir tuoj apsivynioja apie jį. Dabar prasideda smaugimas: žaltys, apkabinęs gyvulio krūtinę, sudaro tikrą kilpą. Lėtais, bet užtikrintais judesiais ši kilpa veržiasi vis labiau ir labiau, ir auka nustoja gyvybės.

Ankstesnieji tyrinėtojai Šomburkas, Betsas, Humboldtas (Schomburgk, Bates, Humboldt) aprašo, kaip anakondos užpuola žmones. Gal tada buvo didesnių žalčių, bet dabar dideli jų egzemplioriai kaskart rečiau sutinkami. Pavojus kyla daugiau dėl to, kad jos užpuola netikėtai ir dažnai nepatogioje apsiginti vietoje, kaip antai: siauro miškų upelio vagoje arba nepereinamame tankumyne, pelkėtoje vietoje ir panašiai. Pagavęs ir suspaudęs savo grobį, smauglys laužo jam šonkaulius ir kitus kaulus. Nuo to paplūsta kraujas viduje, ir netrukus ištinka mirtis. Mūsų kaimynai, juodieji vakeirai, vis dar gyvai atsimena čia neseniai įvykusį šiurpų nuotykį. Netoli mūsų retiro, miško tankumyne, blizga nedidelis, gilus, klaikiais liumpsinčiais krantais ežerėlis. Lianos, apipindamos aplinkinius medžius, pasiekusios jų viršūnes, nebeturi kur aukščiau lipti, ir jų žalios kasos, prisagstytos spalvotų žiedų, svyra iki pat

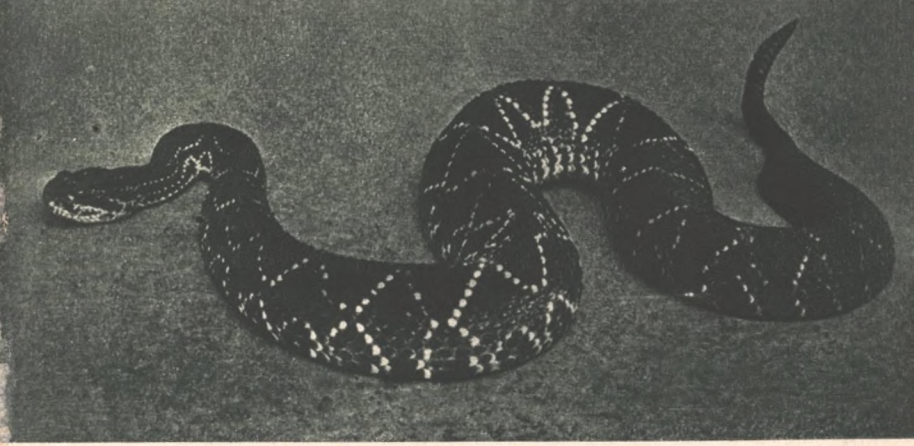

Gyvatė barškuolė

Zovinas ir autorius su gyvate

Nušautas smauglys

ežerėlio paviršiaus. Tas ežeriukas man visuomet darydavo kažkokį savotiškai gražų, bet drauge ir nejaukų įspūdį. Tenai nuėjo meškerioti dvi juodos mergaitės. Staiga viena jų išgirdo baisų riksmą „gelbėk!" ir tuo pačiu akimirksniu pamatė savo draugę, pagrobtą smauglio ir įtrauktą į vandenį. Tai buvo paskutinis pasimatymas: nelaimingoji meškeriotoja amžiams užmigo ežerėly. Neapsiimu spręsti, kiek čia yra teisybės, o kiek fantazijos, bet profesorius A de Miranda-Ribeiro užtikrino mane, kad panašūs faktai jam žinomi.

Kad anakonda kartais skandina savo grobį, pats mačiau. Nusiyrėm vieną kartą su sinjoru Karneiru ir jo sūnum nedideliu laiveliu Rio Preto upe. Nespėjom nuplaukti kokį šimtą metrų nuo mūsų kasdieninės maudymosi vietos, žiūriu — vandeny, prie pat krašto, didelio susisukusio žalčio vingiai. Gavęs šūvį, žaltys pirmiausia dingo po vandeniu, o jo vietoj pasirodė kapivaros užpakalinės kojos. Pamanėm, kad čia koks nesusipratimas. Žaltys dar vis smarkiai blaškėsi, todėl aš, bijodamas, kad jis nepaspruktų, šokęs į vandenį, užnėriau jam ant kaklo gana stiprią virvę, o kitą jos galą pririšau prie laivelio. Bet anakonda lengvai nutraukė virvę ir vėl ėmė vartytis vandenyje. Laimė, prie laivelio buvo apie pusantro metro ilgio geležinė grandinėlė, kuria jis būdavo pririšamas. Stvėręs laisvąjį jos galą, vėl užnėriau anakondai kilpą. Ji vis dėjo pastangas pasprukti, tampydama laivelį šen ir ten, bet vis dėlto pagaliau aprimo. Tada ją iškėlėme į krantą. Nors jau negyva, bet ji vis nepaleido kapivaros iš savo glėbio, ir aš galėjau akivaizdžiai suvokti jos smaugimo techniką. Kapivaros kūną anakonda buvo apvijusi tik vieną kartą, o abudu galai susisukę spirale; vadinasi, ji panaudojo tokį būdą, kaip mes su vielos gabalu ir rep-

lėm, norėdami suveržti perskilusią lazdą; tuo tikslu juk susukame abudu vielos galus. Šitas būdas leidžia anakondai kaskart, nors ir pamažu, vis labiau suveržti savo kilpą. Sumedžiotas žaltys turėjo šešis metrus trisdešimt centimetrų ilgio. Kiek svėrė, negaliu tiksliai pasakyti, nes svarstyklių neturėjome, bet spėjome, kad arti aštuoniasdešimt kilogramų. Atimta kapivara jau buvo negyva ir svėrė apie dvylika kilogramų. Skrosdami savo žaltį, jo skilvyje radom prarytą kitą kapivarą maždaug to paties svorio.

Kitas didelis žaltys yra boa, kurį braziliečiai vadina žiboja (giboya). Tai labai gražus, iki keturių metrų ilgio gyvūnas. Jo pagrindinė spalva pilkai bronzinė, vietomis geltona su juodu raštu. Kaip ir anakonda, tai nenuodingas ir žmogui visai nepavojingas žaltys, mintantis daugiausia smulkiais graužikais, pelėmis ir žiurkėmis. Ten, kur gyvenome, jų buvo gana daug, ypač cukrinių nendrių tankumynuose. Kai atėjo laikas šias nendres piauti, piovėjai atnešė mums jų apie dešimtį. Deja, keliaujant atgal, jau Europoje, staiga ištiko didelis šaltis, ir mūsų žalčiai visi iki vieno išdvėsė. Tenka gailėtis, kad ir braziliečiai naikina šį gražų padarą.

Porą kartų pasitaikė man graži žalčių rūšis, vardu *Drymobius bifossatus.* Tai žali gyvūnai, su juodu, vietomis geltonu raštu. Sertone, netoli Entreribeiro, jų aptikau kelis kartus. Jie labai vikrūs, ir todėl geriausias metodas jiems pagauti — prispausti šautuvo buože, o paskui paimti pirštais už sprando. Bet vieną kartą turėjau su tokiu laimikiu užtrukti ilgiau. Eidamas palei mūsų upelį, prie pat vandens pamačiau labai didelį, virš pusantro metro ilgio, šį gražųjį žaltį. Tur būt, pasitikėdamas savo žaliuoju raštu, jis nė nekrustelėjęs prisileido mane visai arti, taip, kad aš lengvai galėjau

prispausti jį prie žemės šautuvo buože, paskui, kaip paprastai, kairiąja ranka paėmiau jį už sprando ir tuoj atleidau buožę. Žaltys ėmė raitytis ir visa savo užpakaline kūno dalimi apsivyniojo aplink mano ranką, pasiekė kaklą, apsivijo apie jį, ir dar užteko jam ilgio su savo uodegos galu pavirpinti (panašiai kaip daro barškuolės) palei pačią mano ausį į šalmo kraštą. Ką jis norėjo man tuo pareikšti, ir dabar nežinau. Šautuvą padėjau ant žemės, bet mano kairioji ranka buvo užimta, nes laikiau už sprando žaltį, tai dešine mėginau atsukti jį nuo savo kaklo. Jau man pasisekė atsukti porą vingių, bet jis vėl išslydo iš mano dešinės rankos, apsivyniojo ir vėl pabarškino palei ausį į šalmo kraštą. Matau, kad nieko nepadarysiu, bet netoli buvo Palionis, nes prieš dešimt minučių su juo persiskyrėm, tad pradėjau šaukti ir, jam atėjus, bendromis jėgomis išsilaisvinau iš šių gyvųjų pančių. Bet tuo dar nesibaigė. Savo žaltį įkišau į kuprinę, stipriai suveržiau virve ir medžiojau porą valandų. Parėjęs namo, atrišu kuprinę, norėdamas pamatyti, kas dedasi viduje, bet vienu akimirksniu kaip šaus iš kuprinės lyg strėlė mano žaltys. Puolėm visi jo gaudyti. Kur tau — vikrus kaip velniūkštis, išsisukinėja, nulenda po dėže, o iškrapštytas iš tenai — ant lovos, po lova. Mes keturiese šliaužiojam, repečkojam, prakaitu apsilieję, paišini nuo pakilusių troboje dulkių. Galų gale pavyko man sustverti, bet jis atsilygino, įkąsdamas į ranką savo gausiais riestais dantimis. Aš labai norėjau atvežti jį gyvą į Europą, bet nepavyko. Plaukiant atgal, laive jis nusibaigė, ir teko išmesti į Atlanto vandenyną.

Nemaža randama Brazilijoje ir krokodilų. Jie priklauso kaimanų genčiai ir sudaro keletą rūšių. Didžiau-

si gyvena Amazonės srity; jie siekia keturis metrus ilgio. Pietinėje Brazilijoje pasitaiko mažesnių, iki trijų metrų. Ši rūšis čia vadinama žakare (jacare). Jų užtikdavome visur gana daug upėse, ežeruose ir balose. Tačiau siaurų upių jie nemėgsta, ir, jei tenai jų užtiksi, tai nebent tik ramiose įlankose su dumblinu, gausiai apžėlusiu dugnu. Dar labiau mėgsta jie seklius ežerus, kur vanduo įkaista kaip pirty, o milžiniški vandeniniai augalai sudaro tikrą mišką. Kaip tik vienas toks ežeras arba, tiksliau sakant, gili pelkė, vardu Suarana [1], buvo netoli mūsų stovyklos, ir ten dažnai teko lankytis.

Šios pelkės įspūdžiai man neužmirštami. Netoli Rio Preto kranto, miško apsupta, murkso Suaranos pelkė su žalia, mišku apaugusia sala vidury. Apsilankęs ten pirmą sykį, iš pradžių nieko ypatingo nepastebėjau, bet štai pasitaiko man pakely ibisas „Juodoji Marė". Jis reikalingas mūsų rinkiniui, tai šauju. Sunku įsivaizduoti, kas pasidarė po šūvio! Iš visų pusių pakilo tikri debesys įvairių balų paukščių, o ypač tiršti būriai ančių ariri ir kitų. Tarp jų maišosi ore dailūs balti garniai, rausvos kaip radastų žiedai girnovės, vištelės žasana ir tūkstančiai kitų margų, spalvotų paukščių.

Įžengiu į pelkę: vanduo šiltas kaip vonioje, dugnas molinis, gana kietas, ir vaikščioti patogu. Perdedu juostą su šoviniais ant kaklo, kad nesušlaptų, ir įbrendu iki juosmens į vandenį. Aplink vandeninės lelijos mėlynais žiedais ir kupstai augalų, primenančių mūsų pupalaiškius; toliau, gilesniame vandeny — aukštos plačialapės žolės; jų kupstai vis tankesni ir tankesni, tad netrukus pasineriu į tikrą povandeninį mišką. Jaučiu

[1] Suarana, arba onçe vermelha *(braz.)* — puma, t. y. Amerikos liūtas.

nepaprastą, iki šiol nepatirtą nuotaiką. Su malonumu įtraukiu į plaučius vandens garų prisotinto oro, kvepiančio dumblu, žuvimis ir negyvais, užtroškusiais moliuskais. Aplinkui — vien plačių, sultingų lapų tankynė, o ant jų stiebų — prilipę didelių, raudonų moliuskų ikrų. Brendu gilyn. Jau mano kišenės pilnos plūdenų, dumblo ir supuvusių augalų gabalėlių. Štai ant mano švarko rėplinėja beveik piršto ilgio didelė, amerikoniška vandeninė blakė *Belostoma grande*... Jau paukščiai manęs nemato. Jų tūkstantiniai būriai dar sukasi aplinkui, bet vis žemiau, ir kaskart šen ten jie triukšmingai nusileidžia ant vandens. Kartais pralekia pro mano galvą, ir aš aiškiai matau ne tik jų raudonas ištiestas kojytes, bet ir žvairas, blizgančias akis. Jie manęs nepaiso, nes ką gi jiems gali rūpėti kažkoks vandeninis gyvūnas, nors ir nepanašus į tapirą ar į kapivarą! Bet štai pasitaiko gilesnių vietų: ten kupstų nėra, vien tik platūs lapai plūduriuoja ant vandens. Prityrusi akis pastebi ten nedidelį daiktelį, į kurį iš pradžių gal ir nekreiptum dėmesio. Tai trys maži taškai vandens paviršiuje, lyg trys dumblo grumsteliai, kyšą iš gilumos. Jei eisi triukšmingai toliau, jie tuoj išnyks, bet jei atsargiai prisiartinsi, pamatysi, kad tie trys taškai — tai krokodilo snukio galas ir pora akių iškiliais antakiais. Tai mėgiama krokodilo poza. Pasislėpęs visas drumstam dumblinam vandeny, įsispraudęs tarp vandeninių augalų, iškiša jis vien savo šnerves ir akis. Tuo būdu, kitų gyvūnų nematomas, jis gali laisvai kvėpuoti, o kartu ir matyti, kas darosi aplinkui. Jei gerai apsidairysi, pamatysi ir daugiau tokių taškų. Jie ne vieno didumo. Atstumas tarp atskiro priešakinio taško ir dviejų užpakalinių nevienodas. Jis gali būti apie penkiolikos centimetrų, vadinasi, toks yra atstumas tarp nosies vir-

šūnės ir akių. Tai jauniklis, apie pusantro metro ilgio. Bet tas atstumas gali būti dvidešimt penkių—trisdešimties centimetrų: tai jau didokas pelkės pilietis. Šaudyti krokodilus tokioje padėtyje beveik nėra prasmės, nes visas jų kūnas paslėptas vandeny, o, be to, šaunama tokiu mažu kampu, kad šratai ar kulka atsimuša į vandenį ir jų nekliudo. Man ne kartą teko šaudyti juos šioje pozoje. Atsitikdavo, kad krokodilas po šūvio nė nepajudėdavo; manydamas, kad jis nušautas, eidavau prie jo, bet prisiartinęs būdavau nemaloniai apviltas, nes jis ramiai pasinerdavo gilumon. Porą kartų pasitaikė, kad po trijų šūvių krokodilas nepakeitė nė pozos, lyg ne į jį buvo šaudyta. Lengviau jį nudėti iš laivelio, o dar geriau nuo arklio. Taip pat labai patogu jį medžioti upėse su aukštais krantais.

Vieną kartą nujojome į vietą, vadinamą Buritisiniu, prie Entreribeiro upės. Pažįstamas negras nurodė man, kur krokodilai dažnai iššliauždavo iš vandens. Iš tikrųjų ten žemė buvo sugrūsta, suplūkta — tikras vieškelis. Eidamas toliau pakraščiu, staiga pamatau išsikišusį iš vandens snukį ir antakius. Atsargiai priėjęs arčiau, pamatau apie trijų metrų krokodilą, vos beapsemtą vandens, išskėtusį visas keturias kojas, kaip kad daro mūsų varlės šiltam vandeny. Greit įdedu į trečiąjį vamzdį šovinį su patikima ekspansyve kulka. Taikau užpakaly galvos, ten, kur, mano manymu, turėtų būti atlantas arba bent pirmieji stuburkauliai. Trenksmas. Vandens fontanas. Ir didelė galva vieną akimirksnį pasirodė virš vandens, paskui išsižiojo dideli nasrai, rodydami baisių dantų eiles. Pamažėli sunkus ilgas kūnas apsiverčia pilvu aukštyn, ir pasirodo baltai gelsva apatinė jo pusė. Dar konvulsingai daužosi galingoji uodega, bet ir ji pamažu nurimsta, ir bejėgis kūnas nugrimsta sekliam

vandeny... Kai kada krokodilai išeina iš vandens, bet niekuomet nuo jo nenutolsta. Dažniausiai jie guli ant nuolaidžių krantų, kad, ištikus pavojui, galėtų nusiristi į vandenį. Mėgsta jie taip pat smiltingas salas ir seklumas, kur guli pusiau pasinėrę vandeny. Plaukiant upe laiveliu, dažnai tenka užtikti juos tokioje pozoje. Gulėdami seklumose, ypač drumstame vandeny, jie tyko ateinančių gerti žvėrių ir paukščių. Apsivėlęs dumblu, pilkas kaip kelmas krokodilas jų nepastebimas ir nepaisomas, panašiai kaip akmenys, šakos ir kiti vandeny gulintys dalykai. Tik staigiai pašokęs jis sugriebia auką, giliai įleisdamas jai į kūną dantis. Tuo pačiu akimirksniu jisai atlieka savotišką judesį: susirietęs ratu, smarkiai suduoda per vandenį savo uodega užpakaly sugautojo grobio. Garsiai supliaušk ia vanduo, plačiai ištykšta dumblas, ir apsvaigęs paukštis ar žvėris dar labiau slenka savo priešui į nasrus. Jokia jėga nepražiodins jo geležinių žandų, ir jis, pasitikėdamas savimi, pamažu nuskandina savo grobį, o paskui ramiai suplėšo jį drumstam šiltam vandeny.

Piri-Piri ežere krokodilų užtikome labai daug. Ramią dieną, ypač nesant vėjo, ant vandens paviršiaus tai šen, tai ten kyšodavo jų nosys ir antakiai. Vienas mūsų medžiotojų, nušovęs tantalą, norėjo paimti jį iš ežero. Įbridęs, kiek galėjo, į vandenį, jau ruošėsi jo siekti, tik staiga supliaušk ė vanduo, ir tuo momentu pasirodė krokodilo galva su nušautu paukščiu dantyse. Apkvaišęs medžiotojas nespėjo griebtis šautuvo; viskas jau buvo ramu, ir tik bangos, plisdamos ratais, rodė tą vietą.

To paties ežero pakrašty vieną sykį mūsų šunes pakėlė tapirą. Šunų vejami, šie žvėrys dažnai puola į vandenį. Taip įvyko ir šį kartą. Paskui žvėrį įbėgo į ežerą ir šunes, bet staiga vienas jų sustaugė, susirietė, ėmė

daužytis vietoje, lyg pakliuvęs į spąstus. Netrukus vandens ir dumblo sūkury pasirodė krokodilo galva, įkibusi į šuns pasturgalį. Gavęs stambių šratų porciją, jisai paleido šunį ir tuoj išnyko iš mūsų akių. Mat, nušauti krokodilą nelengva dėl jo tvirto šarvo ir nepaprasto gajumo. Vietoje užmušamas krokodilas tik tada, kai pramušamas jo stuburas arba galvos smegenys. Tą gali padaryti tik kulka arba stambūs šratai, bet tik iš arti. Norint nudėti krokodilą, neužtenka pataikyti jam į galvą, nes didesnė jos dalis sudaryta iš tvirtų kaulų, o smegenys labai mažos. Taip antai, dviejų metrų ilgio krokodilo smegenys vos gero kaštono didumo, tad nenuostabu, kad į jas pataikyti ne taip lengva. Dėl viso to, medžiojant krokodilus, daug jų dingsta veltui, nes ir mirtinai pašauti, jie dar spėja pasinerti ir galutinai pasprukti iš medžiotojo rankų. Štai vieną sykį jojome į Bukeirão retirą. Reikėjo nukeliauti apie šešiasdešimt kilometrų ir pakely perbristi nedidelį upelį. Netoli brastos upelis išsiplėsdamas sudarė lyg tvenkinį, su ramiu, beveik stovinčiu vandeniu. Brisdamas pastebėjau ten kyšinčią iš vandens krokodilo nosies viršūnę ir porą antakių. Užlipęs į aukštą antkrantę ir patogiai atsirėmęs į medį, pasiunčiau kulką, taikydamas apie dvidešimt centimetrų užpakaly ir žemiau tos vietos, kur buvo matyti antakiai, tikėjausi rasiąs ten stuburo pradžią. Po šūvio gyvūnas pranyko, bet pasirodęs vandeny raudonas kraujo plotelis aiškiai rodė, kad buvo pataikyta. Kitą dieną, jodamas tuo pačiu keliu, radau apie trijų metrų ilgio krokodilą, priplaktą prie kranto netoli brastos. Jame buvo didelė žaizda, pramušusi stuburą tuoj už pakaušio.

Neretai krokodilų galima užtikti visai mažuose ežerėliuose, kurie susidaro potvynių metu, kada vanduo,

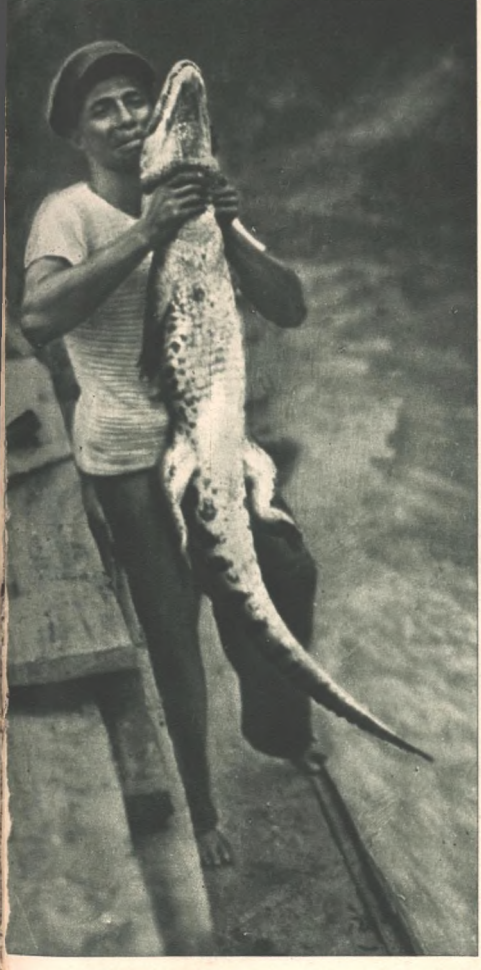

Sumedžiotas krokodilas

Autorius su krokodilu

Garlaivis „Parakatas“

apsemdamas didelius plotus, palieka slėniuose ir šiaip įdubimuose. Tokių ežerėlių, kartais vos tik kelių dešimtų metrų ilgio, dažnai pasitaiko miškuose, ir jų fauna būna gana turtinga, nes, slūgstant vandenims ir nutrūkus jungtims su upe, juose buriasi žuvys ir kiti vandens gyvūnai. Pagaliau susidaro ten tiršta jų masė. Dėl to tokie ežerėliai būna apsčiai lankomi įvairių vandeninių paukščių, juose neretai užtiksi ir vieną ar du krokodilus. Jie minta tenai ateinančiais gerti žvėrimis, vandeniniais paukščiais, bet ypač žuvimis, kurių ten būna labai daug. Viename tokių ežerėlių apsčiai lankėsi didelių muskusinių ančių, tad, pasislėpę tankumyne, vieną rytą nemaža jų nušovėme. Ežeriukas buvo mažas, gal penkiasdešimt metrų ilgio ir apie dvidešimt metrų pločio, be to, negilus. Norint surinkti nušautas antis, teko įbristi į vandenį iki juosmens; taip ir padarėme. Vos tik laimingai surinkome savo grobį, staiga pamatėme išnirusį iš vandens apie trijų metrų ilgio krokodilą, mėginantį lipti sausumon. Pamatęs mus, jis tuoj pasuko atgal ir nunėrė ežerėlin. Gavome patirti ypatingą jausmą, išbraidžioję ežerėlį, kurio dugne gulėjo tasai mūsų konkurentas...

Plaukiant garlaiviu San Francisko upe, teko kartą sustoti kelioms valandoms. Pasinaudodamas ta proga, nuėjau pasivaikščioti po artimus miškus ir užtikau keletą panašių, nuo potvynio sezono išlikusių, ežerėlių. Kadangi į vieną jų kaskart atskrisdavo įvairių paukščių, aš pasislėpiau tankumyne, tikėdamasis sulaukti kokio nors įdomaus egzemplioriaus. Ties manim sudžiūvęs pakraščio dumblas buvo suplūktas, ir jame neaiškiai matėsi kažkokio didelio žvėries pirštų žymės. Man bežiūrint į skraidančius aukštumoje paukščius, iš vandens pamažu pasirodė šnervės, paskui akys, paskui visa kro-

kodilo galva. Jis manęs dar nemato ir ramiai, pusiau plaukdamas, pusiau žengdamas, slenka į suplūktą dumblo aikštelę, ties kuria sėdžiu pasislėpęs. Tik staiga, pastebėjęs mane, sustoja ir, įbedęs akis į mano veidą, sustingsta lyg akmeninė statula. Vos tik pora metrų mus skiria. Jo žalios akys su skersinėm kaip katės lėliukėm pilnos ypatingos išraiškos; jose ir klasta, ir žiaurumas, ir baimė. Praeina minutė, dvi, o mudu nė nekrusteldami žiūrime viens antram į akis. „Apie ką jis galvotų?"— ateina man į galvą mintis. Atrodo, kad, taip akylai žiūrėdamas į mane, norėtų pasakyti: „Kažkur tamstą mačiau, bet neprisimenu kur." Tik staiga susisuka jis riestainiu ir puola atgal į vandenį, o aš tuo pat akimirksniu, pridėjęs šautuvą prie peties, paleidžiu šūvį, bet, deja... daugiau nebepasimatėm.

Žmogaus gyvybei Pietų Amerikoje krokodilai būna pavojingi daugiausia tik veisimosi laiku. Jie deda savo kiaušinius pačių išraustose duobutėse ir apkrauna juos supuvusiais lapais bei žolėmis. Pūnant lapams, kyla temperatūra, nuo ko kiaušiniai ima greit vystytis. Pastarieji yra žąsies kiaušinio didumo, ir viena patelė padeda jų keliasdešimt. Artinantis žmogui prie lizdo, krokodilas kai kada žiauriai jį puola ir tuomet gali būti labai pavojingas. Didesnės krokodilų rūšys ir šiaip puola žmogų, kaip maisto grobį.

Šiaurės Brazilijoj indėnai pasižymi medžiokliniais gabumais, moka pagauti krokodilus tam tikromis kilpomis, pririštomis prie ilgos laibos karties. Jie labai vikriai prislenka prie gulinčio krokodilo, ir tuo momentu, kada roplys nukreipia savo dėmesį į priešą, pastarasis užmauja jam kilpą ant galvos. Tuomet medžiotojui pagalbon puola kiti jo draugai, ir pagautas gyvis išvelkamas sausumon. Paimti tuo būdu sumedžiotą gyvūną ne-

lengva: jis narsiai ginasi, kąsdamas savo baisiais dantimis ir draskydamas užpakalinių kojų nagais. Pažymėtina, kad tam reikalui pirmagalinių kojų jis nenaudoja. Bet visų baisiausias ginklas — tai jo ilga, raumeninga, tvirtais žvynais šarvuota uodega. Stambesnis krokodilas savo uodegos smūgiu gali lengvai sulaužyti žmogaus stuburą.

Kai kur indėnai medžioja krokodilą su ietimis. Šios ieties ašmuo turi atgal užlenktas barzdeles, kaip žeberklai; jis yra lengvai ant kotelio užmautas ir lengvai gali nuo jo nusimauti. Įsismeigęs į krokodilo kūną, ašmuo nuslenka nuo kotelio, bet, kadangi jis yra prie jo stipriai virvele pririštas, krokodilas velka paskui save ir virvę, ir palaidą kotelį. Pastarasis, plūduriuodamas ant vandens, rodo vietą, kur pasislėpė. Krokodilai medžiojami dėl gardžios, baltos mėsos, kurios geriausi kąsniai esti uodegos storgaly, tuoj už pasturgalinių kojų. Savo skoniu ji primena ir vištieną, ir veršieną, ir žuvį, todėl mūsų virėjas, kai tik nušaudavom krokodilą, visuomet paruošdavo mums iš jo patiekalą. Mėginom valgyti ir anakondos mėsą, bet ji pasirode plaušėta, neskani.

Dėl nepaprasto krokodilų godumo nesunku juos gaudyti su meškere. Tam tikslui braziliečiai vartoja apie dvylikos centimetrų ilgio kieto medžio kuoliuką, pasmailintą abiem galais. Vidury kuoliukas įpiautas, kad būtų galima pririšti virvę. Norint pavartoti šį negudrų įtaisą, čia atstojantį kabliuką, reikia jį priglausti išilgai prie virvės ir aprišti mėsos gabalu. Tokia meškerė pririšama kur nors sekliame vandeny (kad mėsos nesuėstų žuvys). Tatai padaryti geriausia naktį. Kada krokodilas, prarijęs mėsą, ima tampyti virvę, kuoliukas atsistoja jo skilvy skersai stemplės angos ir jį prilaiko.

Vietoj mėsos geriau panaudoti nušautą paukštį, nes krokodilai labai juos mėgsta, o, be to, paukščių nesuėda žuvys, kurios čia esti ne mažiau godžios.

Mūsų ekspedicijai krokodilai kartais pridarydavo nemalonumų. Kad geriau nusivalytų preparuojamų žvėrių skeletai, dėdavome juos į vandenį mirkyti arba, kaip sakoma, maceruoti. Patogiausia tam vieta buvo maža, sekli upės įlanka. Bet štai, atšliaužęs naktį, krokodilas apgraužė skeletus, išnešiojo juos aplinkui ir taip apgadino, jog turėjome jų atsisakyti. Tad, pavadinę krokodilus rupūžėmis, kitą sykį padėjome skeletus mažame upely, tikėdamiesi, kad ten jie neapsilankys. Bet štai rytą vėl tas pat: skeletai apgadinti, išnešioti, o didelės kapivaros liemuo, buvęs pririštas prie kelmo stora virve, nutrauktas. Vėl nusikeikę, šį kartą nutarėm atsilyginti savo kenkėjui. Paėmę didelį geležinį kablį ir užkabinę ant jo porą kilogramų mėsos, padirbome meškerę, kurią ir pastatėme skeleto vietoje. Rytą radome užsikabinusį nedidelį, apie pusantro metro ilgio, krokodiliuką. Traukiamas iš vandens, jis smarkiai priešinosi, bet, patekęs sausumon, visai nurimo.

Be mėsos, naudojama dar krokodilo oda. Ją moka išdirbti ir braziliečiai, tik labai menkai. Daug neišdirbtų odų patenka į Europą. Čia jos gražiai išdirbamos ir vartojamos valizėms, portfeliams, rankinukams ir kitiems panašiems dalykams. Tokia oda, išmarginta žvynais, atrodo labai dailiai.

Varlių grupė Brazilijoje nepaprastai gausi ir įvairi. Vien tik medvarlių, t. y. varlių, kurios gyvena ant medžių, ten apie šimtas penkiasdešimt rūšių. Tai labai didelis skaičius, turint galvoj, kad, pavyzdžiui, Lietuva teturi vien devynias varlių rūšis, įskaitant ir rupūžes.

Tik prasidėjus lietingam sezonui galima pastebėti visą jų gausumą, ir tai geriausia naktį, nes dieną jos tyli ir tūno, pasislėpusios savo užlandose. Jų balsai žymiai skiriasi nuo Europos varlių balsų ir kartais tokie keisti, jog vargiai galima pažinti, kad tai varlė. Jau vieną pirmųjų naktų, kai mūsų kolonijos nariai iš Rio de Žaneiro nuvežė mane automobiliu į Tižukos kalnus, buvau nustebintas, išgirdęs keistą, bet kartu ir malonų garsą. Sakytum, susirinkusi skardininkų minia kalė plaktukais į skardą. Šie balsai sklido iš nedidelio upelio pakraščio, ir, nors spėjau, kad tai varlės, tačiau nei pamatyti, nei pagauti jokios negalėjau. Paskui susekiau, kad tą balsą skleidžia laiba, balsva medvarlė, čia praminta kalviu, tupėdama ant medžių lapų, ypač ant didelių, galinčių pakelti jos kūno svorį. Savo minkštais, galuose išplėstais pirštais ji tarytum siurbtuvais prilimpa prie lapo. Tų kalvių vėliau užtikdavau pilnas pelkes, ir jų balsai sudarydavo puikią harmoniją su milijonais kitų balsų žavingą tropikų naktį. Įdomu, kad dienos metu šių varlių visai neužtiksi, ir atrodo, kad jų visai nesama; bet pakanka naktį, paėmus žibintą, apeiti papelkės krūmus, ir rasi jų tupint ant kiekvienos šakutės. „Kalvis" turi gan savotiškų papročių. Atėjus nerštо laikui, jisai deda ikrus į seklų vandenį, paruošęs jiems aikštelę apie trisdešimt centimetrų skersmens. Ši aikštelė padaryta iš dumblo, kurį patelė suneša krūvon. Iš tos pačios medžiagos padaromas aplinkui volas, vos bekyšąs iš vandens. Visa aikštelė rūpestingai išlyginta, ji sudaro lyg vaikų kambarį, nepasiekiamą žuvims ir kitiems priešams.

Pasitaiko čia ir kita medvarlė, gražios, žalios spalvos, kurios rūpesčiai dėl savo vaikų dar įdomesni. Ji pasirenka nusvirusią ant vandens šaką ir ten paruošia

lopšelį savo ikrams. Tam tikslui ji suglaudžia kojytėmis porą lapų ir tarp jų padeda ikrus; lapų kraštai sulimpa, ir ikrai esti apsupti lyg vamzdeliu. Išsiritę buožgalviai iš to vamzdelio krenta tiesiog į vandenį. Šios varlės moksliškas vardas *Phyllomeduza iheringi.*

Mums gyvenant Brokoto fazendoje, teko susipažinti su didele amerikoniška rupūže, čia vadinama sapo. Tai didelis gyvūnas iki dvidešimt penkių centimetrų ilgio ir dvylikos centimetrų pločio. Savo spalva ji panaši į mūsiškę pamatinę rupūžę, bet turi porą labai didelių ir iškilių liaukų galvos šonuose. Panašiai, kaip ir varlių, šių rupūžių dieną neužtiksi, ypač sausmečiu. Bet palijus vakare jų atsirasdavo nesuskaitoma daugybė. Ypač kieme ir sode jų buvo daug.

Tur būt, visos Brazilijos rupūžės ir varlės kiekviena turi savo balsą, tad naktį, ypatingai po lietaus, visi tie balsai sudaro nuostabų tropikų nakties koncertą, prie kurio prisideda naktinių paukščių ir įvairių vabzdžių balsai. Rupūžės čia aktyviai dalyvauja. Minėtoji sapo šaukia tikrai žmogiškai: „ne-ne-ne!.." Ir taip trankiai, kad susikalbėti sunku, o juk kartais šimtai, o gal ir tūkstančiai jų užpildo kokį ežeriuką ar upelį. Įdomu buvo stebėti tas nepaprastai dideles rupūžes. Kadangi po lietaus visuomet prie namų atsirasdavo daug termitų, rupūžės susirinkdavo čionai jų medžioti, visai nepaisydamos mūsų. Būdavo, tyčia tarp rupūžės ir pasirodžiusio vabzdžio pastatai koją, tuomet ji arba peršoka per ją, arba greit apeina aplinkui, kad galėtų pagauti savo grobį. Mūsų namas buvo labai senas, sienos plyšiuotos, grindyse urvai, tad naktį apsilankydavo pas mus įvairūs gyvūnai, kaip antai: skorpionai, vorai tarantulai, vorai paukščiaėdžiai, šikšnosparniai, bet ypač daug rupūžių. Dėl to, atsikėlus naktį, tekdavo užminti basa

koja išsipūtusią lyg pūslę karpuotą rupūžę. Įspūdis būdavo klaikokas, nes iš karto atrodydavo kažkas baisesnio, pvz., gyvatė barškuolė ar kt.

Sapo oda sunaudojama įvairiems dirbiniams, ypač piniginėms ir rankinukams. Kai kurios Europos firmos supirkinėja jas, mokėdamos po milreisą už vieną. Išdirbta odelė su visomis simetringai sutvarkytomis karpelėmis atrodo labai gražiai. Tos karpos — tai nuodų liaukos, būdingos visoms rupūžėms. Šių liaukų nuodai gana stiprūs. Patekę į smulkesnių gyvūnų kraują, gali juos greit užmušti. Dėl to indėnai patepa jais savo strėlių smaigalius, kad galėtų padaryti žvėriui arba priešui mirtiną žaizdą.

Žuvų Brazilijoje labai gausu, ir jos turi ten didelės reikšmės kaip maisto produktas. Svetimšaliui, atvykusiam į Braziliją, daro didelį įspūdį tasai žuvų gausumas, nes be jokių žūklės prietaisų galima pastebėti upėse didelius būrius žuvų, nesibaidančių žmogaus. Jos dažniausiai godžiai puola bet kokius jaukus, įmestus į vandenį, dėl to jas gaudyti nėra sunku. Užstriegus ant meškerės kabliuko mėsos gabalėlį, be jokio vargo pagaunama ten didelė, graži žuvis. Besimaudant upėse ar ežeruose, dažnai tenka patirti braziliškų žuvų drąsumą: vos tik žmogus įžengia į vandenį, tuoj jį apsupa daugybė žuvelių ir ima žnaibyti iš visų pusių, o labiausiai kibti prie spuogų ar šašų, kurių Brazilijoje žmogus nuolat turi. Įspūdis ne koks, nes, nors ir žinai, kad daugumas mažų žuvų nepavojingos, bet vis atrodo, kad tai baisioji piranja. Ne tiek jaguarai, krokodilai ar piktos gyvatės barškuolės yra Brazilijos pabaisos, kiek šita nedidelė, į mūsų karosą panaši žuvis. Ji plati, suplota, iki trisdešimt centimetrų ilgio, ginkluota viena ei-

le sandariai sueinančių trikampio formos dantų, melsva, su aukso atspalviu pilvo pusėje. Piranjos yra labai paplitusios ramiose vidurinės Brazilijos upėse, ežeruose ir net gilesnėse balose, vienu žodžiu, ten, kur nėra aiškios srovės. Mes rasdavome piranjų net mažose kūdrose, susidariusiose praėjusiais metais potvynio metu, bet ypač daug jų minėtame Piri-Piri ežere. Paprastai jos laikosi dugno, bet tūkstančiais pasirodo arti paviršiaus, pajutusios maistą. Neretai apsupa jos laivus, kad tinkamu momentu būtų vietoje. Dėl savo ėdrumo ir plėšrumo jos buvo žinomos jau seniems Brazilijos tyrinėtojams, kaip antai, Betsui, Humboldtui ir kitiems. Kol joms nieko nemetama į vandenį, jos pasirodo tai šen, tai ten paskirai, laukdamos savo grobio, bet pakanka įmesti kokių nors atmatų, atsiranda jų tiek, jog net vanduo darosi juodas; jos kaip pašėlusios puola mėsos gabalėlius ir dažnai viena kitai ištraukia iš nasrų pusiau prarytą maisto gabalą. Taip rašo vienas iš minėtų autorių.

Patekus į vandenį keliems kraujo lašams, net ten, kur vanduo buvo visai skaidrus ir nesimatė jokių žuvų, staiga pasirodo tiršti piranjų būriai, o įmetus mėsos gabalėlį, piranjų gaujos apspinta jį ir ima tarp savęs dėl jo peštis.

Neretai pasitaiko, kad didesnis žvėris, kaip antai, tapiras, kapivara ar šuo, patekęs į piranjų būrį, esti jų suėdamas. Profesorius Miranda-Ribeiro sakė man matęs naminius raguočius, kurie įbrido į vandenį ir per keliolika minučių buvo piranjų suplėšyti. Tai dažniausiai atsitinka sužeistiems gyvuliams, nes kraujo kvapas ypač vilioja šias žuvis. Braziliečiai sakė man, kad, esą, kai kurių žmonių prakaito kvapas pritraukia piranjas panašiai kaip ir kraujas.

Piranjų žandų jėga ir dantų aštrumas yra tiesiog nuostabūs. Spalio mėn. pradžioje nedidelė (apie dvidešimt centimetrų ilgio) piranja įkando mūsų ekspedicijos nariui Rūškiui. Žuvis griebė jo ranką tarp nykščio ir smiliaus ir atkando gabalą odos su raumenų dalimi. Rūškys sakė, kad buvo atkąsta vienu akimirksniu, o aš, apžiūrėjęs žaizdą, susidariau įspūdį, kad ji padaryta kažkokiu smailiu įrankiu, pavyzdžiui, replėmis vielai piauti. Dėl to ir vandeny atsidūrę gyvuliai esti per keletą minučių nugalimi. Iš karto padarius daugybę žaizdų, gyvulys netenka daug kraujo, apsilpsta ir skęsta. Yra žinoma faktų, kad gyvuliai negalėdavo perplaukti trisdešimt—keturiasdešimt metrų platumo upelio, arba jei ir perplaukdavo, tai, pasiekę kitą krantą, griūdavo ant žemės, nes būdavo piranjų apgraužti.

Pasak vieno Brazilijos autoriaus, vietiniai gyvuliai žino savo pavojingiausius priešus ir, atėję gerti vandens, daro tatai su dideliu atsargumu, stengdamiesi nesudrumsti vandens, kad jų nepriviliotų. Arkliai ir šunes, įšokę į vandenį ir sujudinę jį, sutraukia į šią vietą netoli esančias piranjas, o paskui atsargiai pereina į kitą vietą ir ramiai atsigeria. Bet, nepaisant to gudrumo, dažnai jiems apkandžiojama nosis ir lūpos. Vieną sykį du kareiviai, norėdami persikelti per upę ir nuplaukę greta savo arklių, buvo piranjų užpulti ir mirtinai sužaloti.

Tokius užpuolimus braziliečiai patiria dažnai. Pats mačiau jų įkandimo sudarytus randus. Žinomas Brazilijos tyrinėtojas Šomburkas rašo, esą, vienam jo žmonių, beplaujant upėje sukruvintas rankas, piranjos švelniai nulupo du pirštus. Dėl baisaus skausmo jis visą kelionę negalėjęs naudotis savo ranka. Kitoje vietoje tas pats autorius rašo: „Maudynės šaltuose Pirajos vandenyse teikė mums daug smagumo ir palaikydavo mūsų svei-

katą nepakenčiamų kaitrų metu, bet, deja, greit turėjome to smagumo atsisakyti, nes vieną dieną mus lydinčiam indėnui berniukui piranjos išpiovė iš kojos mėsos gabalą, kai jis norėjo perplaukti upę. Išgirdę jo nežmonišką riksmą, pamanėme, kad jį užpuolė krokodilas. Išgąstis ir skausmas taip jį sujaudino, jog vos pajėgė prisikasti iki kranto."

Piranjos daugiausia minta žuvimis, bet užpuola taip pat ir vėžius, atkanda antims kojas arba išplėšia mėsos gabalus. Be abejo, puola jos ir krokodilus, bent taip tvirtino mūsų palydovai medžiotojai. Ant nušautų krokodilų kūno ne kartą matydavau užgijusių senų žaizdų, ypač dažnai būdavo nugraužta uodegos skiauterė. Pasak braziliečių, tai piranjų darbas. Visai galimas dalykas, kad jos gali prakąsti stiprų krokodilo šarvą, nes jau pusiau užtroškusi piranja lengvai perkanda piršto storumo kietą pagalį. Dėl to ir mes, meškeriodami piranjas, vartodavome didelį, trijų milimetrų storio, kabliuką, prikabintą prie vielos gabalo, o pastarasis būdavo pritvirtintas prie stiprios virvės. Ant kablelio užstriegdavome bet kokios mėsos gabalą, kurio ir pakakdavo privilioti piranjų būriui. Tačiau jos dažnai besipešdamos nutraukdavo mėsą ir nuo kablelio. Su pagautomis piranjomis reikia elgtis labai atsargiai, kad neduotum joms progos pavartoti savo baisius dantis. Basas žvejys, plaukdamas savo siaura kanoe, meta į ją pagautas žuvis, ir tuomet piranja paskutiniu savo gyvenimo momentu gali lengvai atkąsti jam pirštą.

Piranjos yra valgomos, ir jų daugiausia turėdavom ant savo stalo, bet mėsa gana sausa ir nelabai skani, be to, turi daug kaulų.

Kai kada miškuose užtikdavome puslaukinių juodųjų medžiotojų, apsigyvenusių iš palmių lapų padarytose

palapinėse, kur galėdavome matyti ir visą jų turtą — medžioklės bei žūklės grobį. Čia laukinių oranžių krūva, čia buriti palmės vaisiai, ten ant sukryžiuotų šakalių džiūsta kapivarų ir tapirų kailiai. Ant patiestų tarp medžių karčių džiūsta ilgi, ploni mėsos gabalai ir žuvys. Tai „carne do sol" [1], ir dažniausiai piranjos. Jos išdarytos ir šonai išraižyti aštriu peiliu skersai kūno. Taip padaroma, kad greičiau džiūtų.

Aplink šitą maisto sandėlį knibžda vabzdžių debesys. Ten pamatysi įvairių rūšių, nuo puikių spalvotų brazilišku drugių, kurie mėgsta dvėsenos kvapą, iki žalių žibančių musių, skubančių padėti savo kiaušinius į mėsos plyšius, kol ši dar nesudžiūvo. Jau kai kur iš tų kiaušinių spėjo išsiristi smulkios baltos kirmėlytės, jos greit šliaužia charakteringais banguotais judesiais. Bet sertonietis nelepus, ir, kai teks paimti žuvį ar mėsos gabalą, jis peiliu nubrauks kirmėlytes arba nuplaus jas drumzliname vandeny...

VABZDŽIAI, DRUGIAI IR KITI NARIUOTAKOJAI

Jau iš anksto galima spėti, kad Brazilija — tai vabzdžių karalija. Tikrai taip yra, nes retai kuriame kitame krašte randama jų tokia daugybė rūšių, tokių margų spalvų ir kartais milžiniško didumo. Važiuojant traukiniu, iš karto krinta į akis statūs, gal iki metro aukščio, kauburiai, kurių pribarstyti dideli žemės plotai. Tai termitų pastatai — termitynai. Termitai, braziliškai kupim

[1] saulės mėsa

(cupim), vabzdžiai, panašūs kiek į skruzdę, nors priklauso visai kitam būriui. Jie gyvena visuose atogrąžų kraštuose ir yra skaidomi į daugybę rūšių.

Panašiai kaip ir bičių ar skruzdžių šeimose, termitų tarpe randama skirtingų tos pačios rūšies individų, kaip antai: lytiškai subrendusių patinų ir patelių, kurių esti po vieną kiekviename termityne, darbininkų ir kareivių. Lytiškai subrendę patinas ir patelė, kitaip vadinami karalium ir karaliene, iš pradžių turi sparnus, bet paskui juos pameta ir jau visą gyvenimą lieka besparniai. Nors daugumas termitų yra maždaug mūsų girinės skruzdės didumo, bet karalienė turi apie penkis centimetrus ilgio, apie centimetrą storio ir yra daugiau panaši į riebią, baltą dešrelę, nekaip į vabzdį. Karalius žymiai mažesnis. Darbininkai ir kareiviai — tai savo lytiniame brendime sustoję patinai ir patelės. Darbininkai turi nedidelę apvalią galvą ir silpnus žandus, o kareivių galva neproporcingai didelė su stipriais žandais. Ir darbininkai, ir kareiviai dažniausiai neturi akių ir nieko nemato. Kai kurių rūšių termitų šeimynose randama dar ilganosių individų, kurių nosis, nelyginant švirkštas, gali trėkšti tam tikrą lipnų skystimą, vartojamą statybos tikslams, o taip pat nuo priešo apsiginti.

Kiekviena termitų rūšis turi savo termitynų formą. Visur kur ant medžių galima pastebėti geros dinos didumo pilkus lizdus, padarytus iš panašios į popierių medžiagos. Ji yra gan trapi, ir nesunku peiliu perpiauti. Taip pat ant medžių randami termitynai, padaryti iš molio; nuo jų eina iki žemės moliu dengtos galerijos, nes termitai nemėgsta šviesos, o, gal būt, daro sau dengtą kelią, kad apsisaugotų nuo paukščių, ypač amerikoniškų lipučių, kurie, kopinėdami medžiais, renka sau maistą

žievėje. Bet daugiausia molinių termitynų randama žemės paviršiuje.

Tikrieji termityno valdovai yra darbininkai: jie imasi statybos, parūpina maisto, jie maitina kitus šeimynos narius, slaugo perus ir kiaušinius. Todėl darbininkų skaičius didžiausias, bet jie taip pat gali šitą skaičių reguliuoti, nes, augindami perus, gali leisti jiems išlavėti iki subrendusio patino ir patelės laipsnio arba palikti juos darbininkais. Kokiu būdu tai daroma, mokslas iki šiol tikrai nežino ir pasitenkina spėliojimais. Kai kuriais atvejais, privisus per daug vienos formos individų, darbininkai stačiai suėda jų perteklių. Spėjama, kad, panašiai kaip esti bičių šeimynose, tos ar kitos individų formos sudarymas pareina nuo maisto. Be to, patirta, kad termitų viduriai paprastai esti kimšte prikimšti savotiškų parazitų, vadinamų trichonimfinomis, ir spėjama, kad pastarosios stabdo jaunų termitų raidą, bet manoma, kad darbininkai moka kažkokiu būdu apvalyti jauniklius nuo šių parazitų ir duoti jiems galią visiškai išlavėti.

Suardžius termityno sieną, tarp tūkstančių šviesios spalvos darbininkų galima tuoj pamatyti individų su didele, beveik pusės kūno didumo, tamsios spalvos galva; o dar geriau įsižiūrėjus, galima pastebėti jų milžiniškus, riestus, piautuvo pavidalo žandus. Tai kareiviai: jie skuba iš visų pusių į pavojaus vietą ir įsikabina savo žandais į priešo kūną. Tuo ir naudojasi kai kurie žvėrys, kaip antai: skruzdėdos, tyčia kišdami savo liežuvį tarp termitų, kad galėtų jų praryti iš karto ištisais šimtais. Įsisegęs į žmogaus odą, kareivis visuomet netenka savo gyvybės, nes, braukiant jį, nutraukiama ir galva, kurią ir po to sunku atplėšti nuo odos. Įkandimo vietoj lieka dvi gilios ir ilgai skaudančios žaizdelės. Pa-

vojui ištikus, pavyzdžiui, suardžius termityno dalį, girdimi ypatingi, labai tylūs garsai: tai kareivių susičiaupiančių žandų čeksėjimas, arba vėl girdimas traškesys, kurį kelia taip pat kareiviai, tankiai daužydami savo galva į kokį kietą daiktą, panašiai kaip daro savo snapu geniai. Specialistai sako, kad tai signalas kitiems kareiviams pašaukti. Kareivių pareiga ne tik ginti savo visuomenę, bet taip pat skatinti aptingusius darbininkus, nes pastebėta, kad pastarieji kai kada kareivių puolami, lyg būtų verčiami eiti į darbą.

Eutermės gentyje, kuri daro minėtuosius popierinius lizdus medžiuose, randama ilganosių individų, apie kuriuos buvo kalbėta anksčiau. Pavartoję savo švirkštus, jie apipila priešą gailiu skystimu, nuo kurio ima nemaloniai niežėti ir žmogaus oda.

Vieną sykį, norėdami ištirti termityno vidurį, pasiėmėm su Palioniu geležinę dalbą ir kibom į darbą. Termitynas priklausė rūšiai *Eutermes brasiliensis*, buvo apie metro aukščio ir apie pusantro metro skersmens, padarytas iš molio, su keliais kaminų pavidalo ventiliatoriais. Jo siena buvo tokia tvirta, kad sunki geležinė dalba ardė jį vos tik mažais gabalėliais. Nuardę paviršutinį sluoksnį, radome daugybę vingiuotų kanalų ir koridorių. Visas termitynas atrodė lyg kempinė, iš kurios tuoj pasipylė daugybė darbininkų ir kareivių. Mūsų svarbiausias uždavinys buvo rasti karalienę, kuri visuomet guli karališkame kambary, bet, ardant tokį didžiulį pastatą, buvo galima jos ir nepastebėti. Tačiau truputį nuošaliau nuo centro atradome dar tvirtesnę sieną ir, ją suardę, pastebėjome baltą, storą dešrelę: tai ir buvo karalienė. Tik gerai įsižiūrėjus į ją, galima pamatyti viename kūno gale galvą ir kojytes; didesnę kūno dalį sudaro nepaprastai užaugęs pilvelis, kimšte pri-

kimštas kiaušinių. Aišku, toks apsunkęs padaras negali palikti savo buveinės, juo labiau, kad pro siaurus koridorius jos milžiniškas kūnas ir praeiti negalėtų. Dėl to karalienė visuomet randama savo kambaryje, kur išgyvena apie dešimt metų. Kartu su karaliene jos kambaryje gyvena ir karalius, kuris, priešingai bičių dėsniui, pakartotinai ją apvaisina.

Nors ir ramiai gyvendama, karalienė vis dėlto atlieka milžinišką darbą: kas dvi sekundės ji deda po vieną kiaušinį ir per visą gyvenimą padeda jų apie šimtą milijonų. Suprantama, karališkas kambarys — tai didelė įmonė ir reikalauja daugybės darbininkų. Vos tik pasirodžiusį kiaušinį stveria darbininkas, nuvalo jį ir nuneša į vaikų kambarį. Kitų darbininkų pareiga maitinti karalienę, ir todėl apie jos burną galima matyti jų būrelį. Kad nebūtų pertraukos, darbininkai turi kaskart pasikeisti, ir darbas eina kaip tiksliausioje mašinoje.

Ypatingos pagarbos karalienei vis dėlto pastebėti netenka. Taip antai, kaskart iš jos kūno išsisunkia didelis bespalvio skystimo lašas, kurį tuoj pripuolę godžiai suėda darbininkai; be to, karalienė visą laiką prakaituoja, ir tą prakaitą nuolat nulaižo ją apsupusi minia. Karalienei pasenus, prakaitas nustoja iš jos kūno sunktis, ir tuomet pavaldiniai ima kąsti iš jos ištisus gabalus ir netrukus visą suėda.

Taip pat ir karalių turi globoti darbininkai. Jis paprastai stovi išsižergęs, ir, kadangi yra didesnis už savo pavaldinius, pastarieji zuja tarp jo kojų. Kartais čia vienam, čia kitam smogia jis savo galva, lyg primindamas, kad jie ir jo neužmirštų. Šen ir ten bėginėja smulkūs kareiviai, skatindami darbininkus ir palaikydami tvarką — tai karališkų rūmų tvarkdariai, o aplink visą darbininkų minią stovi išsirikiavusi didelė kareivių eilė,

atsisukusi galvomis į lauko pusę — tai rūmų sargyba. Ir vargas tam drąsuoliui, kuris norėtų peržengti šią eilę! Tuoj jo galva būtų sutriuškinta baisių kareivio žandų.

Taigi karalienės likimas yra ištupėti tamsiame urve dešimt metų, dedant po kiaušinį kas dvi sekundės, ir pagaliau savi piliečiai ją suėda. Ir tik jaunos dienos įneša trumpą poezijos momentą į jos gyvenimą. Tam tikram laikui atėjus, termityne prisirenka daugybė jaunų sparnuotų patinų ir patelių, ir staiga, lyg kokį signalą išgirdę, pasipila jie laukan tirštu spiečium. Tas įvyksta dažniausiai vakare, ir kartais mėnesienoj šių sparnuotų vabzdžių debesys žiba įvairiais atspalviais. Vaizdas iš tikrųjų gražus.

Vieną sykį matėme tokį įvykį. Įsikūręs po mūsų namo siena termitynas leido spiečių. Jauni gyvenimo kandidatai išėjo iš po sienos pro du plyšius, lydimi geros kareivių sargybos. Dviejose vietose ant sienos susidarė plačios aikštės, ištisai termitų pridengtos, kur tarp sparnuotų jaunavedžių zujo didžiagalviai kareiviai. Norėdamas parinkti jų mūsų kolekcijai, pasiūliau Palioniui laikyti po jais platų popierių, o pats sparnu nušlaviau nuo sienos gerą jų saują. Tuo pačiu momentu ir man, ir mano padėjėjui šimtai kareivių įsikabino į rankas. Braukdami juos, nutraukdavom kūnus nuo galvų, ir pastarosios likdavo mūsų odoje, stipriai įsikabinusios savo žandais. Čia pat buvo ir kitų termitų priešų: prie sienos laukė didelės pilkos rupūžės ir driežai, ir kartais jaunavedžiai, vos tik pasirodę iš sienos plyšio, patekdavo į jų žiotis. Ypač rupūžės, visai nesivaržydamos, triūsė greta mūsų, lyg norėdamos parodyti, kad jos turi tokias pat teises, kaip ir mes.

Esti vakarų, kada pakilę termitai sudaro milijonų milijonus, ir tuomet darbuotis su žiburiu visiškai nega-

lima, o ypač kliudo jie valgyti. Kiek mes jų suvalgydavom per vakarienę su kasdieninėmis juodomis pupomis arba su smulkiai piaustyta mėsa — vieni dievai žino!

Pakilęs į orą spiečius sutinka daugybę kitų pavojų. Visoki paukščiai, šikšnosparniai, skėtės, plėšriosios vapsvos gaudo ir ryja minkštus, gardžius termitus. Bet pagaliau iš laimingai išlikusių termitų susidaro porelės, kurios ir krenta žemėn. Čia pirmas jų rūpestis — nusikratyti savo sparnais, o antras — susirasti vietą termitynui kurti. Įsirausę į žemę, jaunavedžiai padaro urvelį, kuriame apvaisinta patelė per kiek laiko užauga iki to didumo, kaip buvo anksčiau minėta. Aišku, iš pradžių porelė neturi padėjėjų ir privalo pati sudėti tinkamoje vietoje kiaušinius, rūpintis jaunikliais ir kt. Tik maždaug po metų jaunoji karta perima iš tėvų šias pareigas ir taip pat pradeda plėsti patį termityną.

Klausimas, iš kokios medžiagos yra padaryti termitynai ir kaip jie sustatomi, išaiškintas Brazilijos tyrinėtojo F. Miulerio (F. Müller). Jisai pastebėjo, kad, išardžius termityno sienas, tuoj subėga darbininkai ir, kelių kareivių saugomi, pačiupinėję apgadintą vietą, apsisuka ir padeda joje savo mėšlą. Mūsų pasibiaurėjimo jausmas išnyks, jei atsisakysime nuo žmogiškų palyginimų ir panorėsime kiek įsigilinti į termitų fiziologiją. Termitų virškinamasis latakas turi dvi funkcijas: vieną — maitinti organizmą, antrą — perdirbti ir paruošti statybos medžiagą. Dėl to, perpiovę termito kūną, pastebėsime plūstančią iš jo žarnos tirštą košę, sudarytą iš medienos ar iš žemės. Ji gali būti išmesta lauk pro dvi angas: pro burną ir išeinamąją angelę. Dažnai išmestąją košę praryja kitas termitas, o kartais ji pereina per visą eilę individų, kol būna pritaikyta. Šiaip termitų maistas, panašiai kaip ir skruzdžių, yra labai įvairus.

Užpuolę žmogaus gyvenamą vietą, jie suėda viską, ką tik randa: medį, popierių, kailius, maisto išteklius ir t. t. Kai kurios rūšys savo pastatuose augina maistui tam tikrus grybelius.

Kaip ir skruzdės, termitai pakenčia tik savo termityno narius. Jie užpuola ir sudrasko svetimuosius, nors ir tos pačios rūšies. Ilganosiai individai dažnai panaudojami kovai su svetimais. Švirkšdami lipnų skystimą į priešą, jie aplipdo jam galvą, čiuptuvėlius, kojas, ir pagaliau užpultasis nusilpęs prilimpa prie žemės.

Freiburgo profesorius K. Giunteris (K. Günther) tvirtina, kad termitai pažįsta savuosius iš specifinio kiekvienam termitynui kvapo. Tas kvapas, pasak Giunterio, yra garbė kiekvieno nario, gyvenančio toje pačioje visuomenėje. Paimtas iš vieno termityno, termitas buvo išmaudytas, išdžiovintas ir vėl grąžintas į savo visuomenę. Tuoj aplink jį susibūrė nustebusių kareivių grupė, kurie betgi nedrįso jo užkabinti, ir netrukus vienas kareivis nubėgo į vidų „painformuoti" dėl įvykio. Po kiek laiko jis sugrįžo su vienu darbininku, kuris, atidžiai apčiupinėjęs įtariamąjį ir įsitikinęs, kad jis neturi įprasto kvapo, perkando jam galvą, o kitas darbininkas nusuko ją visai.

Termitai yra žmogui kenksmingi, galima pasakyti, net tikra dievo rykštė. Jie įsiskverbia į namus, graužia sienas, baldus, knygas. Berlyno zoologijos muziejuje mačiau atsiųstą iš Brazilijos didelį ryšulį senų dokumentų, kurio visas vidurys buvo išėstas termitų; palikti tik viršeliai ir siauri krašteliai, dėl to šis ryšulys atrodė kaip dėžutė. Taip pat teko man matyti pačioje Brazilijos sostinėje neseniai pastatytų namų balkius, kurių vidurys buvo visai išgraužtas; balkiai palikę visai silpni ir trapūs. Kad geriau suprastume termitų darbą, pateikiu iš-

trauką iš vokiečių entomologo Tiumpelio (Tümpel) veikalo: „Šiltuose kraštuose keleivis dažnai esti liudininku tokio reiškinio: kambarys, kuriame prieš keletą dienų buvo sustatyti baldai ir kiti reikmenys ir į kurį, rodos, jokios pašalinės būtybės įeiti negalėjo, iš pirmo žvilgsnio atrodo taip, kaip buvęs. Bet užtenka kiek atidžiau apžiūrėti esančius daiktus, ir pastebėsim čia pridarytas eibes. Taip antai, norėdami atskleisti knygos viršelį, įsitikiname, kad jis yra lyg prilipęs prie kitų puslapių, bet kiek pasistengus, viršelis atskleidžiamas, pamatome, kad esama tik plono paviršutinio sluoksnio ir kad visi knygų lapai suėsti, o paliktas tik siauras jų kraštelis. Tuo būdu knyga atrodo kaip dėžutė su plačia tuštuma vidury. Bet maža to: iš knygos eina tokia pat tuštuma į stalo lentą, o iš ten į kojas ir grindis. Iš visų kambary stovinčių daiktų lieka vien tik plonas paviršutinis sluoksnis, kurio termitai neliečia, kad neįleistų šviesos. Greitumas, su kuriuo jie gali sunaikinti visą kambarį, nepaprastas. Tam užtenka dviejų—trijų dienų."

Beveik visuose šiltuose kraštuose gyvena dideli, plačia galva ir dideliais, permatomais sparnais vabzdžiai cikados. Jų gausu ir Brazilijoje, kur vietiniai žmonės vadina juos sigarom (cigarra). Tai geriausi giesmininkai iš visų vabzdžių, bet gieda tik patinai. Tą jau žinojo senovės graikai, nes jų rašytojas Ksenarchas išsitaria: „Laimingos cikados, nes jų moterys neturi balso." Cikadų balsas sklinda iš tam tikro būgnelio, esančio jų pilvelio apačioje ir yra sustiprinamas vidury kūno randamom tuščiom ertmėm. Šia proga paminėsiu, kad mūsų krašto muzikantai — žiogai, svirpliai ir kurkliai — turi prietaisą, labiau panašų į smuiką, būtent, viename jų sparne yra smičius, o kitame stygos.

Cikados deda savo kiaušinius į medžio žievę; iš jų išsirita kirmėlytės — vikšrai, kurie, nupuolę ant žemės, įsirausia, auga ir išbūna ten iki septyniolikos metų. Paskui jos iššliaužia paviršiun ir užlipa ant medžių. Tuomet jos atrodo labai keistai. Netrukus jų oda išilgai nugaros plyšta, ir iš jos išsirita sparnuotoji cikada, odelė gi palieka prikibusi prie medžio. Įdomu, kad cikadų vikšrai pasirenka tik kai kuriuos medžius, ypač palinkusius į vieną pusę. Tokiuose medžiuose rasdavau kartais po keliasdešimt išdžiūvusių išnarų. Braziliečiai, paklausti dėl tų išnarų, sakė, kad tai mirusios cikados, kurios plyšo besistengdamos giedoti garsiau viena už kitą.

Tikrai, nė vienas vabzdys neturi stipresnio balso už cikadą. Vos tik stojus lietaus laikotarpiui, pradėdavo jos giedoti įvairiais būdais, nes kiekviena rūšis turi savo giesmelę. Ypač įdomi didelės cikados giesmelė. Ji prasideda lyg kvarksėjimu, iš pradžių retu, bet paskui vis dažnesniu, ir pagaliau greitas ritmas virsta storu, garsiu švilpimu, kuris yra šiek tiek panašus į sirenos balsą arba fabriko švilpuką. Kada miške ima giedoti tūkstančiai cikadų, kyla neapsakomas aliarmas. Tie koncertai vyksta ypač šlapiose vietose, pavyzdžiui, ten, kur mišką supa pelkė, kaip kad buvo prie Entreribeiro sodybos.

Vieną kartą cikados mane labai apgavo. Krūmais apaugusioje lygumoje stovėjo didesnis tankus medis, iš kurio girdėjosi keisti garsai, panašūs kiek į vištos kudakavimą. Aš negalėjau suprasti, kas ten galėjo būti, tad, užtaisęs šautuvą stambiais šratais, prisilenkęs prie žemės, atsargiai sėlinau prie medžio. Balsas vis netilsta, net ir tuomet, kai priėjau prie medžio. Apeinu iš kitos pusės — vis taip pat kudakuoja. Esu visai dezorientuotas, nežinau nė ką galvoti ir vis lai-

kau šautuvą paruoštą šauti. Pagaliau susivokiau: ant pasvirusios šakutės tupi trijų, gal keturių centimetrų ilgio cikada... palikau ją begiedančią.

Mūsų vakarai buvo žavingi. Kiekvienas vakaras atnešdavo ką nors naujo, ką nors tokio, ko negirdėjome arba nematėme praėjusį vakarą. Ypač jei palydavo, nes tuomet vakaras būdavo dar turtingesnis.

Jau saulė leidžiasi. Dar keletas minučių, ir ji pasislėps už horizonto, o po pusvalandžio bus tamsi tropikų naktis. Lyg juodųjų aeroplanų eilė urubu skuba nutūpti nakvynėn ant plačių palmių lapų, kurių tamsūs siluetai aiškiai matyti dangaus fone. Dar praskrenda paskutinis rėksnių papūgų būrelis, dar du balti kaip sniegas garniai garsa, o cikadų giesmelė vis stiprėja, vis prisideda prie jų kažkokių man nežinomų giesminiukų balsai... Jau visai tamsu, jau susiliejo medžių kontūrai, o į mus padvelkė stiprus kažkokių nežinomų gėlių kvapas... ir vėl keistas balsas, bet šį kartą verkia dejuoja moteriškė. Jos graudus verksmas sklinda štai iš šios tamsios medžių tankynės. „Tai verkia Urutau,— pašnibždom sako man juodasis Žovinas,— jauna indėnė. Jos mylimasis žuvo kovoje su priešais. Iš gailesčio Urutau virto dideliu pilkuoju lėliu ir kas naktį skraido, vaitoja ir šaukia savo mylimą..." Tai paukštis, o aš pagalvojau, kad tikrai moteriškė dejuoja... Žiūriu tamson, o ji tokia paslaptinga; lauki iš jos vėl kažko nepaprasto. Ir štai nuo žemės pakyla kibirkštis... kita, trečia, aibė... Netrukus jų pilnas oras. Jos laikosi arti žemės, stryksi oru dideliais šuoliais; jų šviesa balsva, lyg nedrąsi. Bet kas nuostabu,— visos tos kibirkštys, nors būtų jų tūkstančiai, visos kartu ritmingai užgęsta ir sužiba, tarytum kokio

nematomo dirigento vedamos. Tai — žibukai, nedideli vabalai, šviečiančiu įtaisu pilvelio apačioj. Bet štai aukščiau ore ima rodytis kiti žiburiai. Jų šviesa puikios žalios spalvos ir tokia stipri, jog iškart atrodo, lyg kas mosuotų elektros lempute. Temstant jų atsiranda vis daugiau, ir netrukus jau pilnas oras. Tai pailgos formos vabalai vagalium. Jie apie keturių centimetrų ilgio, panašūs į mūsų spragtukus. Sugavę galime pasigėrėti jų šviečiančiu įtaisu. Jų yra net du, dvi apvalios lemputės ant nugaros. Jos taip stipriai šviečia, jog, laikant vabalą arti, galima įskaityti laikraštį arba pažiūrėti į laikrodėlį.

Esant sausam sezonui, vabalų buvo maža, ir net stebėjausi, kokiu būdu tada galėjo išmisti jais paukščiai. Tik prasidėjus lietingiems orams jų ėmė gausiai rodytis. Daugiausia tai buvo mūsų mėšlavabalio giminės, bet kitų pavidalų ir puikių, auksu spindinčių spalvų. Šita šeima itin gausi Pietų Amerikoje. Tarp kitko, čia gyvena didžiausias pasaulio vabalas *Dynastes hercules*. Jis apie penkiolikos centimetrų ilgio, su didžiausiu ragu ant nugaros.

Brazilijoje gyvena daug vabalų drambliukų šeimos, kurie turi savo atstovų ir Lietuvoje. Tai vabalai su ilga, laiba, riesta galva, panašia į dramblio straublį, nuo ko šie vabzdžiai ir gavo savo vardą. Tarp kitko, Brazilijoje gyvena didelis juodas drambliukas, kuris deda savo kiaušinius į palmių medieną. Iš jų išsirita vikšrai, kurie esti beveik piršto didumo ir storumo, balti ir nepaprastai riebūs. Dažniausiai viename medyje jų būna labai daug, todėl pasirinkti nesunku. Daugelyje Pietų Amerikos kraštų šie vikšrai renkami ir kašelėse gabenami į prekymetį. Juos valgo, apšutinę karštu

vandeniu arba pakepinę spirgintuvėj. Sako, jie labai gardūs.

Pietų Amerikos drugiai savo rūšių skaičiumi ir gražumu pranoksta kitų kraštų drugius. Čia gyvena ne tik visos žinomos dieninių drugių šeimos, bet dargi dvi vietinės: brasolidai ir helikonidai. Jos yra endeminės, vadinasi, priklauso tik Pietų Amerikai.

Tarp dieninių drugių didžiausi ir gražiausi yra morfidai ir brasolidai. Tai padarėliai, kuriuos gamta apdovanojo visais savo spalvų turtais, nes, išskyrus kolibrius, visame pasauly nėra gyvūnų, kurių parėduose būtų tiek prabangos.

Morfidai krenta į akis savo ryškiomis, brangių metalų atspindžio spalvomis, kurios keičiasi pagal tai, kaip sparnas yra apšviestas. Tam tikru kampu žiūrint, sparno spalva gali atrodyti matinė, lyg mašastas, kiek pakreipus — duoda žydrą žibantį atspalvį. Čia vėl pasirodo geltona, violetinė ir pagaliau tamsiai mėlyna. Dėl to morfidai Brazilijoje uoliai gaudomi ir brangiai parduodami europiečiams. Šiaurinėje Brazilijoje, kur šių drugių įvairumas ir gražumas yra didžiausias, gaudymu verčiasi nemaža medžiotojų armija. Rio de Žaneire ir kituose miestuose yra krautuvių, kur parduodami paveikslai, dėžutės ir kiti mažmožiai, pagražinti šių drugių sparnais.

Morfidai — tai miškų gyventojai. Jie mėgsta pavėsius ir, nors skraido neaukštai, tačiau tarp medžių šakų ir lianų yra sunkiai pagaunami. Dažnai jų pasitaiko mažų miškinių upelių vagose, kurių krantai apaugę pasvirusiais spygliuotais augalais; dėl to patogiai užsimoti tinkleliu ten buvo sunkoka. Tikrai žavingą įspūdį daro milžiniškas žydras morfidas, ypač pirmą kartą jį išvydus.

Brasolidai tokie pat milžinai, kaip morfidai, ir tarp jų ypač pasižymi *Caligo* gentis. Jie taip pat turi ryškių, puikių spalvų savo sparnų viršuje. Apatinė jų pusė esti nežymi ir taip panaši į medžio žievę ir sausus lapus, jog besilsintį drugį sunku pastebėti. Jie skraido pavakare.

Jau anglų zoologas Uolesas (Wallace), o vėliau vokietis Miuleris pastebėjo Pietų Amerikos drugių išvaizdoje ypatingą reiškinį. Ten gyvena helikonidų šeimos drugiai, kurių galima užtikti visur, bet apsčiausiai pasitaiko jų drėgnuose miškuose, kur jie lėtai skrajoja prie pat žemės ir yra tokie nevikrūs, jog žmogus gali sauja pagauti, o juo labiau — už žmogų vikresni paukščiai. Tačiau paukščiai jų neliečia dėl biauraus kvapo ir negardaus skonio. Taigi tas kvapas ir yra jų saugumo laidas. Greta helikonidų gyvena visai skirtingų šeimų drugiai, kurie savo sparnų raštu ir spalvomis nepaprastai panėši į helikonidus, tačiau neturi to biauraus kvapo. Šie drugiai tartum pasisavino helikonidų spalvas, kitaip tariant, juos pamėgdžiojo, dėl to Uolesas ir pavadino šį reiškinį m i m i k r i j a[1]. Tas reiškinys būdingas ne vien tik Amerikos drugiams. Ir mūsų krašte yra vabzdžių, pasisavinusių kitų vabzdžių pavidalą bei spalvą. Pamėgdžiojamus vabzdžius įprasta vadinti m o d e l i a i s, o pamėgdžiojančius — k o p i j o m i s.

Įvairių drugių rūšių panašumas į helikonidus aiškinamas taip: svarbiausi drugių priešai yra visoki paukščiai, kurie jais minta. Kasmet paukščiai sulesa tam tikrą skaičių įvairių drugių, bet po kiek laiko patiria helikonidų biaurų skonį ir nustoja juos gaudę. Dėl tos priežasties ir tos drugių rūšys, kurių spalvų raštas

[1] pamėgdžiojimu

panašus į helikonidų sparnus, klaidina paukščius, tuo būdu gelbėdamos savo gyvybę. Milijonus metų paukščiai vykdo tokią atranką ir milijonus metų drugiai, panašiausi į helikonidus, turėjo persvarą savo kovoje dėl būvio. Per tokį ilgą laikotarpį pasiliko gyventi tik tiksliausios modelių kopijos. Pastarosios gali dabar laisvai skrajoti, nebijodamos priešų, nes savo išore ėmė pamėgdžioti paukščių nemėgiamas drugių rūšis.

Tikrą vargą žmogus turi Brazilijoje su uodais, musėmis ir mašalais. Vos prasidėjus lietaus sezonui, pasirodo jų nesuskaitoma daugybė, ir nėra kur dėtis. Jų įkandimas, ypač smulkių kaip dulkės muselių, esti labai skaudus, ir nuo jo ilgą laiką lieka nežtintis spuogas. Bet jie yra ne tik nemalonūs, dargi labai pavojingi. Uodai išnešioja smulkiausių gyvūnėlių gemalus ir, įdūrę žmogui, užkrečia jais kraują. Iš vieno ar kelių tokių gemalų netrukus atsiranda daugybė, ir jie, užpuolę kraujo kūnelius, juos sunaikina. Tačiau žmogaus kūnas vėl juos atstato, bet, atsiradusi tuo laiku nauja parazitų karta, vėl juos užpuola ir vėl sunaikina. Tas įvykis kartojasi lygiais laikotarpiais ir labai taisyklingai, o nuo vieno ligonio uodai lengvai perneša ligą kitam. Ši liga vadinama maliarija, braziliškai — maleta. Sergančio maliarija ligonio periodiški priepuoliai atitinka tą momentą, kada kraujo kūneliai esti sunaikinti. Maliarijos rūšių Brazilijoje daug, ir jinai gali būti daugiau ar mažiau pavojinga. Yra vietų, pagarsėjusių pavojinga šios ligos forma, nuo kurios užsikrėtęs žmogus miršta per kelias valandas. Bet ir išsigydęs ligonis ilgą laiką kenčia ligos padarinius; visų labiausiai jį kamuoja kraujo stoka ir kepenų negalavimai. Malia-

rija siaučia ypač pelkėtose vietose, nes tenai daugiausia uodų. Uodas išauga, kaip žinoma, vandeny, ypač balose, kūdrose, aplamai, stovinčiuose vandenyse. Geriausias būdas apsisaugoti nuo maliarijos, tai vartoti chininą. Užėjus lietingam sezonui, reikia kasdien ryti po dvidešimt penkis centigramus chinino arba kas antrą dieną po penkiasdešimt centigramų.

Daug pavojingesnis už maliariją yra geltonasis drugys, kuriuo apsirgęs europietis beveik visuomet miršta. Deja, ši liga dar mažai ištirta, nes žinoma tik tiek, kad ligonio kraujyje randami smulkūs kūneliai, kurie yra panašūs į gyvūnėlius, sukeliančius galvijų ligą piroplazmozę. Kokiu būdu užsikrečia žmogus, tiksliai nežinoma, bet manoma, kad panašiai kaip ir maliarija, t. y. kokiai muselei tarpininkaujant. Kova su maliarija ir geltonuoju drugiu plačiose Brazilijos dykumose beveik neįmanoma, ir, nors šen bei ten gyventojams dalinamas chininas, bet to vaisiai dar labai maži. Daug geriau ši kova suorganizuota miestuose. Iniciatyva priklauso Brazilijos mokslininkui Osvaldui Kruzui, nurodžiusiam tinkamus metodus. Ligai bet kokiam name pasirodžius, jis tuoj pažymimas geltonąja vėliava, ir eiti į jį draudžiama. Jei namas nedidelis, jis pridengiamas antklodėmis ir visas dezinfekuojamas nuodingomis dujomis, nuo ko ten esantys uodai ir musės padvesia. Tam tikra įstaiga, „Assistencia publica", tarp kitko, turi pareigą žiūrėti, kad kiemuose, soduose ir kt. nestovėtų vanduo ir jame nesiveistų uodų vikšrai. Baseinuose, statinėse ir šiaip kituose vandeniui laikyti skirtuose įtaisymuose gyventojai turi laikyti tam tikras smulkias žuveles, vadinamas gambuzijomis, kad jos naikintų atsiradusius uodų vikšrus. Tų žuvelių galima gauti minėtoje įstaigoje.

Nors mūsų ekspedicija buvo apsistojusi pelkėtoje vietoje, vis dėlto niekas iš mūsų maliarija nesusirgo, tur būt, dėl to, kad išvažiavome prasidėjus lietingam sezonui, o gal kad sistemingai rydavom chininą. Vėliau sužinojome, kad du mūsų pažįstami jauni sinjorai Boteliai, apsilankę Entreribeire tuoj mums išvažiavus, susirgo maliarija.

Gana nemalonios yra didelės spindinčios musės, kurias braziliečiai vadina „mosca de berne". Savo kiaušiniais jos apdovanoja šunis, galvijus, o taip pat ir žmogų. Iš šių kiaušinių išsirita baltos kirmėlytės, t. y. musės berne vikšrai, kurios, įsigraužusios į odą, užauga ten iki trijų centimetrų ilgio ir apie pusę centimetro storio. Jų užkrėstoje vietoje oda sutinsta, sudarydama lyg votį, iš kurios viršūnės sunkiasi drumstas juosvas skystimas. Ši kirmėlė yra apšepusi tvirtais, atgal atsuktais šereliais, dėl to ištraukti ją iš odos labai sunku, nors kartais, ypač suaugusių kirmėlių, galas beveik siekia odos paviršių. Suaugusi ši kirmėlė pati išeina iš odos ir, kritusi ant žemės, virsta lėliuke, o ilgainiui ir muse, kuri vėl ima apkrėsti kitus gyvulius ar žmones savo kiaušiniais.

Pirmą sykį musės berne vikšrus pamačiau, kai atvažiavo pas mus medžioti Barkeiras (Barqueiro) su savo šunimis. Pastarieji buvo baisiai apnikti šių parazitų, ir, savininko prašomi, paskolinom jam preparavimo įrankius gelbėti šunims. Pincetu nesunku buvo išimti iš šunų odos dideles, baltas šereliais apšepusias kirmėles.

Žmogaus odoje matyti berne kirmėlę man irgi pasitaikė. Ją turėjo emigrantas, mūsų tautietis, gyvenęs Korego Riko fazendoje. Sakė, jaučiąs nepakenčiamą skausmą, kada kirmėlė sukasi jo odoje. Vietiniai gyventojai nusikrato berne šiuo būdu: ant tos vietos, kur ji gyve-

na, uždeda lašinių gabaliuką. Kirmėlė, negalėdama kvėpuoti, padaro sau taką lašiniuose, kad prieitų arčiau oro, ir kartu su lašiniais gali būti nuimama. Pagaliau ir aš gavau berne. Ji apsigyveno kairiame petyje. Aš sąmoningai kentėjau ją, kad, grįžęs Europon, galėčiau pademonstruoti atitinkamai mokslo įstaigai. Iš pradžių kentėti buvo lengva, bet, jai paaugus, o ypač besisukant žaizdoje, jos buvimas pasidarė labai nemalonus, ir aš paprašiau savo draugų, kad jie man šią kirmėlę išpreparuotų.

Būdami Brazilijoje, nemaža kentėjome ir nuo smiltblusės, braziliškai „bicho de pe", t. y. „kojų gyvūnėlio". Šio gyvūnėlio patelė įsisega į žvėrių arba žmogaus odą, dažniausiai paduose, tarp pirštų, arba po nagais. Tuoj aplink ją ima kilti voliukas, kuris pagaliau visai pridengia šį parazitą, ir tuomet viskas atrodo lyg spuogas su juodu taškeliu viršūnėje. Pasislėpusi po oda, blusa užauga iki žirnio didumo, nes jos kūne subręsta daugybė kiaušinėlių. Vietą, kur įlindo smiltblusė, labai nieżti, ir, jei neišimi jos iš pradžių, susidaro pūliuojanti votis, o kartais tenka nuimti ir visą pirštą. Sako, kad net mirštama dėl smiltblusės.

Smiltblusė gyvena smėlyje ir dulkėse, namuose ir keliuose. Geriausia priemonė nuo jos apsisaugoti, tai kasdien mazgoti kojas ir jas apžiūrėti, nes laiku pastebėta smiltblusė lengvai nuimama, be jokių blogų padarinių. Mes dažnai turėdavome tų parazitų, bet visuomet laimingai jais atsikratydavom.

Iš Brazilijos smiltblusė buvo nugabenta į Afrikos vakarinius krantus, kur ji pasijuto gerai ir netrukus išplito nuo Atlanto iki Indijos vandenyno. Nuo jos baisiausiai kenčia Afrikos negrai. Net kai kurie

kaimai prie Viktorijos ežero dėl jos buvo visiškai apleisti.

Bene didžiausių nesmagumų Brazilijoje sudarydavo mums erkės, vadinamos čia karapatomis. Jų pilna miškuose, krūmuose, o ypač ganyklose. Jų esti kelių rūšių. Taip antai, rodoleiras — didelė kaip mūsų naminė blakė ir tokia stipri, jog siurbia žmogaus kraują per marškinius. Prisisiurbusi lig soties ji yra vidutinės pupos didumo. Rodoleirai taip stipriai įsisega į odą, jog jų pašalinimas gana skaudi operacija, o ją įvykdžius, pasirodo didelis kraujo lašas.

Dažniausiai pasitaikydavo mažytė blakutė, segtuko buožės didumo; tai, anot braziliečių, „carrapato vermelho" [1]. Kai kur užtikdavome dar mažesnių, vos įžiūrimų erkučių, kurios užplūsdavo mus šimtais ir tūkstančiais ir atrodydavo ant mūsų kūno kaip smulkios pabertos dulkės.

Erkės, gyvendamos milijonais ant medžių šakų ir ant žolių, įkimba į praeinančius gyvulius ir žmones. Man pačiam jos buvo baisesnės už visus Brazilijos dyglius, erškėčius ir gyvates. Bepigu turėti reikalą su dideliais rodoleirais, nes juos greitai aptinki ir pašalini; daug blogiau, jei parsinešdavom vidutinių, raudonųjų arba mažyčių karapatinjų (carapatinho), o būdavo jų ant mūsų odos iki pusės tūkstančio. Tad po medžioklės namie kasdien turėdavom paskirti bent valandą nurinkti nuo savo kūno nelemtosioms karapatoms. Lengva tatai padaryti iš pryšakio, bet sunkiau iš užpakalio, todėl patarnaudavom kits kitam. Erkėms nurinkti vartodavom pincetą, t. y. paukščiams preparuoti repleles, o joms galabyti pasinaudojom Remarko

---

1 raudonoji erkė

knygoje „Vakarų fronte..." nurodytu būdu utėlėms kepti. Kadangi karapatas daugiausia rankiodavom vakare, tai prie lempos, kurią užsižiebdavom, pritaisėm skardinį dangtelį taip, kad jis būtų nuolat kaitinamas. Nuėmę nuo savo odos karapatą, dėdavom ant dangtelio. Tuomet ji išskėsdavo savo kojytes, paskui išsipūsdavo ir pagaliau plyšdavo.

Po medžioklės vakare paprastai visi būdavom užsiėmę savo kankintojų rankiojimu. Prieš mažąsias karapatas vartodavome peilius, kuriais skusdavome odą. Kad sunaikintų ir tas, kurios lieka rūbuose, braziliečiai greitai patraukia juos per liepsną.

Su karapatomis galima būtų susitaikinti, jei, nuėmus nuo kūno, tuo viskas ir baigtųsi. Bet taip nebūna, nes įkandimo vietoje lieka spuogas apie porą savaičių. Tokių spuogų turėjome tiek daug, jog vargiai mūsų odoje bebuvo galima rasti keturis kvadratinius centimetrus sveikos vietos. Tad niežėjimas buvo nepakenčiamas, ir reikėjo pavartoti visas valios jėgas nesikasyti. „Nieżti iki saldumo",— sakydavo Palionis. Žinoma, vietiniai gyventojai, nuo mažens pripratę, mažiau tą jaučia.

Ne mažiau kenčia nuo karapatų visokie gyvuliai, lygiai naminiai, lygiai laukiniai. Ant nušautų ir pagautų žvėrių paprastai rasdavome galybę įsisegusių karapatų, ypač minkštose kūno dalyse, kaip antai: papilvėje, pauodegyje ir kitur. Kadangi kailius preparuodavom namie, tai po kiekvienos pavykusios medžioklės pagausėdavo pas mus ir karapatų. Gyvuliai vis dėlto turi draugų, kurie nurenka jiems parazitus. Tai įvairūs paukščiai, tarp jų minėtoji juodoji gegutė ani ir šima-šima.

EKSPEDICIJOS PABAIGA

Netrukus reikia palikti Braziliją ir grįžti Lietuvon. Pasinaudodami dar, palyginti, sausu oru, nes lietus užeina tik retkarčiais, džioviname skeletus, drugių rinkinius. Dabar lietus — tai aršiausias mūsų priešas, ir visi trokšte trokštame, kad tik nelytų, nes tuomet kailiukai ima pelėti, vabzdžių rinkiniai plėkti, jau nekalbant apie tai, kad rūdyja mūsų šautuvai ir įrankiai.

Turiu grįžti vienas, nes du mūsų ekspedicijos dalyviai išvažiavo prieš mėnesį, o vienas žada palikti čia dar du mėnesius. Man tenka pasiimti didesnę dalį mūsų rinkinių, apie penkis šimtus kilogramų. Grįžti nutariau kitu keliu, būtent, automobiliu pasiekti Parakato upę, o iš ten plaukti mažu garlaivėliu iš pradžių minėtąja upe, o paskui San Francisko upe prieš vandenį iki Piraporos stoties. Garlaivio savininkas yra Kvintinas Vargas (Quintino Vargas), Parakato miestelio prefektas. Tat laukiau iš jo pranešimo, kada atplauks garlaivis, kad galėčiau pakrauti mūsų rinkinius. Pagaliau lapkričio devintą dieną atvyksta prefekto pasiųstas automobilis su pranešimu, kad garlaivis atplaukė. Mano paties daiktai jau sukrauti, rinkiniai taip pat; pastariesiems paimti užsakytas sunkvežimis. Negaišdamas sėdau į automobilį ir tą patį vakarą atsidūriau Parakato pensione.

Kitą dieną teko apeiti pažįstamus ir atsisveikinti. Prefektas pasiryžo pats nuvežti mane į garlaivį, stovintį Parakato uoste, kuris vadinamas Porto Buriti.

Uostu jis pramintas vien dėl to, kad ten sustoja garlaiviai, bet šiaip jokių įrengimų nėra. Be prefekto, apsiėmė mane palydėti ir daktaras Araužas Goesas (Araujo Goes), jaunas vyriškis, ką tik baigęs mokslą,

bet jau praktikuojantis, kupinas ryžto ir energijos. Tai pirmasis mano sutiktas žmogus Brazilijoje, taip mylįs savo tėvynę ir pasirinktąją specialybę. Be to, mus lydėjo artimos parapijos klebonas, Olandijos išeivis, bet jau visai aklimatizavęsis Brazilijoje, net perėmęs paprotį nešioti vinčesterio karabiną ant pečių ir didelį peilį prie šono.

Daktarui vos dvidešimt šešeri metai; mes daug kalbamės; jis skundžiasi baisia savo krašto sanitarine būkle, tautiečių tamsumu ir patriotizmo stoka, o visų labiausiai — valdžios nesugebėjimu tvarkyti kraštą. Pastarąjį nusiskundimą tenka girdėti Brazilijoje visur, ir nemačiau nė vieno braziliečio, kuris būtų buvęs savo valdžia patenkintas.

Atvažiuojame į uostą. Prefektas tuoj parūpina juodos kavos, kurios išgeriame po porą mikroskopinio didumo puodelių. Apsidairau. Visas uostas — tai keletas molinių namų, o aplinkui miškas ir sertonas. Ties vienu namu didžiausia galvijų odų krūva; jos ruošiamos eksportui. Vaikščioja keli negrai ir mulatai; kelios juodos moterys sėdi ant akmenų palei namus, įsikandusios trumpas pypkes; du, trys pusiau nuogi vaikai su ilgais cukrinių nendrių pagaliais kaskart atsikanda saldžios sultingos šerdies ir, iščiulpę syvus, išspiauna ją. Padaręs paskutinę jų nuotrauką, atsisveikinu su savo maloniais palydovais ir lieku vienas, nes jie skuba dar prieš naktį grįžti namo, o kelias — devyniasdešimt kilometrų.

Sunkvežimio su mano rinkiniais vis dar nėra, o čia jau ir vakaras. Imu nerimauti, juo labiau, kad nuolat prieina garlaivio kapitonas Žonas Evanželistas (João Evangelista), jaunas dar vaikinas, ir reiškia nepasitenkinimą dėl pavėlavimo. Tiesą sakant, aš kiek abejoju

dėl jo susirūpinimo, nes jis meiliai kalbasi su jauna mulate ir pagaliau dingsta mums iš akių.

Krovinys atvyko, dėžės sukraunamos į barką, pririštą prie mūsų garlaivio šono. Pridengiame jas dar jaučių odomis. „Boa carga" [1],— linki man juodieji nešėjai. Ką kitą galima padaryti tokiu atveju? Reikia duoti dešimt milreisų „arbatpinigių". Praeina valanda, antra, o mūsų kapitono vis nėra. Garlaivis švilpia, vis jį šaukia, bet jis, tur būt, nieko negirdi...

Apžiūrinėju garlaivį, kuriame man teks išbūti keturias dienas. Jis visiškai mažiukas, o, be to, virtuvė, vienintelė kajutė su dviem lovomis ir garo mašina užima visą vietą. Dėl to į jį nieko negalima įkrauti; tam tikslui jisai velka prie savo šono pririštą barką. Pastarojoje ir sukraunama kuro atsarga. Garlaivis senovinės konstrukcijos, su vienu ratu užpakaly. Sprendžiant iš senų paveikslų, taip atrodė Fultono sukonstruotas garlaivių protėvis. Ant ramsčių, virvių, karčių iškabinėta džiovintos plonos didelių žuvų riekelės ir piranjos su išraižytais šonais, kad greičiau džiūtų. Kabo taip pat ilgi, bet ploni gabalai džiovintos mėsos, visokių pakeliui sumedžiotų žvėrių, o ant garlaivio stogo ištemptos tapirų ir kapivarų odos. Savo kajutėje randu didelį ryšulį driežų tiju odų. Nuo džiūstančios mėsos, kailių, tepalų, dūmų kartu su virtuvės garais kyla specifinis Brazilijos laivų kvapas. Man jis nėra biaurus, gal būt, dėl to, kad su juo susiję šio stebuklingo krašto atsiminimai. Mūsų matrosai — daugiausia negrai arba mulatai, kiek baltesnis tik mechanikas; iš viso jų apie aštuonetas žmonių. Jie jau vakarieniauja, prisikrovę į lėkštes tautiškų juodųjų pupų su ryžiais, manijoku ir smulkiai

[1] „Gero krovinio." Tai linkėjimas, kad krovinys laimingai atvyktų į paskirties vietą.

supiaustyta mėsa. Šakučių jie neturi ir valgo tą mišinį, kabindami pirštais ir dėdami burnon, užvertę galvas aukštyn, kad koks gabalėlis neiškristų pro šalį.

Bet štai atėjo mūsų kapitonas, visas sušilęs ir uždusęs. Buvo pradėjęs kažką aiškinti dėl savo pavėlavimo, bet, pamatęs, kad ir vyriausybei vakarienė paruošta, sėdo už staliuko ir ėmė valgyti su dideliu apetitu.

Pagaliau mūsų garlaiviukas atsiskyrė nuo kranto ir, purkšdamas, brazdėdamas, virpėdamas ir leisdamas dideliausius kibirkščių spiečius, ėmė slinkti pavandeniui. Su tomis kibirkštimis buvo daug vargo, nes vos tik spėji patogiai atsisėsti pririštos barkos priešaky, pasikeitęs vėjas apiberia tave ugnies lietumi. „Fogo, fogo!" [1]— šaukia matrosai, perspėdami, kad reikia slėptis nuo ugnies, ir vis dėlto mano rūbai, marškiniai, skrybėlė ir nuosava oda nukentėjo daugely vietų. Aš buvau vienintelis keleivis ir užėmiau vienintelę dviejų vietų kajutę. Matrosai nakčiai įsitaisė hamakuose, pakabinę juos kur tik buvo galima rasti vietos tokiame garlaivyje, tai naktį visi praėjimai buvo užimti miegančių.

Pirmą naktį miegoti teko labai blogai, nes garlaivio mašina pasirodė labai triukšminga. Antra, dažnai užplaukdavom ant paskendusių medžių, arba pasvirusi medžio šaka užkliudydavo laivo stogą; prie to prisidėdavo dažnas malkų krovimas ir vaikščiojimas į mano kajutę pasižiūrėti laiko arba paimti kokio užmiršto ten daikto. Dar daugiau nesmagumų pridarė visokie moskitai ir muselės. Užsnūdęs trumpam laikui, atsikėliau švintant ir nusiprausiau; tam reikalui patogiausia vieta buvo prie garlaivio pririštas, iš medžio išdrožtas

[1] Ugnis, ugnis!

siauras laivelis — kanoe, bet reikėjo labai žiūrėti, kad nepatektum po kibirkščių lietum. Ten buvo galima ir maudytis, laikantis pririštos virvės. Parakato upė šioje vietoje buvo daug platesnė, nekaip prie Buriti, ir kaskart praplaukdavom plačias smiltingas salas, kuriose vaikščiojo grakštūs baltieji garniai, ibisai ir kiti stibinuočiai. Be jų, pastebėjau dar ypatingų paukščių, panašių į mūsų žuvėdras, bet nepaprastos formos ir didumo snapais. Tai buvo paukštis, kurį lietuviškai būtų galima pavadinti peiliasnapiu. Šių paukščių snapas iš tikrųjų turi dviejų, glaustų peilių pavidalą, be to, posnapis yra žymiai ilgesnis. Ligi šiol neišaiškinta, kuriam reikalui toks snapas, juo labiau, kad nežinoma, kuo šis paukštis minta. Nušautų egzempliorių skilviuose visuomet būdavo randamas tik gleivinis skystimas. Dėl to manyta, kad jie minta dumbliais. Išskrodęs du savo nušautus peiliasnapius, viename tikrai radau minėtąją gleivinę masę, o kito egzemplioriaus skilvy buvo smulkių žuvelių žvynai ir kaulai.

Upės krantai apaugę ištisiniu miško tankumynu. Medžius dažniausiai apraizgę visokios lianos, sudarydamos lyg stogą, po kuriuo plaukia mūsų garlaivis. Pakraščių medžiai irgi prisipynę lianų, kurios lipa iki jų viršūnių ir paskui svyra ilgomis kasomis iki vandens paviršiaus. Kai kur visas status krantas apaugęs tankiais, į mimozą panašiais krūmais. Bet vargas tam, kuris, perplaukęs upę, norėtų stvertis jų švelnių šakučių, pasipuošusių gražiais violetiniais žiedais! Tie krūmai, tai nepraeinama žmogui uždanga, ginkluota baisiausiais riestais dygliais.

Kapitono patariamas, pasidedu lentą skersai barkos pryšakio ir, atsisėdęs su šautuvu, turiu puikią vietą aplinkai stebėti. Kaskart sutinkame įdomių paukščių,

žvėrių ir krokodilų. Ant pasvirusių medžių šakų tupi žalčiagalviai; išvydę besiartinantį garlaivį, jie nevikriai peršoka ant žemesnių šakų, o paskui pasineria vandeny. Dažnai pasitaiko nedidelių melsvos spalvos braziliškų baublių, tulžių ir kormoranų. Turiu gerą pasirinkimą ir nušaunu tuos paukščius, kurių dar trūksta mano rinkiniui. Tuomet garlaivis sustoja, o, įšokęs į laivelį, matrosas greit pagauna mano grobį. Atrodo, kad tas darbas jiems labai patinka, ir visa laivo įgula gyvai domisi mano medžiokle; dėl to visi jie akylai žvalgosi aplinkui ir tuoj praneša man, išvydę ką nors įdomaus. Jei man tenka apleisti savo sargybos vietą, ją tuoj užima Marijas (Mario), jaunas vaikinas, einąs stiuardo pareigas. Jisai aistringas medžiotojas ir, kaip pasirodė, geras šaulys. Mūsų kapitonas taip pat neatsilieka: su savo vinčesteriu sėdi jis greta manęs, įbedęs akis į kranto tankumyną; jam daugiausia rūpi žvėrys, kuriuos būtų galima sunaudoti mėsai ir kailiams. Mat, kapitonui rūpi kuo pigiausiai išmaitinti laivo įgulą, dėl to pakely medžiojama ir žuvaujama. Kur tik pasitaiko patogi vieta, sustojame ir einame medžioti arba, pastebėję gerų žuvų, sėdame į laivelį, pasiėmę tinklus, dėl to dažnai prastovime po dvi—tris valandas. Iš žvėrių dažniausiai pasitaiko kapivarų. Vieną sykį iš garlaivio pašoviau didelį, gražų šio žvėries egzempliorių; mačiau, kaip toje vietoje, kur pataikė ekspansyvė kulka, pasidarė didelė žaizda, bet savo paskutinėmis pastangomis jis spėjo, įšokęs į upę, pasinerti vandeny. Puolėm į laivelį jo gaudyti. Vienas matrosas pasiėmė ilgą ietį su užlenktomis barzdelėmis gale. Štai vėl iš gelmės išniro žvėris, ir tuo momentu įsmigo jam į šoną ietis, bet jis tuoj nusmuko nuo jos ir vėl pasinėrė; daugiau jo nematėm.

Pakeliui plačiose smiltingose salose ir seklumose dažnai galėjome matyti didelius būrius milžiniškų žabiru, bet jie gana baikštūs ir šūviui neprisileidžia. Tik kartą užlėkė vienas, ir tą pavyko man nušauti. Daug vargo turėjau, kol nulupau jo kailį, nes tokiam dideliam paukščiui lupti mūsų laivelyje nebuvo vietos. Mėsą norėjau išmesti, bet kapitonas neleido ir atidavė ją virėjui. O kada pastarasis ėmė kraipyti galvą, kapitonas įtikinamai pasakė: „E mesma coisa que galinha" [1]. Tikrai, kitą dieną per pietus suvalgėme šį gandrą; jis buvo juodas, kietas ir dvokė žuvim: iki vištos jam buvo toli.

Mums bemedžiojant ir bežiopsant į paukščius ir žvėris, įvyko tas, kas turėjo įvykti: mūsų laivas įplaukė į seklią vietą su smarkios srovės suridentais dideliais akmenimis. Nuo stipraus smūgio barka atsiskyrė nuo garlaivio ir, nuplaukus kiek pirmyn, įsispraudė tarp dviejų akmenų, atskirdama mane nuo garlaivio, nes aš tuo laiku joje sėdėjau. Teko visiems nusirengti, sulipti į šiltą, drumstą vandenį, traukti ir stumti laivą iš vietos. Bet darbas neskubus, tad vairininkas ėmė ieškoti smėly deimantų, du matrosai pradėjo knaisiotis urvuose po akmenimis ieškodami žuvų, o kapitonas, pliuškendamasis vandeny, puikiai pamėgdžiojo paukštį goašą, iš ko visi juokėsi. Buvo labai linksma, dėl to nesiskubindami maloniai praleidome čia apie tris valandas. Šio nuotykio pamokyti, vakare sustojome nakvoti prie kranto, kad vėl neįklimptume panašioje vietoje.

Atplaukėme į Katingą — kelių šeimų gyvenamą vietą. Prisiminiau mane lydėjusį daktarą, pasakiusį, kad ši vieta yra garsi savo pikta maliarija, tad praryju likusias tris paskutines plasmochinos tabletes. Išėjęs su

---

[1] Tai tas pat, kaip ir višta.

šautuvu į krantą, netrukus nušoviau gražų didelį gervių šeimos paukštį seriemą. Mūsų matrosai irgi kažkur nuėjo, o po kiek laiko sugrįžo, nešini kažkokiais ryšuliukais, įvyniotais į žalius lapus. Man paklausus, kas ten, atsakė, kad tai buriti. Pasirodė, jog čia buriti palmės vaisių minkštas apdangalas, nelyginant geltona košelė. Jie padėjo šį gardumyną ant lėkščių, sumaišė su rapadura bei vandeniu ir valgė, kaip mes kad valgom bulvių košę. Siūlė ir man, bet aš paragavęs atsisakiau.

Naktį išplaukėme į plačią San Francisko upę. Tai tikra „rio branco" [1]. Tuo vardu braziliečiai vadina tas upes, kurios savo vandenyse neša daug dumblo, nuo ko vanduo esti balsvas, o vardas „rio preto" [2] duodamas toms upėms, kurių vanduo švarus. Pasitaiko mums nemaža seklumų ir salų, kuriose dar daugiau gyvybės, kaip Parakato upėj. Pietų metu atbėga Marijas, praneša, kad matyti didelis krokodilas; griebęs šautuvą, pamatau ant paskandintų žagarų krūvos gana didelę, pusiau iš vandens kyšančią galvą. Taikydamas į kaktą, šaunu, ir tuoj iškilusi į orą raumeningoji uodega ima konvulsingai plakti, taškydama vandenį į visas puses. Garlaivis sustoja, ir vienas matrosas šoka į valtį. Kapitonas bruka jam į rankas vinčesterį, kad pribaigtų krokodilą, bet jis nenori jo imti; pasirenka patogesnį įrankį — kirvį su ilgu kotu. Prisiyręs prie krokodilo, jis ima mušti jį per galvą, vis pridurdamas: „O bicho fejo, besta bruta, animal desgracado!" [3]. Pagaliau, sutriuškinęs jam galvą, pakrauna į valtį. Apskritai braziliečiai mėgsta kiekvieną gyvulį, o ypač pavojingą, užmušti visiškai.

---

[1] baltoji upė
[2] juodoji upė
[3] „Šlykštus gyvulys, laukinė bestija, nelabasis padaras!"

Vieną vakarą ramioje įlankoje pastebėjome daug žuvų arba, tiksliau sakant, spėjome jų ten esant, nes ties garlaiviu kildavo vandens paviršiuje vagos — įrodymas, kad ten plaukioja didelės žuvys. Kapitonas nutarė išbandyti laimę ir liepė sustoti. Šokome trise į valtį, o garlaivis, nuplaukęs į šalį, sustojo palei krantą. Įrankis, kuriuo rengėmės žuvauti, buvo labai savotiškas: tai rato pavidalo tinklas, apie trijų metrų skersmens, apkabintas švino gremzlėmis; jo centre pririšta kelių metrų ilgio virvė. Patylomis prisiyręs negilią vietą, kur spėjama esant daug žuvų, žvejys vikriu judesiu meta tinklą ant vandens taip, kad jis išsitiestų ir pridengtų kuo didžiausią plotą. Tuomet švino gremzlės savo sunkumu traukia tinklo kraštus dugnan, ir jis pridengia žuvis nelyginant maišu. Dabar žvejys traukia tinklą už virvės, pririštos prie jo centro, o suėję į krūvą švino gabalai neleidžia joms pasprukti. Žvejodami tuo būdu, pagavome keliasdešimt gražių doradų, sorubimų ir kitų žuvų.

Lapkričio tryliktą dieną pamatėme Piraporą ir netrukus sustojome. Sukrovęs krokodilų ir paukščių kailiukus, kuriuos nušovėm pakely, ir atsisveikinęs su garlaivio įgula, pasamdžiau dviejų ratų vežimą, kad nugabentų daiktus į stotį. Pirapora — tai paskutinė geležinkelio stotis, jungianti šį kraštą su Rio ir bendrai su gyvenamu jūros pakraščiu. Miesčiukas turi keliolika tūkstančių gyventojų, yra kilęs neseniai, nes, kaip girdėjau, prieš penkiasdešimt metų čia nebuvo dar nė vieno namo. Dabar jis auga planingai ir statosi tikrai amerikonišku mastu.

Tą pačią dieną sėdau į traukinį ir be jokių nuotykių kitą dieną vakare atvažiavau į Rio, kur porą dienų turėjau laukti atvykstant iš Buenos Aires laivo „Sierra

Ventana", kuriame man buvo užsakyta vieta nuplaukti į Bremeną. Lapkričio septynioliktąją palikau Brazilijos kraštą, kuriame išbuvau lygiai tris mėnesius. Per tą laiką teko pakęsti ir kiek vargo, bet dėl to patyriau tiek grožio ir pergyvenau tiek įspūdžių, jog jie visiškai atlygino visus pakeltus sunkumus. Brazilijos žmonės, nors jų psichika žymiai skiriasi nuo mūsiškės, parodė man tiek palankumo ir, galiu net pasakyti, geros širdies, jog aš norėčiau rasti progos jiems už tai atsilyginti.

ŽODYNĖLIS

Acrocomia — spygliuota palmės rūšis.

Agava — *Amaryllidaceae* šeimos augalas dideliais mėsingais spygliuotais lapais. Apie 275 jo rūšys Amerikoje, bet įvestas ir pietinėje Europoje; virtęs net laukiniu augalu.

Agutis *(Dosyprocta aguti,* braz. cutia) — graužikų būrio žvėriukas maždaug triušio didumo.

Aktinija *(Actinia)* — jūros gyvūnų gentis, priklausanti duobagyvių tipui.

Amazona — P. Amerikos papūgų rūšis.

Amblycercus decumanus (braz. japu) — paukštis, vienas iš ikteridų rūšių.

Amfibijos *(Amphibia)* — varliagyviai.

Amfisbena *(Amphisbaena alba)* — bekojis driežas, kurio uodega tokia pat stora, kaip ir galva, todėl brazilai vadina ją dvigalve gyvate („cobra das duas cabeças").

Anakonda *(Eunectes murinus,* braz. sucuri) — didelis smauglys.

Ananasas (braz. abacaxi) — *Bromeliaceae* šeimos augalas kietais kaip alijošiaus lapais; duoda vieną netikrąjį, besėklį vaisių, kuris panašus į kankorėžį, bet gali būti kelių kilogramų svorio. Tie vaisiai vertinami dėl savo nepaprasto skonio ir kvapo. Kultivuojami daugiausia Centrinės Amerikos kraštuose.

Aninga, arba **žalčiagalvis** — irklakojų būrio paukštis, geras narūnas.

Antys: muskusinė *(Cairina moschata),* ariri *(Dendrocygna viduata* ir *D. autumnalis).*

Anželini *(Andira fraxinifolia* ir *A. anthelmintica,* braz. angelim) — ankštinių šeimos augalas.

Anžiko — medžiai *Piptadenia colubrina* ir *P. rigida.*

Ara, arara — papūgų gentis. *(A. nobilis, A. macavauna, A. ararauna* ir kt.)

Aramus — vandeninių vištelių gentis; labai didelio ūgio.

Araukarija — spygliuotas medis, augantis P. Amerikoje, duoda gerą statybinę medžiagą.

Atogrąžų kraštuose atstoja mūsų N. metų eglaitę. Pas mus dažnai auginamas kambariuose.

Araužas Goesas (Araujo Goes) — Parakato gydytojas.

Ariranja *(Piteronura brasiliensis)* — P. Amerikos ūdra.

Artišokas *(Cynara scolymus)* — *Compositae* šeimos augalas. Europos pietuose plačiai vartojama daržovė.

Azaros šuo *(Canis azarae,* braz. rapoza) — P. Amerikos lapė.

Bananas *(Musa)* — *Musaceae* šeimos augalas; jo gimtinė — Rytų Indija, bet dabar auginamas visuose atogrąžų kraštuose. Duoda daug skanių vaisių. Iš lapų gaunamas geras pluoštas.

Bandeira *(Myrmecophaga tridactyla)* — mūšiškai reiškia vėliava. Taip vadinama didelė skruzdėda dėl aukštai iškeltos uodegos.

Barbeiro *(Conorhinus megistus)* — Blakė, užkrečianti žmogų mikroskopiniu parazitu pirmuoniu *Schizotrypanum cruzi (Trypanosoma cruzi),* kuris sukelia Chagaso ligą. Šis parazitas giminingas tam, kuris Afrikoje sukelia miego ligą arba Vid. Azijoje pendinką.

Barškuolė *(Crotalus terrificus,* braz. cascavella) — nuodinga gyvatė.

Batatas — vijoklinių šeimos augalas, kurio miltingi šakniavaisiai (saldžios bulvės) vartojami maistui.

Bauhinia — ankštinių šeimos lianų gentis; jos žiedai nuostabiai panašūs į lelijas. Pusiaujo Amerikos miškuose labai paplitusi.

Bekeris (H. Bŏker) — vokietis, Freiburgo universiteto profesorius, tyrinėjęs Brazilijos gyvūniją.

Beketeriai — neskraidančiųjų paukščių poklasis, pvz. stručiai.

Bem-te-vi *(Pitangus sulphuratus)* — tironų šeimos paukštis.

Betsas (Bates, N. W., 1825—1892) — anglų gamtininkas ir keliautojas, zoologijos atžvilgiu ištyręs Amazonės sritį.

Beždžionės (braz. macaco): Amerikai būdingos plačianosės beždžionės *(Platyrrhini),* kapucinai, staugūnas, sagin.

Bišiu kanosto *(Oeceticus platensis,* braz. bicho canosto) — žalingas verpikas.

Biufonas (Buffon, G. L. 1707—1788) — žymus prancūzų gamtininkas, ypač išstudijavęs paukščius.

Boa *(Boa constrictor,* braz. giboya) — gražus, už anakondą kiek mažesnis smauglys.

Brazilis V. (Vital Brazil) — Brazilijos mokslininkas, patiekęs gydymo metodus gyvatėms įkandus.

Brėmas (A. E. Brehm) — garsus vokiečių zoologas, savo veikalais išpopuliarinęs gyvūnų gyvenimo būdą.

Bromelijos — *Bromeliaceae* šeimos augalai puikiais spalvotais lapais.

Buriti palmė *(Mauritia vinifera)* — Brazilijos pelkių augalas.

Chetura *(Chaetura)* — čiurlių giminės paukštis.

Cikada (braz. cigarra) — skardžiabalsis vabzdys, priklausantis straublinių *(Rhynchota)* būriui. Turi savotišką balso aparatą.

„Cirio da Nossa Senhora" *(Yucca gloriosa)* — lelijų šeimos augalas.

Clusia — Amerikos figa.

Conurus *(Conuridae)* — pleištauodegių papūgų gentis. Mažiausia mūsų užtikta šių papūgų rūšis buvo *Psittacula passerina.*

Cukrinė nendrė *(Saccharum officinarum* (braz. canna de assucar) — varpinių šeimos augalas, kilęs iš Indijos, bet vėliau patekęs į Kubą, kur daugiausia kultivuojamas. Cuk. nendrių yra keletas kultivuojamų veislių. Viena su geltonais ir žaliais dryžiais (tautinės Brazilijos spalvos), vadinama „canna patriotica".

Datulis — palmė su valgomais saldžiais vaisiais, vadinamais datulėmis. Tai gražus aukštas medis, augantis Afrikoje, Arabijoje ir kitur. Viena iš jo rūšių — kanarinis datulis *(Phoenix canariensis).*

Delfinai — banginių būrio žinduoliai; gyvena jūrose ir minta žuvimis.

Dermestidai — odgraužiai vabalai; minta odomis ir daro daug žalos odų pramonėje, gadina muziejų iškamšas.

Dynastes hercules — didžiausias pasaulio vabalas su ragu ant nugaros.

Dorada — jūrų žuvis.

Dracena *(Dracaena draco* ir *Cordyline terminalis)* — lelijinių šeimos medis, aprašytas Humboldto. Tenerifo saloje rastas kelių tūkstančių metų amžiaus egzempliorius, 24 m aukščio ir 14 m 80 cm storio medis.

Drymobius bifossatus (braz. cobra nova) — gražus žalias žaltys.

Drugiai: Morfidai, Brassolidai, Helikonidai ir kt.

Elaps (braz. cobra coral) — graži koralinė gyvatė.

Elniai: *Odocoileus dichotomus* (braz. cervo); *Odocoileus bezoarticus* (braz. veado branca).

Erkės: karapatos, rodoleirai, raudonoji erkė, smulki erkutė karapatinja.

Eukaliptas *(Eucalyptus)* — greit augantis kvapnus medis, kilęs iš Australijos.

F. Falc-Fainas (F. Falz-Fein, 1863—1920) — žymus zoologas, Rusijos pietuose įkūręs garsųjį rezervatą Askanija Nova. Daugiausia užsiiminėjo egzotinių žinduolių ir paukščių aklimatizacija.

Figa — *Moraceae* šeimos medis. Auga pietinėje Europoje, Azijoje ir Afrikoje, duoda saldžių skanių vaisių.

Fregata — didingas irklakojų būrio paukštis.

Fuksija — puošnus nakvišinių šeimos augalas, kilęs iš šiltų Amerikos kraštų. Pas mus dėl gražių žiedų dažnai auginamas vazonuose.

Fungia — madreporinis duobagyvių tipo koralas, turintis tvirtą, į grybą panašų kalkinį skeletą. Nuo to jis gavo ir vardą (*Fungus* — grybas).

Galbula viridis — *Galbulidae* šeimos paukščiukas, žalias, su aukso atspalviu.

Galerinis miškas — geografijoje taip vadinamas miškas, sudarantis siaurą juostą upės pakrantėm.

Gamba (*Didelphys aurita*) — Brazilijos sterblinis žinduolis.

Garniai (*Ardea*, braz. garça): jabiru (*Mycteria americana*), tantalas (*Tantalus loculator*), sidabriniai garniai (*Herodias egretta* ir *Herodias candidissima*), pilkasis garnys (*Ardea cocoi*).

Gegutės: ani (*Crotophaga ani, Crotophaga major*), „katės siela" (Guira-guira).

Geležinis medis — *Caesalpinia ferrea*, braz. pau de ferro.

Giunteris K. (K. Günther) — Freiburgo universiteto profesorius zoologas, kelių veikalų apie Braziliją autorius.

Gluodenas (*Anguis fragilis*) — į gyvatę panašus roplys, varinė gyvatė, varinukė.

Goašai (braz. goache) — dvi artimos paukščių rūšys (*Cassicus affinis* ir *Cassicus haemorrhous*), ikteridų šeimos paukščiai su raudonu antuodegiu. Pasižymi gražiomis spalvomis ir keistais balsais.

Humboldtas A. (Humboldt A. 1769—1859) — žymus vokiečių gamtininkas, dirbęs astronomijos, zoologijos, botanikos ir mineralogijos srityje. Daug keliavo po atogrąžų kraštus.

Ibisas — gandrinių būrio paukštis. Brazilijoj teko sutikti dvi jų rūšis: Maria preta (*Theristicus infuscatus*) ir pilkąjį ibisą, braz. curicaca (*Theristicus melanopis*).

Iguanas arba **lengvanas** — didelis žalias P. Amerikos driežas.

Ikteridai — tropikų kraštuose gyvenanti paukščių grupė, šiek tiek panaši į mūsų varnėnus; tarp jų *Icterus jamacai*, (braz. soffre).

Ipe (*Tecoma ipe*) — *Bignoniaceae* šeimos medis.

Jaguaras (*Felis onza*) — stambus kačių šeimos žvėris.

„João de Barro" (*Furnarius rufus*) — „Molio Jonas", paukštis, panašus į mūsų strazdus. Lipdosi lizdą iš molio, panašų į krosnį. Gyvena sodybose ir miestuose ir yra braziliečių globojamas, kaip mūsų kregždė. Priklauso *Dendrocolaptidae* šeimai, endeminei P. Amerikos paukščių grupei.

Kaimanai — Brazilijos krokodilų gentis.

Kaktusai — kaktusinių šeima, kuriai priklauso apie 1500 rūšių. Daugiamečiai augalai mėsingu stiebu būna labai įvairių formų. Žydi dideliais gražiais žiedais. Dauguma jų laukinėje būklėje auga tik atogrąžų Amerikoje. Kai kurios rūšys, pvz. *Opuntia*, duoda skanių vaisių.

Kalmetas, Fizalis, Bertranas (Calmette, Physalix, Bertrand) — prancūzų gydytojai, pateikę metodus, kaip apsisaugoti nuo gyvačių nuodų.

Kapim melosa — medaus žolė.

Kapivara *(Hydrochoerus capyvara)* — graužikų būrio žinduolis, artimas jūros kiaulytėms, apie 1 m ilgio. Gyvena upių pakraščiuose, gerai plauko ir nardo, minta žolėmis. Jos mėsa valgoma, o iš odos dirbami balnai.

Kapucinai — *Cebus* genties beždžionės. Nuo kitų P. Amerikos beždžionių skiriasi trumpesne uodega ir trumpesnėmis galūnėmis. Veidas turi beveik statmeną padėtį. Iš visų plačianosių beždžionių jos pasižymi aukštesne psichika ir tuo yra panašios į Afrikos ir Azijos beždžiones. Jos lengvai gali ko nors pramokti, yra smalsios, nuotaikingos, gerai pakelia nelaisvę, ypač jeigu pagaunamos jaunos; lengvai pripranta prie žmogaus. Todėl zoologijos soduose dažnai jų aptinkama.

Karakara — plėšrūnas paukštis, iš dalies panašus į grifus, iš dalies į sakalus. Minta smulkiais gyvūnėliais, bet daugiausia dvėseliena. Šaukia stipriu karkiamu balsu, nuo kurio kilęs ir jos vardas. Yra keletas rūšių, paprasčiausia *Polyborus tharus.*

Karapatos, karapatinjos — Brazilijos erkės.

Kazuarai — stručiams artimi beketeriai paukščiai; gyvena Australijos kraštuose.

Kaža (braz. caja) — medis *Spondias.*

Kero-Kero *(Belonopterus cayennensis,* braz. quero-quero) — artima giminė mūsų pempės. Balose, ežerų pakraščiuose vienas iš populiariausių paukščių Brazilijoje.

Koko-babasu — kokosinė palmė *Orbignya.*

Kokosinės palmės *(Coco)* — Tropikų pajūrio augalai. Jų vaisiai — garsieji kokosiniai riešutai.

Kolibriai — mažiausi ir gražiausi pasaulio paukšteliai.

Kormoranai — irklakojų *(Steganopodes)* būrio paukščiai. Visi 4 pirštai sukabinti plaukiama plėve.

Kracidai *(Cracidae)* — vištoms artima paukščių giminė.

Kraksai — vištinių būrio *Cracidae* šeimos paukščiai.

Kregždinis peslys *(Elanoides furcatus)* — plėšrus paukštis ilga dvišaka uodega; labai grakštus ir vikrus.

Krevetės — smulkios vėžiagyvių rūšys. Valgomos.

Kurikaka *(Theristicus melanopis,* braz. curicaca) — pilkasis ibisas.

Kutija (braz. cutia) — agutis *(Dasyprocta aguti),* graužikų būrio žvėriukas, maždaug triušio didumo.

Kvintinas Vargas (Qvintino Vargas) — Parakato distrikto prefektas.

Lėlys *(Caprimulgus europaeus)* — į čiurlius panašus naktinis vabzdžiaėdis paukštis.

Lianos (braz. cipo) — vijokliniai augalai.

Liueris (Lüer) — Paryžiuje esanti firma, gaminanti aukštos kokybės chirurginius įrankius.

Magnolija — *Magnoliaceae* šeimos medžių gentis. Yra keletas rūšių, pasižyminčių savo puošniais žiedais. Tai šiltųjų kraštų augalas.

Magonia pubescens — sertone labai paplitęs ir tobulai prisitaikęs medis.

Makrelė arba **skumbrija** *(Scomber scombrus)* — jūrų žuvis, turinti pramoninės reikšmės.

„Mal da terra" — liga, sukelta mažytės apvalios kirmėlytės *Ancylostoma* (arba *Necator*), kuri iš žemės patenka į žmogaus odą, o vėliau į žarnas.

Mamão *(Carica papaya)* — *Caricaceae* šeimos medis, kurio vaisiai panašūs į melionus. Kilęs iš Meksikos, dabar paplitęs visuose atogrąžų kraštuose. Vertingas savo vaisiais.

Manijokas *(Manihot utilissima)* — braziliečių plačiai kultivuojamas *Euphorbiaceae* šeimos augalas.

Manga *(Mangifera)* — *Anacardiaceae* šeimos medis, turįs apie 27 rūšis. Kilęs iš Indijos, bet dabar paplitęs visuose atogrąžų kraštuose. Duoda į slyvą panašius, tik daug didesnius ir labai vertingus vaisius.

Medvarlės *(Hyla faber,* braz. ferreiro) — medžiuose gyvenančios varlės. Ypač pažymėtina žalia graži medvarlė *Thyllomeduza iheringi.*

Meirimas *(Tamandua tetradostyla)* — vidutinė skruzdėda.

Mimozos — ankštinių šeimos krūmai; jų šakos ir lapai paliesti susiglaudžia.

Miuleris (Fr. Müller, 1821—1897) — vokiečių gamtininkas, savo veikalais parėmęs Darvino mokslą; ypač nušvietė biogenetinį dėsnį.

Mîuma *(Palamedea cornuta)* — indėnų taip vadinamas paukštis, priklausąs gervėms artimai grupei; didumo sulig kalakutu.

Monstera *(Monstera deliciosa* arba *Philodendron pertusum)* — filodendras. *Araceae* šeimos liana, auganti P. Amerikos miškuose, o pas mus laikoma kambariuose. Jos vaisiai valgomi.

Morpho — drugių gentis, susidedanti iš labai didelių ir spalvotų rūšių. Vyrauja žydra spalva su metaliniu žvilgesiu.

„Mosca de berne" *(Dermatobia hominis)* — musė, kurios lerva gyvena žmogaus ir gyvulių odoje.

Mukura *(Didelphys marsupialis)* — Brazilijos sterblinis žinduolis.

Musurana *(Rhachidelus brasilii)* — nenuodinga gyvatė (žaltys), mintanti kitomis gyvatėmis.

Mutum *(Crax alector)* — kracidų šeimos paukštis.

Nandu — *Rhea* genties paukštis, gyvenantis P. Amerikoje.

Našlė *(Vidua)* — Audėjų *(Ploceidae)* šeimos paukščiai, maždaug žvirblio didumo. Vidurinės patinų uodegos plunksnos tartum ilgas kas-

pinas. Jie nepaprastai puošnūs ir dėl to dažnai laikomi narveliuose.

Nepilnadančiai — P. Amerikos endeminių žinduolių būrys, kurį sudaro skruzdėdos, šarvuočiai, tinginiai.

Noktiliuka *(Noctiluca)* — vienaląstis šviečiantis jūrų gyvūnas.

Ocelotas *(Felis pardalis,* braz. gato do matto) — už jaguarą mažesnis tos pačios giminės žvėris.

Odiubonas (Audubon J., 1780—1851) — vienas iš žymiausių Amerikos ornitologų. Plačiai aprašė paukščius ir savo veikalus pats iliustravo. Jo garbei įsikūrusi populiari „Odiubono organizacija" Amerikos paukščiams saugoti, veikianti daugiausia jaunuomenės tarpe.

Oleandras *(Nerium oleander)* — *Apocynaceae* šeimos medis, dažnai laikomas kaip kambarinė gėlė.

Onça pintada (braz.) — jaguaras.

Oranžė *(Citrus aurantium)* — plačiai paplitęs vaisius, pas mus vadinamas apelsinu. Oranžės tėviškė yra Kinija, iš ten 16 šimtmečio viduryje ji atgabenta į Portugaliją, vėliau į Italiją. Pietų Amerika turi nuosavas kultūrines oranžių veisles, kai kurios visai be kauliukų. Dažnai pasitaiko jų ir miškuose, bet ne visos yra saldžios.

Osvaldas Krucas (O. Cruz) — Brazilijos mokslininkas, ištyręs geltonojo drugio ir kitus kraujo susirgimų sukėlėjus ir pateikęs efektingus gydymo metodus.

Paka *(Agouti paca)* — graužikų būrio žvėriukas, už kiškį dvigubai didesnis.

Palmeiro real *(Oreodoxa oleracea)* — viena iš gražiausių palmių.

Palmito — palmė *Euterpe oleracea* ir kitos apie 10 šios genties rūšių. Jų jauni ūgliai valgomi panašiai kaip mūsų smydrai. Iš uogų gaminami saldumynai ir vynas.

Papu liga — nenormalus skydinės liaukos išaugimas dėl jodo stokos.

Pasiflora — kryžiažiedė, *Passifloraceae* šeimos vijoklinis augalas. Europoje dėl gražių žiedų auginamas šiltnamiuose.

Pau brazil *(Caesalpinia echinata)* — medis su raudona mediena.

Peiliasnapis *(Rhynchops nigra)* — artimas žuvėdroms paukštis.

Pekari *(Pecari tajacu,* braz. cotetu, ir *Tayassu pecari,* braz. queixada) — amerikinės kiaulės.

Penelopa žaku *(Penelope superciliaris)* — kracidų šeimos paukštis.

Petrelis, Petriukas *(Hydrobates pelagicus)* — Audrapaukščių būrio paukštelis. Šiam būriui priklauso ir didingi albatrosai.

Pipira *(Ramphocelus jacapa)* — tanagrų šeimos paukštis.

Piranja *(Pygocentrus piraya,* braz. piranha) — plėšrioji žuvis.

Piroplazmozė — galvijų liga, kurią sukelia pirmuonis *Babesia,* priklausąs *Sporozoa* klasei.

Pyrosoma — gaubtinių potipio jūros gyvūnas. Plūduriuoja vandeny didelėm kolonijom. Tamsoje stipriai šviečia.

Plačianosės beždžionės *(Platyrrhini)* — P. Amerikos endeminiai žinduoliai.

Prerijų vilkas *(Canis jubatus,* braz. lobo arba guara) — ilgakojis vilkų giminės atstovas.

Puma *(Felis concolor,* braz. onça vermelha arba suarana) — į liūtą panašus Amerikos plėšrūnas.

Raja — žuvų gentis, artima rykliams.

Rodoleiras — didelė Brazilijos erkė.

Rolinja *(Chamaepelia passerina)* — mažytis, maždaug vieversio didumo karvelis, dažnas miestų parkuose, jaukus kaip mūsų žvirbliai.

Rotangas *(Calamus rotang)* — lianos pavidalo palmė, auganti Ceilone.

Sagin *(Callithrix,* braz. saguim) — mažytės *Callithrichidae* šeimos beždžionės.

Sapo *(Bufo marinus)* — didelė P. Amerikos rupūžė.

Schinus — *Anacardiaceae* šeimos medis plunksnėtais lapais ir žirnių didumo vaisiais, labai kvapnus, nes turi lapuose eterinio aliejaus. Auga atogrąžų Amerikoje.

Seriema *(Cariama cristata)* — gervėms gimininga didelis paukštis.

Sfinksai *(Sphingidae)* — stambių, spalvingų drugių šeima; geri skraidytojai, veiklūs dieną ir temstant. Čiulpia gėlių nektarą ne nutūpę, o kybodami ore.

Sifonoforai — jūrų kolonialiniai duobagyviai.

Skorpionas (graik. *skorpios*) — nuodingas voragyvių klasės gyvūnas.

Skruzdėda *(Myrmecophaga)* — P. Amerikos nepilnadančių būrio žinduolis. Rasta dviejų rūšių (žiūr. bandeira ir meirimas). Trečiosios *(Cyslopes didactylius)* nepavyko aptikti.

Smiltblusė *(Sarcopsylla penetrans,* braz. bicho de pe) — įkyrus odon įsirausiantis parazitas.

Smydras *(Asparagus)* — plačiai žinoma Europoje daržovė, priklausanti lelijinių šeimai.

Sofre *(Icterus jamacai)* — gražus ikteridų šeimos paukštis, geras giesmininkas.

Staugūnas arba **stauglys** (*Alluatta caraya,* braz. guariba) — Pietų Amerikos beždžionių rūšis.

Stirnos: *Mazama nemorivaga* ir *Mazama rufa.*

Sukupira — gražiai žydintis medis.

Sukuri — *(Eunectes murinus)* — didžiausias nūdien gyvenantis pasaulyje, būtent P. Amerikoje, smauglys anakonda. Gali išaugti iki 6—9 m ilgio.

Sumauma — medis *Ceiba pentandra.*

Šarvuočiai *(Dasypodidae,* braz. tatu) — nepilnadančių žinduolių šeima *(Tatus novemcinctus, Dasypus sexcinctus, Dasypus gymnurus).*

Šima-šima *(Milvago chima-chima,* braz. chima-chima) — nedidelis P. Amerikos plėšrusis paukštis.

Šomburkas (R. H. Schomburgk, 1804—1865) — žymus keliautojas, aplankęs P. Ameriką ir Australiją, o paskui aprašęs savo keliones.

Tamariksas — *Tamaricaceae* šeimos augalas eglūnas. Pietinėj Europoj auga parkuose kaip dekoratyvinis augalas.

Tanagros *(Tanagridae)* — Amerikos paukščių šeima, pasižyminti gyvumu ir spalvų įvairumu.

Tantalas *(Tantalus loculator)* — Gandrinių būrio paukštis.

Tapiranga *(Ramphocelus brasilius)* — puošnus tanagrų šeimos paukštis.

Tapiras *(Tapirus terrestris,* braz. anta) — vienas iš P. Amerikos naguočių.

Tarakonai *(Periplaneta americana)* — Amerikoje gyvenanti didelių tarakonų rūšis.

Tarantulas — nuodingas voras.

Termitai *(Termes,* braz. cupim) — žalingi šiltųjų kraštų vabzdžiai. Gyvena bendruomenėmis, panašiai kaip skruzdės.

Tesoura *(Muscivora tyrannus)* — žirkliauodegė; šio paukščio uodega ilga ir perskelta kaip žirklių pusės. Jis priklauso tironų šeimai *(Tyrannidae).*

Tigrisoma — baublių šeimos paukštis.

Tiju *(Tupinambis teguixin)* — didelis Brazilijos driežas.

Tiku-tiku *(Zonotrichia pileata,* braz. tico-tico) — kikilių būrio paukščiukas.

Tinamidai *(Tinamidae)* — endeminė P. Amerikos paukščių šeima.

Tinginiai — nepilnadančių būrio žinduoliai. Jų yra dvi rūšys: *Bradypus tetradactylus* ir *Choloepus didactylus).*

Tironai *(Tyrannidae)* — paukščių šeima, priklausanti *Clamatores* būriui, pavadinta taip dėl savo įžūlaus būdo ir drąsos. Savo požymiais jie iš dalies primena mūsų medšarkes ir musinukes. Minta vabzdžiais, kartais ir smulkiais stuburiniais. Keletas šimtų rūšių gyvena tik Amerikoje nuo Aliaskos iki Ugnies Žemės. Labai populiari rūšis yra „bem-te-vi" *(Pitangus sulphuratus)* ir tesoura *(Muscivora tyrannus),* mūsiškai žirkliauodegė.

Tiumpelis (R. Tümpel) — vokiečių entomologas.

Trichonimfinos — savotiški termitų parazitai.

Trogonai *(Trogonidae)* — artima gegutėms paukščių šeima. Ypač dažnai sutinkama jų rūšis *Trogon surucura.*

Tukanai *(Rhamphastidae)* — tipinga Amerikos paukščių grupė. *Rhamphastos toco* — dažniau pasitaikanti jų rūšis.

Tulžiai *(Ceryle torquata, C. amazona, C. americana)* — gegutėms giminingi paukščiai.

Tunas *(Thynnus pelamys)* — didelė, iki 3 m ilgio plėšrioji jūrų žuvis. Braziliečiai ją vadina „gražiąja" (bonito), nes yra gražiai spalvota. Tai vertinga žuvis.

Turdus crotopterus ir **Turdus rufiventer** — Brazilijos strazdų rūšys, labai panašios į mūsiškius.

Uolesas (Wallace A. R.) — žymus anglų evoliucionistas, Darvino amžininkas.

Urostigma — Amerikos figa.

Urubu — plėšriųjų paukščių grupė, panaši į Senojo pasaulio grifus. Amerikoje jų vaidmuo toks, kaip mūsų varnos. Dažniausiai aptinkamos rūšys *Cathartes urubu* ir *C. aura.* Rečiau pasitaiko *Gypagus papa* (braz. urubu rei) — urubu karalius.

Urutau *(Nyctybius griseus)* — lėlių rūšis.

Vagalum *(Pyrophorus noctilucus)* — šviečiantis vabalas, žibukas.

Vampirai *(Desmodus rotundum, Diphylla ecaudata)* — šikšnosparniai, kurie siurbia žmogaus ir gyvulių kraują.

Vandeninė blakė *(Belostoma grande)* — bemaž pirštо ilgumo vandeninis vabzdys.

Zonotrichia pileata — paukščiukas, giminingas mūsų startoms.

Žabiru *(Mycteria americana)* — didžiulis Amerikos gandras.

Žabotikaba *(Myrciaria jaboticaba)* — *Myrtaceae* šeimos medis, dar vadinamas „šventu medžiu" (pau santo). Vertinga mediena, vaisiai panašūs į vyšnias.

Žakamarai *(Galbulidae)* — artima gegutėms paukščių grupė.

Žakaranda *(Jacaranda brasiliana)* — *Bignoniaceae* šeimos medis. Gražiai žydi, todėl šiltuose kraštuose sodinamas palei šaligatvius. Mediena labai vertinga, raudona.

Žakare *(Caiman latirostris)* — krokodilų rūšis.

Žalčiai: *Drymobius* gentis — gražūs, margi, 2 metrų ilgio; *Rhachidelus brasilii* (braz. mussurana) — pagarsėjęs kaip nuodingų gyvačių naikintojas.

Žao *(Nothura,* braz. jaho) — tinamidų šeimos paukščių rūšis.

Žapu *(Ostinops decumanus,* braz. japu) — goašams artimos giminės paukščiai. Kitas šios giminės paukštis — *Amblycercus solitarius).*

Žararaka *(Bothrops jararaca)* — nuodinga ir labai vikri gyvatė, todėl žmogui pavojinga.

Žasana *(Jacana spinosa)* — vandeninių vištelių rūšis.

Žatoba (braz. jatoba) — medis *Hymenaea courbaril.*

Ženipapa (braz. genipapa) — medis *Genipa americana.*

Žiboja (braz. giboya) — smauglys *Boa constrictor.*

Žibukai — šviečiantieji vabzdžiai. Tropikuose jų labai gausu, net keletas šimtų rūšių. Braziliškai jie vadinami vagalum, arba perilampos. Labai paplitęs vabalas *Photuris lucifera.* Didelis elateridų šeimos vabalas yra *Pyrophorus noctilucus.* Yra ir šviečianti blakė *Fulgora laternaria.*

TURINYS

Įvadas 5

Ekspedicijos sumanymas. Ruošiamės kelionėn 33

Kelionė „Arlanza". Lisabona. Madeira ir jos sostinė Funčalis. Legenda apie Madeirą. Pramogos „Arlanzoje". Ekvatoriaus iškilmės. Žuvys skraiduolės. Paukščiai ir delfinai 37

Rio. Miestas ir jo apylinkės. Prekyvietė. Išvažiuojame į Katiarą. Brazilijos valgiai 60

Parakatas. Miestelio žmonės. Fazendeiras ir jo ūkis. Kaboklas. Aukso ieškotojai 81

Entreribeiro fazenda. Mūsų naujieji draugai. Susisiekimas sertone. Virėjas Leolindas. Mūsų dienos tvarka 91

Ežeras Piri-Piri 109

Sertonas ir jo augalija. Pirmasis pavasario lietus. Tropikų miškas Medis smauglys. Lianos. Palmės 117

Gyvūnija. Jos istorija. Žinduoliai 138

Paukščiai 161

Driežai, gyvatės, krokodilai. Varlės, rupūžės. Žuvys 192

Vabzdžiai, drugiai ir kiti nariuotakojai 219

Ekspedicijos pabaiga 239

Žodynėlis 249

Т. Иванаускас

ТРИ МЕСЯЦА В БРАЗИЛИИ

На литовском языке

Redaktorė P. Žemaitytė
Viršelis dail. R. Dočkutės
Techn. redaktorius D. Jakubonis
Korektorė I. Žalytė

Pasirašyta spaudai 1960.VIII.17. LV 02634. Leidinio Nr. 2999. Tiražas 12 000 egz. Popierius $82\times108^{1}/_{32}$ — 4,063 pop. l.=13,32 sp. l.+36 psl. iliustrac.; 14,6 leid. l. Spausdino Valstybinė V. Kapsuko-Mickevičiaus v. spaustuvė Kaune, Lenino pr. 23. Užsak. Nr. 742.

Kaina 7 rb 50 kp
nauja rublio verte 75 kp